

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب در بیان مآثر پیشوایان

مصنف

درویش علی بن اسماعیل

مفسر اعظم پاکستان

مولانا حضرت شیخ زکریا عثمانی

مترجم

مولانا عبد اللہ ناصر الملک الشافعی

مکتبہ تحفہ القرآن

لاہور

دا کتاب pdf کول خالص

دالله (ج)

درضالپاره

دتولو لوستو نکو اوفائده

اخستونکو ددعا فه هیله

درس ترمذی

پشتو ترجمه

دویم جلد

درس شیخ الاسلام مفتی اعظم پاکستان حضرت
مولانا محمد تقی عثمانی مدظلہ العالی

مترجم

مولانا عبداللہ فاضل امداد العلوم پشینور

خوړونکې

مکتبه حقانیہ بوغره رود مسجد گلی چمن (بلوچستان)

موبائل ۰۳۲۱۳۴۵۲۲۷۹ // ۰۳۳۳۶۶۵۲۲۱۹

انتساب

د هغه جلیل القدر هستی په نوم څوک چه دنیا په شیخ ضریح د مفسر قرآن . فیه النفس . مفتی اعظم پاکستان حضرت مولانا مفتی محمد شفیع صاحب رحمہ اللہ شونډې گران قدر لقویو او نوموینو سره یادوی

وہ عظمت اسلام کاتابنده ستاره

توصیف سے جس کی مری عاجز زبان آج

وہ پنج گران مایہ علوم نبوی کا

عالم میں اسی فیض کے دریا بین رواں آں

وہ مفتی اعظم وہ معارف کا خزینہ

وہ جس کے فتاویٰ سے منور ہے جہاں آج

د شفقت او د رحمت دا ہر جاتہ گران پیکر ، د تولو عظمتونو سره د نیکه محترم په نسبت سره ہم همیشه
دپاره د دې ناکاره چه د دوی د مینې محبت په سیوری کنې د تربیت حاصلیدو سعادت ورته حاصل شوي
دې ، د عقیدت او محبت مرکز پاتې شوې دې
د نزدې خپلوانی سعادت سره که د هغوی د ټکلي طریقې د اتباع توفیق هم ورته نصیب شی نو دا به خوش
قسمتی وی

اعلیٰ اللہ درجاتہ فی اعلیٰ العلیین

رشید اشرف سیفی عفا اللہ عنہ

بسم الله الرحمن الرحيم

عرض د مراتب

الحمد لله وكفى وسلام على عباده الذين اصطفى د باری تعالی انعام او د هغه شكر دې چه د درس ترمذی دویم جلد تکمیل ته اورسیدو د دې په انتظار کښې چه گرانو طالبانو ته کوم تکلیف برداشت کول پېښ شوی وی د هغوی د خطونو نه احقر ته د هغې ښه اندازه ده او په دې تاخیر باندې احقر د هغوی نه معذرت غواړی د تاخیر سبب یو طرف ته د دې کار گران والې دې نو ورسره د دې سبب د احقر علمی کمزوری او تهی دامنې هم ده ځکه چه د دې تحقیقی کار دپاره چه د کوم علمی صلاحیتونو ضرورت دې هغه په احقر کښې بیخي موندې نشی د عافیت لازه خو دا وه چه احقر دا علمی ذمه داری نه وه قبوله کړې خو د خپل مشفق ماما او محسن او مربی استاذ محترم دام اقبالهم د حکم په پوره کولو کښې مې دا کار شروع کړې دې الله تعالی دې آسان کړی او په خپل فضل سره دې په ښه طریقه تکمیل ته اورسوی وما ذالک علی الله بعزیز

الحمد لله دا خبرونه د شکر او خوشحالی سبب دې چه په علمی طبقه کښې دا کتاب مقبول گرځی خاص کر د حدیث طالبان د دې نه ښه نفع محسوسوی الله تعالی دې په خپل دربار کښې هم دې کتاب ته شرف قبولیت ورکړی او دا دې د استاذ محترم مد ظلهه او د دې ناکاره دپاره د آخرت ذخیره او گرځوی او احقر ته دې د پوره اخلاص سره د نور علمی خدمت توفیق ورکړی (آمین)

د ،، درس ترمذی ،، دا جلد د اولنی جلد نه په دې حیثیت سره ممتاز دې چه په دې کښې د احادیثو ، آثارو ، د فقه او د مذاهبو مکمل حوالو ورکولو نسبتا زیات اهتمام شوې دې او باقاعده حاشیې هم لیکلې شوی دی کومې چه به انشاء الله مفیدې ثابتې شی دغه شان د استاذ محترم په امالی کښې پاتې شوې د اهمو بابونو ضروری مختصر تشریح هم لیکلې شوې ده د بعضو شرح پخپله استاذ محترم هم لیکلې ده او د بعضې بابونو شرح د مرتب لیکلې شوې ده د داسې ټولو بابونو په آخر کښې د نښې په طور ،، از مرتب عفا الله عنه ،، لیکلې شوی دی

احقر ته د خپلې کم علمی او نااهلی پوره اعتراف دې او احقر دا گنړی چه د دې امالی په ضبط ، ترتیب او تعلیق او تحقیق کښې به غلطۍ پاتې شوې وی د دې وجې د خپلو گرانو طالبانو او نورو اهل علم حضراتو په خدمت کښې د احقر دا خواست دې چه د داسې ټولو غلطو خوندنه راته اوکړی او احسان دې راباندې اوکړی چه اصلاح نې اوشی

د دې کتاب په ترتيب او تحقيق کښې په هره گرانه مرحله کښې د استاذ محترم علمي او فکري راهنماني
د هر قسم شکريه ادا کولو او احسان منلو د اظهار نه لوړه ده يعنې که زه هر قسم شکريه ادا کړم خو نشم
تې ادا کولې

ولو اني اوتيت كل بلاغة وافيت بحر النطق في النظم والنثر

لما كنت بعد الكل الا مقتصرًا ومعتزًا بالمعجز عن واجب الشكر

خو په دې سلسله کښې احقر د خپل قدر مند مولوي نورالبشر سلمه شکريه ادا کول ضروري گڼي چه د
دې کتاب په ترتيب او تحقيق کښې د احقر ښې لاس پاتې شوي دي الله تعالي دې ورته جزاء خير ورکړي
او د دوي په علم او عمل کښې دې ترقي نصيب کړي او د دې کار په باب کښې چه هغوی ته په علم
حديث کښې کوم مناسبت حاصل دي هغه به انشاء الله د هغوی د روښانه علمي مستقبل کښې اهم کردار
ادا کړي

احقر خپلو قابل قدر گرانو طالبانو ته په عاجزي سره خواست کوي چه دوي د احقر، د ده د موريلار گران
استاذان او استاذ محترم مدظلهم (چه د هغوی د فيوضاتو نه مونږ سيرا بڼو) په خپلو قبول شوو دعاگانو
کښې ياد ساتي

وما توفيقى الا بالله عليه توكلت او اليه انيب

بي کاره

رشيد اشرف سيفي عفا الله عنه

دارالعلوم کراچي ۱۴

د گل ورځ ۱۱ رجب المرجب کال ۱۴۰۳ هجري مطابق ۲۵ اپريل ۱۹۸۳ء

- ۱۱ ابواب الزکوة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم
- ۱۳ ظاهري اموال او باطني اموال
- ۱۶ يواغتراض او دهفي جواب
- ۱۷ باب ما جاء عن رسول الله ﷺ في منع الزكوة من التشديد
- ۱۸ باب ما جاء اذا أدبت الزكوة فقد قضيت ما عليك
- ۱۹ باب ما جاء في زكوة الذهب والورق
- ۲۱ باب ما جاء في الزكوة الابل والغنم
- ۲۱ دا امام شافعي رحمه الله عليه مسلك
- ۲۲ د امام مالك رحمه الله عليه مسلك
- ۲۲ د امام ابوحنيفة رحمه الله عليه مسلك
- ۳۱ خبرداري
- ۳۳ به كميني دزكوت مسئله
- ۳۶ باب ما جاء في زكوة البقر
- ۳۷ جزیه اوددي قسمونه
- ۳۹ باب ما جاء في كراهية أخذ خيار المال في الصدقة
- ۳۹ آیا کافران به فروغ هم مخاطب دی ؟
- ۴۱ آیا غیر مسلمانان ته زکوات ورکولي کیدی شي ؟
- ۴۳ باب ما جاء في صدقة الزرع والتمر والحبوب
- ۴۷ باب ما جاء ليس في الخيل والرقيق صدقة
- ۴۹ باب ما جاء في زكوة العسل
- ۵۳ باب ما جاء لا زكوة على المال المستفاد حتى يحول عليه الحول
- ۵۴ باب ما جاء ليس على المسلمين جزية
- ۵۶ باب ما جاء في زكوة الخبي
- ۵۹ باب ما جاء في زكوة الخضراوات
- ۶۰ باب ما جاء في زكوة مال اليتيم
- ۶۲ روایت د عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده رضي الله عنه
- ۶۴ باب ما جاء ان العجماء حرجها جبار وفي الركاز الخمس
- ۶۶ واليه جبار
- ۶۶ وفي الركاز الخمس
- ۶۶ فنده
- ۶۸ باب ما جاء في الغرص
- ۶۹ باب في المعدي في الصدقة
- ۷۱ باب في المعدي في الصدقة

- ۱۱۵..... باب ماجاء شهر اسعيد لا يتقصان
- ۱۱۷..... باب ماجاء لكل أهل بلد رويتهم
- ۱۱۷..... آیا اختلاف دمطالع معتبر دي؟
- ۱۲۳..... باب ماجاء ما يستحب عليه الافطار
- ۱۲۵..... باب ماجاء أن الفطر يوم تفطرون والاضحى يوم تضحون
- ۱۲۵..... باب ماجاء إذا أقبل الليل و أدبر النهار فقد أفطر الصائم
- ۱۲۶..... باب ماجاء في تعجيل الإفطار
- ۱۲۷..... باب ما جاء في بيان الفجر
- ۱۳۰..... باب ماجاء في التشديد في الغيبة للصائم
- ۱۳۲..... باب ماجاء في فضل السحور
- ۱۳۳..... باب ماجاء في كراهية الصوم في السفر
- ۱۳۷..... باب ماجاء في الرخصة في الافطار لجلي والمرضع
- ۱۳۹..... باب ما جاء في الكفارة
- ۱۳۹..... باب ما جاء في الصائم بذرعه القي
- ۱۴۰..... باب ماجاء في الصائم يأكل او يشرب ناسيا
- ۱۴۰..... باب ماجاء في الافطار متعمدا
- ۱۴۲..... باب ما جاء في كفارة الفطر في رمضان
- ۱۴۷..... په اكل او شرب سره روزہ ماتيدل هم موجب دكفاري دي
- ۱۴۸..... باب ماجاء في السواك للصائم
- ۱۵۰..... باب ما جاء في الكحل للصائم
- ۱۵۱..... باب ماجاء في القبلة للصائم
- ۱۵۱..... باب ماجاء في مباشرة الصائم
- ۱۵۲..... باب ماجاء لا صيام لمن لم يعز من الليل
- ۱۵۲..... دروژي نيت دكروم وخت نه ضروري دي
- ۱۵۳..... باب ما جاء في افطار الصائم المتطوع
- ۱۵۵..... باب ما جاء في وصال شعبان بر رمضان
- ۱۵۶..... باب ماجاء في كراهية الصوم في النصف الباقي من شعبان لخال رمضان
- ۱۵۶..... باب ما جاء في ليلة النصف من شعبان
- ۱۵۶..... ليلة البرء يا شب براءت
- ۱۵۶..... باب ماجاء في صوم الحرم
- ۱۵۸.....

- ١٥٩..... باب ماجاء فى صوم يوم الجمعة
- ١٦٠..... باب ماجاء فى صوم يوم الاثنين والخميس
- ١٦١..... د اعماله رفع سره متعلقه احاديث
- ١٦١..... باب ماجاء فى صوم الاربعاء والخميس
- ١٦٣..... باب ماجاء فى فضل الصوم يوم عرفة
- ١٦٣..... باب ماجاء فى الحث على صوم يوم عاشوراء
- ١٦٦..... باب ماجاء فى عاشوراء أى يوم هو ؟
- ١٦٦..... يواشكال او دهغى جواب
- ١٧٠..... باب ماجاء فى صيام العشر
- ١٧١..... باب ماجاء فى صيام ستة ايام من شوال
- ١٧٢..... باب ماجاء فى صوم ثلاثة من كل شهر
- ١٧٤..... باب ماجاء فى فضل الصوم
- ١٧٦..... باب ماجاء فى صوم الدهر
- ١٧٧..... به صوم وصال او صوم دهر كنبى فرق
- ١٧٧..... باب ماجاء فى سرد الصوم
- ١٧٨..... باب ماجاء فى كراهية الصوم يوم الفطر ويوم النحر
- ١٧٩..... باب ماجاء كراهية صوم ايام التشريق
- ١٨٠..... باب ماجاء فى كراهية الحجام للصائم
- ١٨٤..... باب ماء جاء فى كراهية الوصال فى الصيام
- ١٨٦..... باب ماجاء فى الجنب يدركه الفجر وهو يريد الصوم
- ١٨٨..... باب ماجاء فى اجابة الصائم الدعوة
- ١٩٠..... باب ماجاء فى كراهية صوم المرأة الا باذن زوجها
- ١٩٠..... باب ماجاء فى تاخير قضا رمضان
- ١٩٠..... باب ماجاء فى كراهية مبالغة الاستنشاق للصائم
- ١٩١..... د تدخين مسئله
- ١٩٣..... به روزه كنبى دانجكشن شرعى حكم
- ١٩٣..... باب ماجاء فيمن نزل يقوم فلا يصوم الا باذنه
- ١٩٦..... باب ماجاء فى الاعتكاف
- ٢٠١..... باب ماجاء فى ليلة القدر
- باب ماجاء وعلى الذين يطيعونه

- ۲۰۳..... باب ما جاء فيمن أكل ثم خرج يريد سفرا
- ۲۰۵..... باب ما جاء في الاعتكاف إذا خرج منه
- ۲۰۷..... باب ما جاء فيمن أكل ثم خرج يريد سفرا
- ۲۰۷..... باب المعتكف يخرج لحاجته أم لا ؟
- ۲۱۱..... باب ما جاء في قيام شهر رمضان
- ۲۱۱..... صلاة التراويح وركعاتها

ابواب الزکاة

((عن رسول الله ﷺ))

دزکوة دلفظ لغوی معنی طهارت او (۱) پاکوالی دی او وجه تسمیه ی داده چه به اخراج دزکوة سره دباقی مال تطهیر کیری (۲)
 دزکوة دفرضیت بپاره کنبی گنر (۳) اقوال دی چه به هغی کنبی زیات صحیح دادی چه فرضیت زکوة خود هجرت نه مخکبسی به مکه مکرمه کنبی فرض شوی وو خو ددی مفصل نصاب نه وو مقرر شوی. اود اموال ظاهره (۴) دزکاة وصولو دپاره د حکومت د طرفه شه انتظام نه وو خکه چه حکومت قائم نه وو البته به مدینه منوره کنبی دزکاة د وصولو دپاره نصاب مقرر کړی شو او ددی تفصیلی مقادیر مقرر شو (۵) ددی دلیل دادی چه به سروره مزمل کنبی (۶) «وَأَقِمْوَا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ» شته دی، حال دادی چه سورة مزمل دمکی مکرمی بالکل د (۷) ابتدائی سورتونو نه دی. دشان به بعضو نورو مکی سورتونو کنبی به

۱ د زکوة لغوی معنی ده زیاتوالی به دی اعتبار سره ددی وجه تسمیه داده چه زکوة سره به مال کنبی ترقی او برکت راخی و الله اعلم مرتب عفی عنه -

۲ اوزکوة شرعی او اصطلاحی تعریف دادی چه ((تلك جزء مخصوص من مال مخصوص م لشخص مخصوص لله تعالى الباب (ج/ ۱، ص/ ۱۳۹) او صاحب تنویر دشان تعریف کوی چه ((هی تلك جزء مال عينه الشارع من مسلم فقير غير هاشمی ولا مولاة مع قطع المنفعة عن المملك من كل وجه الله تعالى تنویر الابصار مع الدامختار علی هامش رد المختار (ج/ ۲، ص/ ۲، فرمانی

چه ۴، کتاب الزکوة مرتب عفی عنه -

۳ اوگورنی فتح الباری (ج/ ۳، ص/ ۲۱۱) کتاب الزکوة وقول الله تعالى واقموا الصلوة واتوا الزکوة مرتب عفی عنه -

۴ دیو مال د اموال ظاهره کیدو دپاره دوه امور ضروری دی یو دا چه ددی مالونو د زکاة وصولی دپاره د مالکانو د ذاتی خایونو لتون ته ضروری نه پینیسیری دویم دا چه هغه مالونه د حکومت به حفاظت کنبی وی به کوم خانې کنبی چه دا دواړه خبرې نه وی نو اسی مالونو ته اموال باطنه وائی «البلاغ ۱۵ شماره ۹ رمضان المبارک ۱۴۰۱ هجری ذکر وفکر صفحه ۷

۵ کذا فی المعارف (ج/ ۵، ص/ ۱۵۹) مرتب عفی عنه -

۶ دا دسورة مزمل آخری ایت نمبر ۲۰ دی مرتب عفی عنه -

۷ قال العلماء الا لوسی مکية کلها فی قول الحسن وعکرمه وعطار وجابر وقال ابن عباس رضی الله عنه وقتاده کما ذکر الماوردی الاتین منها واصبر علم ما یقولون واللی تلیها وحکی فی البحر عن الجمهور اهامکیة الا قول له تعالى : ان ربک یعلم : الی اخرها، وتعقبه الجلال السیوطی رحمته الله بعد ان نقل الاستثناء عن حکایة ابن الفردوس بقوله ویرده اخرجہ الحاکم من عائشة ان ذالک نزل بعد نزول صدل السورة بسنة وذلک حیم فرض قیام اللیل فی

اتفاق باندي وعيد شته دي، (۱) لکه اَمَوْلِهِمْ وَفِي ﴿حَقِّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾ (۲) او (۳) الَّذِينَ هُمْ يُرْآوْنَ ﴿وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾ (۴) البته په مدينه منوره كښې دا آيت مبارك نازل شو چه خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۵﴾

بيا په دې كښې اختلاف دي چه نصاب وغيره تعين په كوم حد كښې اوشو؟
ددې باره كښې د علامه نووي رحمه الله خيال دي چه دا په كال دويمه هجري كښې دصوم رمضان نه مخكښې (۶) شوي دي خو حافظ ابن حجر ددې (۷) ترديد كړې دي اود (۸) نسائي او (۹) دابن ماجه وغيره په حواله سره دحضرت قيس بن سعد بن عبادة روايت يې نقل كړې دي چه ((امرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم بصدقة الفطر قبل ان تنزل الزكاة)) (۱۰) ثم نزلت فريضة الزكاة فلم

اول الاسلام من قبل فرض الصلوة الخميس تفسير روح المعاني المجلد الخامس عشر جزء التاسع والعشرون (ج)، ص/ ۱۱۴، ۱۱۵ (سورة المزمل مرتب عفى عنه) -

(۱) سورة ذاريات ايت نمبر ۹۱ پاره نمبر ۲۶ مرتب عفى عنه -

(۲) اى نصيب والفريضة جيونه على من انفسهم تقربا الى الله تعالى واشفاقا على الناس فهو غير الزكاة كما قال ابن عباس رضي الله عنهما وغيرهما روح المعاني المجلد الجزء السابع والعشرون (ج)، ص/ ۹ (سورة احضرت ابوهريرة ذاريات رقم ۱۹ مرتب عفى عنه) -

(۳) سورة الماعون ايت نمبر امام شافعي رحمه الله عليه و ۷، پاره ۳۰، په ذكر شوي ايت كښې دلفظ دماعون نه مراد زكاة دي او د زكاة نه ماعون خكه چه اوويلي شو چه دا د مقدار په اعتبار نسبة دير لږ دي يعنى صرف خلويښتمه حصه، حضرت علي، حضرت ابن عمر رضي الله عنهما، حسن بصري رحمه الله، حضرت قتاده رحمه الله او ضحاک رحمه الله وغيره جمهور و مفسرينو په دې ايت كښې دماعون تفسير په زكاة سره كړې دي. معارف القرآن (ج/ ۸، ص/ ۸۲۶)، په حواله د مظهرى سره مرتب عفى عنه -

(۴) كذلك جاء الامر بالزكاة في سورة الروم والنمل والمومن والاعراف وحج السجدة ولقمان وجميع هذه السور مكية ولكن الزكاة في مكة كانت مطلقة من النصاب وغيره كما في تفسير ابن كثير (ج/ ۳، ص/ ۲۳۸) و استاد محترم دام اقباله -

(۵) سورة التوبة ايت نمبر ۱۰۲ پاره نمبر ۱۱ ليس من الصدقة الصدقة المفروضة اغني الزكاة كذا في روح المعاني المجلد غير امام شافعي رحمه الله عليه الجزء ۱۱ سورة التوبة مرتب عفى عنه -

(۶) اشار اليه النووي في باب السير من الروضة فتح الباري (ج/ ۳، ص/ ۲۱۱) كتاب الزكاة مرتب عفى عنه

(۷) اشار اليه النووي في باب السير من الروضة فتح الباري (ج/ ۳، ص/ ۲۱۱) كتاب الزكاة مرتب عفى عنه

(۸) (ج/ ۱، ص/ ۳۴۷) كتاب الزكاة باب فرض صدقة الفطر قبل نزول الزكاة مرتب عفى عنه -

(۹) (ج/ ۱، ص/ ۱۳۱) باب صدقة الفطر مرتب عفى عنه -

(۱۰) غالبا دا دمستدرک حاکم الفاظ دي گني نسائي او ابن ماجه كښې دا الفاظ دي چه ((فلما نزلت الزكاة بأمرنا مرتب عفى عنه)) -

یا مرنایا ولم یسها ونحن نفعله)) ددی نه معلومیږي چه د صدقه الفطر فرضیت د زکوة نه مخکې شوي دي. چه ددی نه لازمی نتیجه دا راوځي چه د صدقه الفطر تعلق د رمضان روژې هم د زکوة نه مخکې فرض شوی دی ځکه چه د صدقه الفطر تعلق د رمضان سره دي (په دي وجه په کال دویمه هجری کې نه دي) د صوم رمضان نه مخکې د زکوة او ددی نصاب وغیره د فرضیت قائل کیدل صحیح نه دی بل طرفته علامه ابن اثیر رحمته الله علیه په خپل تاریخ کې دا دعوی کوی چه د زکوة فرضیت په کال (۱) نهمه هجری کې شوي دي خو حافظ ابن حجر رحمته الله علیه ددی هم تردید کړي دي. ځکه چه په (۲) بخاری شریف کې د ضمان بن ثعلبه رضی الله عنه حدیث مبارک کې راغلی دی چه ((انشدك بالله الله امرک ان تاخذ هذه الصدقة من اغنيانا فقسمها على فقرائنا)) اود حضرت ضمام ابن ثعلبه رضی الله عنه په کال پنځمه هجری کې مدینې منورې ته راغلي وو اود ددی نه معلومیږي چه د زکوة د تقسیم او تحصیل د نصاب وغیره فرضیت د کال دویمې هجری نه پس اود کال (۳) پنځمې هجری نه مخکې شوي دي. والله اعلم.

ظاهري اموال او باطني اموال *

واضح دي وی چه د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم اود حضرات شیخینو په زمانه کې دهر قسمه مال زکوة په سرکاری سطح اخیستی (۱) کیدو، دي مبارک دور کې داموال ظاهر او باطني هېڅ تفریق نه وو خو چه د حضرت عثمان غنی رضی الله عنه په دور کې خلافت دامحسوس کړه چه که دهر قسمه مالونو زکوة په سرکاری سطح وصول کړي شو. نو هغوی د خلقو د ذاتی کورونو دکانونو او گودامونو تلاشۍ په اخیستل پکار وی او ددی په املاک کې به حساب کتاب کول وی. نو ددی نه به خلقو ته تکلیف وی. او ددی د محفوظ شخصی مقاماتوس حیثیت به مجروح شي چه ددی نه به فتنه پیدا شي ځکه چه دوی دا تفریق پیدا کړو چه حکومت به صرف د اموال (۲) ظاهري زکوة وصولی اود اموال باطني زکوة دي مالکان په خپله ورکوي.

(۱) کما نقل فی الفتح (ج/ ۳، ص/ ۲۱۱) مرتب عفی عنه -
(ج/ ۱، ص/ ۱۵) کتاب العلم باب القراءة والعرض علی الحدیث مرتب عفی عنه -
(۲) خود و نیل هله صحیح کیدستی چه دد وی راتلل مدینې منورې ته په کال پنځمې هجری کې لومړنې شی. حال دادي چه دم محققانو یوه ډله دوی راتلل په کال نهمه هجری کې وای. او گورنۍ معارف السنن (ج/ ۵، ص/ ۱۶۵، ۱۶۶) د ضمام بن ثعلبه مدینې منورې ته دراتلو په سلسله کې مونږ زیات تحقیق د باب ماجاء اذا ادیت الزکوة فقد قضیت ما علیک لاندې ذکر کړي دي. که دا قول اختیار کړي شی نو د علامه ابن اثیر جزری دمذکوره دعوی تردید به اونشی، والله اعلم مرتب عفی عنه -

(۱) فتح القدیر (ج/ ۱، ص/ ۴۸۷، ۴۸۸) کتاب الزکوة مرتب عفی عنه -
(۲) ځکه چه داموال ظاهره په زکوة وصولو کې مذکوره مضرت نه راځي. او نه د حساب کتاب اخیستو ضرورت پېښیږي مرتب عفی عنه -

د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ددی فیصلی تفصیلات امام ابوبکر جصاص په احکام القرآن کښي او علامه کاسانی په (۱) بدائع کښي بیان کړی دی.

دغه وخت په اموال ظاهره کښي څاروی او زرعی پیداوار شامل کړې شو اوس باقی ډیر مالونه نقد سره زر سپین زر او تجارت مالونه باطنه او ګرځولي شو.

روستو چه کله د حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ زمانه راغله نو هغوی مال تجارت هم په اموال ظاهره په حکم کښي شمار کړو. چه کوم دیو ښار ته بل ښار ته اوړلي کيږي (۲) نو د ښار په لار ښي داسي چوکي قائم کړلي چه کوم دداسي مال تجارت زکوٰه په موقع باندې وصولی او دې ته فقهاء کرامو من یمر علی العاشر سره (۳) تعبیر کوی.

او زموږ دور کښي مسئله داده چه اموال ظاهره کوم کوم دی چه دهغي نه زکوٰه د حکومت په سطح وصولیدي شی؟

د زرعی پیداوار اود څاروو معامله خو واضح ده چه دا په اموال ظاهره کښي دی. خودي دور کښي ډیر اموال داسي دی چه هغه د اموال ظاهره نه ګرځولي کیدل معلومیږي لکه د بیګونو یا د نورو مالی ادارو کښي ایښودې شوی رقوم. چه دهغي نه زکوٰه وصولولو دپاره دکورونو تلاشی ضرورت نشته دي.

په دې اشکال کیدي شی چه نقود فقهاء کرام په اموال (۴) باطنه کښي شمار کړی دی په دې وجه نه دا په اموال ظاهره کښي څنگه چه شماریدي شی؟

خود تحقیق نه معلومیږي چه د نقود نه مراد فقهاء کرام هغه نقود اخلی چه کومو د حساب کولو دپاره دخلقو دکورونو تلاشی اخیستی کيږي. مطلق نقود مراد نه دی چه دهغي دلیل دادې چه دخلفاء راشدینو نه واخله تر د حضرت عمر بن عبدالعزیز دزمانې پوري دتولو خلقو داثبوت نشته دي چه هغوی به دسرکاری ملازمانو دتنخواه نه او نورو اوسیدونکو ته ورکړونکو وظائفو نه په وخت د ورکولو کښي زکوٰه اخیستلو لکه د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ په باره کښي په (۵) موطا امام مالک کښي مروی دی چه ((وکان ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ اذا

(۱) (ج/۳، ص/۳۵، ۳۶) فصل اما بیان من له المطالب باداء الواجبی السوائم ولاموال مرتب عفی عنه -

(۲) ځکه چه حکومت س ته ددې دزکوٰه وصولو اوددې د حساب کولو دپاره دمالکانوس دکورونو دکانونو او ذاتی ځایونو تلاشی اخیستل به نه پریوخی مرتب عفی عنه -

(۳) اوګورنی بدائع صنائع (ج/۲، ص/۳۸) فصل واما القدر الما خود منا یمربه التاجر علی العاشر. د اشان اوګورنی هداية (ج/۱، ص/۱۹۶) باب فیمن یمر علی العاشر مرتب عفی عنه -

(۴) لکه صاحب د هداية فرماني چه ((ومن مر علی عاشر بمائة درهم واخبره ان له فی موله مائة اخرى له حال علیها الحول یم یزك التي مرها لقلته وما فی بینه لم یدخل تحت حمايته، هداية (ج/۱، ص/۱۹۸) باب فیمن یمر علی العاشر)

ددې چه څنگه د نقدو روپو په اموال باطنه کښي دکیږو په لږگی دغه شان س داه معلومیږي چه نقد روپي وغیره صرف تر هغه وخت پوري اموال باطنه پاتي کيږي تر کومې چه هغه پټ په ذاتی ځایونو کښي دامالکانو دحفاظت لاندې وي ((کما سیانی تفصیله فی المن)) مرتب عفی عنه -

(۵) (ج/۱، ص/۲۷۲) کتاب الزکوٰه فی المن من الذهب والورق مرتب عفی عنه -

اعطى الناس اعطيا قم سأل الرجل هل عندك من مال وجبت عليك فيه الزكوة ؟ فان قال نعم اخذ من عطائه زكوة ذلك المال وان قال لا سلم اليه ولم ياخذ منه شيئا))

داقسم معاملته به (١) مصنف ابن ابی شيبه كني دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه نه هم مروی ده . بيا دحضراتو شيخينو باره كني خودا هم ونييلي شي چه ددوی به دور كني به اموال ظاهره اوباطنه كني هيخ فرق نه وو ، به دي وجه هغوی به دهر قسم اموال زكوة وصولولو . خو حضرت عثمان رضي الله عنه چه هغوی دا تفريق قائم كړي وو او نقود نې اموال باطنه گرځولي وو ، دوی ددې زكوة به سرکاری طور باندې وصولول پريخودلي وو . به خپله ددوی باره كني به (٢) موطا امام مالك كني مروی دی چه ((عن عائشة رضي الله عنها) بنت قدامة عن ايها انه قال كنت اذا جئت عثمان بن عفان اقبض عطائي سألني هل عندك من مال وجبت فيه الزكوة ؟ قال فان قلت نعم اخذ من عطائي زكوة ذلك المال وان قلت لا دفع الي عطائي)) (٣)

او د حضرت عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه باره كني (٤) مصنف ابن ابی شيبه كني مروی دی چه ((كان بن مسعود يزكي عطيا قم من كل الف خمسة وعشرين)) يعنى حضرت عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه به د خلقو دتنخواه نه (ددې حساب سره) به نې زكوة وصولولو چه به پرزو به نې پنخويشت رويي وصولولي بلكه (٥) مصنف ابن ابی شيبه كني ددغه زمانې د ټولو اميرانو همدا طريقه بيان كړي شوي ده .

(١) (ج/٣ ، ص/١٨٤) ما قالوا في العطاء اذا اخذ، عن عبدالرحمان بن عبدالقاري وكان على بيت المال في زمن عمر رضي الله عنه مع عبدالله بن ارقم رضي الله عنه فاذا خرج العطاء جمع عمار اموال التجارة فحسب عاجلها واجلها ثم ياخذ الزكوة من الشاهد والغائب مرتب عفي عنه -

(٢) (ج/٤ ، ص/٢٧٢) كتاب الزكوة في العين من الذهب والورق ومصنف عبدالرزاق (ج/٤ ، ص/٧٧ ، رقم/٧٠٢٩) باب لا صدقة في مال حتى يحول عليه الحول مرتب عفي عنه -

(٣) استاد محترم د ام اقبالهم په البلاغ جلد غير امام مالك رحمه الله عليه شماره رمضان المبارك كال ١٤٠١ هجري ذكر و فكر اود ينيكو اومالياتي ادارو سره زكوة كامستله) كني ليكي چه د بعضو روايتونو نونه معلوميري چه دحضرت علي رضي الله عنه به دور كني هم دتنخواه نه د زكوة وضع كولو دا سلسله جاري وي . البته ددوی باره كني دا صراحت ملاويږي چه هغه به صرف دهغه خلقو د اموال باطنه زكوة وصولولو چه دهغوی تنخواه يا وظائف به دبيت المال نه جاري وو دنورو خلقو نه . خو احقر مرتب ته دحضرت علي رضي الله عنه نه متعلقه هيخ يو روايت دتلاش سره ملاو شنو .

موطا امام مالك (٢٧٣ ، الزكوة في العين من الذهب والورق) كني دحضرت معاويه رضي الله عنه هم دا عمل مروی دي -

(٤) (ج/٣ ، ص/١٨٤) ما قالوا في العطاء اذا اخذ مرتب عفي عنه -

(٥) (ج/٣ ، ص/١٨٤ ، ١٨٥) عن ابن عون عن محمد قال رأيت الامراء اذا اعطوا العطار زكوة مرتب عفي عنه -

د حضرت عمر بن عبدالعزیز په زمانه کېنې اگر چه دا اموال ظاهره او باطنه تفريق قائم شوي وو خو ددوي په باره کېنې هم مروی دی چه () ((عن جعفر بن برقان ان عمر بن عبدالعزیز کان اذا صلی اعطی الرجل عطاء او عماله اخذ منه الزکوة)) (۱)

ددې ټولو روایتونو س نه واضع کیږي چه په کومو نقودو حکومت نه بغیر د تلاشی نه خبر کیدل ممکن وي هغه به اموال باطنه کېنې شامل نه وي . بلکه دې نه حکومت زکوة وصولي شی . (۲) یو (۳) اعتراض او مضمی جواب *

د بینکونو اود نورو مالیاتی ادارو په رقم باندې داشکال هم کیدیشی چه کله یوسړې بینک کېنې رقم ایږدی نو شرعا هغه د بینک په ذمه قرض دي . امانت نه دي . په دې وجه هغه په بینک کېنې مضمون هم وي . او په دې باندې زیاتې وصولول سود کیږي . او چه کله یوسړې خه رقم یو بل سړي ته یا ادارې ته په قرض ورکړي نو په دې به د زکوة ادا کول هله واجب وي چه کله دا رقم ده ته وصول شی دي نه مخکېنې زکوة په ده واجب الاداء نه دي . په دې وجه بینک اکاونټس نه زکوة وضع لري کولو باندې دا اعتراض راخی چه زکوة د واجب الاداء کیدو نه مخکېنې وضع شی .

خو واقعاً داده چه ددې قرض نوعیت داثي دي چه لکه چه یو پلار دخپل خوني رقم د حفاظت دپاره دخپل سره کیږدی او دا قرض اوگرځوی . دې دپاره چه هغه مضمون شی دي صورت کېنې دي نه کال په کال زکوة ادا کوي نو په ظاهره دي کېنې هېڅ اشکال نشته دي اوددې یونظیر دادې چه د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما به دچا یتیم مال وو نو هغه به نې خان سره په طور د قرض ایښودي وو . چه هلاکیدو نه محفوظ شی خو هرکله چه ددې نه زکوة ورکولو . (۴)

نن صبا خود زکوة په اداء کولو کېنې غفلت عام دي ، په دې وجه که حکومت س د مالی ادارو نه زکوة وصولوي نو بیره ذکر شوی دلائلو سره دامناسب معلومیږي . دا حق د والد ماجد حضرت مولانا مفتی محمد شفیع هم دا رائي وه .

(۱) مصنف عبدالرزاق (ج/ ۴ ، ص/ ۷۸ ، رقم / ۷۰۳۷) باب لا صدقة فی مال حتی یحول علیه ا لحوال مرتب عفی عنه -

(۲) مصنف ابن ابی شیهه کېنې دا روایت په دې الفاظو سره مروی دي چه ((عن عمر بن عبدالعزیز انه کان یزکی العطاء والجائزة)) یعنی هغه به د تنخواه اود انعاماتو نه زکوة وصولولو (ج/ ۳ ، ص/ ۱۸۵) ما قالوا فی العطاء اذا اخذ مرتب عفی عنه -

(۳) اموال ظاهره او د اموال باطنه د زکوة سره د متعلق تفصیل بحث دپاره او کورنی البلاغ شماره رمضان المبارک کال ۱۴۰۰ هجری (ج/ ۱ ، ص/ معارف السنن تا ۱۳) او شماره رمضان المبارک کال ۱۴۰۱ هجری (ج/ ۱ ، ص/ ۷ تا ۲۳) -

(۴) ددې سره متعلقه تفصیلی بحث او کورنی په البلاغ شماره رمضان المبارک کال ۱۴۰۰ هجری (ج/ ۱ ، ص/ ۱۳ و ۱۴) جلد ۴/ او شماره شوال کال ۱۴۰۱ (ج/ ۱ ، ص/ ۳ تا ۱۵) -

(۵) ملاحظه کړئ مصنف عبدالرزاق (ج/ ۴ ، ص/ ۹۸ ، ۹۹) باب الزکوة الا فی الناض رقم / ۷۱۰۸ تا ۷۱۱۰ -

باب (۱) ما جاء عن رسول الله ﷺ في منع الزكوة من الشديد

((عن أبي ذر رضي الله عنه قال جئت الى رسول الله ﷺ وهو جالس في ظل الكعبة قال فرأني مقبلا هم الا خسرون ورب الكعبة يوم القيامة قال فقلت مالي ؟ لعله انزل في شيء قال فقلت من هم ؟ فذاك ابي وامی .))

(۱) حضرت گنگوهی رضی اللہ عنہ فرمائی کہ جب حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مذکورہ ارشاد (هم الا خسرون) حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ نے یہ سنا تو اولیٰ دو دانتی ہفتہ تہ نہ وو ونبلی بلکہ غالباً یہ حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندی د تارکینو د زکوۃ احوال منکشف کیدل ، دغہ وخت دوی دا او فرمانیل اود غلتہ پہ ظاہر داسی خوک تہ وو جب حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورسره خبری کولی . حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ کہ کله د حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا فرمان وا وریدو نو ورتہ ورسره ویرہ پیدا شوہ چہ شاید خما نہ خہ داسی حرکت شوی دی چہ پہ ہغی د ارشاد اوشولو یا خما بارہ کنبی خہ نازل شوی دی . چہ کله دوی نہ صبر اونشو نو س بی اختیارہ نی تپوس اوکرو چہ من ہم ؟ فذاك ابي وامی . یعنی اخسرون خوک دی ؟ ((فقال رسول الله ﷺ هم الا خسرون)) یعنی زیات مال ساتونکی چہ د حضرات فقہاء کرام پہ نزد دی نہ صاحب تصاب مراد دی .

((الا من قال هكذا وهكذا وهكذا فحشي بين يديه عن يمينه وعن شماله)) مطلب دادی چہ زیات مال والا سراسر پہ خسارہ کنبی دی البتہ ہغہ خلق چہ د ہر خیری کار کنبی دزیرہ پہ اخلاص سرہ خرچ کوی ہغہ ددی نہ متنی دی .

((ثم قال : والذي لقي بيده لا يموت رجل فيدع ابلاء او بقرة لم يوذ زكافا الا جاته يوم القيام اعظم ما كانت واسمه تطوء (۲) باخفاء (۳) وتحطه بقروها كلما نفدت (۴) اخرها عادت عليه اولها حتى يقضى بين الناس))

((عن الضحاك بن مزاحم قال الاكثرون اصحاب عشر الاف)) .

دضحاك مذکورہ قول د قاری دقران پاک سرہ متعلق دی خکہ چہ یوروايت کنبی راخی چہ ((من (۵) قرأ الف اية كتب من المكثرين المقنطرين)) او دمقنطرين او مکثرین تفسیر داصحاب عشر الاف درہ سرہ شوی دی . (۶) دا تفسیر امام ترمذی اصحاب اموال سرہ ہم متعلق گرخولی دی اوددی پہ مناسبت نی پہ حدیث دباب کنبی داکثرون تفسیر نی پہ اصحاب

(۱) شرح باب از مرتب -

(۲) الکوکب الدری (ج/ ۱ ، ص/ ۲۳۱) مرتب عفی عنہ -

(۳) جمع دحف دہ داوین اود شتر مرغ دیشو قدمونہ مرتب عفی عنہ -

(۴) (ف) (ض) دغوئی واغیرہ پہ بیکر وهل مرتب عفی عنہ -

(۵) نقد الشی نیست اونا بود کیدل -

(۶) معارف السنن (ج/ ۵ ، ص/ ۱۶۳) مرتب عفی عنہ -

(۷) اوگورنی الکوکب الدری (ج/ ۱ ، ص/ ۲۳۲) معارف السنن (ج/ ۵ ، ص/ ۱۶۳) مرتب عفی عنہ -

عشرة الاف درهم كره دي . ((فايراد الترمذی هذا التفسير لما سب (۱) ضعيفة)) او صحيح هم هغه دي چه داکثرون نه صاحب نصاب مراد دي خو هغه د عشر الاف دره مالک وی او که نه وی . والله اعلم (از مرتب عفا الله عنه)

باب (۲) ما جاء اذا أدیت الزکوة فقد قضیت ما علیک *

((عن انس رضی الله عنه قال کنا نتمنى ان یتدی الاعرابی العاقل : فیال النبی صلی الله علیه و آله و لحسن عبده اذا أتاه اعرابی فحشاء بین یدی النبی صلی الله علیه و آله)) ددوی نوم ضمام بن ثعلبه دي داسي یو قصه په (۴) بخاری شریف کنی دطلحه بن عبیدالله* نه هم مروی ده . ((جاء من اهل نجد ثائر الرأس نسمع دوی صوته ولا نفقه مايقول حتى دنا فاذا هو یسأل عن الاسلام ، فقال رسول الله صلی الله علیه و آله خمس صلوات فی اليوم والليلة)) .

ابن بطال رحمته الله د دواړو واقعو د اتحاد د عوی کړې ده او ويلي شي دي چه د اعرابی او د رجل د دواړو مصداق ضمام بن ثعلبه دي . خو (۱) علامه قرطبي رحمته الله ددي تردید کړې دي . او دواړه واقعي شي مستقل گرځولي دي او ويلي شي دي چه د دواړو واقعو سیاق سوالات او طرز سوال مختلف دي . په دي وجه ددي اتحاد دعوی کول خالص تکلف دي ، دحافظ ابن حجر رجحان هم دي ته دي . (۵) والله اعلم .

((فقال يا محمد صلی الله علیه و آله : ان رسولك اتانا فرغم لنا انك توعم ان الله ارسلك قال النبي صلی الله علیه و آله نعم ، قال فبالذي رفع السماء و بسط الارض ونصب الجبال الله ارسلك ؟ (الى) ان رسولك زعم لنا انك توعم ان علينا الحج الى بيت الله من استطاع اليه سبيلا ؟ فقال النبي صلی الله علیه و آله نعم)) .

په دي روايت کنی د حج تذکره شوې ده ، او په دي وجه په دي یو اشکال دي . چه په کال شپږم هجری کنی یا کال نهمه هجری کنی فرض شوې دي او ضمام بن ثعلبه د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کنی په کال پنځمې هجری کنی حاضر شوې وو . اوس که په روايت کنی د رجل مصداق ضمام بن ثعلبه اونه گرځولي شي نو بیا خو هیڅ اشکال نشته دي او همدا زیات بهتر دي او که همدوی رحمته الله مصداق گرځولي شي نو بیا به دا ويلي کیږي چه دضمام بن ثعلبه رضی الله عنه حاضری د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کنی په کال پنځمې هجری کنی نه وه بلکه په کال نهه هجری کنی وه . لکه ابن اسحاق رحمته الله ، ابو عبیده رضی الله عنه او طبرانی رحمته الله په دي جزم کړي دي او حافظینو هم دي لږه متعدد وجوهاتو نه اختیار کړي دي . واضح دي وی چه دجمهورو په نزد دحج فرضیت په کال شپږمې هجری کنی شوې وو . (۶)

(۱) کذا فی المعارف (ج/ ۵ ، ص/ ۱۶۳) والکوکب (ج/ ۱ ، ص/ ۲۳۲) فطالعمها ان شئت مرتب عفی عنه (شرح باب از مرتب) -

(۲) (ج/ ۱ ، ص/ ۱۱) کتاب الايمان باب الزکوة من الاسلام مرتب عفی عنه -

(۳) اوگوری معارف السنن (۱۲۵۱۵) .

(۴) ددي ټولو خبرو د تفصیل دپاره اوگوری معارف السنن (۱۲۴۱۵ ، ۱۲۲) .

((قال فبالذي أرسلك الله امرك بهذا ؟ قال نعم فقال والذي بعثك بالحق لا ادع منهن شيئا ولا اجاوز من ثم وثب فقال النبي ﷺ ان صدق الاعرابي دخل الجنة)) . دلته يو اشكال كيږي چه دې روايت كښي د سنن روايتو موكله هيڅ ذكر نشته دې چه ددې تقاضا داده چه په سنن موكلو په ترك سړي گناهگار يږي .

ددې جواب دادې چه حضرت شاه صاحب رحمته الله عليه فرمائي چه داددې اعرابي خصوصيت وو چه دده په حق كښي سنن موكله او نه گړولي شو دنورو دپاره داحكم نه دې ، بعضي حضراتو دا تاويل كړې دې چه د لا ادعهن نه مراد دې لا ادعهن مع اداء السنن من غير تعير في الصفة والهيئة خو حضرت شاه صاحب رحمته الله عليه فرمائي چه ددې تاويل ترديد د (بخاري شريف د روايت نه كيږي چه هغې كښي دا الفاظ مروى دي چه ((والذي اكرمك بالحق لا اتطوع شيئا ولا انقص مما فرض الله على شيئا فقال رسول الله ﷺ افلح ان صدق او قال دخل الجنة ان صدق))

ددې اشكال د جواب دپاره نور تاويلات هم شوي دي . (۱) بيا په دې هم اشكال كيږي چه په روايت كښي نور هم ډير احكام ذكر شوي دي لكه فرضيت د وضوء وغيره ((فكيف يكون ناجيا مع ترك الفرائض)) . ددې جواب كښي حضرت شاه صاحب رحمته الله عليه فرمائي چه ددې حديث مبارك متعدد طرق كښي ډيرو احكامو هم (۲) تذكره ده دې وجې نه هيڅ اشكال نشته دې ، والله اعلم . (از مرتب عفا الله عنه)

باب ما جاء في زكاة الذهب والورق

((قال رسول الله ﷺ قد عفوت عن صدقة (۱) الخيل والرقيق فهاتوا صدقة الرقعة من كل اربعين درهما (۲) درهم وليس لي في تسعين ومائة شيء فاذا بلغت مائتين ففيها خمسة دراهم)) . په دې اتفاق

۱ (۲۵۴۱) ، كتاب الصوم باب وجوب صوم رمضان .

۲ (ابن عربي مالكي اصل اشكال دا جواب وركړې دې چه حضور نبي كريم صلى الله عليه وسلم داعرابي دكلام نه دا فهم كړو چه دده مقصد داصول اسلام بآره كښي سوال كول دي . په دې وجه حضور نبي كريم صلى الله عليه وسلم ددې مطابق جواب وركړو . اودوى ته نې ددې خبرې يقين وركړو چه كله دې په دې لويولو يو خبرو عمل او كړي نو سنن روايت وغيره به ده ته اسان شي او د فرائضو دعمل په برکت سره به ورته دسنن هم توفيق اوشى عارضة

الاحوذى شرح سنن ترمذى (ج/ ۳ ، ص/ ۱۰۰) ، فتاامل مرتب عفى عنه .

۳ (لكه دبخارى شريف يوروايت كښي دا الفاظ دي چه ((فاخبره رسول الله ﷺ بشرايع الاسلام (ج/ ۱ ص/ ۲۵۴) كتاب الصوم باب وجوب الصوم رمضان)) ددې لاندې حافظ ابن حجر رحمته الله عليه فرمائي چه ((قدخل فيه بالي المفروضات بل والمنذوبات .)) او علامه عيني رحمته الله عليه فرمائي چه ددې بعضي طرقو كښي دصله رحمى هم ذكر شته دي . او په بعضو كښي د اداء د خمس هم ((كذا في المعارف (ج/ ۵ ، ص/ ۱۶۶ ، ۱۶۷) مرتب عفى عنه)-

۴ (د خيل او د رقيق د زكوة بيان به مخكښي مستقل باب كښي راشي انشاء الله مرتب عفى عنه)-

دې چه د سپينو زرو نصاب دوه سوه درهم دي بيا اكثر علماء كرام اود هند دوه سوه درهم د دوه پنځوسونيمو تولو سپينو زرو برابر گرځولي دي البته د حضرت علامه مولانا عبدالحي لکهنوي رحمته الله عليه او د نورو علماء كرامو د لکهنوي تحقيق دادي چه دوه سوه درهم د شپږو ديرشو تولو او پنځه نيمو ماسو برابر وي.

ددې اختلاف بناء داده چه علامه لکهنوي رحمته الله عليه يو درهم د دوه ماسو او دونيسو تولو برابر گرځوي. او جمهور علماء كرام دهند دا درې ماشې اود يوې رتې او د پنځمې حصې د رتې (۱/۵) برابر گرځوي.

ددې اختلاف په بناء د علامه لکهنوي او جمهورو علماء كرامو دهند په مينځ كېنې په تفصيل د نصاب د زكوة كېنې كافي فرق پيدا كيږي. چه دهغې اثر په اموال سره متعلق په تولو احكامو شرعيو باندې ډير زيات پريوځي. ددې وجهي نه مسئله دمفصل تحقيق ضرورت دي. د ضرورت د احقر والد ماجد حضرت مولانا مفتي محمد شفيع صاحب رحمته الله عليه پوره كولو اوبه خپله رساله ارجع الاقوال في اصح الموازين (۱) والمكاتبيل كېنې د جمهورو قول راجع گرځولي دي او ثابت كړي دي چه د علامه لکهنوي رحمته الله عليه نه په دې مسئله كېنې تسامح شوې دي او د غلطۍ سبب دادي چه د فقهاء كرامو د تصريح مطابق يو درهم اوبه د بريده او غير مقشوره اورېشو برابر دي. علامه لکهنوي غالباً داوبه اورېشو په يو ځاني د وزن كولو په ځاني د اورېشو د څلورو يو ځل وزن او كړو او هغه نې درتې برابر اوموندلو او وړاندې نې حساب اولگولو او هم ددې ځاني نه د غلط فهمي ابتدا شوې ده حقيقت دا دي كه د څلورو اورېشو وزن او كړې شي نو دې كېنې او رتې كېنې لږ فرق كيږي چه دهغې اندازه اوبه اورېشو په يو ځاني وزن اوشي نو دا فرق ظاهر اوبين كيږي حضرت والد صاحب فرماني چه ما پوره احتياط سره داوبه اورېشو وزن كړي ده چه د فقهاء د تصريح دي، هم په خپله څو ځله وزن او په څو صرافانو باندې هم دا وزن كړي نو دا ماد جمهورو عالمانو دهند د قول موافق اوموندلو. په دې وجه د جمهورو تحقيق مفتي به او (۲) راجع هم دي، والله اعلم.

(۱) په دې اتفاق دي چه دوه سوه درهمو نه كم باندې هيڅ زكوة واجب نه دي. چه كله دوه سوه درهمه شي نو په دې كېنې پنځه درهم واجب دي. بيا په دوه سوو نه زيات باندې دامام ابوحنيفه رحمته الله عليه په نزد هيڅ واجب نشته دي. البته چه كله ددوه سوو نه څلويښت درهم زيات شي نو په هغه وخت كېنې يو درهم بل واجبيږي د اوشان د ابوحنيفه رحمته الله عليه په نزدې باندې په دوه سوه درهمو كېنې هم پنځه درهمه واجبيږي اود صاحبينو په نزد به ددوه سوو درهمو نه زيات ددې په حساب زكوة واجبيږي، په دې وجه په يودپاسه په دوه سوه درهمو به ددوي په پنځه درهمه او ديو درهم څلويښتمه حصه به واجب وي او فتوى د صاحبينو په قول ده او گورني معارف السنن (ج ۵، ص ۱۷۰، ۱۷۱) مرتب عفي عنه.)

(۲) چه كوم د اوزان شرعيه په نوم مشهور دي او مستقلا هم د جواهر الفقه (ج ۶، ص ۴۰۵ تا ۴۲۹) جزء جوړ شو اوشائع شوي دي مرتب عفي عنه.)

(۳) د اوشان د دينا باره كېنې پدې اتفاق دي چه دا ديو مثقال د سرو زرو برابر وي نو بيا د مثقال په مقدار كېنې اختلاف دي د جمهورو عالمانو دهند په نزد يو مثقال څلورنيمې ماشې كيږي اود علامه لکهنوي رحمته الله عليه تحقيق دادي چه ديو مثقال د دريو ماشو او ديوې رتې برابر وي. دې باره كېنې هم د جمهورو تحقيق راجع دي. د تفصيل دپاره او گورني اوزان شرعيه مرتب عفي عنه.)

باب ماجاء فی الزکوة الابل والغنم

((ان رسول الله ﷺ كتب كتاب الصدقة فلم يخرج به الى عماله حتى قبض نقرته بسيفه فلما قبض عمل به ابوبكر حتى قبض وعمر حتى قبض وكان فيه ، في خمس من (١) الابل شاة ، و عشر شاتان وفي خمس عشرة ثلاث شياه وفي عشرين اربع شياه وفي خمس وعشرين (٢) بنت مخاض الى خمس وثلاثين فاذا زادت ففيها بنت (٣) لبون الى خمس واربعين فاذا زادت (٤) ففيها حقة الى تسعين فاذا زادت ففيها حقنان الى عشرين ومائة الخ)) . (٥)

د اوبسانو په زکوة کښې تریو شلو شلو پورې (٦) اتفاق دې چه په همدغه حساب به عمل کیرې چه کوم په حدیث دباب کښې بیان شوی دې البته د شپږو شلو نه زیات اختلاف دې .

دا امام شافعی رحمه الله علیه صکت *

د امام شافعی رحمه الله علیه په نزد د شپږو شلو پورې دوه حقې دې (واجبېرې په زکوة کښې) او چه د شپږو شلو نه یو درهم زیات شی نو فرض به متغیر کیرې او په یو دپاسه شپږو شلو به درې درهمه بنت لبون واجبېرې او ددې خانی ته ددوی به په دې اربعینات او په خمسیات داتر کیرې . یعنی دې عدد کښې چه خومره اربعیات ویش دومره بنت لبون او چه خومره خمسیات ویش دومره حقې برابر واجب کیرې مثلاً تر شپږو شلو پورې په اتفاق دوه حقې دی او اوس دیو دپاسه په شپږو شلو کښې به هم درې بنت لبون واجب کیرې . خکه چه دیو دپاسه شپږو شلو کښې درې اربعیات دی بیا په شپږونیم شلو به دوه بنت لبون او یوه حقه واجب کیرې خکه چه دا عدد په دوه اربعیات او په خمسیات شامل دی . بیا په اوه شلو به دوه حقې او یو بنت لبون واجب کیرې خکه چه دا عدد په دوه خمسیناتو او په اربعین مشتمل دی او په

(١) الضأن بذات الوبر والمغز بذات السعير والشاة والغنم اعم منها ذكرنا كان ارنثي والكبش للذكر من الضأن والنعجة لانتی منه والنیس للذكر من المعز والعمرة للأنثی مرتب عفی عنه -

(٢) بنت المخاض من النوق هم التي تم عليها الحول ودخلت فيه الثانية ووجه تسميتها بنت المخاض ان امها استعدت للمخاض الى الحمل او حلت معارف (ج/ ٥ ، ص/ ١٧٣) مرتب عفی عنه -

(٣) هي التي تم لها ستان ودخلت في الثانية ووجه تسميتها امها اصبحت ذات لبن الاخر معارف (ج/ ٥ ، ص/ ١٧٣) مرتب عفی عنه -

(٤) هي التي اتمى عليها ثلاث سنين ودخلت في الرابعة والحقة سميت بها لا استحقاتها ان تركب وبطرقها الفجل معارف (ج/ ٥ ، ص/ ١٧٣) مرتب عفی عنه -

(٥) في اصل اللغة للمحقق من الحيوان والانسان ومن النوق التي طعنت في الخامسة وسميت بها لا لما تجزع اسنان اللبن اى تعلقها بالمراد في الكل انتی فانما التي تجب في الزکوة ويجوز الذكر تقريبا . كذا في المعارف (ج/ ٥ ، ص/ ١٧٣) مرتب عفی عنه -

(٦) اتفق الاثمة الاربعة على هذا الفدر مع خلاف فيه من بعض غيرهم المعارف (ج/ ٥ ، ص/ ١٧٤) مرتب عفی عنه -

عنه -

یونیم سل به درې حقې واجب کیږي . (ځکه چه دا عدد په درې خمسينات مشتمل دي)
وعلى هذا القياس به هر لسو به فريضه بدليږي .

ه امام مالك رحمته الله عليه مسلك .

د امام مالك رحمه الله عليه مسلك هم د شوافعو په شان دي البته دومره فرق دي چه د اربعيناتو او د خمسيناتو د احساب د امام شافعي رحمه الله عليه په نزد ديو دپاسه شپږو شلونه شروع (۱) كيږي اود امام مالك رحمه الله عليه په نزد د شپږنيمو شلونه شروع كيږي يعنى په نهه دپاسه شپږو شلو پوري دوه حقې واجب دي او په شپږنيمو شلو به مذكوره حساب شروع كيږي او د امام شافعي رحمه الله عليه په شان به يو حقه اودوه بنت لبون واجب شي .

د شوافعو اود مالكو استدلال د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما حديث دباب نه دي چه د هغې الفاظ دادى ((فاذا زادت على عشرين ومائة ففي كل خمسين حقة وفي كل اربعين ابنة لبون)) ددې الفاظو د ظاهر نه په دواړو مسلكو استدلال كيږي شي . البته ددې جملې يو تفسير په (۲) ابو داود كنبې دامام زهري رحمته الله عليه نه مروى دي چه كوم د امام شافعي رحمه الله عليه مسلك مطابق دي ، امام شافعي رحمه الله عليه په دي وجه هم دا اختيار كړي دي .

ه امام ابوحنيفه رحمته الله عليه مسلك .

د (۳) امام ابوحنيفه رحمته الله عليه مسلك ددې خلاف دي چه تر شپږ شلو پوري دوه حقې واجبې او دي نه پس به استيناف ناقص وي يعنى په هر پنځو به يو چيلى زياتيږي تر دي چه په اووشلو به دوه حقې او څلور اوزې وي او په پنځه دپاسه اووشلو كنبې به دوه حقې او يو بنت مخاض وي او دي نه پس به په يونيم سلو به درې حقې واجبېږي . دي ته استيناف ناقص ځكه وائي چه دي كنبې بنت لبون نه راځي . بيا ديونيم سل نه پس به استيناف كامل وي . يعنى په هر پنځو به يوه يوه بزه زياتيږي تر دي چه په اته نيم سلو به درې حقې او څلور بزې بيا په پنځه كم نهه شلو به درې حقې او يو بنت مخاض ، بيا په شپږ دپاسه په نهه شلې به درې حقې او يو بنت لبون او بيا په دوه سوه به څلور حقې شي دي نه پس به هميشه استيناف كامل وي .

(۱) ومثله (اي مثل مذهب مالك) مذهب احمد واليه ذهب محمد بن اسحاق وابوعبيده وهى رواية ابن الحكم عن مالك وهو قول ابن الماجشون من اصحابه كما فى بداية ابن رشد وغيرها المعارف (ج/ ۵ ، ص/ ۱۷۵) مرتب عفى عنه -

(۲) (ج/ ۱ ، ص/ ۲۲۰) باب فى زكوة المسائمة ، عن ابن شهاب قال هذه نسخة كتاب رسول الله صلى الله عليه وسلم الذى كتبه فى الصدقة وهى عند آل عمر بن الخطاب قال ابن شهاب : اقرأنيها سالم بن عبدالله بن عمر فرعتها على وجهها وهى التى انتسخ (نقل كول) عمر بن عبدالعزيز من عبدالله بن عمر بن سالم بن عبدالله بن عمر فذكر (الزهري) الحديث قال الزهري : فاذا كانت حدى وعشرين ومائة ففيها ثلاث بنات لبون حتى تبلغ تسعا وعشرين ومائة فاذا كانت ثلاثين ومائة ففيها بنت لبون وحقة الخ مرتب عفى عنه -

(۳) مذاهب ابوحنيفه هو مذهب اصحابه واليه ذهب سفيان الثوري والنخعي واهل العراق وهو قول ابن مسعود وذكر السفاقي انه قول عمر رضي الله عنه ولكنه غير مشهور كما فى العمدة وقول ابي حنيفة رواية عن مالك كما ذكره الزيعلى فى نصب الراية والله اعلم . كذا فى معارف البوري (ج/ ۵ ، ص/ ۱۷۴ تا ۱۷۵) مرتب عفى عنه -

داضافو استدلال د حضرت عمرو بن حزم رضی اللہ عنہ د (۱) صحیفې ته دې چه کومه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دوی ته لیکلې وه. او دوی ته نې ورکړې وه. او دې کښې د اویسانو دزکوة بیان شوی دی. ارشاد دې چه : ((انما اذابلغت تسعين ففيها حقان الى ان تبلغ عشرين ومائة فاذا كانت اكثر من ذلك ففي كل خمسين حقة فما فضل فانه يعاد الى اول فريضة الابل)) (۲)
دې کښې د فئ كل اربعين بنت لبون چه ذکر نشته دې . بلکه په دې کښې په خمسينات مقدار دې او دې کښې ددې خبرې تصريح ده چه دشپرو شلونه به فريضة واپس شي او هم په هغه حساب به چلیسې چه دکومي نه ابتداء شوي وه او هم دا دامام ابوحنيفه رضی اللہ عنہ مذهب دې د حضرت عمرو بن حزم رضی اللہ عنہ والا روايت باندې د خصيب بن ناصح دضعف اعتراض کړې دې نو ددې جواب دادې چه (۳) خصيب کښې اگر چه يو درجه لين دې خو دده روايت (۴) مقبول دې ، ددې نه سوا امام طحاوی رحمته اللہ علیہ د ابوبکره حدثنا ابو عمرو والضرب حدثنا حماد بن سلمه په طريق سره هم (۵) روايت کړې دې دې کښې دخصيب واسطه نشته دې . بل اعتراض دادې چه (۶) حماد بن سلمه دمسلم په رجالو کښې دې ، په دې وجه دده تفرد مضر نه دې او ترکومي چه په آخری عمر کښې دمختلط کيدو تعلق دې نو د ډيرو ثقاتو

(۱) په کال ۱۰ هجری کښې چه کله ديمن علاقه نجران فتح شوه نو حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم مشهور صحابی حضرت عمرو بن حزم رضی اللہ عنہ دې بحیثيت گورنر اوليرلو. د رخصتيدو په وخت کښې حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ د خرمنې په يو توتو په خط اولیکلو اودوی ته نې حواله کړو. چه هغې کښې دزکوة دیت او نورو ډيرواهمو امورو متعلق هدايات پکښې درج وو. د حضرت عمرو رضی اللہ عنہ بن حزم نه دا صحیفه مبارکه ددوی نمسی دابوبکر بن محمد سره وه. ددوی نه مشهور امام د حدیثو ابن شهاب زهري رحمته اللہ علیہ داکتاب اولوستلو او ددې نقل نې ترې واخستو. او امام زهري رحمته اللہ علیہ به دا کتاب هم درسا لوستلو. زوستو داکتاب بیا دمختلفو کتابونو د حدیثو جزء جوړ شو. لکه ددې اقتباسات په مسنداحمد ، موطا امام مالک او امام مالک ، نسائی او دارمی وغیره دزکوة اود دیت وغیره په ابوابو کښې متفرق طور باندې راغلی دی .
او گورنی کتابت حدیث عهد رسالت وعهد صحابه (ج/ ۱، ص/ ۸۴ تا ۸۶) په حواله د طبقات بن سعد (ج/ ۱ جز ۲، ص/ ۲۶۷) او الوثائق السياسية نمبر ۱۰۵ ص/ ۱۰۴ تا ۱۰۹، داشان او گورنی سنن نسائی (ج/ ۲، ص/ ۲۵۱) ذکره حدیث عمرو بن حزم فی العقول وسنن دار قطنی (ج/ ۳، ص/ ۲۰۹ و ۲۱۰) رقم ۲۷۷، ۳۷۹، کتاب الحدود والديات والتلخیص الخبير (ج/ ۴، ص/ ۱۷، رقم/ ۱۶۸۸) کتاب الجراح باب ما یحب به القصاص مرتب عفی عنه) -

(۲) شرح معانی الآثار (۳۴۸، ۳۴۹) کتاب الزیادات باب الزکاة فی الابل السائمة) مرتب عفی عنه) -

(۳) الخصيب بن ناصح الخارثی البصری صدوق یخطی من ۱ لتاسعة مات سنة ثمان وقيل سبع ومائین تقرب التهذیب (ج/ ۱، ص/ ۲۲۳، رقم/ ۱۲۵) مرتب عفی عنه) -

(۴) قال الشيخ النوری رحمته اللہ علیہ فان الخصيب فيه لين مع انه اخراج له اصحاب السنن المعارف (ج/ ۵، ص/ ۱۷۸) مرتب عفی عنه) -

(۵) طحاوی (ج/ ۲، ص/ ۳۴۹) کتاب الزیادات باب الزکوة فی الابل السائمة مرتب عفی عنه) -

حفاظو سره واقعہ رایینہ (۲) شوی دہ خو صرف پہ دے خبرہ پہ بناء ددوی روایتونو نہ علی الاطلاق نہ شی رد کیدی خکہ چہ دداسی رواۃ روایتونو مقبول دی ترکومی چہ داثابت شی چہ داد اخی عمر روایت دی :

دریم اعتراض داکیری چہ دا حدیث مبارک دقیس بن سعد خیل کتاب نہ روایت کری دے اویا دا کتاب وړک شو . (۳)

ددی جواب دادی چہ قیس بن سعد ثقہ راوی دی ، په دے وجه دده نہ کتاب وړکیدل اوروایت د حافظې نه بیانول مضر نه دی .

مختصر دا چہ په دے کبھی کیدونکی اعتراضونو باندې بارد دی او دا روایت بلا شبه قابل استدلال دی . (۴)

طحاوی اومصنف ابن ابی شیبہ وغیرہ کبھی د حضرت ابن مسعود (۱) حضرت علی (۲) نه اثار مروی دی . چہ هغې کبھی د نصاب تفصیل دمسلک احنافو سره عین مطابق ذکر دی

(۱) حماد بن سلمة بن دينار البصري أبو سلمة ثقة عابد أثبت الناس في ثابت وتغير حفظه باخبره من كبار الثامنة (الطبقة الوسطى من اتباع التابعين مات سنة سبع وسنين) (اخراج روايات تحت اى البخارى تعليقا م اى مسلم ۴ اى اصحاب السنن الاربعة تقريب التهذيب (ج/ ۱ ، ص/ ۱۹۷ ، رقم/ ۵۴۳) مرتب عفى عنه) -

(۲) اوگورنى تقريب التهذيب (ج/ ۱ ، ص/ ۱۹ ، رقم/ ۷۸) ترجمه احمد بن عبد الرحمان بن وهب بن مسلم بن المصرى ، او ترجمه دخلف بن خليفة بن صاعد الاشجعي (ج/ ۱ ، ص/ ۲۲۵ ، رقم/ ۱۴۰) او اوگورنى ترجمه عبد الرزاق بن همام بن نافع الحميرى (ج/ ۱ ، ص/ ۵۰۵ ، رقم/ ۱۱۸۳) مرتب عفى عنه (۳) عبد الله بن احمد بن حنبل رحمته الله نقل كوى چہ ((قال سمعت ابي يقول : ضاع كتاب حماد بن سلمة فكان يحدثهم عن حفظه فهذه قصته)) او امام احمد د عقان نه نقل كوى چہ ((قال : حماد بن سلمة استعار مني حجا الا حول كتاب ليس فذهب الى مكة فقال : ضاع سنن كبرى يبهقى (ج/ ۴ ، ص/ ۹۴ ، ۹۵) قيل باب تفسير اسنان الابل كتاب الزكوة مرتب عفى عنه) -

(۴) قال الحافظ : وهو (كتاب النبى صلى الله عليه وسلم لعمر بن حزم رحمته الله) مشهور قدر راه مالك رحمته الله ، والشافعى رحمته الله وقد صح الحديث بالكتاب المذكور جماعة من الائمة لا من حيث الا سناد ، بل من حيث الشهرة فقال : الشافعى س رحمته الله في رسالته لم يقبلوا هذا الحديث حتى ثبت عندهم انه كتاب رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال ابن عبد البر هذا كتاب مشهور عند اهل السير معروف ما فيه عند اهل العلم معرفة يستغنى بشهرتها عن الاسناد دلالة اشبه التواتر في محبة لتعليق الناس له بالقول والمعرفة قال ويدل على شهرته ما روى ابن وهب عن مالك عن الليث بن سعد عن يحيى عن سعيد بن المسيب قال : وجد كتاب عند ال حزم يذكرون انه كتاب رسول الله صلى الله عليه وسلم . وقال العقيلي : هذا حديث ثابت محفوظ الا انا نرى انه كتاب غير مسموع عن فوق الزهرى ، وقال يعقوب بن سفيان لا اعلم في جميع الكتب المنقولة كتاب اصح من كتاب عمرو بن حزم . هذا فان اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم والتابعين يرجعون اليه ويدعون رايهم وقال الحكم قد شهد عمر بن عبد العزيز وامام عصره الزهرى لهذا الكتاب بالصحة سابق ذلك بسنده اليها كذا في التلخيص الجيد (ج/ ۴ ، ص/ ۱۷ ، ۱۸ ، رقم/ ۱۶۸۸) كتاب الجراح باب ما يوجب به القصاص مرتب عفى عنه) -

(۱) عن خصيف عن ابي عبيده و زياد بن مريم عن عبدالله بن مسعود رضي الله عنه انه قال في فرائض الابل اذا زادت على تسعين ففيها حقان الى عشرين استقبلت الفريضة بالنضم في كل خمس شاة فاذا بلغت خمسا وعشرين ففرائض الابل فاذا كثرت الابل ففي كل خمسين حقة .

شرح معاني الآثار (ج/ ۲، ص/ ۳۴۹) كتاب الزیادات باب في الزكوة في الابل السائمة،
ددې اثر حاصل دادې چه په شپږو شلو دوه حقې واجیږي ، دې نه پس په اضافه کیدو به په هر پنځویاندي یوه بزې اضافه وی. په دې وجه په پنځه دپاسه شپږو شلو به دوه حقې اویوه بزه وی ، اویوه شپږنیم شلو دوه حقې اودوه بزې په پنځه کم اووشلو به دوه حقې او درې بزې . په اووشلو به دوه حقې او څلور بزې یا گډې واجب وی . بیا چه لکه په شپږو شلو پنځه ویشت زیاتشی یعنی عدد پنځه څلویښتو ته اوړسی نوپس دغه وخت به د اونیانو حساب شروع شی او یونیم سل چه په درې خمسیاتو مشتمل دی به درې حقې واجب وی . اوراتلو نکی استیناف کامل کیدو نه پس به په هر پنځو سو دیوې حقې اضافه کیږي .

حافظ زیلعی رحمته الله فرمائی چه ا ما م بیهقی رحمته الله دابن مسعود رضي الله عنه په روایت باندې درې اعتراضونه کړي دي .

- ① دا رویت موقوف دي .
- ② ددې روایت کونکي دوه راویان ابو عبیده او زیاد او دابن مسعود په مینځ کښې انقطاع ده .
- ③ اوخصیف غیر محتج به دي . — نصب الریه (ج/ ۲ ، ص/ ۳۴۵) باب صدقة السوائم فصل فی الابل .

ددې جواب دادې چه تر څو د روایت دموقوفو کیدو تعلق دي ، دې باره کښې په متن کښې ذکر شوي دي چه غیر مدرك بالقياس امور و کښې روایت موقوفه دروایت مرفوعه په حکم کښې کیږي . او د نورو روایتونودوه اعتراض جواب علامه بنوری رحمته الله داسې ورکړي دي .

((وخصيف وثقه بن معين وابودرعة وغيرهما ، كما في الميزان وثبت بعضهم معاج ابي عبيده عن ابيه (ابن مسعود رضي الله عنه) وبأن سنة يحتمله فالاسناد حسن ان لم يكن صحيحا ، معارف السنن)) (ج/ ۵ ، ص/ ۱۷۹)

اود ابراهيم نخعي رحمته الله داثر نه هم ددې تائيد کیږي چه ((اذا زادت الابل على عشرين ومائة ردت الى اول الفرض شرح معاني الآثار (ج/ ۲ ، ص/ ۳۴۹) باب الزكوة في الابل السائمة مرتب عفی عنه)-

(۲) سفيان عن ابي اسحاق عن عاصم بن ضمرة عن علي رضي الله عنه قال : اذا زادت على عشرين ومائة يستقبل بها الفريضة اخرجه ابو عبیده في كتاب الاموال ص/ ۳۶۳ ، کذا نقل في بغية الاملعي تخريج الزيلعي (ج/ ۲ ، ص/ ۳۴۵)

و ابن ابي شيبة (ج/ ۳ ، ص/ ۱۲۵) من قال اذا زادت على عشرين ومائة استقبل بها الفريضة و البيهقي في سننه الكبرى (ج/ ۴ ، ص/ ۹۲) كتاب الزكوة باب ذكر رواية عاصم بن ضمرة عن علي رضي الله عنه بخلاف ما مضى الخ ، كلهم من طريق ابي اسحاق عن عاصم بن ضمرة عن علي رضي الله عنه . داثر هم دغير مدرك بالقياس دکیدو په وجه دحدیث مرفوعه په حکم کښې دي .

امام بیهقی په دې اعتراض کړي دي چه شريك دابو اسحاق عن عاصم بن ضمرة عن علي په طريق سره ددې په خلاف نقل کوي . ((قال اذا زادت الابل على عشرين ومائة ففي كل خمسين حقة و في كل اربعين بنت لبون يهقي (ج/ ۴ ، ص/ ۹۳) باب ذكر رواية عاصم بن ضمرة الخ .

دا اثار موقوفه هم مرفوعه په درجه کښې دې ځکه چې دا دمقادیر شرعیه معامله ده چې غیر مدرك بالقیاس دې اوداسې امورو کښې قول دصحابی رضی الله عنه دحدیث مرفوعه درجه لری بیا خاص طور سره د حضرت علی رضی الله عنه اثر ځکه اهمیت لری چې د صحیحینو د روایت مطابق دوی سره داحادیثو نبویه علی صاحبها الصلوة والسلام یوه (۱) صحیفه موده وه چې دتوری په شان نیام کښې به وه. دې حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دوی ته د نورو (۲) امورو نه سوا داسنان الابل (۳) احکام هم (۴) لیکلی وو. (۵) ددې وجې ظاهر داده چې ددوی بیان شوی تفصیل به ددې صحیفې مطابق وی.

شیخ ابن همام ددې دا جواب ورکړې دې چې سفیان دشریک په مقابلې کښې ا حفظ دې ، په دې وجه رومین روایت راجح دې. دې نه سوا دسفیان اوشریک په روایت کښې تعارض هم نشته دې. په دې وجه هیڅ اشکال نشته دې چې د عدم تعارض دتوجیه دپاره اوگورنی فتح القدیر (ج/ ۱ ، ص/ ۱۹۸) باب صدقة السوائم مرتب عفی عنه -

(۱) ددې صحیفې متعلق تفصیلو دپاره صحیح بخاری جلد اول لاندې لیک خایونو کښې اوگورنی :

① کتاب العلم ، باب کتاب العلم (ص/ ۲۱) .

② فضائل المدينة باب حرم المدينة (ص/ ۲۵۱ ، ۲۵۲) .

③ کتاب الجهاد باب فکاک الاسیر (ص/ ۴۲۸) .

④ کتاب الجهاد باب ما ذکر من ورع النبی ﷺ وعصاه الخ (ص/ ۴۳۸) .

⑤ باب الجهاد . باب ذمة المسلمين وجوارهم واحدة يسعى بها ادناهم (ص/ ۴۵۰) .

⑥ کتاب الجهاد ، باب اثم من عاهد غدر (ص/ ۴۵۱) مرتب عفی عنه -

(۲) (۱) كما في صحيح البخاری وعليه سيف فيه صحيفة معلقة (ج/ ۲ ، ص/ ۱۰۸۴) باب ما يكره من التعميق والتنازع والفلو في الدين والبدع كتاب الاعتصام.

وفي الصحيح لمسلم وصحيفة معلقة في قراب سيفه (ج/ ۱ ، ص/ ۴۴۲) كتاب الحج باب فضل المدينة ودعاء

النبي ﷺ فيها بالبركة الخ مرتب عفی عنه -

(۳) لکه ددیت فدیہ قصاص دذمیانو حقوق ولا، او معاهدات احکام او دمدینې حرم کیدو تفصیلات، ددې ټولو دپاره تیره شوی حواله اوگورنی کتاب حدیث (ص/ ۷۹) مرتب عفی عنه -

(۴) كما في البخاری فنشرها (ای الصحیفة) فاذا فيها اسنان الابل (ج/ ۲ ، ص/ ۱۰۸۴) س کتاب الاعتصام

باب فضل المدينة الخ. وفي الصحيح لمسلم فيها اسنان الابل (ج/ ۱ ، ص/ ۴۴۲) كتاب الحج

باب فضل المدينة الخ مرتب عفی عنه -

(۵) وقال الحافظ في الفتح (ج/ ۶ ، ص/ ۱۵۰) فيها (ای فی صحیفة علی) بیان المصارف المعارف (ج/ ۵ ، ص/ ۱۸۱) دزیات تفصیل دپاره اوگورنی صحیح بخاری کښې دمحمد بن الحنفیة روایت (ج/ ۱ ، ص/ ۴۳۸) کتاب الجهاد باب ما ذکر من ورع النبی ﷺ وعصاه الخ (ص/ ۴۳۸) مرتب عفی عنه -

ترکومي چه د حدیث د باب تعلق دي نو دا مجمل دي او حضرت عمرو بن حزم رضی الله عنه والا روایت مفصل دي . ((فی کل خمسين حقة)) دا حنافو د بیان شوی تفصیل مطابق هم (۱) صادقې ، البته د فی کل اربعین ابنه لبون جمله دا ظاهر دا حنافو معلومیږي خو دي کښې هم دا وئیلې کیدې شی چه د فی کل اربعین نه مراد د شپږو دیرشو نه واخله تر د یو کم پنځوس اعداد دي او اهل عرب په کلام کښې دا قسم توسیع کیږي چه کسور لغوه کړې دي او صرف عقود وائی په دي صورت کښې به دا استیناف کامل بیانېږي او دا حنافو په نزد استیناف کال د شپږو دیرشو نه واخله تر د یو کم پنځو سوو پورې واجبیږي . د دي (۲) توجیه نه پس ((فی کل اربعین ابنه لبون)) جمله هم د مسلك حنفی عین مطابق کیږي او د جمع بین الروایات دپاره داسې کول ضروري دي .

په دي تاویل دا اعتراض کیدې شی چه د (۲) ابوداود په روایت کښې د صراحت سره د شافعیو بیان شوی تفصیل ذکر دي . لکه دا الفاظ راغلي دي چه ((فاذا كانت احدى وعشرين ومائة ففيها ثلاث بنات لبون حتى تبلغ تسعا وعشرين ومائة فاذا كانت ثلاثين ومائة ففيها بنتا لبون وحقة حتى تبلغ تسعا وثلاثين ومائة الخ)) دي چې نه د ابوداود روایت به د ترمذی د روایت دپاره مفسر گټورلې کیږي . د دي جواب دادي چه دا تفسیر د (۱) راوی ادراج دي چه حجت نه دي (۱) والله اعلم .

(۱) ځکه چه د یو نیم سل په عدد (چه کوم په درې خمیناتو باندې مشتمل دي) درې حقې واجب دي . او د استیناف کامل کیدو نه پس په دوه سوو باندې (چه کوم خمیناتو باندې مشتمل دي) به څلور حقې واجب کیږي . علی هذا القیاس په مخکښې هر پنځو سوو باندې به یو حقه زیاتېږي . معلوم شو چه فی کل خمسين حقة دا حنافو د مسلك عین مطابق دي ، والله اعلم . مرتب عفی عنه .-

(۲) خو په دي توجیه دا غوټه په زړه کښې بیا هم باقی پاتې کیږي . چه فی کل اربعین ابنه لبون د شپږو شلو پورې د زکوة بیانولو نه متصل روستو راغلي دي . چه د دي نه معلومیږي چه د دي تعلق د شپږو شلو نه تر یو نیم سلو دشمیر سره هم دي او دا حنافو په نزد د شپږو شلو نه تر د یو نیم سلو پورې استیناف ناقص کیږي چه هغې کښې بنت لبون راځي . دي نه پس معلوم شو چه مذکوره توجیه د یو نیم سلو نه پس استیناف کامل کښې خو جاری کیدو شوی خود شپږو شلو نه تر د یو نیم سلو پورې په استیناف ناقص کښې نه شی جاری کیدې . او د روایت ظاهر داد شپږو شلو نه پس د ټولو اعداد سره متعلق گرځوي ؟ البته دا وئیلې کیدې شی چه په ظاهر نظر کښې د فی کل اربعین ابنه لبون تعلق د شپږو شلو نه پس د ټولو اعداد سره دي خو په حقیقت کښې د دي تعلق د یو نیم سلو نه پس د استیناف کامل سره دي ، همدغه وجه ده چه مونږ دا مجمل او منلو او حدیث د عمرو بن حزم رضی الله عنه مود دي دپاره تفصیل او گرځولو ، والله اعلم . مرتب عفی عنه .-

(۲) (ج/ ۱ ، ص/ ۲۲۰) باب زکوة السائمة مرتب عفی عنه .-

(۳) قال الشيخ الانور : ولكن : اقول ان الزيادة مدرجة من الراوى فانه لو كان هذا من كتاب رسول الله ﷺ فكيف لم يعن به البخارى والترمذى ولم يروياه تماها ؟ ويؤيد ذلك انه لما رواه الدار قطنى في سننه هذا التفصيل فقال في اوله : وهذا كتاب تفسيرها لا يؤخذ في شئ من الابل الصدقة حتى يبلغ خمس ذود الا ان ذكر فيه مثل ما في حديث ابي داود من الزيادة فلا بدان يقال انه من ادراج الراوى ولا حجة في مثله وراجع لمزيد التفصيل معارف السنن (ج/ ۵ ، ص/ ۱۸۲ ، ۱۸۳) مرتب عفی عنه .-

((ولا (۱) یجمع بین متفرق ولا یفرق بین (۱) مجتمع مخافة الصدقة)) ددی جملی په تشریح کنی د اتمه ثلاثه اود احنافو په مینځ کښې اختلاف دی ، په دې اختلاف باندې په صحیح طریقې سره پوهیدو دپاره دڅه قدر تفصیل ضرورت شته دی .

(۱) قال الشيخ النوری رحمته الله : ثم بعد هذا البحث والفحص ان كلا من الصورتين (الاولى : الاستيفاء الى الاول بعد المائة والعشرين كما هو ذهب ابي حنيفة ق واصحابه والثوى رحمته الله وكافة العراقيين و الثانية : عدم الاستيفاء كما هو مذهب الامة الثلاثة تنادى بها الفريضة وكل ترتيب سائغ (جائز) والمرء مخير بينهما كما اختاره الحافظ ابن جرير الطبري حيث قال وينخير بين الاستيفاء وعدمه لورود الاخبارهم بها ، ذكر الخطابي في المعالم والنوى في شرح المذهب والبدل العيني في العمدة ولاي بكر الرازي في احكام القرآن وللغفر الزيعلي في التبيين كلام متين في ترجيح ما بما اختاره ابوحنيفة رحمته الله فراجعهما . فمن شاء اخذ بما قال العراقيون ومن شاء اخذ بما اختاره الحجازيون فنقطع القول بان كلام من الترتيبين ثابت من عهد النبوة وجرى بكل التعامل في عهد خلفاء الاربعة وتعامل به السلف فيما بعد فلامساع الانكار احد القول فمن العجيب قول بحر العلوم في رسائل الاركان (ص / ۱۱۷) ان الاشبه هو قول الشافعي واحمد وان حججهم قوى من حجة الحنيفة رحمته الله الخ . قال الشيخ ان ما ذهب اليه ابوحنيفة لاشك انه توارث من عهد الخلفاء ايضا وای توارست يكون اقوى من شئ جرى به تعامل على رحمته الله في عهد خلافته و تعامل عبدالله بن مسعود رضي الله عنه في عهده ثم اهل العراق فاطبة الى سفيان الثوري رحمته الله و ابي حنيفة رحمته الله فكيف يقال ان حججهم ليست بقوة ؟ معارف السنن (ج / ۵ ، ص / ۱۸۴) مرتب عفی عنه -

(۲) دې باره کښې اختلاف دې چه دا نهی د ساعی یعنی دعامل باره کښې ده یا د مالک په حق کښې یا ددواړو په حق کښې ؟ دامام شافعی رحمته الله دې باره کښې خیال دې چه ((کما حکاه الدادو فی کتاب الاموال نقله العینی (ج / ۹ ، ص / ۹) باب لا یجمع بین متفرق الخ)) او خطاب د امام شافعی رحمه الله علیه نه نقل کوی چه د نهی تعلق دساعی او دمالک دواړو سره دې . عینی (ج / ۹ ، ص / ۹) او په مرقات شرح مشکوۃ (ج / ۴ ، ص / ۱۴۵) باب ما یجب فیه الزکوة کښې د امام شافعی رحمه الله علیه دا قول نقل شوي دې چه دا نهی دمالک دپاره ده داسې د امام شافعی رحمه الله علیه دې باره کښې درې روایتونه دی . بهر حال ددوی اصل روایت هم دادې چه د نهی تعلق دساعی سره دې . د امام مالک رحمه الله علیه په نزد د نهی تعلق د مالک سره دې . (کما فی المعارف (ج / ۵ ، ص / ۱۸۴) دامام ابوحنیفه رحمته الله په نزد ددې تعلق دساعی سره دې (کما فی عارضة الاخوذي (ج / ۳ ، ص / ۱۱۰) و یتظهر من کتب الحنيفة ان النهی لهما جميعا (المعارف (ج / ۵ ، ص / ۱۸۵) .

بهر حال دحدیث خطاب که د مالک سره متعلق او ګرځوي شئ نو د جمع اود تفريق په څه صورتونه وی . د دواړو مثالونه به متن کښې راځي . او که دا خطاب دساعی سره متعلق وی نو دجمع بین متفرق صورت به دا شئ چه دوه سړی وی دهر یو سره شل شل بزې وی اوس په یو هم زکوة واجب نه دی خوساعی داسې کوی چه ددې دواړو بزې چه کومي متفرق وی یو ځاني نې شمار کړی او په مجموعه څلویښتو باندې به یو بزه وصلوی . دې به بندولي کیږي چه دا سې مه کوه . اود تفريق بین الجمع صورتونه به داوی چه لکه د یوسړی سره شپږ شلې بزې وی چه دهغې د مجموعې صرف یو بزه واجبیږي نو ساعی دا څلویښت څلویښت باندې تقسیم کړی . اودده نه درې بزې حاصلې کړی . داسې کول دساعی دپاره جائز ندی . والله اعلم . راجع للتفصيل عمدة القاری (ج / ۹ ، ص / ۹) د لسم باب لا یجمع بین شوی متفرق ولا یفرق بین مجتمع مرتب عفی عنه -

د ائمه ثلاثه مسلك دادې چه كه يو مال ددوه سړو په مينځ كښې مشترك وي نو زكوة به د هر سړي په خائله خائله حصه نه وي بلكه په مجموعه به واجب وي . لكه اتيا بزي ددو سړو په مينځ كښې مشتركې دي . نو زكوة به په اتيا بزو واجب وي . يعنى دا به اوگنړلې شي چه دا اتيا بزي دې او يو سړي ددې مالك دي . او چه په اتيا بزو باندې نصاب نه بدلېږي بلكه هم هغه يوزره به واجب وي چه كومه په څلوېښتو واجب وي . په دې وجه صرف يوزره به زكوة كښې وركولې كيږي . حال دادې كه د دواړو حصو بيل بيل اعتبار او كړې شي نو د هر سړي په حصه كښې به څلوېښت بزي راځي په دې صورت كښې به په هر سړي يو يو بزه واجبېدل پكار وي خو ددواړو مشترك د وجې نه به دهر سړي نه د يو يو بزي دوصولولو په ځاني به د مجموعې نه به يو بزه وصولېږي . او په دې سره به ددواړو فريضه ساقطه شي .

بيا دائمه ثلاثه په نزد ددې اشترك هم دوه صورتونه دي يو دا چه دوه سړي دمال په ملكيت كښې شريك وي اود مال ددواړو په مينځ مشاع وي چه دې ته (۱) خلطة الشيوخ وائى او بل صورت دادې چه دواړه سړي خو په ملكيت كښې په خپل مينځ كښې شريك نه وي بلكه ددواړو ملكيت بيل بيل وي خو ددواړو باريه به يو وي اوددوى كم نه كم څلور څيزونه مشترك وي . څره وونكى د څرولو ځاني . دپيو لښونكى اوساند مري حالب ، اوفحل دې صورت ته (۲) خلطة الجوار وائى . د ائمه ثلاثه په نزد خلطة الجوار هم داسې اعتبار دې څنگه چه د

(۱) قوله مخافة الصدقة : دا د نهى علت دې . د تيرې شوې حاشيې په رڼا كښې ددې تعلق دساعې سره هم كيدى شي . اود مالك سره هم په رومبى صورت كښې تقدير يو دعبادت دا راځي چه ((مخافة قلة الصدقة)) يا ((مخافة ان لا تجب الصدقة)) يعنى ساعى لره دقلت صدقي ويرې ياد عدم وجوب صدقه د ويرې نه متفرق مال جمع كول نه دى پكار اودې دويم صورت كښې به تقدير دعبادت داشان وي . ((مخافة كثرة الصدقة)) يا ((مخافة وجوب الصدقة)) يعنى مالك لره دكثرت دصدقه نه يره يا وجوب دصدقي نه يره كول نه دى كول پكار . اوگورنى الكوكب الدرى (ج/ ۱ ، ص/ ۲۳۴) ددې متعلق څه زيات تفصيل دپاره اوگورنى مخكښې متن كښې . مرتب عفى عنه .

(۲) الخلطة بالضم الشركة وبالكسرة العشرة كما في لسان العرب والصحيح ههنا بالضم دون الكسر المعارف (ج/ ۵ ، ص/ ۱۸۵) .

واضح دې وي چه په خلطة الشيوخ ته خلطة الاشترك او خلطة لاعيان هم ونيلى كيږي مرتب عفى عنه . (۲) خلطة الجوار ته خلطة الاوصاف هم وائى ، بيا دامام احمد رحمته الله په نزد خلطة الجوار داعتبار دپاره په شپږو اوصافو كښې اشترك ضرورى دى .

① المسرح (المرعى يعنى د څرخولو ځاني . وقيل طريقها الى المراعى وقيل المواضع الذى تجتمع فيه لسترىح .

② المراح (د څارو او سيدو ځاني غوجل) .

③ المخلب (الاناء الذى يخلب فيه اللبن ولا يشترط خلط اللبن وقال ابواسحاق المروزي يشترط فيحلب احدهما فوق اللبن الاخر قال صاحب البيان هو اصح الوجوه ، الثلاثة و في وجه يشترط ان يخلبا معا و يخلطا اللبن ثم يقسمانه .

④ المشرب ، كالبر والنهر والحوض والعين او كانت المياه مختلفة بحيث لا تختص غنم احد هما بشئ .

⑤ الفحل : الذكر من الحيوان .

⑥ الراعى .

خلطة الشیوع اود خلطة الجوار په صورت کښې به هم زکوة ددوارو سرو په مجموعه مال واجب وی. بل طرفته داخبره په ذهن کښې اوسانې چه په مجموعه زکوة واجبیدو په صورت کښې کله مقدار د واجب دانفرادی وجوب په مقابله کښې کمیری او کله زیاتیری اوس انده ثلاثه فرمائی چه د حدیث د پورته ذکر شوی جملې مطلب دادې چه د زکوة زیات واجب کیدو د ویری نه دې دوه سری دخپل مال په مینځ خلطة الشیوع نه کوی او نه دې خلطة الجوار کوی چه یو ځانې نې کړی او نه دې دا جدا جدا کوی بلکه چه په کوم حالت باندې دې هم په هغې پرېږدنی.

لکه که ددوؤ سرو خلویست خلویست بزې وی خو دا جدا جدا کیدو په صورت کښې به هر یو کس یو یو بزه واجب او د مشترک کیدو په صورت به په مجموعه یعنی په اتیاؤ به صرف یو واجب وی اوس که دوه سرو چه دهغوی په مینځ کښې نه خلطة الشیوع ده او نه خلطة الجوار د زکوة کمولو په نیت سره په خپل مینځ شرکت پیدا کړی نو دا ناجائز دی او هم ددې باره کښې د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد مبارک دې چه لایجمع بین متفرق ددې برعکس که د دوؤ سرو په مینځ کښې دوه سوا دوه بزې شریکې وی ن و ددې په مجموعه به درې چیلې واجب وی. اوس که دشرکت ختم کړی او نیم نیم نې تقسیم کړی نو د هر یو سری به یو سل او یو بزې شی او دهر سری په ذمه به یو یو بزه واجب شی. پدې وجه که ددې غرض دپاره خناور تقسیم کړې شی چه زکوة کم راشی نو دا ناجائز دی او ددوؤ باره کښې د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد دې چه ولا یفرق بین مجتمع.

ومثله مذهب مالک مع اختلاف بعض اصحابه في مراعاة بعضها او جمعها حتى قال بعض اصحابه باشتراط الراعي والمراعي فقط.

امام شافعی رحمته الله وغیره دخلطة الجوار دتاثیر دپاره نهه شروط مقرر کړی دی :

① الاتحاد في المراعي ، که دا لفظ دمرعی په الف مقصوره وی نو ددې معنی به دخرجیدو ځانې وی داسې صورت کښې به دراتلونکی شرط مسوح نه به غالباً طریق الی المراعی مراد دې ، اوکه دا لفظ مرعی په وزن د مرمی وی نو ددې معنی به دگیاه وی . والله اعلم.

② المسرح ③ والمراح ④ والفحل ⑤ والرأعی ⑥ والمشرّب ⑦ والمحلب ⑧ والحالب ⑨ والکلب . علامه نووی رحمته الله په شرح المذهب کښې یو شرط بیان کړې دې یعنی نية الخلطة داشتن داتول لس شرطونه شول چه کوم علامه بنوری رحمته الله په دوه اشعارو کښې راجمع کړی دی :

مراح ومرعی ثم راع ومحلب

وكلب وفحل ثم حوض وحالب

فهذا ثمان قيل تسع لمسرح

وقصد خلط زيد فيها فيحسب

ثم هذه شروطة بخلطة الجوار ولتأثير نفس الشركة في إيجاب الزکوة ثلاثة شروط أخرى کون المشرکین من اهل الزکوة وکون المال المشترك نصاباً . ومضى حول کامل عليهما . دا ټول تفاصیل د عمدة القاری (۱۱۹) باب ما کان من خلیطین فانهما یتراجعان بینهما بالسوية او معارف السنن (۱۸۶۵) ته ا ماخوذ دی مرتب عفی عنه .

دا ټول تفصیل د ائمه ثلاثه دمسلك مطابق دي ، د ائمه ثلاثه استدلال د حديث دباب نه دي هغوی فرمائي چه كه خلطه الشیوع او خلطه الجوار د زكوة دواجب مقدار كښي موثر نه وي نو دجمع اود تفريق نه به منع كيدلي .

ددې په برعكس داحنافو په نزد د خلطه الشیوع اعتبار نشته دي . او نه د خلطه الجوار ، بلكه په هر صورت كښي به زكوة د هر سړي پخپله حصه واجب وي . په مجموعي نه . لكه اتیار بزې ددو سړو په مینځ كښي په نیمه شريكې وي (خو ملكا وي اودو كه شیوعا او كه جوارا) نو په هر سړي به یو یو چیلی خائله واجب وي .

داحنافو استدلال په (۱) ابوداود كښي دحضرت علي بن معاویه رضی اللہ عنہ دمر فوع حديث نه دي چه دهغي الفاظ دادي چه ((وفي الغنم في كل اربعين شاة شاة فان لم يكن الا تسع وثلاثون فليس عليك فيها شيء)) داشان د ابوداود په مذكوره باب كښي دحضرت صديق اكبر رضی اللہ عنہ (۲) مكتوب مروي دي چه كوم هغوی حضرت انس رضی اللہ عنہ ته د مصدق جوړولو په وخت وركړې وو ليكن دي كښي دا الفاظ دي چه ((فان لم تبلغ سائمة الرجل اربعين فليس فيها شيء)) دي دواړو حديثونو كښي په يوكم څلويښتو بزو باندي زكوة مطلقاً نفی شوې ده . خوا كه دا حالت داشتراك وي وكه دانفرادي اوس كه د ددو سړو په مینځ كښي اته اویا بزې شريكې وي نو د امام شافعي رحمه الله عليه وغيره په نزد به په مجموعي یو چیلی وي . حال دادي چه یو هم ديو كم څلويښتو نه دزياتو مالك نه وي . اودې سره به دحديث مذكوره اطلاق اوشي .

ترڅو چه دحديث دباب دزیر بحث جملي ((لا يجمع بين متفرق الخ)) تعلق دي احنافو په نزد ددې مطلب دادي چه یو سړي دي دزكوة كمولو په غرض متفرق اموال نه جمع كوي او نه دي پوخاني اموال متفرق كوي ځكه چه په داسي كولو سره دزكوة په واجب مقدار باندي هيڅ فرق نه راځي بلكه زكوة به دهر سړي په خپله حصه واجب وي ((لا يجمع بين متفرق ولا يفرق بين مجتمع مخافة الصدقة فان ذلك لا يؤثر في تغير الزكوة))

خبره اري دلته دي دا واضح وي چه ددې حديث لاتدي په (۴) معارف السنن كښي چه كوم بحث راغلي دي دهغي په ظاهره داسي محسوسيږي چه داحنافو په نزد دخلطه الشیوع معتبره . او خلطه الجوار معتبر نه ده . گویا ائمه ثلاثه دا حنافو سره صرف د خلطه الجوار اختلاف لري . گویا خلطه الشیوع كښي نه دي خودا خبره صحيح نه ده واقعه داده چه دامسلك دحضرت عطاء اودحضرت طاووس دي كما نقله الخطابي فی (۵) معالم السنن . داحنافو په نزد نه د خلطه الشیوع اعتبار دي او نه د خلطه الجوار د تصریح د احنافو په ټول كتابونود فقه كښي لكه (۶) شامي او (۷) بدائع الصنائع كښي شته دي كه اتيا بزې وي دذوه

(۱) (ج/ ۱ ، ص/ ۱۲۰ ، ۱۲۱) باب في الزكوة السائمة مرتب عفی عنه -

(۲) ابوداود (ج/ ۱ ، ص/ ۲۱۸ ، ۲۱۹) باب في زكوة السائمة مرتب عفی عنه -

(۳) ابوداود (ج/ ۱ ، ص/ ۲۱۹) مرتب عفی عنه -

(۴) (ج/ ۵ ، ص/ ۱۸۴ تا ۱۸۹) مرتب عفی عنه -

(۵) المطبوع عندنا في ذيل المختصر للمنذري (ج/ ۲ ، ص/ ۱۸۵) باب في زكوة السائمة مرتب عفی عنه -

(۶) (ج/ ۲ ، ص/ ۳۰۴) باب زكوة المال مرتب عفی عنه -

(۷) (ج/ ۲ ، ص/ ۲۹) فصل واما نصاب الغنم فليس في اقل من الغنم زكوة مرتب عفی عنه -

کسانو په میتخ کښې مشترک وی نو په هر یو سری به یو یو بزه واجب وی . په مجموعه به یو بزه نه وی دا ددې خبرې صریح دلیل دی چه د احنافو په نزد دخلطه الشیوع هم معتبر نه دي لکه حضرت مولانا بنوری رحمته الله علیه سره هم ددې بحث په آخر کښې د (۱) بحث و نتیجه دغسوال لاندې دخپله سابقه بحث په خلاف داتحریر کړی دی چه د احنافو د کتابونو د تحقیق نه پس هم د نتیجه راوخی چه د احنافو په مسلک کښې دخلطه الشیوع او دخلطه الجوار دواړو اعتبار نشته دي خو چه دا خبرداري بالکل دبحث په آخر کښې او دشروع ټول بحث په مفروضې باندې مبنی دی . په دې وجه ددې نه غلط فهمی کيږی په دې موقع باندې د معارف السنن د مطالعې کولو په وخت کښې دا خبره په ذهن کښې ساتل پکار دی .

((وما كان من الخلیطین فاما یتراجعا بالسوية))

ددې جملې په تشریح کښې هم د ائمه ثلاثه اود احنافو اقوال مختلف دی . د ائمه ثلاثه په نزد چه دخلطه الشیوع او دخلطه الجوار معتبر وی . په دې وجه ددوی په نزد ددې تشریح داده چه لکه دخلطه الجوار په صورت کښې چه کله ددوه کسانو متمیز الملک د اتیا بزو نه مصدق یو بزه وصول کړل نو ظاهره ده چه دغه بزه دیو وی او اوس هغه کس دچا بزه مصدق اخيږي ده د نیمې بزي قیمت به ددیم کس نه وصولی .

اود دخلطه الشیوع په صورت کښې به ددوی په نزد د تراجع صورت داوی لکه ددوه سړو په میتخ کښې پنځلس اوښان نیم په نیمه مشاعا مشترک وو او مصدق ددوی د مجموعې د درې بزي وصول کړي اودا درې بزي دیو کس دملکیت نه وصول شوي نو اوس داسې به خپل دویم شریک نه دیوې نیمې بزي قیمت وصولی .

د احنافو په نزد دخلطه الجوار په صورت کښې خو د تراجع هیڅ سوال نشته دي ځکه چه دواړو املاک متمیز دی . اود هرکس دملکیت نه خائله زکوة وصولیږی . او دخلطه الشیوع په صورت کښې به ددواړو حصې مساوی وی . نو تراجع صرف په دغه صورت کښې کیدلی چه پنځلس اوښان مشاعا مشترک وو . نو د احنافو په نزد په هر یو کس به یو یو بزه واجب وی ځکه چه دهر سړی په حصه کښې اونیم اوښان دی چه په هغې یو بزه واجبېږی . او که دا دواړه بزي دیو کس دملکیت نه وصول شوي نو دغه کس به دخپل دویم ملگری نه یوه بزه یا ددې قیمت وصولی . او که دا چیلې هم نیم نیم مشترک وی نو د تراجع سوال نشته دي . تردې خو د تراجع صورتونه بالکل واضح دی نو دخلطه الشیوع په صورت کښې چه کله دشریکانو حصې متفاوت وی نو د احنافو په نزد د تراجع صورتونه قدرې دقیق وی . داځکه به دخپلې حصې په حساب سره کیږی خو مصدق لره شرعا دا اختیار شته دي چه دي دواړو شریکان باندې په تقسیم مجبور کولو په ځانې وصولی د مشترکه مال نه اوکړی . علامه

کاسانی په (۲) بدائع الصنائع کښې ددې واضاحت داسې کړې دي چه که اتیا بزي ددواړو کسانو په میتخ کښې اتلثا مشاع وی یعنی د مجموعې دوه ثلثه (۲/۳) د زید وی او دیو ثلث د عمرو وی نو په زید به زکوة کښې یوه بزه واجب وی ځکه چه دده حصه دخلویشو بزه

(۱) معارف السنن (ج/ ۵ ، ص/ ۱۹۲) مرتب عفی عنه -

(۲) (ج/ ۵ ، ص/ ۱۸۴ تا ۱۹۳) مرتب عفی عنه -

(۳) (ج/ ۲ ، ص/ ۳۰) فصل واما اصاب الغنم المرتب عفی عنه -

نه زیاته ده. اوبه عمرو هېڅ واجب نشته دي. ځکه چه دده ټوله حصه ۲،۲۶۱۳ بزو برابر ده او دادنصاب نه کم ده ددي اصل تقاضا خو داده چه مصدق صرف دزید دخانله ملکیت نه بزې وصول کړې وی. خو که زید سره غیرې مشترک بزې نه وی نو شرعا دمصدق دپاره جائز دی چه هغه ددي مشترک بزو نه یو بزه واخلی او اوس که مصدق ددغه اتیابزو نه یوه بزه واخیسته نو عمرو ته حق شته دي چه دزید نه دیوي بزې دثلث قیمت واخلی ځکه چه کومه بزه مصدق یوپه دمشاع کیدو په وجه ددي یو ثلث دعمر ملکیت وو او په عمرو زکوة واجب نه وو. په دي وجه یو ثلث دبزې دزید د زکوة په حساب کښې لاره چه ددي دزید د وصول کولو نه حق دار دی.

داشان دزید اود عمرو په مینځ کښې شپږ شلې بزې اثلاثا مشاع وی یعنی د مجموعې دوه ثلثه دزید وی او یو ثلث دعمر نو دا حنافو په نزد په دواړو یو یو چیلې واجب ده (ځکه چه د زید حصه د اتیابو برابر ده اود عمرو حصه د څلوینستو برابر او په څلوینستو باندي هم یو بزه واجیږي اوبه اتیابو هم) ددي اصل دادي چه تقاضا خوداده چه دمصدق دزید اود عمرو دواړو نه ټي یوه داسې بزه وصول کړې چه هغې کښې شرکت نه وی. خو که دوی سره غیر مشترک بزې نه وي نو مصدق لره شرعا دا اختیار شته دي چه هغه دمشترکوبزو نه ددي دواړو زکوة وصول کړی نو که مصدق ددي مشترک بزو نه دوه بزې واخیستي نو اوس زید ته دا حق شته دي چه هغه دعمر نه ددریمې حصې دبزې قیمت حاصل کړی. په دي وجه داده چه دمشاع کیدو په وجه هره بزه ددوی دواړو په مینځ کښې اثلاثه مشترک وه نو چه کومې دوه بزې په زکوة کښې لارې نو هغه کښې هم دهرې بزې دوه حصې دزید او یوه حصه دعمر و ده داسې دزید د ملکیت نه څلور حصې دبزې لارې او حال دادي چه په ده صرف درې حصې یعنی یو مکمل بزه واجب ده اود عمرو ملکیت صرف دوه حصې دبزې لارې او حال دادي چه په ده هغه درې حصې یعنی یو مکمل بزه واجب ده. په دي وجه عمرو به دیوي حصې دبزې قیمت زید ته ورکوي. (۱) خلطة الشیوع په صورت کښې د تراجم داشکالو نه صرف احنافو په مسلک صحیح کیدیشی خو چه کوم حضرات دخلطة الشیوع په صورت کښې په مجموعې باندي زکوة واجب گرځوی دهغوی په مسلک به په دي شکلونو کښې هېڅ تراجم نه وی ځکه چه ددوی په نزد دشرکاء وانفرادی وجوب هېڅ حیثیت نشته دي ((فافهم فان هذا المقام من مزال الافهام والله سبحانه وتعالى اعلم.))

په کمپن دزکوة مسئله

دپورته ذکر شوی تفصیل نه زمونږ د زمانې دمشترک سرماني دکمپنو حکم هم معلوم کیدیشی.

ددې تفصیل دادي چه زمونږ په زمانه کښې دشرکت نوي قسم رواج شوي دي چه هغې ته کمپنۍ وتیلې کيږي، رومبې خو به شرکت په محدود پیمانه دخو کسانو په مینځ کښې وو چه په خپل مینځ کښې به ټي یو بل پیژندل خو اوس دکمپنو چه کوم نظام رواج شوي دي دي

۱ لکه که ددواړو بزو قیمت ددیرش دیرش په حساب سره سپیته رويی وی نو دي شپږو کښې به څلوینست دزید دحصې وی. اوسل دعمر و بیا چه دعمر دطرفه په زکوة کښې دیو بزه شولې چه په هغې کښې صرف شل دده ملکیت وو اولس دزید دي، په دي جه زید به اوس دالس رويی د عمرو نه وصولوی مرتب عفی عنه.

کښې کيږي. داچه کسان اعلان او کړي چه مونږ فلاني کاروبار شروع کول غواړو. دې کښې د دومره سرماني ضرورت به وي چه کوم سړي غواړي چه دې کاروبار کښې مونږ سره حصه واخلي او شامل شي نو دې غرض دپاره دوي يو حصه د رقم متعين کړي لکه په کاروبار کښې ټوله سرمايه لس لاکهه روپۍ وي نو هغوی واني چه دسلو روپو به يو حصه وي او ټول به لس زره حصې وي اوس چه څوک څومره حصې غواړي نو وادي خلی نو دیر خلق داپيسې ورکوي او داحصې اخلي (دې حيصو ته په غربي کښې آسهم) واني اوبه انگریزني کښې ورته شئرز واني او د کاروبار منافع ددې حصص په مالکانو په قدر د حصصو تقسیميږي.

داشان په يوه کمپنۍ کښې په سوونو افراد شريک کيږي چه دیر خل یو بل پيژني هم نه او چه د کمپنۍ د مشترک کارونو انجام دپاره د ټولو افرادو راجمع کيدل تقریبا ممکن نه دی. په دې وجه د عمل د آسانتیا دپاره دتن صبا په قانون کښې کمپنۍ ته شخصي قانوني ويلي کيږي يعنی دا کمپنۍ په قانوني اعتبار سره د يو فرد په حکم کښې وي اوبه دې هغه ټول احکام عائد کيږي چه کوم په يو فرد کيږي.

بيا کمپنۍ داحصص په بازار کښې خرڅيږي هم، او کاروبار د نفع بخش کيدو په اعتبار سره ددې حصصو بازاری قیمت کمیږي او زیاتيږي هم، کله دسلو روپو حصه په یونیم سل خرڅيږي او کله ددې قیمت اتيا روپۍ شي.

د شرکت ددې نوی قسم سره متعلق فقهي طور باندې څوسوالونه پيدا کيږي.

① اول دا چه په شريعت کښې شخصي قانوني معتبر دي که نه؟

② دویم دا چه په دې کمپنۍ په حیثیت د زکوٰۃ واجب دي او که نه.

③ دریم دا چه د کمپنۍ په حصه دار انفرادی طور سره زکوٰۃ واجب دي او که نه؟

④ څلورم دا که انفرادی حصصو باندې زکوٰۃ واجب دي نو دحصې په پوره قیمت به زکوٰۃ واجب وي او که صرف په دومره حصه باندې چه کوم اموال قابل د زکوٰۃ په مقابل کښې وي؟

⑤ پنځم دا چه که د انفرادی حصصو په قیمت باندې زکوٰۃ واجب دي نو په زکوٰۃ کښې به دحصې اصل قیمت معتبر وي او که ددغه وخت بازاری قیمت.

ددې سوالونو په جواب کښې دلته صرف په دومره خلاصه باندې پوهه شي چه د احنافو په نزد دخلطه الشیوع معتبر نه دي، په دې وجه ددوی په نزد شخصي قانوني هیڅ اعتبار نلري دي. اگر چه په وقف زمکه کښې په زرعی پیداوار باندې د احنافو په نزد چه کوم عشر واجب باندې د شخصي قانوني په حیثیت سره د زکوٰۃ وجوب د احنافو په نزد کيږي. ددې وجې نه دارو کښې چه کوم خلق صاحب نصاب وي صرف دهغوی په انفرادی حصصو به زکوٰۃ واجب وي.

دغیر صاحب نصاب حصه دارو په حصصو به زکوٰۃ نه وي او بیا چه د کمپنۍ شئرز په اصل کښې د ټولو کاروبار د مشاع حصې نه عبارت دي، په دې وجه شئرز کښې چه حصه د کاروبار عمارت مشینري او ددې غیر نامی اثاثو هم ده چه په کوم زکوٰۃ نه واجیږي او چه حصه نقد اصولی طور باندې دیوي حصې په پوره قیمت زکوٰۃ واجب نه وي. په دې وجه اصلا هر حصه دار ته د الحق دي چه هغه دامعلوم کړي چه کاروبار څومره حصه په غیر نامی اثاثو باندې

او خومره په نامی اثارو باندې مشتمل ده ؟ او ددې په تناسب سره دخپل شتر صرف دهغه حصې زکوة ادا کړې چه کوم دنامی اثارو په مقابله کښې دی . لکه دیو کاروبار نامی اثارو دپوره کاروبار پنځه او یا فیصده دی او حصه د سلو روپو ده نو د هرې حصې صرف په پنځه او یا روپو به زکوة واجب وی نو هر حصه دار لره دا خبره معلومول اوددې حساب لگول مشکل دی ، په دې وجه احتیاط دې کښې دې چه دپوره حصې د قیمت زکوة دې ادا کړې .

اوس صرف داسوال پاتې کیږي چه دحصې اصل قیمت به معتبر وی یا به بازاری قیمت ؟ نو چه د حصو په قیمتونو کښې زیاتې کمې دکاروبار دمجموعې قیمت په اعتبار سره کیږي یعنی چه کاروبار کښې نفع زیاته وی نو دحصو قیمت زیاتېږي نقصان وی نو کمیږي ، په دې وجه دهرې حصې به هغه قیمت معتبر وی چه کوم د وجوب د زکوة په ورځ په بازار کښې وی او په دې به زکوة واجب وی . لکه دسلو روپو حصه په بازار کښې په شپږ شلې خرڅیږي نو حصه به هم دشپږو شلو شمارلې کیږي اوهم په دې به زکوة واجب کیږي اوددې مثال داسې دې چه وخت ددې قیمت دولس سوه روپي شو نو اوس زکوة به په دولسو سوه روپو راځي نه دا چه په زرو روپو .

دمصر بعضو عالمانو لکه ابوزهره وغیره دکمپنۍ دحصصو باره کښې داخیال هم ظاهر کړي دې چه ددې دحصصو عام خرڅول اختیسل کیږي ، دې دپاره مستقل مارکیټ د بازار حصص په نامه وی ، په دې وجه داحصص په خپله عروض دتجارت شو اوصرف داحتیاط په بناء باندې نه بلکه داصل مسئلې په رو سره ددې پوره په بازاری قیمت باندې زکوة واجب دې . دا خبره قابل غور ده خود احنافو دعام استعمال لحاظ سره په حصص دعروض تجارت په حیثیت کښې زکوة به هله واجب وی چه کله یو کس دا دتجارت په نیت اختیسي وی گڼي نه .

دا ټول تفصیل د احنافو داصولو مطابق وو خود شوافعو اوحنابله په اصولو باندې زکوة د حصه دار په انفرادی حصصو نشته دې بلکه په کمپنۍ واجب وی ځکه چه ددوی په نزد خلطة الشیوع څنگه په سوانم کښې معتبر دې داسې په نقود او په عروضو دتجارت کښې هم معتبر دی لکه چه علامه نووی رحمه الله په شرح المذهب (ج/ ۵ ، ص/ ۴۳۱) کښې ددې تصریح کړې ده البته ددوی داصولو مطابق په کمپنۍ باندې دوجوب زکوة دپاره شرط داوی چه دکمپنۍ ټول حصه دار مسلمانان وی که یو هم پکښې غیر مسلم وی نو د زکوة به حق کښې به خلطة الشیوع معتبر نه وی کما فی شرح (۱) المذهب .

په دې وجه دیو کمپنۍ په حصه دارانو کښې غیر مسلم هم شامل وی نو دده داصولو مطابق زکوة به په کمپنۍ من حیث کمپنۍ واجب نه وی بلکه په حصه دار په انفرادا واجب وی . دې صورت کښې ددوی په اصولو به هم هغه تفصیل وی چه کوم داحنافو په اصولو دی . بهر صورت چه کمپنۍ ټول حصه دار مسلمانان وی نو دشوافعو داصولو مطابق په کمپنۍ په حیثیت دکمپنۍ به واجب وی . اگر چه بعضې حصه دارو انفراد طور صاحب نصاب وی . ځکه چه دشوافعو اوحنابله په نزد خلطة الشیوع ، په دې صورت شریکان انفرادی طور باندې صاحب دنصاب نه وی ځکه چه دشوافعو اودحنابله په نزد خلطة الشیوع په صورت کښې شریکان انفرادی طور باندې صاحب دنصاب نه وی خو چه مجموعه نصاب ته اورسی

نو په مجموعه به زکوة واجب شی. او د مالکيه په مذهب دخلطه الشیوع معتبر کیدو دپاره شرط دادې چه هر شریک نصاب ته رسی. کما فی شرح (۱) المذهب. په دې وجه که دکمپنی خه حصه دار صاحب د نصاب نه وی نو ددوی په نزد به په کمپنی به حیثیت زکوة نه وی بلکه په صاحب حصه دارانو به انفرادا زکوة وی.

دې نه واضح شو چه د زکوة په معامله کبني د شوافعو او حنابله په مذهب کمپنی د شخصی قانونی حیثیت لری یعنی کمپنی یو فرضی سړي دی البته دومره فرق شته دي چه د موجوده قوانینو لاندې شخص قانونی نه علاوه مستقل کبیری چه د سرکاری ټکس عائد کولو په وخت داد حصه دارو نه علاوه یو مستقل وجود گرځوی. او په هر حصه دار باندې دده د حصي په لحاظ سره خائله ټکس لگوي خو چه د زکوة په معامله کبني (۱) ثنی یعنی په یو کس په یو کال د مال په اعتبار سره دوه ځل لگول په نبص حدیث (۲) ممنوع دی نو چه د شوافعو په نزد چه کله زکوة په کمپنی واجب شی نو هم دې کال کبني به په حصارو حصو کبني زکوة نه واجبیری. ځکه چه دکمپنی په وجه ددوی د حصص نه یو ځل زکوة ادا شوي دي اوس دوباره به پرې زکوة نه وی. والله اعلم.

باب (۴) ما جاء فی زکوة البقر

((فی ثلاثین من البقر (۳) تبیع او تبیعة وفی کل اربعین (۴) مسنة))

د اتمه اربعه او د جمهورو په دې اتفاق دي چه بقر د دیرشو نه کم وی زکوة پرې نشته دي او په دیرشو یوه تبیع ده او په څلویښتو یوه مسنة ده، بیا په تعداد زیاتیدو سره په هر دیرشو یو تبیع او په هر څلویښتو یوه مسنة ده.

بیا د اتمه ثلاثه او د صاحبینو په نزد د څلویښتو نه په زیاتو به نور زکوة نه وی. تر دې چه تعداد شپيته شی. او د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه نه په دې کبني درې روایتونه راغلي دي. په رومبی روایت کبني د څلویښتو نه پس په کسورو کبني به هم ددې په حساب زکوة وی نو چه په څلویښتو یو زیات شی نو ددې په زائد به ربع عشر مسنة وی یعنی دمسني څلویښتمه حصه او داسې چه پرې دوه زیات شی نو شلمه حصه دمسنة او په دریو ثلاثه ارباع عشر مسنة یعنی دمسنة دلسمي حصي چه څلور حصي کړي دي کبني درې به واجب وی وهکذا وهذ، روایة الاصل او د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه بل روایت دادې چه د څلویښتو نه په زیات به نور خه

(۱) (ج/ ۵، ص/ ۴۰۷) مرتب عفی عنه -

(۲) الثنی دوباره شوي خبري ددي جمع ثنية راځي مرتب عفی عنه -

(۳) په بخاری شریف کبني دطلحة بن عبیدالله په رویت کبني دحضرت ضمام بن ثعلبه باره کبني روایت دي چه ((و ذکر له رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم الزکوة قال هل علی غیرها ؟ قال لا الا ان تطوع)) (ج/ ۱، ص/ ۱۲)

(۴) باب الزکوة من الاسلام مرتب عفی عنه -

(۵) شرح باب از مرتب -

(۶) هو الذي دخل فی السنة الثانية وقيل استوفها ودخل فی الثالثة وسمى بذلك لانه يتبع امه هدى السارى، ص/ ۹۰

(۷) بزيادة من المرتب مرتب عفی عنه -

(۸) ولد البقر الذي دخل فی الثالثة مرتب عفی عنه -

واجب نه وی تر دې چه شمار پنخوسو ته اوریسی . بیا په پنخوسو به دریع مسنة یا ثلث تبیع اضافه کیږی ، دامام ابو حنیفه رحمته الله علیه دریم روایت د صاحبینو مطابق (۱) دې . بیا د ظاهر په نزد بقر که د پنخوس نه کم وی نو پدې زکوة نه کیږی او بیا په هر پنخوس یو بقر دې . اود حضرت سعید بن المسیب اود امام بخاری رحمته الله علیه اود امام زهري رحمته الله علیه په نزد د بقر نصاب د اوبسانو په شان د پنخو نه (۲) شروع کیږی . او په پنخویاندي یو بزه واجبیږی . په لسو باندې دوه او په پنخوسو باندې درې او په شلو څلور او په پنخویشتو باندې یو بقره . بیا کله چه شمار شپږ او یا ته اوریسیږی نو دې کښې دوه بقره دی او چه عدد یو سلو او شلو ته اوریسیږی او ددې نه په زیاتیدو باندې په هرو څلوېښتو به یوه بقره وی . والله اعلم .

((عن معاذ بن جبل رضی الله عنه قال : یعنی رسول الله صلی الله علیه و آله فی الیمن فامرني ان اخذ من کل ثلاثین بقرة تبعا او تبعة ومن کل اربعین مسنة ومن کل حالم دینارا . ومن کل حالم (۳) دینارا)) ددې مطلب دادې چه هر بالغ ذمی نه دې یو دینار په طور د جزیه وصول کړې شی .

جزیه (۴) اودې قصونه *

واضح دې وی چه جزیه په دوه قسمه ده . یو هغه ده چه په کافرانو باندې دهغوی په رضامندنی سره مقرر کیږی ، ددې هیڅ مقدار نه دې بلکه دامام رانی ته سپارلې شوې دې . چه څومره مناسب او گنډی مقرر دې کړی . دې ته جزیه صلحه وتیلي کیږی ، دویم قسم جزیه هغه ده چه کومه قهر او غلبه مقرر کیږی . چه کله مسلمانان په کافرانو غلبه حاصله کړی ددې جزنی مقدار متعین دی . یعنی په مالدار سړی څلور درهمه دمیاشتي او اته څلوېښت

(۱) ددې ټولو د تفصیل دپاره اوگورنی فتح القدیر (ج/ ۱ ، ص/ ۴۹۹ ، ۵۰۰) باب صدقة السوانم فصل فی البقر مرتب عفی عنه -

(۲) غالباً ددې حضراتو استدلال د حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه دایر نه دې چه کوم ددوی دمسلک مطابق مروی دې خو امام بیهقی رحمته الله علیه داموقوف او منقطع ګرځولې دې . اوگورنی سنن کبری للبیهقی (ج/ ۴ ، ص/ ۹۹) باب کیف فرض صدقة البقر اوگورنی زیلعی او ددې تعلیقات (ج/ ۲ ، ص/ ۳۴۸) باب صدقة السوانم فصل فی البقر مرتب عفی عنه -

(۳) قال الشيخ الانور فی رواية اثنا عشر درهما ، ولا تعارض فیهما فالدرهم نوعان . نوع یكون عشرة منه دینارا ونوع یكون اثنا عشر منه دینارا . کذا فی المعارف (ج/ ۵ ، ص/ ۱۹۵) مرتب عفی عنه -

(۴) جزیه هغه رقم دې چه کوم غیر مسلمانان اسلامی حکومت کښې دسکونت اختیارولو دپاره سالانه اداکوی ، ددې ماده جزى یجزی دې چه ددې معنی اداکول راځی دجزیه حقیقت دادې چه اسلام دحکومت اسلامی دحفاظت اود نظام اسلامی دبقاء دپاره ذمه داری په هر مسلمان عائد کړې ده . لکه خلیفه اسلام په وخت دضرورت ددې ذمه داری پورا کولو دپاره هر بالغ سړی او ښځه دفوجی مقاصدو دپاره هر وخت طلب کولې شی . خو غیر مسلمانانوباندې چه حکومت دنظام اسلامی په حقانیت عقیده نه لری اسلام په دوی دمدافعت دپاره دتورې د اوجتولو ذمه داری نه ده اچولې خو چه کله داسلام نظام تر لاندې دامن او د اطمینان ژوند تیروی او تقریباً ددوی دټولو حقوقو دشهریت نه فائده حاصلولو چه دکومو مسلمانان فائده اوجتوی نو لازمی ده چه دوی به هم ددې مستحق وی . نو دې معاوضې ته جزیه وانی . ماخوذ از قاموس القرآن ملخصاً مرتب عفی عنه -

درهم د کال او په متوسط الحال باندې ددې نیم یعنی دوه درهمه د میاشتي او خلیس شست درهم د کال او په هر غریب سړی ددې هم نیم یعنی درهم د میاشتي او دولس درهم د کال حدیث د باب کښې چه کومې جزئې ذکر دي دهغې تعلق درویمې قسم یعنی د جزیه صلح سره دي چه ددې دلیل دادې چه په بعضو روایاتو کښې دلته من حالم و حاله دینار^(۱) الفاظ راغلي دي . حال دادې چه په عام حالت کښې په ښځه باندې جزیه یعنی د دویم قسم جزیه د چا په نزد هم واجب نه ده . په دې وجه دا حدیث مبارک په جزیه صلح باندې د محمولولو نه علاوه بله لاره^(۲) نشته دي .

او^(۳) عدله^(۴) معافر ، یعنی د هر بالغ ذمی نه دي یو دینار په طور د جزیه واخیستی شي یا دې دې برابر یعنی قیمت جامی دې ترې واخیستی شي . دا په دې خبره دال دي چه جزیه او صدقه وغیره کښې که د دراهمو په ځانې څه بل څیز ددې مساوی قیمت ورکړې شي نو^(۵) صحیح دی دامام بخاری^(۶) مسلك هم دادې ، ابن رشد فرماني چه^(۷) ((وافق البخاری في هذه المسئلة الحنفية مع كثرة مخالفته لم لكن قاده الى ذلك الدليل)) امام بخاری د طاووس نه نقل کوي چه^(۸) ((قال معاذ لا هل اليمن اتوني بعرض ثياب)) خبيص او ليس في الصدقة مكان الشعر والذرة (جوار) اهون عليكم وخير لاصحاب النبي ﷺ بالمدينة))

د جمهورو په نزد زکوة او صدقات کښې قیمت ورکول جائز نه دی ، د جابینو دلائل او د جوابونو د تفصیل د پاره او گورنی^(۹) فتح الباری^(۱۰) وعمدة القاری . (از مرتب عفا الله عنه

^(۱) نصب الراية (ج/ ۳ ، ص/ ۴۴۵ ، ۴۴۶) كتاب السير باب الجزية مرتب عفي عنه -

^(۲) دزيات تفصيل دپاره او گورنی معارف السنن (ج/ ۵ ، ص/ ۱۹۴ و ۱۹۵) مرتب عفي عنه -

^(۳) قال المصنف يقال : عدل : بالكسرى اى زنة وبالفتح اى مثل ومنه . او عدل ذلك صيما : و قال غيره هما الغتان بمعنى (اى المثل) وقبل بالكسرى من الجنس وبالفتح من غير الجنس وقيل بالعكس هدى السارى مقدمة فتح البارى (ج/ ۱ ، ص/ ۱۵۰) مرتب عفي عنه -

^(۴) ثوب بمعنى وقيل المعافر اسم القبيلة في اليمن تنسب اليها الثياب و بالاول وقع تفسيره في رواية ابي داود (ج/ ۱ ، ص/ ۲۲۲) باب في الزكاة السائمة . ثياب تكون باليمن ربما يكون هذه التسمية مجازا . والثاني ذكره في النهاية واكتفى به وقال الميم زائدة . كذا في المعارف (ج/ ۵ ، ص/ ۱۹۶) مرتب عفي عنه -

^(۵) لكه علامه بنوري رحمه الله فرمانيلى دي چه ((هذا يدل على جواز دفع القيمة في الصدقة معارف السنن (ج/ ۵ ، ص/ ۱۹۵) مرتب عفي عنه -

^(۶) صحيح البخارى (ج/ ۱ ، ص/ ۱۹۴) باب العرض في الزكاة مرتب عفي عنه -

^(۷) فتح البارى (ج/ ۳ ، ص/ ۲۴۶) باب العرض في الزكاة مرتب عفي عنه -

^(۸) صحيح بخارى (ج/ ۱ ، ص/ ۱۹۴) باب العرض في الزكاة مرتب عفي عنه -

^(۹) ذكره ابو عبيده بالسين المهملة وفسره بالثوب الصغير هدى السارى (ص/ ۱۱۲) مرتب عفي عنه -

^(۱۰) (ج/ ۳ ، ص/ ۲۴۶ تا ۲۴۸) باب العرض في الزكاة مرتب عفي عنه -

^(۱۱) (ج/ ۹ ، ص/ ۴ تا ۶) باب العرض في الزكاة مرتب عفي عنه -

باب ما جاء في كراهية أخذ خیار المال فی الصدقة

((ان رسول الله ﷺ بعث معاذاً الى (١) اليمن فقال : انك تأتي قوما اهل الكتاب فادعهم الى شهادة ان لا اله الا الله واني رسول الله فان هم اطاعوا لذلك فاعلمهم ان الله افترض عليهم خمس صلوات . الخ))

ابا کافران په فروغ هم مخاطب دی ؟

دا حنافو اود شوافع په دې اتفاق دي چه کفار هم مخاطب بالايمان دي او مخاطب بالعقوبات دي (اي الحدود والقصاص) والمعاملات هم . بيا په دې هم اتفاق دي چه کله کافر مشرف په اسلام شي نو د تيسر شوو مونځونو او د نورو فرائضو واجباتو قضاء د ده په ذمه نشته دي . البته دې باره کښي اختلاف دي چه کافران په حالت د کفر کښي د صلوٰه او صوم او حج و زکوٰه په شان د فرائضو مکلف او مخاطب دي . او که نه . د مالکيانو او شوافعو په نزد دوی په عباداتو مکلف او مخاطب دي . واليه ذهب العراقيون من اصحابنا . چه ددې مطلب دادي چه ددې حضراتو په نزد کافرانو لره ددوی په عبادتونو پريخودو باندې په آخرت کښي عذاب ورکول کيږي چه کوم د کفر عقوبت نه به زياتي (٢) وي .

حضرت شاه صاحب رحمته فرماني چه دا حنافو په دې باره کښي درې اقوال دي . د عراقينو په نزد دوی اعتقاد هم مخاطب دي او داء هم ، په دې وجه دوی ته به د قيامت په ورځ په دې عبادتونو د عدم اعتقاد اود نه ادا کولو په دواړو حيثيتونو سره سزا ورکولې کيږي او د مشايخ ماوراء النهر د يوې ډلې په نزد دوی اعتقادا مخاطب دي ادا نه دي . په دې وجه دوی ته خو به عذاب عدم اعتقاد په حيثيت سره عذاب ورکولې کيږي . او د نه ادا کولو په حيثيت سره نه . او هم په احنافو کښي د يو ډلې داوينا ده چه کافران په عبادتونو مخاطب ندي نه عقیده او نه عملا . ددې حضراتو په نزد کافرانو ته به د عدم ايمان خو به عذاب ورکولې کيږي خود عبادتونو په نه ادا کولو او په نه اعتقاد به هيڅ عذاب نه وي . حضرت شاه صاحب رحمته فرماني چه والمختار قول العراقيين واختاره صاحب البحر في شرح (٣) المنار .

(١) د يمن دوه ضلعي وي حضور نبي كريم صلى الله عليه وسلم په کال نهمه هجري کښي د غزوه تبوک نه په واپسي باندې په يوضلع باندې حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه او په بله ضلع باندې حضرت ابوموسي اشعري رضي الله عنه گورنران جوړ کړل . او وي ونيل چه د بل قول مطابق دا واقعه په ربيع الثاني کال لسمه هجري کښي راپېښه شوه . بيا دا دواړه حضرات د حضور نبي كريم صلى الله عليه وسلم په حيات کښي مدينې منورې ته واپس نه شو او گورنې عمدة القارى (ج / ٨ ، ص / ٢٣٥) باب وجوب الزکوٰه مرتب عفی عنه -

(٢) اواما المرتدى اذا اسلم فقيل يجب عليه قضاء الصلوة الفائتة حالة الارتداد وقيل : لا المعارف (ج / ٥ ، ص / ١٩٨) مرتب عفی عنه -

(٣) في المسئلة تفصيل البحث وراجع للبط عمدة القارى (ج / ٨ ، ص / ٢٣٦) باب وجوب الزکوٰه و معارف السنن (ج / ٥ ، ص / ١٩٨ الى ٢٠٠) مرتب عفی عنه -

حدیث مبارک دیاب کنبی ((فان هم اطاعوك لذلك فاعلهم ان الله افترض عليهم الخ)) ته بعضی احناف په دې خبره استدلال کړې دي چه کافران په فروغو مخاطب نه دي او شوافع دا وایی چه دې حدیث مبارک کنبی دشرايع ترتيب بیانېری چه کافر ته به دتولو نه اولدتوجید اودرسالت باره کنبی خودلي کیږی بیا به د فروغ او احکام دده د وړاندې ذکر کیږی . والله اعلم .

((ان الله افترض عليهم صدقة اموالهم توخذ من اغنيائهم وترد على فقراهم)) (۱) بعضو حضراتو وترد على فقرانهم دجملې نه استدلال کړې دي او وئيلي ئي دي چه په (۲) آیت کنبی مصارف اصناف ثمانية کنبی هر صنف ته دزکوة ورکول واجب نه دی د احتافو مسلك هم دې اوحناف هم ددې قائل دي چه دیو صنف هم کوم یو فرد ته ورکولو سره به زکوة (۳) ادا شی . او شوافع ددې خبرې قائل دي چه دزکوة د ادا کولو دپاره په اصناف ثمانية کنبی دهر یو صنف نه کم درې افرادو ته ورکول ضروری دی مالکیه او حنابلہ دې باره کنبی خودا حنافو سره متفق دي چه کوم یو صنف ته ورکولو سره به زکوة ادا شی البته ددې صنف افرادو تعداد هم قائل دی . (۴) امام شافعی فرمائی چه ((انما الصدقات للفقراء الایة)) کنبی د ل په ذریعه چه کوم یو اضافت کیږی هغه دییان د استحقاق دپاره دي . په دې وجه اصناف ثمانية کنبی هر صنف ته دزکوة ادا کول ضروری دی . اوچه دییان داصناف په وخت دجمعی صیغې استعمال شوي ده اودجمع اقل فرد درې وی . په دې وجه دهر صنف به هم کم از کم درې افراد ته زکوة ورکول ضروری وی .

(۱) فاستدل ابن الجوزی فی التحقيق علی ذالک یحدث معاذ کما نقل الزیلعی فی نصب الراية (ج/ ۲ ، ص/ ۲۹۷) باب من يجوز دفع الصدقات اليه ومن لا يجوز والشيخ ابن القمام فی الممام فی فتح الباری (ج/ ۲ ، ص/ ۱۹) باب من يجوز الخ مرتب عفی عنه -

(۲) إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَفَةِ قُلُوبِهِمْ فِي الرِّقَابِ وَالْغَرَمِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَآتِ السَّبِيلَ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۹۰﴾ (سورة التوبة ایت نمبر ۹۰) غیر ۱۰ مرتب عفی عنه -

(۳) وفي المغنی لابن قدامة (ج/ ۲ ، ص/ ۲۶۸) يجوز ان يقتصر علی صنف واحد من الاصناف الثمانية ويجوز ان يعطيها شخصا واحد هو قول عمر و خذیفه وابن عباس رضی الله عنہم وبه قال سعید بن جبیر والحسن و النخعی وعطاء والیه ذهب الثوری وابوعبیده واصحاب الراى مرتب عفی عنه -

(۴) بیا د شوافعو په نزد که چرته یو ښار کنبی ټول اصناف نه موندلي کیږی نو خومره اوصاف هم دي هغوی ته زکوة ورکول صحیح دی . کذا فی المعارف (ج/ ۵ ، ص/ ۲۰۱) نقلا عن الامام (ج/ ۲ ، ص/ ۶۸)

واضح دي وی چه دامام شافعی رحمته الله په مسلك کنبی دوه خبرې دي یو تقسیم د علی الاصناف کلی دویم صرفها الی ثلثة کل من صنف . د رومنی خبرې سره متعلق تفصیل اود احتافو دجواب دپاره اوگورنی هدایه (ج/ ۱ ، ص/ ۲۰۴ ، ۲۰۵) او دبلې خبرې سره متعلقه تشریح دپاره اوگورنی شرح لوقایه اوددې حواشی (ج/ ۱ ، ص/ ۲۳۶ ، ۲۳۷) کتاب الزکوة باب المصارف مرتب عفی عنه -

دامام ابوحنیفه رحمته الله به نزد "ل" به ذریعه کیدو والا اضافت د استحقاق د اثبات دیاه نه دي بلکه د بیان دمصارفو دیاره دي. وجه داده چه زکوة دالله علا حق دي د بندگانه دي. البته دعلت دققر به وجه اضافت مذکوره مصارف شو او به حیثیت دمصارف تولو اصنافونه دزکوة ادا کول به ضروری وی. نو به للفقراء وغيره ټول اصنافو د الف لام جنسی دي، په دي وجه ددغه ټولو جمعیت باطل کړو، په دي وجه دیو مصرف هم درې افراد ته زکوة ادا کول به (۱) ضروری نه وی. (۲)

آیا غیر مسلمانانو ته زکوات ورکولې کیدی شي؟

بیا دحدیث دیاب مذکوره جمله یعنی ((توخذ من اغنیاء هم وترد علی (۳) فقراء هم)) ته اشاره (۴) النص په طور دامعلومیږي چه زکوة صرف مسلمان ته ورکولې کیدی شي غیر مسلم ته نه بلکه دجمهورو فقهاء کرامو هم دا (۵) مسلك دي. البته صدقات ذمیانو ته ورکولې

(۱) وتوضیحه أن اصل الام ان تكون للعهد الخارجی فان لم یکن فالاستغراقی فان لم یمكن فالجنس سوا كانت داخله علی المفرد والجمع واذا حلت اللام علی الجنس فی الجمع یظل معنی الجمعية ویراد به نفس الجنس وقد حقق ذالك فی كتب الاصول بما لا مزید علیه اذا تمهد هذا فنقول الامام الداخلة علی الصدقات الفقراء وغيره فی ایه المصارف لا یمكن حملها علی العهد و هو ظاهر لعدم معهودینه ولا یمكن حملها علی الاستغراق فانه یستلزم حرجا بینا وتكلیفا للفقراء بما لیس فی وسع احد لانه ان ارید هذا فلا بد ان یراد ان جمیع الصدقات التي فی الدنيا لجمیع الفقراء الی اخره فلا یجوز ان یحرم واحد. و لیس هذا فی وسع احد علا أنه ان ارید جمیع الصدقات لجمعی هؤلاء لا یجب ان یعطى كل صدقة جمیع الاصناف ولا ان یعطى ثلاثة من كل صف فصار كقوله الصدقة للفقیر والمسکین الی اخره. (شرح الوقایه (ج/ ۱، ص/ ۲۳۷) كتاب الزکوة باب المصارف فلا بد ان یراد بها الجنس فاذا یكون معناه جنس الصدقة لجنس الفقیر و جنس المسکین و قس علیه فلا جمعیة ههنا حتی یقولوا انه لا یصرفه الی اقل من ثلاثة لئلا یفوت مودی معنی الجمعية کذا فی حواشی شرح الوقایه للعلامة للکهنوی (ج/ ۱، ص/ ۲۳۷) كتاب الزکوة مرتب عفی عنه -

(۲) شروع دیاب نه واخله تر دي خاني پوري شرح مرتب لیکلي ده، سفي -

(۳) ددي مضمون یو روایت مخکېني د باب ماجاء ان الصدقة توخذ من الاغنیاء وترد علی الفقراء لاتندي مروی دي ((عن عون بن ابي جحیفه رحمته الله عن ابيه قال قدم علينا مصدق النبی صلی الله علیه و آله فاخذ الصدقة من اغنیائنا فجعلها فی فقرائنا وکتب علامیتما فاعطانی منها قلو صا)) د اوردویشو والا اوښه یا خواته اوښه جمع قلاتص ترمذی (ج/ ۱، ص/ ۱۱۱) مرتب عفی عنه -

(۴) اعلم ان الحكم المستفاد من اللفظ اما ان یكون ثابتا بنفس اللفظ اولاً. والاوّل ان كان اللفظ مسوقاً فهو العبارة والافهوالاشارة. والثانی ان كان الحكم مفهوماً منه لغة فهي الدلالة او شرعاً فهو والاقتضاء والافهوالاشارة. التمسکات القاسدة كمفهوم المخالفة کذا فی تسهیل الاصول الی علم الاصول (ص/ ۱۰۰) الرابع تقسیم اللفظ باعتبار ادراك السامع المعنی من اللفظ مرتب عفی عنه -

(۵) لکه علامه ابن قدامه حنبلي رحمته الله فرماتیلی دي چه ((لا نعلم بین اهل العلم خلافا فی ان زکوة الاموال لا تعطى لکافر ولا ملوک قال ابن المنذر اجمع کل من تحفظ عنه من اهل العلم ان الکسبي لا یعطى من زکوة الاموال شتا، ولا النبی صلی الله علیه و آله قال معاذ: علمهم ان علیهم صدقة توخذ من اغنیاء هم وترد فی فقرائهم، فخصهم

شی لقوله تعالى: لَا يَنْهَكَ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوا مِنْ دِينِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿١٠٠﴾ (۱) اود امام ابوحنيفه رحمته الله اود امام محمد په نزد صدقة الفطر هم ذميانو ته ورکولې شی اگر چه افضل دادی چه مسلمانانو ته ورکړې شی. (۱)

خو زکوة د جمهورو په شان د احنافو په نزد هم زکوة ذميانو ته نه شی ورکولې. (۲) البته امام زفر رحمته الله فرماني چه ذميانو ته هم ورکولې شی. ددوی استدلال د قران پاک د عموم نه دي چه ((انما الصدقات (۳) للفقراء والمساكين)) دي کښي د مسلمانانو قيد نشته دي.

داشان په مصنف (۴) ابن ابی شيبه کښي د حضرت جابر بن زيد نه مروی دی چه ((قال سئل عن الصدقة فيمن توضع ؟ فقال في اهل المسكنة من المسلمين واهل ذمتهم و قال : وقد كان رسول الله ﷺ في اهل الذمة من الصدقة و الخمس))

او په (۵) ابن ابی شيبه کښي هم د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه نه مروی دی چه ((انما الصدقات للفقراء)) په تفسير کښي دا قول روايت کړي چه ((هم (۶) زمني اهل الكتاب)) .

او امام ابو يوسف رحمته الله په كتاب الخراج کښي نقل کوي چه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ديو بڼه اهل کتاب وظيفه د بيت المال نه مقرر کړه اودا آيت ((انما الصدقات للفقراء)) نه شي استدلال اوکړو. او وي فرمايل چه ((هذا من مساكين اهل الكتاب)) ددي دلائلو په بناء حضرت محمد بن سيرين رحمته الله او امام زهري رحمته الله هم ذميانو ته د زکوة ورکولو دجواز قائل دي. کمافی شرح المذهب للنووي

بصر فيها الى فقرانهم كما خصهم بوجوها على اغنيائهم المغني (ج/ ۲، ص/ ۶۵۳، ۶۵۴) منع اعطاء الزکوة لکافر مرتب عفی عنه -

(۱) سورة فتحه ايت غير ۸ پاره غير ۲۸، ترجمه * الله تعالى تالره دهغه خلقو سره د احسان اود انصاف دبروتاو کولو نه نه منع کوي چه کوم تاسره د دين باره کښي جنگ نه کوي. او تاسو ئي دستاسو دکور نه نه وي ويستی (مراد هغه کافر دي چه هغه ذمي يا مصالح وي يعنی ښه برتاؤ دوی سره جانز دی) الله ﷻ د انصاف برتاؤ کوونکو سره محبت ساتي. معارف القرآن (ج/ ۸، ص/ ۴۰۴) مرتب عفی عنه -

(۲) البته امام ابو يوسف رحمته الله، امام زفر رحمته الله او امام شافعي رحمه الله عليه، په نزد صدقات وغيره ذميانو ته نه شی ورکولې دمستلي دنور تفصيل دپاره اوگورئې بدائع صنائع (ج/ ۲، ص/ ۴۹) فصل واما الذي يرجع الى المودي اليه مرتب عفی عنه -

(۳) كما في حواشي كثر الدقائق (ص/ ۶۴ الحاشية/ ۷)، على قوله: لا الى ذمي، للشيخ محمد احسن الصديقي النانوتوي نقلا عن فتح الله المعين على شرح ملامسكين مرتب عفی عنه -

(۴) سورة توبه پاره غير ۱۰ مرتب عفی عنه -

(۵) (ج/ ۳، ص/ ۱۷۸) ما قالو في صدقة في غير اهل الاسلام. مرتب عفی عنه -

(۶) (ج/ ۳، ص/ ۱۷۸) -

(۷) زمني جمع زمين لنجا (شل) مرتب عفی عنه -

او شمس الاتمه سرخسی رحمه الله دامام زفر مسلک نقل کوی او فرمائی چه ((وهو القياس لان المقصود اغناء الفقير المحتاج عن طريق القريب وقد حصل)) خو بیا دامام زفر رحمه الله تردید کوی او حدیث دیاب نه استدلال کوی.

بهر حال دجمهورو مفتی به مسلک هم دادی چه غیر مسلمو ته زکوة نه شی ورکولی کیدی او حدیث دیاب ددلیل دی اگر چه په دی معامله کبسی دامام زفر رحمه الله دلائل هم ینه مضبوط دی خو دامت سواد اعظم اتفاق ددوی په مقابله کبسی زیات مضبوط دی، والله اعلم.

((فان هم اطاعوا لذلك فایساک و)) (کرائم امواهم) دا حدیث هم داجزاء دترجمة الباب سره مطابقت لری چه ددی مطلب دی ساعی لره پکار دی چه زکوة کبسی دخلقو نه بهترین او غوره مال (۱) وانخلي (البته که اصحاب الاموال په خپله خوشحالی سره ورکړي بلکه د متوسط درجې والا دي واخلی لکه تیر شوی سره پیوسته باب دامام زهری رحمه الله قبول تیر شوی دی. ((اذا جاء المصدق قسم الشاء ثلاثا ثلث خيار ثلث اوساط وثلث شرار و اخذ المصدق من الوسط)) دی کبسی دبزی ذکر په طور د مثال دی گنی دتولو اموالو حکم همدا دی. ((واتق دعوة المظلوم فانه لا یسبها وین الله حساب)) دی نه اجابت سرعت مراد دی گنی دالله عز وجل نه یوشی هم محجوب نه دی، والله اعلم.

((وطلع لفوائد الحديث ومعانيه ولا بحاله ومسانله)) (عمدة القاری شرح صحيح البخاری))

باب ما جاء فی صدقة الزرع والثمر والحبوب (۲)

((ولس فيما دون (۳) حصة ذود صدقة ولس فيما دون حصة (۴) اواق صدقة ولس فيما دون حصة (۵) اوسق صدقة))

(۱) کرائم جمع د کرعة ده هی النفیسة من المال مرتب عفی عنه

(۲) داشان مصدق لره پکار دی چه ډیر مال هم وانه خلی لکه مخکبسی په ترمذی کبسی د باب ما جاء فی زکوة الابل والغنم لاتدی د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد دی چه ((ولا یؤخذ فی الصدقة حرمة ولا ذات عیب)) یعنی په زکوة کبسی به دلونې عمر چه کوم د ډیر زوړوالی نه کمزوری اومانده شوی وی) او عیب دا رخناور دی نه اخلی مرتب عفی عنه.

(۳) (ج/ ۸، ص/ ۲۳۴ تا ۲۳۸) باب وجوب الزکاة مرتب عفی عنه.

(۴) الحبوب جمع حب (دانه) مرتب عفی عنه.

(۵) الذود بفتح المعجمة وسكون الواو بعدها مهملة بمعنى (الدفع) ددی جمع اذواد راخی د اوبشانو گله پاتي ته وائی. او دا د دریو نه تر لسو اوبشانو پوري مشتمل وی. او په معنی اشتقاقی سره ددی مناسبت دادی چه ددی په ذریعه فقر لرې کیږی، خاص طور سره دغریو دپاره. دا پخوا زمانه کبسی د ټولو نه قیمتی مال گنرلي کیدو. بیا بعضو حضراتو دا لفظ واحد گرځولي دی. اوبعضو دا جمع خکه چه د خمس تمیز جمع راخی. بیا بعضو حضراتو خمسة ذود دتاء مد وړه سره گرځولي دی. او بعضو بغیر د تاء نه. خو تاسره وئیل قابل غور دی. خکه چه د ذود لفظ په مذكر اوموثن په دواړو صاد قیږی لکه ((ثلاثمائة)) کبسی د مائة لفظ په مذكر او موثن په دواړو راخی. او په خپله دی دپاره عدد د ثلاث مذكر گرځوی. بیا د خمس ذود یا خمسة ذود کبسی روایت مشهور په اضافت سره دی. وروی یتنوین یعنی خمس ذود یا خمسة ذود، دی صورت کبسی دذود به د خمس نه بدل شی، والله اعلم.

ددي حديث مبارك په بناء اتمه ثلاثه او صاحبين ددي خبرې قائل دي چه د زرعی پیداوار نصاب پنځه وسق یعنی درې سوه صاع دی. چه هغه تقریباً پنځویشته من (۳) جوړیږي. دې ته په لږ کښې ددي حضراتو په نزد عشر واجب نه دي.

خو دامام ابوحنيفه رحمته الله په نزد د زرعی پیداوار هيڅ نصاب مقرر نه دي. بلکه ددي په هر قليل وکثير مقدار عشر واجب دي.

دامام صاحب اول دليل د قران پاک آيت مبارك دې چه (۴) ((واتو حقه يو حصاده)) دې په زرعی پیداوار چه کوم حق ذکر شوي دې هغه مطلق دي او دې کښې دليل او د کثير هيڅ تفريق نشته دي.

دويم دليل د (۱) صحاح معروف حديث مبارك دې چه ((ليما سقت السماء والعيون او کان غريب العشر، اللفظ البخاري)) او ((۲) ما اخرجته الارض ففیه العشر)) دې کښې هم په هر قسم

د تفصيل دپاره او گورني عمده القاري (ج/ ۸، ص/ ۲۵۸) باب ما ادى زكاته فليس بكنز او فني الباري (ج/ ۳، ص/ ۲۵۵) قبيل باب زكوة البقر مرتب عفي عنه.

(۱) اواق د اوقيه جمع ده. او اوقيه د خلويينو درهمو برابر وي. په دې حساب سره خمسة اواق ددو سوه درهمو برابر دي. د درهم باره کښې تفصيل د (باب ما جاء في زكوة الذهب والورق) لاندې تير شوي دي مرتب عفي عنه.

(۲) اوسق د وسق جمع ده او وسق يو پيمانه ده چه کومه د شپيتو صاع برابره او احنافو په نزد دوه صاع چه کوم احکام شرع کښې معتبر دي هغه صاع عراقي ده چه کوم د اتو رتلو دي په درمختار کښې دي چه د صاع کوم احکام شرعيه کښې معتبر دي هغه پيمانه ده. چه هغې کښې د خلويين دپاسه د زره درهمو برابر. ماش او مسور راځي. علامه شامي ددي قول په شرح کښې ليکلي دي چه د صاع د خلورو مدو او دوه رطلو او رطل دنيم من (دې نه حجازي من مراد دي چه کوم تقريباً يو سیر وي) حضرت مولانا محمد شفيع رحمته الله په اوزان شرعيه کښې ثابت کړي دي چه نصف صاع په حساب دمثقال سره ديونيم سیر او درې چټاکو وي. (يعنی پوره صاع درې سیره او شپږ چټاکي وي) او ددرهم په حساب سره نصف صاع ديو نيم سیري درې چټاکو يونيمه ټوله برابر وي. (په دې حساب سره پوره صاع درې سیره شپږ چټاکي او درې ټولې جوړیږي. يعنی په تير شوي حساب ددرې ټولو اضافه ده. اود مد حساب سره نيم صاع ياو کم دوه سیره درې ماشي وي. (دې حساب سره پوره صاع درې نيم سیره شپږ ماشي وي).

حضرت مفتي صاحب ددي تحقيق په رڼا کښې يو وسق درې سیره شپږ چټاکي والا شپيته صاعو حساب سره پنځه منه دوه نيم سیره جوړیږي. او پنځه وسق پنځویشته منه او دولس نيم سیره جوړیږي. درې سیره شپږ چټاکي درې ټولې شپيته صاع حساب سره يو وسق پنځه منه خلور سیره درې پاوه وي. او پنځه وسق پنځویشته منه ديرویشته (۲۳) سیره درې پاوه برابر وي. همداشان درې نيم سیره شپږ ماشي والا شپيته صاع اعتبار سره يو وسق دپنځه منو او لسو سیرو او شپږو چټاکو برابر وي. او پنځه وسق شپږویشته منو او يوولس نيمو چټاکو برابر وي، فاغتنم هذا ايها الطالب وكن من الشاكرين مرتب.

(۳) ددي متعلق تفصيل مونږ په تيره شوي حاشيه کښې بيان کړو مرتب عفي عنه.
(۴) سورة انعام آيت نمبر ۱۴۱ پاره نمبر ۸ مرتب عفي عنه.

زرعی پیداوار باندی د قلیل اود کثیر دتفریق نه بغیر واجب کړې شوی دی. دانشان د ابومطیح بلخی ((عن ابی حنیفه رضی الله عنه عن ابان بن ابی عیاش عن رجل عن رسول الله صلى الله عليه وسلم)) په سندسره نقل کړې دی چه ((فیما)) (۱) سقت السماء العشر و فیما سقی (۲) بنضح او (۳) غرب نصف العشر فی قلیله و کثیره)) دې کښې تصریح ده چه ((ما سقت السماء)) کښې عشر واجب دې مقدار کم وی او که زیات. روایت کښې اگر چه دصحابی رضی الله عنه نوم ذکر نه دي خود صحابی جهالت اول خو مضر نه دی. بل علامه زییدی رحمته الله په عقود الجواهر المتغیة کښې ثابت (۴) کړې دی چه داصحابی حضرت انس رضی الله عنه دې. لکه ابن خسرو دا د حضرت مطیع حضرت انس رضی الله عنه نه مرفوعاً نقل (۵) کړې دي. په دې روایت باندې یو اعتراض دا هم کیږي چه ابومطیح (۶) بلخی رحمته الله ضعیف دي. خو واقعاً داده چه اول خو دي یو مختلف فیه (۷) راوی دي او ددوی حدیث قابل استدلال دي. بل دي د امام ابوحنیفه رحمته الله نه روایت کوی. په دې وجه دامام ابوحنیفه رحمته الله پورې په دې حدیث کښې هیڅ سقم (۸) نشته دي. دې نه سوا (۹) حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمته الله، (۱۰) حضرت مجاهد رحمته الله، (۱۱) حضرت ابراهیم

(۱) صحیح بخاری (ج/ ۱، ص/ ۲۰۱) کتاب الزکوة باب العشر فیما سقی من ماء من السماء والماء الجاري صحیح مسلم (ج/ ۱، ص/ ۳۱۶) فی اوائل کتاب الزکوة ولفظه فیما سقت الاثمار والیم العشر (و سنن نسائی (ج/ ۱، ص/ ۳۴۴) باب ما یوجب العشر وما یوجب نصف العشر من ابی داود (ج/ ۱، ص/ ۲۲۵) (باب صدقة الزرع) سنن ابن ماجه (ج/ ۱، ص/ ۱۳۰) باب صدقة الزروع والثمار (مرتب عفی عنه) -

(۲) نصب الراية باب الزکوة الزروع والثمار علامه زیلعی داروایت ذکر کوی او فرمائی چه ((غریب هذا اللفظ وبعینه وما اخرجه البخاری یعنی فیما سقت السماء مرتب عفی عنه)) -

(۳) نصب الراية باب الزکوة الزروع والثمار بحواله التحقيق لابن الجوزی مرتب عفی عنه) -

(۴) النضح : حوض مرتب عفی عنه) -

(۵) الغرب : (لویه ډولچه، بوکه) مرتب عفی عنه) -

(۶) کما نقل فی معارف السنن (ج/ ۵، ص/ ۲۰۳) مرتب عفی عنه) -

(۷) فقال ابن معین ليس بشئ وقال احمد رضی الله عنه لا ينبغي ان يروی عنه وقال ابو داود ترك حديثه نصب الراية (ج/ ۲، ص/ ۳۸۵) باب زکوة الزور والثمار مرتب عفی عنه) -

(۸) وثقه العقيلي فقال : كان مرجحاً صالحاً في الحديث الا ان اهل السنة امسكوا عن روايته كما في للسان معارف السنن (ج/ ۵، ص/ ۲۰۳) مرتب عفی عنه) -

(۹) او د درس ترمذی په اول جلد کښې د احاديثو د تصحيح اود تضعيف د اصولو او دقواعدو لاندې پنځمه قاعده ذکر شوې ده. چه دا عين ممکن دی چه يو متقدم ته يو حديث بالکل په صحيح سند سره رسيدلي وی او بيا روستو ددې په سند کښې څوک ضعيف راوی راغلي وی. اودهغې وجې نه روس. خلقو دا ضعيف گرځولي وی. ظاهره ده چه دا ضعيف په دې متقدم لکه امام ابوحنيفه رحمته الله باندې حجت نه شی کيدې مرتب عفی عنه) -

(۱۰) عبدالرزاق عن معمر عن سماك بن الفضل (قال عمر بن عبدالعزيز ان يوخذ مما البت الارض من قليل كثير العشر. مصنف عبدالرزاق (ج/ ۴، ص/ ۱۲۱، رقم/ ۷۱۹۶ باب الخضر ومنصف ابن ابی شيبه ج صفحه/ ۱۳۹) فی کل شی اخرجت الارض زکوة (مرتب عفی عنه) -

مُؤَدَّوْ اود (۳) امام زهری هم دا مسلك دي. چه په هر قلیل او كثير مقدار باندې عشر واجب دي. ددې نه معلومېږي چه مذکوره حديث مبارك به دوی ته په صحيح سند سره رسېدلې وي.

تر کومې چه د حديث د باب تعلق دي نو ددې متعدد توجيهات شوي دي. بعضې حضرات ويلي دي چه دي حديث کښې د صدقه نه مراد (۴) زکوة دي. اودا د زرعي پيداوار بيان دي. چه کوم تجارت دپاره حاصل شوې وي. دداسې پيداوار باره کښې ضابطه داده چه کله د دوه سوه درهمه قيمت ته اوړسي. نو ددې څلويښتمه حصه په طور د زکوة ورکولې کېږي او په دغه زمانه کښې پنځه وسق د دوه سوه درهم مساوي وو. دې وجې نه پنځه وسق نصيب جوړ شو. خودا تاويل (۵) بعيد دي. (۶)

دويمه توجيه داشوي ده چه په حديث دباب کښې د مصدق دائره اختيار بيان شويده يعني دپنځو وسقونه دي کم زکوة مصدق نه وصولي. بلکه دا به مالک په خپله ورکوي.

(۱) عبدالرزاق عن معمر قال بلغني ذلك (اي مثل اثر عبدالعزيز) عن مجاهد مصنف عبدالرزاق (ج/ ۴، ص ۱۲۱ رقم/ ۷۱۹۶) باب الحضر مرتب عفي عنه -

(۲) عبدالرزاق عن ابو حنيفة عليه السلام عن حماد عن ابراهيم قال في كل شيء ائتيت الارض العشر، مصنف عبدالرزاق (ج/ ۴، ص ۱۲۱ رقم/ ۷۱۹۵) واخرجه ابن ابي شيبة في مصنفه (ج/ ۳، ص ۱۳۹) في كل شيء اخرجت الارض زكوة وفيه في كل شيء اخرجت الارض زكوة حتى في عشر دستجات (كلمة فارسية اصلها دست جات) بقل (وفي نسخة زيادة دستجة بقل مرتب عفي عنه) -

(۳) عن زهرى انه كان لا يوقت في الثمر شيئا وقال: العشر ونصف العشر مصنف ابن ابي شيبة (ج/ ۳، ص ۱۳۹) في كل شيء اخرجت الارض زكوة مرتب عفي عنه -

(۴) لکه چه د حديث د شروع دوه جملو نه هم بالاتفاق زکوة مراد دي يعنى ((ليس فيما دون خمسة ذو صدقة)) او ((ليس فيما دون خمسة اواق صدقة)) مرتب عفي عنه -

(۵) ځکه چه زرعي پيداوار کښې اجناس مختلف کيږي او داوينا ډيره مشکله ده چه دتولو اجناسو کښې پنځه وسقه ددوه سوو درهمو وو، ځکه چه دغه وخت ممکن ده چه ډير دغنم اود چاري په قيمتونو کښې څه

فرق نه وو. (از استاد محترم دام اقباله) مرتب عفي عنه -

(۶) اود بعض روايتونو نه د دي ترديد هم کيږي ((عن ابي سعيد الخدري عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: لا نوعا الصدقة من الحوت حتى حصاده خمسة اوسق. عن جابر قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا زكوة في شيء من

الحوت حتى يبلغ خمسة اوساق، فاذا بلغ خمسة اوساق ففيه الزكاة)) ددواړو روايتونو دپاره اوگورنې دار قطنی (ج/ ۲، ص ۹۸) باب ليس في الخضروات صدقة ((داشان حافظ الزيعلي عليه السلام د دار قطنی په

حواله سره دحضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت نقل کړې دي چه ((لا يحل في البر والتمر زكوة حتى تبلغ خمسة اوسق. نص الراء (ج/ ۲، ص ۳۸۴) باب زكوة الزروع والثمار مرتب عفي عنه -

دریمه توجیه نې حضرت شاه صاحب رحمۃ اللہ علیہ بیان کړې ده چه په حدیث دې باب کښې د (۱) "عرايا" بیان دې یعنی چه سړې که د یو کهجوري او نه کوم یو فقیر ته ورکړه او روستو نې بیا ددې ونې میوې په عوض کښې پنځه وسق کهجوري بیلې ورکړې. نو اوس ددې ونې په میوه کښې به تر دینخو وسقو پورې صدقه واجب نه وی. (۲)

د اخود تطبیق وجوه وو او که د ترجیح طریقه اختیار شی نو دباب زکوة کښې به د تعارض په وخت کښې امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ هغه ادلو ته ترجیح ورکوی چه کوم انفع للفقراء وی خکه چه احتیاط هم دې کښې دې (۳) والله سبحانه وتعالى اعلم

باب ما جاء ليس في الخيل والرقيق صدقة

((ليس على المسلم في فرسه ولا عبده صدقة)) چه کو آسونه د خپلې سورلۍ دپاره وی په دې اتفاق دې چه په دې کښې زکوة (۴) نشته دې. او چه کوم آسونه د تجارت دپاره وی په دې اجماع ده چه په دې کښې زکوة شته دې (چه کوم به د قیمت په اعتبار سره ادا کړې) البته چه کوم آسونه د تناسل دپاره وی. او (۵) سائمة (خریدونکی وی) نو دې باره کښې اختلاف دې.

(۱) عرايا د عریة جمع ده. ددې معنی عطیه ده. او ددې نه مراد هغه اشجار او نخلات دی چه کوم خلق مساکینو او فقراء ته اوسپاری. چه تاسو ددې ونو خیال ساتئ. او ددې میوې خورئ. بیا که دا مالک دا ونه د څه مصلحت په وجه واپس واخلی نو داسې کول صحیح دی، داسې صورت کښې مالکانو لره پکار دی چه ددې کهجورو په بدله کښې جدا څه کهجوري ورکړی. اوس دحضرت شاه صاحب حاصل دادې که یو مالک د ونو کښې دکهجورو په بدله کښې پنځه وسقه کهجوري ورکړی ځانته نو اوس دمالک په ذمه ددې ونې په کهجورو کښې ترد پنځو وسقو پورې صدقه ورکول واجب نه دی. مرتب عفی عنه -

(۲) وقرینه ان رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم رخص فی العریة فی الوسق والوسقین والثلاثة والأربعة وقال فی کل عشرة اقناء فلق (دکهجوري غونچه) یوضع فی المسجد للمساکین. شرح معانی الآثار (ج/ ۲، ص/ ۱۷۳) باب العرايا بروایة جابر بن عبدالله.

او مکحول د شامی نه مرسل مروی دی چه ((خففوا فی الصدقات فان فی المال العریة والوصية، طحاوی (ج/ ۲، ص/ ۱۷۵) مرتب عفی عنه -

(۳) قیاس نه هم داخافو دمسلک تائید کړې. امام طحاوی اوجصاص فرمائی چه په دې اتفاق دې چه په عشر کښې د حولان حول هیڅ اعتبار نشته دې، په دې وجه د رکاز او د اموال غنیمت پشان دمقدار اعتبار هم ساقطیدل پکار دی. او گورنی معارف السنن (ج/ ۵، ص/ ۲۰۸) مرتب عفی عنه -

(۴) نقله ابن المنذر وغیره حکاه الحافظ فی الفتح (ج/ ۳، ص/ ۲۵۸) باب ليس على المسلم في فرسه صدقة مرتب عفی عنه -

(۵) السائمة هي المتكفية بالرعي اکثر العام لقصد الدر والنسل اللباب (ج/ ۱، ص/ ۱۴۱) باب زکوة الابل مرتب عفی عنه -

د(۱) ائمه ثلاثه په نزد په دې کبني زکوة نشته دي . هغوی د حدیث دیاب نه استدلال کوی .
داشان ددوی استدلال د حضرت علی رضی الله عنه د حدیث مرفوع نه هم دي چه کوم مخکښي نیر
شوي (۲) دي . ((قد عفوت عن صدقة الخيل والرقیق))

د(۳) امام ابوحنيفه رحمته الله په نزد داسې آسونو کبني زکوة واجب دي . دې دصحيح (۴) مسلم
دمعروف حدیث نه استدلال کوی چه هغې کبني حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم
فرمائی چه ((الخيل ثلاثة هي لرجل و زر وهي لرجل ستر وهي لرجل اجر فاما السق هي له و زر لرجل
ربطها رياء و فخرها و نواء على اهل الاسلام فهي له و زر و اما التي هي له ستر لرجل ربطها في سبل الله
ثم لم ينس حق الله في ظهورها ولا رقاها فهي له ستر و اما التي هي له اجر الخ)) دې کبني حضور
نبی کریم صلی الله علیه وسلم دآسونو درې قسمونه بیان کړي دي .

① — يو هغه چه کوم سړی دپاره وپال دي .

② دويم هغه چه کوم سړی دپاره ډال دي .

③ دريم هغه چه کوم سړی دپاره باعث داجر او ثواب دي .

دې کبني دوه قسمونه تشریح کوی ارشاد دي چه داهغه آسونه دي چه کوم سړی نې دالله
دپاره اوساتی ، بیا دداسې آسونو باره کبني په حدیث مبارک کبني دالله عنه دوه حقونه ذکر
کړي دي . يو حق دآسونو په ظهور کبني دي او هغه دادي چه يو سړی ته دسورلي دپاره
عاريه ورکړي شی او دويم حق په رقاب کبني دي چه دسواء د زکوة نه بل څه کيدی شي ؟

داشان د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه باره کبني مروی دي چه هغوی په خپله زمانه کبني په آسونو
باندي زکوة مقرر کړي وو اوبه هر آس به نې يو دينار (۵) وصولولو او د امام صاحب په نزد هم

(۱) د حضرت سعيد بن المسيب رضی الله عنه ، حضرت عمر بن عبدالعزيز رضی الله عنه ، حضرت مکحول رضی الله عنه ،
حضرت شعبي رضی الله عنه ، حضرت حسن بصری رضی الله عنه ، حکم ابن سيرين رضی الله عنه ، حضرت سفيان ثوري رضی الله عنه ،
امام ابو يوسف رضی الله عنه ، حضرت امام محمد رضی الله عنه ، حضرت امام زهري رضی الله عنه او حضرت امام اسحاق رضی الله عنه
مسلك هم دائمه ثلاثه مطابق دي . عینی (ج / ۹ ، ص / ۳۶) باب ليس على المسلم في فرسه صدقة مرتب
عفی عنه -

(۲) ترمذی (ج / ۱ ، ص / ۱۰۷) باب ماجاء في زکوة الذهب والورق مرتب عفی عنه -
(۳) دابرا هيم نخعی رضی الله عنه ، حماد ابی سليمان رضی الله عنه ، امام زفر رضی الله عنه ، مسلك هم دادي . چه په خپل
مسلك هم دا دي . عینی (ج / ۹ ، ص / ۳۶) باب ليس على المسلم في فرسه صدقة مرتب عفی عنه -
(۴) (ج / ۱ ، ص / ۳۱۹) باب اثم مافع الزکوة (في حديث أبي هريرة مرفوعاً) مرتب عفی عنه -
(۵) عن الزهري ان السائب بن يزيد اخبره قال : رأيت أبي يقول الخيل ويدفع صدقتها إلى عمر بن الخطاب رضی الله عنه

شرح معاني الآثار (ج / ۱ ، ص / ۲۶۰) باب الخيل السائمة هل فيها صدقة ام لا ؟
وروي ابو عمرة بن عبد البر باسناده ان عمر بن الخطاب قال : قال يعلى بن امية تاخذ من كل اربعين شاة ، شاة
ولا تاخذ من الخيل شيئاً خذ من كل فرس ديناراً ، فضرِبَ على الخيل ديناراً ديناراً . عمدة القاري (ج / ۹ ، ص / ۳۷)
(۳۷) باب ليس على المسلم في فرسه صدقة

و قال ابو عمر الخبر في صدقة الخيل عن عمر رضی الله عنه صحيح من حديث الزهري رضی الله عنه عن السائب بن يزيد ، قال
ابن رشد المالكي في القواعد قد صح عن عمر رضی الله عنه ان كان يأخذ الصدقة عن الخيل (حوالا بالا)

زکوة داتان به واجبیری چه به هر آس به یو دینار ورکوی البته که غواری نو دآس قیمت دی اولگوي اودهغی خلوبینتمه دی اداکری . (۱)

ترخو چه دحدیث باب تعلق دی نو د دی جواب د امام ابوحنیفه د طرفه دا دی چه «لیس علی المسلم فی فرسه» کنبی د «فرس» نه د سورلی آسونه مراد دی نو په داسی آسونو باندی د زکاة د وجوب مونږ هم قائل یو (۲) په حدیث دباب کنبی ددی قسم تفسیر دحضرت زید بن ثابت رضی الله عنه نه هم (۳) منقول دی .

واضح دی وی چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د فیصلي خلاف څه نوې فیصله نه ده کړې بلکه واقعه داده چه د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په زمانه کنبی به آسونه دسورلی دپاره وو . په دی وجه د تناسل والا آسونو حکم په دغه دور کنبی مشهور نه شول . دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه په زمانه کنبی ددی ډیر نظیرونه راپېښ شو نو دوی هم د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم هم هغه حکم چه تر اوسه لږ غوندی خلکو ته معلوم وو اعلان نې اوکړو او نافذ نې کړو . والله اعلم .

باب ما جاء فی زکوة الفحل

((عن ابن عمر قال قال رسول الله ﷺ : فی الفحل فی کل (۱) عشرة اذق (۲))) ددی حدیث مبارک په بناء امام ابوحنیفه رحمته الله صاحبین ، امام احمد رحمته الله او امام اسحاق رحمته الله ددی خبری

عن جابر قال قال رسول الله ﷺ فی الفحل السائمة فی کل فرس دینا تودیه سنن دار قطنی (ج/ ۲ ، ص/ ۱۲۶) باب الزکوة مال التجارة وسقوطها عن الفحل والرقیق .

دا روایت دخپل ضعف سره دتیر شوو دلاتلو په رنرا کنبی قابل استدلال دی . مرتب عفی عنه - (۱) ددی تخیر دتشریح دپاره اوگورنی هدایه اول باب صدقة السوائم فصل فی الفحل ، داتان اوگورنی عنایه علی هامش فتح القدير (ج/ ۱ ، ص/ ۵۰۲) مرتب عفی عنه -

(۲) دحضرت علی رضی الله عنه دحدیث جواب همدادی مرتب عفی عنه -

(۳) صاحب د هدایه فرمائیلی دی چه ((وتاویل ما رویاه (ای محمد بن الحسن وابویوسف) ، فرس الغازی وهو المنقول عن زید بن ثابت هدایه جلدغیرا فصل فی الفحل . ددی تفصیل بیانولو کنبی صاحب د عنایه فرمائی :

((فاه هذه الحادثة وقعت فی زمن مروان رضی الله عنه فشار الصحابة فروی ابوهریره رضی الله عنه لیس علی الرجل فی عبده ولا فرسه صدقة فقال مروان لزيد بن ثابت ما تقول یاها سعید ؟ فقال ابوهریره رضی الله عنه عجا من مروان احذنه بحديث رسول الله ﷺ وهو يقول ما تقول یاها سعید فقال زید واغا ارادیه فرس الغازی فاما ما جسر لطلب نلسها ففيها الصدقة فقال کم فقال فی کل فرس دینا راوعشر دراهم عنایه علی هامش فتح القدير (ج/ ۱ ، ص/ ۵۰۲) فصل الفحل

دحضرت زید بن ثابت دا تفسیر دغیر مدرك بالقیاس کیدو په وجه دحدیث مرفوع بالاتفاق دخدمت دی پس کله چه عبدمخصوص بعبد الخدمة دی نو مناسب داده چه فرض هم مخصوص بخیل الخدمة والركب وی .

کذا قال الشيخ البنوری رحمته الله فی المعارف (ج/ ۵ ، ص/ ۲۱۶) مرتب عفی عنه -

(۴) هو یفتح الهمزة وضم الناء المعجمة جمع (زی) وهو ظرف من جلد مرتب عفی عنه -

قائل دی چه شهدو کنبی عشر^(۱) واجب دی او دشوافعو اود مالکیه په نزد په شهدو کنبی عشر^(۲) نشته دي.

حدیث دباب شافعیه وغیره د ((صدقه بن عبدالله)) ضعیف او ناقابل استدلال^(۳) گړخوی

ددې جواب دادې چه دا اول خو ((صدقه بن عبدالله)) هسې^(۴) متکلم فیه راوی دي لکه دده د تضعیف شوې دي^(۵) توثیق نې هم شوې دي. دي نه سوا دده د حدیث ډیر شواهد هم شته دي چه ددې وحی دا په درجه حسن کنبی دی لکه چه^(۶) ابن ماجه کنبی د حضرت ابوسیا رمعی رویت دي چه ((قلت يا رسول الله ان لي محلا (دشهدو مجی) قال اذا العشر))

^(۱) د امام شافعی رحمه الله علیه قدیم قول همدادي. داشان حضرت مکحول رحمته الله، حضرت زهري رحمته الله، حضرت اوزاعي رحمته الله او مالکیو کنبی د ابن وهب رحمته الله وغیره مسلك همدادي. معالم السنن للخطابی فی ذیل مختصر سنن ابی داود (ج/ ۲، ص/ ۲۰۹) باب زکوة العسل رقم ۱۵۳۵، وحاشیه الکوئب الدری (ج/ ۱، ص/ ۲۳۶) او امام ترمذی رحمته الله فرمائی چه ((والعمل على هذا عند اکثر اهل العلم)) خو دا دي واضح وی چه د امام ابوحنیفه رحمته الله په نزد په عسل کنبی عشر هله واجب دي چه کله دا د عشرې زمکې نه اخیستی شوې وی. دزیات تفصیل دپاره اوگورنی معارف السنن (ج/ ۵، ص/ ۲۱۸) مرتب عفی عنه -

^(۲) صدقه بن عبدالله السمن ابو معاویه او ابو محمد الدمشقی من السابعة (طبقة كبار اتباع التابعين) من مات سنة وستين (ت) ترمذی من نسائی ق سنن ابن ماجه تقریب التهذیب ج/ ۱ ص/ ۳۶۶ حرف الصادر رقم ۸۳/ مرتب. ^(۳) د ابن ابی لیلی رحمته الله، سفیان ثوری رحمته الله، ابو معاویه رحمته الله او دابو ثور رحمته الله وغیره هم دا مسلك دي. داشان د حضرت عمر بن عبدالعزیز نه مروی دی. معالم للخطابی (ج/ ۲، ص/ ۲۰۹) مرتب عفی عنه ^(۴) صدقه بن عبدالله بن السمن ابو معاویه او ابو محمد الدمشقی ضعیف من السابعة (طبقة كبار اتباع التابعين) مات سنة ست وستين، ترمذی، نسائی، ق، سنن ابن ماجه، تقریب التهذیب (۳۲۲/۱۱۱).

^(۵) قال البيهقي تفرد به هكذا صدقة بن عبدالله السمن وهو ضعيف قد ضعفه احمد بن حنبل ويحيى بن معين وغيرهما نافع عن النبي ﷺ قال ابو عيسى الترمذی مرسل. محمد بن اسماعيل البخاری هذا الحديث فقال هو عن سنن كبرى يهقي (ج/ ۴، ص/ ۱۲۶) باب ماورد في العسل

علامه بنوری رحمته الله په معارف السنن (ج/ ۵، ص/ ۲۱۶) کنبی لیکلي دي. ((صدقه بن عبدالله السمن الدمشقی وهو ضعيف عند اکثر غیر انه وثقه ابو حاتم و دحیم وابو زرعه انظر الميزان والتهذيب ومثله يتحمل خصوصا اذا كانت له شواهد. وقول البخاری لا يصح في هذا الباب شيء. لا يلزم منه ان لا يحتاج به لان للاحتجاج يكفي الحسن ولا يشترط له الصحيح (ملخصا) مرتب عفی عنه -

^(۶) لکه چه علامه هیشمی ددوی باره کنبی فرمائی چه ((وفيه كلام كثير وقد وثقه ابو حاتم وغيره)) مجمع الزوائد (ج/ ۳، ص/ ۷۷) باب زکوة العسل مرتب عفی عنه -

^(۷) ددي تفصیل په مخکښې حاشیه کنبی بیان شوې دي مرتب عفی عنه -

^(۸) (ص/ ۱۳۱) باب العسل واخرجه عبدالرزاق في مصنفه (ج/ ۴، ص/ ۶۳، رقم ۶۹۶۳) باب صدقة العسل وابن بى شيبه في مصنفه (ج/ ۳، ص/ ۱۴۱) في العسل هل فيه زکوة أم لا مرتب عفی عنه -

دغه شان په ابن ماجه کښې هم د^(۱) عبدالله بن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چې^(۲) ((عن النبي ﷺ انه اخذ من العسل العشر))^(۳) مصنف عبدالرزاق کښې هم د حضرت ابوهريره رضی الله عنه روایت دې فرمانی چې ((كتب رسول الله ﷺ الى اهل اليمن ان يوحّد من اهل العسل العشر)) ددې روایتونو سندونو نه اګر چه دکلام نه^(۴) خالی نه دی خو ددې کثرت په دې دال دی

^(۱) پورتني حواله:

^(۲) دا دعمر بن شعيب عن جده په سند سره روایت دې . چه دهغې مطلب دادې چه دا دصحيفه صادقه روایت دې مرتب عفی عنه -

^(۳) (ج/۴ ، ص/۶۳ ، رقم/۶۹۷۲) باب صدقة العسل مرتب عفی عنه -

^(۴) دابوسياره متغی دروایت باره کښې امام بیهقی رحمته الله علیه فرمانی چې ((وهذا اصح ما روى فلى وجوب العشرية (اي في العسل) وهو منقطع قال ابو عيسى الترمذی ، سالت محمد بن اسماعيل البخاری عن هذا فقل هذا حديث مرسل (المراد بالمرسل هنا المنقطع لا المرسل الا صطلاح بالنعني المعروف المرتب) وسليمان بن موسى لم يدرك احد من اصحاب النبي ﷺ بیهقی (ج/۴ ، ص/۱۲۶) باب ما ورد في العسل .

دويم روایت ابن ماجه کښې د حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص دې چه د محمد بن يحيى حدثنا بن حنبل حدثنا ابن المبارك حدثنا اسامة بن زيد عن عمرو بن شعيب الخ . په سند سره روایت دې . ددې په سند څه کلام دمرتب په نظر نه دې راغلې . او حافظ زيلعي رحمته الله علیه هم دا د ابن ماجه په حواله نقل کړې دې . او ددې په سند نې څه کلام نه دې کړې . او گورنې نصب الراية (ج/۲ ، ص/۳۹۰) باب الزكوة الزوروع والثمار . بلکه دامام ابوداود د عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده په طريق سره روایت ذکر کړې دې . ((قال جاء هلال احد بني متعان الى رسول الله ﷺ يعشور نخل له وكان سألته ان يحمي واديا يقال له سلة فحمي له رسول الله ﷺ ذلك الموادي فلما ولي عمر بن الخطاب رضي الله عنه كتب صفيان بن وهب الى عمر بن الخطاب رضي الله عنه يسأله عن ذلك فكتب عمران ادى اليك ما كان يودي الى رسول الله ﷺ من عشور نخله فاحم له سلة والا فانما هو ذهاب غيث يأكله من يشاء سنن ابى داود (ج/۱ ، ص/۲۲۶) باب زكوة العسل .

علامه عثمانی په اعلاء السنن کښې (ج/۹ ، ص/۶۷) باب زكوة العسل کښې د سنن ابوداود ددې روایت باره کښې ليکي چې ((مرفوعا عن سالم عن الجرح ومجيج بن لسكوت ابى داود عليه وتحسين ابن عبد البر له (في الاستبصار (ج/۱ ، ص/۲۸۹) و صحيح عندالنسائي في المجتبى فانه لم يدخل فيه الا ما صح عنه كما مر في كتاب الصلوة من هذا الكتاب))

د ابوداود مذکور روایت دعمر بن الحارث په طريقه مروی دې خوداد عبدالرحمان الدارقطني او ابن لهيعة په طريقه هم مروی دې . ((كما نقل الحافظ عن الامام الدارقطني في التلخيص (ج/۲ ، ص/۱۶۸) تحت رقم/۸۳۹ ، باب زكوة العشرات . او حافظ د دواړو باره کښې ليکي چې ((عبدالرحمان وابن لهيعة لسان اهل الاتفاق)) په دې اعتبار سره دعمر بن شعيب والا روایت هم دکلام نه خالی نه پاتې کيږي . خو مخکښې حافظ فرمانی چې ((لكن تابعهما عمرو بن الحارث احد الثقات عند ابى داود و تابعهما اسامة بن زيد عن عمرو بن شعيب عند ابن ابى ماجه وغيره كما مضى . دې نه معلوم کيږي چه خپله د حافظ په نزد د وجوب عشر في العسل باره کښې د عمرو بن شعيب ولا روایت قابل استدلال دې . بهر حال د اروایت دا حنا فو يو مضبوط دليل دې .

چه په شهدو وعشراخیستل بی اصله نه دی دویم د (۲) حضرت عمر فاروق رضی الله عنه او حضرت عمر بن عبدالعزیز باره (۳) کښې مروی چه هغوی به په شهو باندي عشر وصولولو، ددی نه هم دوجوب عشر د حدیث تائید کيږي. خود شوافع او مالکیانو سره به عدم وجوب عشر خد حدیث موجود نشته (۴) څه حدیث نشته (۵) دی، والله اعلم.

استاد محترم دام اقبالهم په وجوب د عشر فی العسل باندي د استدلال دپاره دریم روایت د حضرت ابوهریره رضی الله عنه ذکر کړې دي چه د عبد الرحمان بن محرر په طریق سره مروی دي. خو خو امام بیهقی نقل کوي چه ((قال البخاری وعبدالله بن محرز متروک الحدیث)) سنن کبری بیهقی (ج/ ۴، ص/ ۱۲۶) باب د ورد فی العسل مرتب عفی عنه -

(۱) په مصنف ابن ابی شیبې کښې د طاوس نه مروی دی چه ((ان معاذ لما اتى الیمن اتى العسل و آوقص الغنم فقال لم آمر فيها بشئ)) (ج/ ۳، ص/ ۱۴۲) من قال لیس فی العسل زکوة.

(۲) ((عن سعد بن ابی ذباب انه قدم علی قومه فقال لهم فی العسل زکوة فانه لا خير فی مال لا یزکی قال: قلوا فکم ترى؟ قلت العشر فأخذ منهم العشر فقدم به علی عمر واخبره بما فیه فأخذ عمر وجعله فی صدقات المسلمین مصنف ابن ابی شیبې (ج/ ۳، ص/ ۱۴۲) فی العسل هل فیه زکوة ام لا؟ علامه هیشمی دا روایت دمستند بزار او دمعجم طبرانی کبیر کښې په حواله نقل کړې دي او فرماني چه ((وفيه منیر ابی ذباب د مذکوره روایت دپاره اوگورنی نصب الراية (ج/ ۲، ص/ ۳۹۰، ۳۹۱) باب زکوة الزروع والثمار.

داشان عطاء خراسانی فرماني چه ((ان عمراته ناس من اهل الیمن فسألوه واديا فاعطاهم اياه فقالوا یا ابو المومنین ان فیه بخلا کثیرا قال فان علیکم فی کل عشرة افراق فرقاء مصنف عبدالرزاق (ج/ ۴، ص/ ۱۲۳) رقم/ ۶۸۷۰) باب صدقة العسل واخرجه ابن ابی شیبې عن ابن المبارک عن عطاء الخراسانی مختصر فی المصنف (ج/ ۳، ص/ ۱۴۱) مرتب عفی عنه -

(۳) د شهدو ووصولومتعلق د عمر بن عبدالعزیز څه صریح روایت مرتب نه دي ملاو شوي بلکه ددی په خلاف ثابت دی لکه نافع فرماني چه ((سألني عمر بن عبدالعزیز عن العسل افيه صدقة؟ فقلت لیس بارها عسل ولكن سألت المغيرة بن حکيم عنه. فقال: لیس فیه شئ قال عمر بن عبد العزيز هو عدل مأمون صدق. مصنف عبدالرزاق (ج/ ۴، ص/ ۶۱، رقم/ ۶۹۶۶) باب صدقة العسل او هم اوگورنی مصنف ابن ابی شیبې (ج/ ۳، ص/ ۱۴۲) من قال لیس فی العسل زکوة.

البته علامه ابن قدامه د حضرت عمر بن عبدالعزیز هم دامسلك ليکلي دي چه دي په شهدو کښې د اخذ عشر قائل دي. المغنی (ج/ ۲، ص/ ۷۱۳) باب زکوة الزروع والثمار والله اعلم، مرتب عفی عنه -

(۴) خو په مصنف ابن ابی شیبې کښې د طاوس نه مروی دی ((ان معاذ لما اتى الیمن اتى العسل و آوقص الغنم فقال لم آمر فيها بشئ)) (۱۴۳۱۳) من قال لیس فی العسل زکوة.

حافظ ابن حجر رحمته الله په التلخیص الخیر (ج/ ۲، ص/ ۱۶۷) رقم/ ۸۳۹) باب زکوة المعشرات کښې ددی حدیث باره کښې لیکي چه ((اخرجه ابوداود فی المراسیل والحمدی فی مسنده و ابن ابی شیبې والبیهقی من طریق طاوس عنه وفيه انقطاع بین طاوس ومعاذ لکن قال البيهقي هو قوي لان طاوس كانا عارفا بقضاياه

باب ماجاء لا زکوة على المال المستفاد حتى يحول عليه الحول *

((قال رسول الله ﷺ من استفاد ما لا فلا زکوة عليه حتى يحول عليه الحول)) مال مستفاد په اصطلاح د شرع کښې هغه مال ته وانی چې کوم د نصاب د زکوة دمکمل کیدو نه پس د کال په مینځ کښې حاصل شی . بیا د دې رومبی دوه صورتونه دی . یو دا چې مال مستفاد د جنس سابق نه نه وی لکه د چا سره سره زر سپین زر په قدر د نصاب وړ او د کال په مینځ کښې ده سره پنځه اوبسان هم راغلل . دې باره کښې اتفاق دې چې داسې مال مستفاد به په مال سابق کښې نه ضم کیږي . بلکه د دواړو کال به ځانله ځانله شمارلې کیږي . او دریم صورت دادې چې مال مستفاد د مال سابق جنس نه وی بیا د دې هم دوه صورتونه دی . یو دا چې مال مستفاد سابق جنس کیدو سره سره مال د سابق نساء هم وی لکه چیلې د مخکښې نه ده سره وی او د کال په مینځ کښې د دې بچي پیدا شی یا مال د تجارت وو او د کال په مینځ کښې دې گټه او کره او په دې باره کښې اتفاق دې چې داسې مال مستفاد په مال سابق کښې به ضم کیږي . او د دواړو کال به یو شمیرلې کیږي . او د مال مستفاد د مال به هم د زکوة سره ادا کیږي .

او دویم صورت دادې چې مال مستفاد د سابق مال د جنس نه خو وی خو د دې نساء نه وی بلکه د څه جدید سبب په وجه دا مال حاصل شوې وی . لکه د چا سره تقدې روپۍ خو وی په دې دوران کښې د کال ده ته څه نورې روپۍ هبه کړې یا وصیت یا میراث په ذریعه حاصلې شوې .

(۲) نو په دې باره کښې اختلاف دې .

اټمه ثلاثه او دامام اسحاق په نزد د اقسام مال مستفاد د مال سابق کښې نه ضم کیږي بلکه د دې به ځانله شمارلې کیږي خو دامام ابوحنیفه رحمته الله په نزد دا قسم مال مستفاده به هم مال سابق کښې ضم کیږي . او د دې زکوة به هم مال سابق سره ادا کیږي .

معاذ . وعن علي وابن عمر انه لا زکوة فيه ، اما علي فرواه يحيى بن ادم في الخراج وفيه انقطاع واما ابن عمر فلم اراه موقفا عنه سياي مرفوعا عنه بخلاف ذلك ، مرتب عفی عنه -

(۱) بیا چې کوم حضرات په شهادت کښې د وجوب عشر قاتل دی . دوی کښې اختلاف دې د دې هر قلیل وکثیر مقدار کښې عشر واجب دې اما احمد او دامام زهري رحمته الله په نزد د نصاب د غسل لس فرق دی یو فرق د درې صاعو په برابر وی . د زیات تفصیل د پاره او گورنۍ المغنی لابن قدامة (ج/ ۲ ، ص/ ۷۱۴ ، ۷۱۵)

او د صاحبینو نه روایت دې چې د غسل نصاب پنځه وسق دی . (بیا د صاحبینو مسلك کښې زیات تفصیل دې چې په عینی (ج/ ۹ ، ص/ ۷۱) کښې ئې او گورنۍ .

ددې مسئلې د تفصیل د پاره او د لاندو د پاره او گورنۍ المغنی (ج/ ۲ ، ص/ ۷۱۴ ، ۷۱۵) باب زکوة الزروع والثمار او عمدة القاری (ج/ ۹ ، ص/ ۷۱) باب العشر فیما یسقی من ماء السماء وبالماء الجاری مرتب عفی عنه -

(۲) د دې صورتونو پوره تفصیل د پاره او گورنۍ بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع (ج/ ۲ ، ص/ ۱۳ ، ۱۴) کتاب الزکوة فصل واما الشرائط التي ترجع الى المال او المغنی لابن قدامة (ج/ ۲ ، ص/ ۶۲۶) باب صدقة الغنم فصل حکم المستفاد من مال الزکوة اثناء الحول مرتب عفی عنه -

دائمه ثلاثه استدلال د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما د حدیث د باب نه دی یعنی ((من استفاد مسالا فلا زکوة فيه حتى يحول عليه الحول عند ربه))
 دا حنافو د طرفه ددی جواب دادی چه دا حدیث په دوه شان مروی دی . مرفوعا هم او موقوف
 هم . (کما فی الباب) چه طریق مرفوع د (۱) عبدالرحمان بن زید بن اسلم دضعف د وجی
 ضعیف دی او دویمه طریقه چه کومه موقوف ده اگر چه صحیح سند سره مروی ده او قابل
 استدلال ده خو هغه زمونږ په نزد په رومبی قسم محمول ده یعنی که د کال په دوران کسې
 څه مال حاصل شی او هغه د مال سابق د جنس نه نه وی داسې صورت کسې د حولان حولان
 قبل زکوة واجب نه وی . دی نه سوا د حدیث د باب په عموم باندې انمه ثلاثه هم عامل نه دی
 ځکه چه د مال مستفاد دا بل قسم (چه کوم د مال سابق د جنس نه هم وی او د مال سابق نه
 هم وی) دوی هم د مال سابق سره دضم کولو قائل دی . نو چه څنگه ددوی د حدیث د باب نه
 دویم قسم خاص کړی دی ، داشان احناف ترې دریم قسم هم مستثنی کوی او د رومبی قسم
 سره ټپي مخصوص کوی . ځکه چه که دا دریم قسم مال د مال سابق سره ضم نه کړی شی او
 ددی په حق کسې د نوی کال اعتبار اونه کړی شی نو ددی تقاضا به داوی چه دهر دره
 اود دینار به خالنه کال شمیرلې کسې او چه چاته روزانه څومره رقم حاصلیږی نو هغه به
 دهرې ورځې رقم بیل حساب ساتی او دی کسې سخت (۲) خرج دی ((والخرج مدفوع شرعا

باب (۲) ما جاء ليس على المسلمين جزية

((قال رسول الله ﷺ : لا يصلح قتلان في ارض واحدة)) حضرت گنگوهی رحمته اللہ علیہ (۴) فرمائی چې
 دا حکم د جزیره عرب پورې مختص دی ، په دی وجه داسې ټول افراد چه دهغوی قبل

(۱) البته د امام مالك دویم روایت دا حنافو مطابق دی لکه حافظ زیلعی رحمته اللہ علیہ په دی مسئله د امام
 مالك دوه قولونو حواله وړکړی ده . نصب الرايه (ج/ ۲ ، ص/ ۳۳۰) کتاب الزکوة احادیث المال المستفاد
 بلکه قواعد ابن رشد کسې د امام مالك مسلك په صراحت سره ((الوجوب في المال المستفاد قبل الحول
 وان لم يكن الاصل نصا)) نقل کړی دی معارف السنن (ج/ ۵ ، ص/ ۲۲۳) ابن عربی مالکی هم د
 امام مالك مسلك دا حنافو مطابق نقل کړی دی عارضة الاحوذی (ج/ ۳ ، ص/ ۱۲۵ و ۱۲۶) خو
 علامه ابن قدامه د امام مالك مسلك بین بین نقل کړی دی . یعنی که د مال مستفاد تعلق دسوانم سره
 وی نو دا حنافو مطابق او که ددی تعلق دائمان سره وی نو دشوافعو او دحناپلو مطابق المعنی (ج/ ۲
 ص/ ۶۲۷) باب صدقة الغنم فصل حکم المستفاد من مال الزکوة اثناء الحول ۱۲ مرتب عفی عنه -

(۲) عبدالرحمان بن زید اسلم العدوی مولا هم ضعیف من الثامنة مات سنة اثنتين وثمانين ت ترمذی
 ق (سنن ابن ماجه) تقریب التهذیب (ج/ ۱ ، ص/ ۴۸۰ ، رقم/ ۹۴۱) مرتب عفی عنه -
 (۳) او د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد دی چه ﴿ان الدين يسر﴾ بخاری (ج/ ۱ ، ص/ ۱۰)
 کتاب الايمان باب الدين يسر کسې خلاف دی مرتب عفی عنه -

(۴) شرح باب از مرتب -

(۵) الکوکب الدرر (ج/ ۱ ، ص/ ۲۳۷) مرتب عفی عنه -

د مسلمانانو د قبلي نه مختلفه وی هغوی ته په جزیره عرب کښې د اوسیدو اجازت نشته دي لکه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه یهود د جزیره عرب ته ^(۱) ویستلي وو.

د ((لا یصلح قبلتان فی ارض واحدة)) یو مطلب ((لا یستقیم دینان فی ارض واحدة)) هم دا بیان شوي دي چه دهغي حاصل دادي چه که کافر دارالحرب کښې اسلام راوړي نو ده لره دارالاسلام ته هجرت کول پکار دي . او دا یا مطلب دي چه د میانونه لره په دارالاسلام کښې خپل مذهب او ددي شان او شوکت ظاهرولو او دخپل دین د تبلیغ اود اشاعت اجازت () شته دي ، والله اعلم.

((ولیس علی المسلمین جزیه)) دي باره کښې اختلاف دي چه جزیه به ټولو غیر مسلمو نه اخیستی شي او که صرف د اهل کتابونه ، د امام شافعی رحمه الله علیه په نزد جزیه صرف د اهل کتابو سره مخصوص ده خو هغه مجوس هم د اهل کتاب په حکم کښې شاملوي . او امام مالک رحمه الله علیه په نزد ماسوا د مرتد نه دهر کافر سره په جزیه مصالحت کیدشي . اود امام ابو حنیفه رضی الله عنه مسلك صاحب د ^(۲) روح المعانی دا بیان کړي دي چه جزیه په اهل کتابو کښې خو به نې ټول نه اخلی خود مشرکانو د عربو نه به نه ^(۳) قبلیري خکه ددوی کفر ډیر سخت دي چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ددوی په مینځ کښې مبعوث شو ، او حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم هم ددوی د قوم یو فرد وو . بیا د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم مخاطب هم اول د مشرکان ووا و قرآن پاک هم ددوی په ژبه نازل شو . ددي ټولو خبرو تقاضا داده چه دوی ایمان قبول کړي وی که هغوی اوس هم دخپل طرفه واپس کثري نو ددوی دوه صورتونه دي جنگ یا اسلام .

بیا په دي اتفاق دي چه اهل جزیه کښې که څوک اسلام راوړي نو ده نه به جزیه ساقط شي ، البته چه په کوم سړي جزیه واجب شوي وی او بیا هغه اسلام راوړي ، دده باره کښې اختلاف دي ، د امام شافعی رحمه الله علیه او دابن شبرمه په نزد دداسې سړي نه به هغه واجب شوي جزیه وصولي کیږي اود احنافو ، مالکیو او د حنابلو په نزد به ترې جزیه نه اخیستی کیږي . حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه حدیث د ^(۴) باب ((لیس علی المسلمین جزیه)) او په معجم

^(۱) د تفصیل دپاره اوگورنی صحیح بخاری (ج/ ۱ ، ص/ ۴۴۹) باب اخراج اليهود من جزيرة العرب کتاب الجهاد اوددي شرح مرتب عفی عنه .

^(۲) کذا فی المعارف (ج/ ۵ ، ص/ ۲۲۶) باحالة قوت المغتذی مرتب عفی عنه .

^(۳) ج/ ۶ ص/ ۱۰۱ سورة توبه آیت نمبر ۲۹ مرتب عفی عنه .

^(۴) بلکه جزیره عرب کښې د اهل ذمه هم اونه اوسولي شي اونه ددوی نه دي دغلته جزیه قبول کړي شي بلکه صرف دوه صورتونه جنگ یا اسلام ، اوگورنی کوکب (ج/ ۱ ، ص/ ۲۳۷) او معارف (ج/ ۵ ، ص/ ۲۲۴) بلکه صرف دوه صورتونه دي جنگ یا اسلام . مرتب عفی عنه .

^(۵) چه کوم په سنن أبي داود کښې په دي الفاظو سره مروی دي چه ((لیس علی المسلم جزیه)) (ج/ ۲ ، ص/ ۴۳۳) ((کتاب الخراج والامارة باب فی الذی یسلم فی بعضه السنة علیه جزیه)) په ابو داود کښې هم په دي مقام ددي حدیث مبارک تفسیر دسفیان ثوري رضی الله عنه نه په دي الفاظو سره مروی دي چه ((اذا اسلم فلا جزیه علیه)) مرتب عفی عنه .

طبرانی کنی د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما حدیث (۱) مرفوع دی ((من اسلم فلا جزیه علیہ))
 باره کنی د جمهورو (۲) مستدل دی .
 د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ په نزد د حدیث د باب مطلب دادی چه په مسلمانانو ابتدا
 کنی جزیه نشی لگولې . خو جمهور وائی چه په مسلمانانو باندې ابتداء جزیه نه عائد
 کیدل خو بیدیهاتو نه وو . ددی د خودلو هیڅ ضرورت نه وو . په دی چه د حدیث د باب اصل
 منشاء هم داده چه د ذمی د مسلمانیدو نه پس په ده جزیه نه شی عائد کیدی .
 ((لیس علی المسلمین جزیه عشور)) دلته د جزیه عشور نه عامه جزیه یعنی جزیه د رقبه مراد
 ده لکه چه د حدیث نه واضح دی چه ((اما العشور علی اليهود والنصارى)) سره ددی د تقابل نه
 (۳) ظاهر یږی ، والله علم . (از مرتب عقاالله عنه)

باب ما جاء في زكاة الحلي (۱)

((خطبا رسول الله ﷺ فقال يا معشر النساء تصدقن ولو من حليكن فان كن اكثر اهل جهنم يوم
 القيامة)) د انمه ثلاثه په نزد د استعمال په کالی باندې زکوة (۵) نشته دي . او د امام
 ابوحنيفه رحمته الله او ددوی د اصحابو په نزد کالی خواه استعمال ولي نه وی پدې زکوة (۶) واجب
 دي .

(۱) نصب الرايه (ج/ ۳ ، ص/ ۴۵۳) كتاب السير باب الجزية مرتب عفى عنه .
 (۲) د جزیه متعلق څه بحث د باب ما جاء في زکوة البقر لاندې په حواشی کنی تیر شوي دي فلیراجع
 اوگورنی د علامه رشید رضا مصری تفسیر المنار جلد ۱۰ / فصل فی حقیقة الجزية والمراد منها او
 قاموس القرآن (ص/ ۱۹۴ تا ۱۹۵) مرتب عفى عنه .
 (۳) د زیات تفصیل د باره اوگورنی معارف السنن (ج/ ۵ ، ص/ ۲۲۶ ، ۲۲۷) مرتب عفى عنه .
 (۴) دا لفظ د جاء په ضمی او کسری دواړو سره لوستې شی یعنی حلی او حلی دا د حلی جمع ده په معنی
 د زرو کالی سره . مرتب عفى عنه .

(۵) وروی ذلك عن ابن عمر وجابر وانس وعائشة واسماء وبه قال القاسم و الشعبي وقتاده ومحمد بن علي
 وعمره وابوعبيدة وإسحاق وابو ثور المغيرة (ج/ ۲ ، ص/ ۱۱) باب زکوة الذهب والفضة مرتب عفى عنه .
 (۶) کنی د عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما په خاتمي عبدالله بن عمرو بن العاص رضی اللہ عنہما نوم دي . او غالباً
 عبدالله بن عباس و به قال سعد بن المسیب وسعيد بن جبير وعطاء ومحمد بن سيرين وجابر بن زيد ومجاهد
 والزهرى وسفيان الثوري وطائرس وميمون بن مهران والضحاك و علقمه والاسود وعمر بن ابي عبد العزيز
 والهمداني والاوزاعي وابن شبرمه والحسن بن حي . وقال ابن المنذر وابن جزم الزکوة واجبة بظاهر الكتاب
 وعن جابر انه كان يرى الزکوة في كثير الحلي دون قليها عمدة القاري (ج/ ۹ ، ص/ ۳۳) باب الزکوة على
 الاقارب مرتب عفى عنه .

امام ترمذی رحمہ اللہ پہ دې باب کښې دوه احاديث ذکر کړې دي . دا دواړه روايتونه د احناقو دليل کيدشي . ومېي روايت د حضرت زينب امراة عبداللہ دې يعنې ((يا معشر النساء تصدقن و لومن حليكن الخ)) خودې سره استدلال صريح نه دې ځکه چه ددې نه خو صدقه نفلي هم مراد اخستې شي ، دويم روايت دعمر بن شعيب عن ابيه عن جده په طريق سره مروی دی چه ((ان امرأتين اتتا رسول الله ﷺ و في ايديهما سواران من ذهب فقال لهما اتوءا ديسان زكاته فقالتا : لا فقال لهما رسول الله ﷺ اتحبان ان يسور كما الله يسورين من نار ؟ قلنا لا قال فاديا يار كوته)) خو په دې امر امام ترمذی رحمہ اللہ دا اعتراض کړې دې چه دا حديث مبارك د (۱) ابن لهيعة او د (۲) مثني بن الصباح نه مروی دې او دا دواړه ضعيف دي ((ولا يصح في هذا عن النبي ﷺ شي))

نو دامام ترمذی رحمہ اللہ دا ارشاد دخپل علم مطابق دې گڼي دې باب کښې متعدد صحيح احاديث شته دې اول خو هم دا حديث مبارك امام ترمذی (۳) نه ضعيف خودلي شوي دې ابی داود (۴) کښې په صحيح سند سره راغلي دي چه ((حدثنا كامل وحيد بن سعدة المقياني ان خالد بن الحارث حدثهم ناحسين عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده ان امرأت رسول الله ﷺ ومعها ابنة لها وقي يدايتها (۵) مسكتا حلقتان سواران ، غليظتان من ذهب فقال لها : أعططين زكاة هذا ؟ قالت لا : قال امسرك ان يسورك الله بهما يوم القيامة سوارين من نار قال : فضلعتهما والقيهما الى النبي ﷺ وقالت هما لله ولرسوله)) دادي په سند کښې نه ابن لهيعة شته او نه مثني بن

(۱) لکه امام ترمذی رحمہ اللہ د ا روايت د ابن لهيعة په طرق سره ذکر کړې دې . مرتب عفي عنه .
(۲) هذا الطريق اخرجه احمد رحمہ اللہ في مسنده انظر نصب الراية (ج/ ۲ ، ص/ ۳۷۱) فصل في الذهب احاديث زكاة الحللي مرتب عفي عنه .

(۳) دواړه روايتونه يو حديث يا يو واقعه گرځول په ظاهره مشکل معلوميږي . ځکه چه دترمذی د روايت نه دامعلوميږي چه دوه باهوگان دغې دوه ښځو اغوستي وو او د زکوة په ادا کولو کښې حضور نبی کریم صلی الله عليه وسلم خطاب اودعدم ادا زکوة په صورت کښې وعيد دواړو دپاره وو . او دسنن ابی داود د روايت نه معلوميږي چه په دواړو کښې باهو لور اغوستي وې . واقعات جدا جدا معلوميږي اگر چه دواړه روايتونه دعمر بن شعيب په طريق سره مروی دي والله اعلم . مرتب عفي عنه .
(۴) ص/ ۲۱۸ (باب الکثر ما هو ؟ وزکوة الحللي واخرجه التساني مسندا ومرسلا في سننه (ج/ ۱ ، ص/ ۳۴۳) باب زکوة الحللي واليهقي في سننه الکبری (ج/ ۴ ، ص/ ۱۴۰) باب سياق اخبار وردت في زکوة الحللي مرتب عفي عنه .

(۵) (قال المنذري) المکة محرمة و احدة المسک وهو اسورة من ذبل (جلد السلحفاة البرية او البحرية يتخذ منه السوار والامشاط) اوقرن او عاج (ناب الفيل ولا يسمى غير نابه عاجا) فاذا كانت من غير ذالك اضيفت اليه الترغيب والترهيب (ج/ ۱ ، ص/ ۵۵۶) الترهب من منع الزکاة وما جاء في زکوة الحللي مرتب عفي عنه .

الصباح چه حافظ منذری په مختصر ابی داود کښې فرمائی چه ((اسناده لا مقال فيه))
 القطان په خپل کتاب الوهم والابهام کښې فرمائی چه اسناده (۱) صحیح (۲)
 د اشان ابوداود (۳) کښې د حضرت ام سلمه رضی الله عنها روایت دي ((قالت كنت البس او (۴)))
 ذهب فقلت يا رسول الله اكز هو؟ فقال ما بلغ ان تسودی زكاته فزكی بكو)) امام ابوداود په دې
 سكوت كړې دي چه كوم ددوی په نزد صحیح یا كم از كم دحسن كیدو (۵) دلیل دي
 دریم روایت د حضرت عائشه رضی الله عنها دي او د احم په (۶) ابوداود كښې مروی دي ((عن عبد الله بن
 شداد بن الهاد انه قال دخلنا على عائشة زوج النبي ﷺ فقالت دخل علي رسول الله ﷺ فسراني
 يدي (۷) فتحات من ورق فقال ما هذا يا عائشة؟ فقلت ضعتن الزين لك يا رسول الله ﷺ فقال
 أنودين زكافن فقلت لا : او ما شاء الله قال هو حيك من النا)) (۸)
 دا دواړه (۹) روایتونه په مسلك د احنافو باندې صراحت دلالت كولو سره قوی او نهایت
 صحیح دي ، په دې وجه دامام ترمذی رحمته الله عليه د احرمانیل چه په دې باب كښې څه صحیح
 حدیث نشته دي تسامع ده .
 بل طرفته څه داسې (۱) روایت نشته دي چه زیوراتو لږه دزكوة نه په مستثنی كولو باندې
 صراحت دلالت كوی په دې وجه دي باب كښې د احنافو مسلك ډیر قوی او مضبوط دي
 وبالله التوفیق .

(۱) كما نقل الزيلعي في نصب الراية (ج/ ۲ ، ص/ ۳۷۰) فصل في الذهب احاديث زكوة الحلی . وكنه
 ماجدنا ه في مظاهة من المختصر (المكتبة الاثرية سانكله هل باكستان) مع انه قد ذكر الحديث في مختصره (ج/ ۲
 ، ص/ ۱۷۵) باب الكز ما هو زكوة الحلی تحت رقم ۱۵۰۶ مرتب عفی عنه) -

(۲) زيلعي (ج/ ۲ ، ص/ ۳۷۰) مرتب عفی عنه) -

(۳) (۲۱۸۱) ، باب الكز ما هو زكاة الحلی

(۴) اوضح جمع وضع بفتححتين نوع من الحلی من الفضة يحجل في القرائم الذي يقال له الازدية
 يازيب والمراد الحديث المحلي من الذهب لانه نسب اليه مرتب عفی عنه) -

(۵) ددې روایت مكمل تحقيق دپاره اوگورنی نصب الراية (ج/ ۲ ، ص/ ۳۷۱ ، ۳۷۱) احاديث زكوة
 الحلی مرتب عفی عنه) -

(۶) (ج/ ۱ ، ص/ ۲۱۸) باب الكز ما هو زكوة الحلی مرتب عفی عنه) -

(۷) الفتحات : بالخاء المعجمة جمع فتحة وهي حلقة (رنگ) الفص (غمی) لها تجعلها المرأة في اصابع رجلها واما
 ضعتها في يدها . وقال بعضهم هي خواتم كبار كان النساء يتختمن بها الترغيب والترهيب (ج/ ۱ ، ص/ ۵۵۶)
 الترهب من منع الزكوة وما جاء في زكوة الحلی مرتب عفی عنه) -

(۸) واخرجه الحاكم في المستدرك (ج/ ۱ ، ص/ ۳۸۹) وقال صحيح على شرط الشيخين ولم يخرجاه رحمتهما الله
 قطني في مسنه (ج/ ۲ ، ص/ ۱۰۵ ، ۱۰۶) رقم/ ۱ ، باب زكوة الحلی . وراجع للتحقيق نصب الراية (ج/ ۲ ، ص/ ۳۷۱)
 مرتب عفی عنه) -

(۹) د وجوب دزكوة في الحلی باره كښې دزيات احاديث نبويه ﷺ اود صحابه كرام رضي الله عنهم اود تابعين
 دائارو او ددوی ټول تحقيق دپاره اوگورنی نصب الراية (ج/ ۲ ، ص/ ۳۷۲ تا ۳۷۴) احاديث زكوة
 الحلی مرتب عفی عنه) -

باب ما جاء في زكاة الخضروات (۱)

((عن معاذ انه كتب الى النبي ﷺ يسأله عن الخضروات وهي البقول فقال ليس فيها شيء)) ددي وجي نه ائمه ثلاثه اوصاحبين وانى چه په سبزنى وغيره عشر واجب نه دي ، ددوى په نزد عشر صرف په هغه خيزونو کښي واجب دي چه کوم خراييدو والا نه (۲) وي . ددوى په خلاف امام ابوحنيفه رحمته الله په سبزو کښي دوجوب دعشر قائل دي (خو دامام صاحب په نزد داوجوب عشر ديانه دي فيما بينه وبين الله ، او دعامل د جانب ددي داداکولو مطالبه به نه کيږي ، مرتب)

او دامام صاحب استدلال دارشاد رباني (۴) «واتوا حقه يوم حصاده» داطلاق نه دي چه په هغي کښي سبزاني هم شاملې دي . داشان راتلونکي باب ياب ما جاء في الصدقة فيما يسقى بالانهار وغيرها)) کښي دحضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت ددوى مستدل دي يعنى ((فيما سقت السماء والعيون العشر وفيما سقى بالنضح (حوض) نصف العشر)) داشان (۵) بخاري شريف کښي د حضرت ابن عمر رضي الله عنه حديث دي چه ((عن النبي ﷺ قال فيما سقت السماء والعيون او كان (۶) عثريا العشر وما سقى بالنضح نصف العشر)) په دي دواړو روايتونو کښي حکم دماعام دي چه کوم هر قسم پيداوار ته شامل ده او د عشرى نه مراد هغه ونې دي چه کوم دي نهر وغيره په غاړه يا ددي نزدې وي اود زمکي نه پخپله اوبه راکاري اوددي د اوبه

(۱) اود ائمه ثلاثه مسلك ثابتولو دپاره استثناء اثبات هم ضروري دي ځکه چه د حضرت ابو سعيد خدری روايت ((ليس فيما دون خمسة اواق من ا لورق صدقة)) اخرجہ البخاري في صحيحه (ج/ ۱ ، ص/ ۱۹۲) باب ليس فيما دون خمسة ذوذ صدقة . ومسلم في صحيحه (ج/ ۱ ، ص/ ۳۱۵) كتاب الزكاة واخرون . دخپل عموم دوجي نه په زيورات کښي هم د زکوة په وجوب دال دي په شرط ددي چه دغه زيورات دنصاب مقدار ته رسيدلي وي . او ددي دعموم نه زيورات خاص کولو دپاره به لا محاله ددليل ضرورت وي او داسي هيڅ صحيح او صحيح دليل د ائمه ثلاثه سره نشته دي البته علامه ابن الجوزي په التحقيق کښي د عافيه بن ايوب عن ليث بن سعد بن ابي الزبير په طريق سره دحضرت جابر رضي الله عنه مرفوع حديث ذکر کړي دي . يعنى ((ليس في الحلي زكاة)) خو دا روايت ضعيف دي . دتحقيق دپاره اوگورنى نصب الرايه (ج/ ۲ ، ص/ ۳۷۴) اوثار الصحابه دپاره اوگور ص/ ۳۷۵) اوگورنى سنن کبرى (ج/ ۴ ، ص/ ۱۳۸) باب من قال لا زكاة في الحلي مرتب عفى عنه -

(۲) خضروات جمع خضراء ده سبزنى ته وانى
(۳) اونه خراييدو والا خيز کښي هم د زکوة وجوب مطلقا نه دي بلکه ددي نصاب مقرر دي اود نصاب تفصيل په باب ما جاء في صدقة الزروع والثمار والحبوب کښي تير شوى دي مرتب عفى عنه -
(۴) سورة انعام پاره نمبر ۸ ، ايت نمبر ۱۴۱ ، اودي کښي چه کوم حق د شرع په رو واجب دي هغه ددي دريبلو په ورځ مسکينانو ته ورکړه مرتب عفى عنه -

(ج/ ۱ ، ص/ ۲۰۱) باب العشر فيما يسقى من ماء السماء والماء الجاري مرتب عفى عنه -
(۵) بالمهملة والمثلة المفتوحين وكسر الراء وشدة التحيية وهو ما يشرب بعروقة من غير سقى قاله الخطاي قبل مايسيل اليه ماالمطر وقيل ما سقى بالعائور والعائور شبه في الارض يسقى به البقول والتخيل والزروع كذا في حاشية الشيخ احمد على السها نفوري على صحيح البخاري (ج/ ۱ ، ص/ ۲۰۱) باب العشر فيما يسقى من ماء السماء الخ . باحالة العي و للمعات مرتب عفى عنه -

کولو ضرورت نه وی. دا لفظ د عاشر نه راوتې دي. چه کوم ددي معنی (۱) کاريز ده. داشان امام عبدالرازق دحضرت عمر بن عبدالعزيز نه نقل کړی دی چه ((کتب عمر بن عبدالعزيز ان یوخذ بها التبت الارض من قليل او کثیرا (۲) العشر)) دي ته سوا په مصنف ابن ابی شیبه (۳) کنبی د ابراهیم نخعی نه مروی دی چه ((فی کل شیء اخرجت الارض زکوة حتی ل عشر دستجات بقل دستجة بقل))

ترکومي چه د حدیث دباب تعلق دي نو ددي یو جواب دا ورکړې شوي دي چه دا د حسن بن عمار د وجي نه ضعیف دي خو دا جواب داحنافو په اصولو باندې صحیح نه دي ځکه چه حسن بن عمار داکثرو احنافو په نزد مقبول دي کما مرفی مبحث القراءة (۴) خلف الامام په دي وجه صحیح خبره داده چه حدیث کنبی دمطلق وجوب دعشر نفی مقصود نه ده بلکه دي کنبی حکومت دعشر د وصولو نه بنده وی چه خسروات وغیره د زکوة وصولو اختیار په مصدق ته نه ورکولې کسري ددي تائید د دي خبرې نه هم کسري چه ددوی دا ارشاد دحضرت معاذ رضی الله عنه په جواب کنبی ورکړې شوي دي (کما هو مصرح فی حدیث الباب) چه کوم دین حاکم وو، والله سبحانه وتعالى اعلم.

باب ما جاء فی زکوة مال الیتیم (۵)

((ان النبي ﷺ خطب الناس فقال : الا من ولی یتیم له مال فلیتجر فيه ولا یترکه حتی تأکله الصدقة)) ددي حدیث مبارک په بناء دري امامان د دي خبرې قائل دي چه د نابالغ په مال کنبی هم زکوة واجب دي. (۶) ددي حضراتو استدلال دحضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها دآثر نه هم دي. ((عن (۷) عبدالرحمان بن القاسم عن ابيه انه قال کان عائشه تلیني انا واخلی یتیمین فی حجرها فکانت تخرج من اموالنا الزکوة

(۱) د زیات تحقیق دپاره اوگورنی معارف السنن (ج/ ۵، ص/ ۲۳۴، ۲۳۵) باب ما جاء فی الصدقة لما یسقى بالانهار وغیرها مرتب عفی عنه -

(۲) مصنف عبدالرازق (ج/ ۴، ص/ ۱۲۱، رقم ۷۱۹۶) باب الخضر. داشان اوگورنی مصنف ابن ابی شیبه (ج/ ۳، ص/ ۱۳۹) فی کل شیء اخرجت الارض زکوة مرتب عفی عنه -

(۳) (ج/ ۳، ص/ ۱۳۹) فی کل شیء اخرجت الارض زکوة مرتب عفی عنه -

(۴) اوگورنی داحنافو مستدل حدیث دحضرت جابر رضی الله عنه حدیث مرتب عفی عنه -

(۵) المراد من الیتیم ههنا الصبی الذی لم یبلغ الحلم وان لم یمت ابواه کا فی المعارف (۲۳۲۱۵) مرتب:

(۶) جاري دي باره کنبی ددوی استدلال دحضرت عمر بن الخطاب او دحضرت عائشه صدیقه آثار هم دي. تفصیل دپاره اوگورنی معارف السنن ج/ ۵، ص/ ۲۳۲ تا ۲۳۹، ونصب الراية ج/ ۲، ص/ ۳۳۲، ۳۳۳.

(۷) موطا امام مالک ص/ ۲۸۴، زکوة اموال الیتامی والتجارة هم فيها

ددي حضراتو استدلال دحضرت عمر فاروق اثر نه هم دي. ((عن سعید بن المسیب ان عمر بن الخطاب قال

ابتغوا باموال الیتامی لاتاکلها الصدقة سنن دارقطنی ج/ ۲، ص/ ۱۱۰) باب وجوب الزکوة فی مال الصبی والیتیم

(رقم/ ۴) امام بیهقی ددي روایت نقل کولو ته پس فرمائی چه (هذا اسناد صحیح وله شواهد عن عمر) خو

صاحب د جوهر نفی علامه ابن ترکماني فرمائی چه: قلت کیف يكون فيها صحیحا ومن شرط الصحة

او دامام ابوحنیفه رحمہ اللہ ، حضرت سفیان ثوری رحمہ اللہ او د عبداللہ بن مبارک رحمہ اللہ بہ نزد د صبی بہ مال کنبی زکوۃ نشسته دی . ددی حضراتو استدلال دنسانی (۱) او د ابوداؤد رحمہ اللہ (۲) بوغیرہ (۳) معروف روایت دی ((رفع القلم عن ثلاث عن النائم حتى يستيقظ وعن الصغير حتى يكبر وعن المجنون حتى يعقل (اللفظ للنسائي)) دی کنبی نابالغه صراحة غیر مکلف گر خولی دی . بہ دی وجہ بہ دہ بہ دمونغ وغیرہ د نورو واجباتو بہ شان زکوۃ ہم واجب نہ وی . دی نہ سوا امام محمد رحمہ اللہ بہ کتاب الآثار کنبی د حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ دا قول نقل کری دی . ((ليس في مال اليتيم (زکوۃ)) (۴)) دی روایت کنبی اگر چہ لیث بن ابی سلیم راخی چہ کوم د بعضی حضراتو بہ نزد ضعیف دی (۵) او حافظ ابن ددوی تذکرہ کوی او فرمائی چہ (الليث بن ابی سلیم بن زئیم بالزاء والنون مصعرا واسم ابيه

الاتصال وسعيد ولد الثلاث سنين مفين من خلافة عمر ذكره مالك وانكر جماعة منه وقال ابن معين رآه فكان صغيرا ولم يثبت له سماع منه ، واسند البيهقي في كتاب المدخل عن مالك انه سئل هل ادرك ابن المسيب عمر قال : لا ولكنه ولد في زمانه فلما كبر اكب على المسئلة عن شانه حتى كانه رآه ولهذا لم يخرج الشيخان لابن المسيب عن عمر شيئا ، سنن كبرى بيهقي ج/ ٤/ ص/ ١٠٧ باب من تجب عليه الصدقة ، د آئمہ ثلاثہ استدلال د حضرت ابن عمر اثر نہ ہم دی . (انه كان يزكي مال اليتيم)) نصب الراية ج/ ٢/ ص/ ٣٣٣ ، احاديث زکوۃ مال اليتيم او الصغير ، همدان شان مصنف عبدالرزاق کنبی د حضرت جابر بن عبداللہ اثر ہم دی . ابوالزبير فرمائی چہ (انه سمع جابر بن عبد الله يقول فيمن يلى مال اليتيم قال جابر : يعطى زكوته ج/ ٤/ ص/ ٦٦ رقم/ ٦٩٨١ ، بناب صدقة مال اليتيم والائتماس فيه واعطاه زكوته ١٢ مرتب) .

(١) ج/ ٢/ ص/ ١٠٣ ، كتاب الطلاق باب من لا يقع من الازواج عن عائشة مرفوعا مرتب)

(٢) ج/ ٢/ ص/ ٦٠٤ كتاب الحدود باب في المجنون يسرق او يصيب حدا عن عائشة مرفوعا وعن علي موقوفا (مرفوعا ١٢م)

(٣) صحيح بخارى ج/ ٢/ ص/ ٧٩٤ ، كتاب الطلاق ، باب الطلاق في الاغلاق والكراه والسكون والحيون الخ ، عن علي موقوفا و ج/ ٢/ ص/ ١٠٠٦ كتاب الخاربين من اهل الكفر والردة باب لاير جم المجنونة عن علي موقوفا ، وجامع ترمذی ج/ ١/ ص/ ٢٠٥ ، ابواب الحدود باب ماجاء فيمن لا يجب عليه الحد ، عن علي موقوفا ، وسنن ابن ماجه ص/ ١٤٧ ، ابواب الطلاق باب طلاق المعتوده والصغير والنائم ، عن عائشة وعلى موقوفا ١٢ مرتب) -

(٤) واثر ابن مسعود اخرجه ابو عبيد في كتاب الاموال ص/ ٤٥٢ كما نقل في بغية اللمعى على ذيل الزيلعى ج/ ٣/ ص/ ٣٣٤ ، وابن ابى شيبه في مصنف ج/ ٣/ ص/ ١٥٠ ، من قال ليس في مال اليتيم زکوۃ حتى يبلغ والبيهقي في سننه ج/ ٤/ ص/ ١٠٨ ، باب من تجب عليه الصدقة ، كلهم من طريق ليث بن ابى سليم عن مجاهد عن ابن مسعود ١٢ مرتب) -

(٥) نو امام بيهقي دي باره کنبی فرمائی چہ (وقد ضعفه اهل العلم بالحديث سنن كبرى بيهقي ج/ ٤/ ص/ ١٠٨ باب من تجب عليه الصدقة ،

ایمن وقیل غیر ذالک صدوق اختلط اخیراً ولم یتیمز حدیث فترک من السادسة مات سنة ثمان واربعین
برمز خت ای اخراج احادیثه البخاری فی صحیحہ معلقاً م مسل ۴ اصحاب السنن الاربعة فی سننهم
تقریب التهذیب ج ۲/ ص ۱۳۸، حرف اللارم رقم ۱۲۹ مرتب فیصل

خو دده باره کنبی صحیح داده چه دا روایات د حسان دی لکه پخپله امام ترمذی په باب ماجاء فی
التمتع کنبی دده حدیث حسن گرځولې دې (۱) داشان په ابواب الدعوات (۲) کنبی نې هم دده تحسین
(۳) کړې دي.

ترکومي چه د حدیث د باب تعلق دي هغه د مثنی بن السباح دو جې نه ضعیف (۴) دي لکه چه امام
ترمذی په خپله ددي د ضعف اقرار کړې دي (۵) او که بالفرض دا حدیث صحیح هم او منلې شی بیا هم
داممکن ده چه حدیث کنبی دیتیم نه مراده هغه هلك وی چه کوم بالغ شوي خو وی نو د پوهې دکسی د
جې نه مال ده ته نه وی حواله شوي (۶) داشان دنورو احادیثو هم دا جواب دي ، والله اعلم
(از استاد محترم)

روایت د عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده عليه السلام

(۱) اوگورنی ترمذی ج ۱/ ص ۱۳۲، عن لیث عن طائوس عن ابن عباس قال : تمتع رسول الله الخ ، مخکښي
حدیث مبارک کنبی امام ترمذی فرمائی چه (حدیث ابن عباس حدیث حسن) ۱۲ مرتب-

(۲) اوگورنی ترمذی ج ۲/ ص ۲۰۳، باب ماجاء مايقول اذا نزل منزلاً ۱۲ مرتب

(۳) هم داشان علامه هیشمی بن ابی سلیم باره کنبی فرمائی چه ، وهو ثقة ولكنه مدلس مجمع الزوائد
ج ۲/ ص ۱۶۱ باب فی المساجد المشروقة والمزينة دي نه علاوه چه کوم محدثینو ددوی تعضیف کړې دي
دهغوی آخر عمر مختلط کیدو په وجه کړې دي او امام ابوحنیفه د روایاتو معامله کنبی ډیر محتاط وو
لهذا ظاهري هم دا دی چه هغوی اختلاط نه مخکښي به روایت اخیستي وی

د حضرت ابن مسعود اثر باندې یو اعتراض داهم شوي دي چه دمجاهد سماع دابن مسعود نه نه ده ،
علامه بنوری ددې جواب ورکړې دي ، اکثر رواية (مجاهد) عن الصحابة او كبار التابعين فالصحابة عدول
وليس في التابعين الكبار كذب فلا يضر الانقطاع في مثله كذا في المعارف ج ۵/ ص ۲۳۶ و ۲۳۷ ۱۲
مرتب-

(۴) حدیث باب په نورو طریقو سره هم مروی دي ، او دا ټول په ټوله ضعیف دی ، نصب الراية
ج ۲/ ص ۳۳۱ احادیث الزکوة مال الیتیم والصغير ۱۲ مرتب-

(۵) همداشان حافظ ابن حجر دوی باره کنبی فرمائی چه ، ضعیف اختلط بآخره (تقریب التهذیب
ج ۲/ ص ۲۲۸ رقم ۹۱۲، مرتب-)

(۶) د حدیث مبارک یو بله توجیه هم شوي ده چه په الکوکب الدرې ج ۱/ ص ۲۳۷ و ۲۳۸ ي کتلې شي
۱۲ مرتب-

((قوله : وقد تكلم يحيى بن سعد في حديث عمرو بن شعيب وقال هو عبدنا واه)) دیحیی بن سعید د مذکوره قول وضاحت کولو کینی علامه بنوی ^(۱) فرمائی چه ((ان الحديث لما لك السند واه لا ان عمرو بن شعيب ضعيف ^(۲) فان الكلام في اسناده ، عأيه عن جده ، دون سائر اسانیده ، فان الشيخين قد اخرج له من غير هذه الطريق روايات))

د عمرو بن شعيب چه کوم روايت د عن ابيه عن جده په طريقه سره مروی دې په دې طويل کلام دې ^(۳) چه د هغې خلاصه داده چه د محدثينو يو ډله په دې سند سره مروی روايت قابل استدلال گنرل نه دې ددې حضراتو محدثينو وينا دا ده چه دشعيب سماع دخپل نيکه عبدالله بن عمرو بن العاص نه ثابت نه ده ^(۴) خودا صحيح نه ده لکه امام دار قطنی ددې ترديد کوی او فرمائی چه ((وقد روى ^(۵) عبدالله بن عمر العمري وهو من الائمة العدول عن عمرو بن شعيب ا عن ابيه قال كنت جالسا عبدالله بن عمرو فاجاء رجل فاستفتاه في مسئلة فقال يا شعيب امض معه الى ابن عباس ^(۶) فقد ^(۷) صح بهذا سماع شعيب من جده عبدالله وقد اثبت سماعه منه احمد بن حنبل وغيره ^(۸)))

داشان دمستدرک حاکم ^(۹) د روايت نه هم دشعيب سماع د عبدالله بن عمرو نه ثابتیږي ((عن عمرو بن شعيب عن ابيه ان رجلا الى عبدالله بن عمرو ويسأله عن محرم الح ^(۱۰) امام حاکم ددې روايت دنقل کولو نه

^(۱) معارف السنن ج/۵ ص/۱۲۲۳۸ مرتب

^(۲) قال ابن الجوزي في التحقيق الناس لا يختلفون في توثيق عمرو بن شعيب زيلعي ج/۲ ص/۳۳۱ زکوة مال اليتيم ۱۲ مرتب

^(۳) اوگورنی نصب الراية ج/۲ ص/۳۳۱ و ۳۳۲. احاديث زکوة مال اليتيم او معارف السنن ج/۵ ص/۲۳۸ و ۲۳۹ مرتب-

^(۴) قال ابن حبان لا يجوز الاحتجاج عندی بما رواه عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده لان هذا الاسناد لا يخلو من ارسال وانقطاع وكلاهما لا يقول به حجة فان عمرو بن شعيب بن محمد بن عبدالله بن عمرو بن العاص فاذا روى عن ابيه عن جده فاراد (ای ان اراد) بجده محمدا فمحمدا لا صحبته له وان اراد عبدالله فشعيب لم يلق عبدالله نصب الراية ج/۲ ص/۳۳۱ مرتب -

^(۵) نصب الراية ج/۲ ص/۳۳۱ مرتب -

^(۶) غالبا دا د علامه زيلعي کلام دې مرتب-

^(۷) وقال الدار قطنی : جده (ای جد عمرو بن شعيب) الادنى محمد ولم يدرك رسول الله صلى الله عليه وسلم وجده الاعلى عمرو بن العاص ولم يدركه شعيب وجده الاوسط عبدالله قد أدركه فاذا لم يسم جده احتمل ان يكون محمدا واحتمل ان يكون عمروا فيكون في الخالين مرسلا واحتمل ان يكون عبدالله الذي أدركه فلا يصح الحديث ولا يسلم من ارسال الا ان يقول فيه عن جده عبدالله بن عمرو نصب الراية ج/۲ ص/۳۳۲ مرتب -

^(۸) ج/۲ ص/۶۵ كتاب البيوع هكذا نقل في المعارف ج/۵ ص/۲۳۸ و ۲۳۹ مرتب -

پس فرمائی چه ((هذا حديث ثقات رواه حفاظ وهو كاخذ باليد في صحة سماع شعيب ابن محمد عن محمد بن عبد الله بن عمرو))

همدا وجه ده چه د ((عمرو بن شعيب الخ)) سند سره مروی روایتونه اکثر محدثینو صحیح او قابل استدلال گر خولی دی لکه چه حافظ عبد الغنی مصری په خپل سند سره امام بخاری رحمه الله یاره کښي نقل کوی چه ((^۱) انه سئل المحتج به ؟ فقال رأيت احمد بن حنبل وعلي بن المديني والحميدي واسحاق بن راهويه يحتجون)) عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده ، ما تركه احد من المسلمين)) دی نه پس امام بخاری رحمه الله فرمائی چه ((من الناس بعدهم ؟)) او حسن بن سفيان داسحاق بن راهويه نه نقل کوی چه ((قال)) عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده كايوب عن نافع عن ابن عمر (وهذا التشبيه في غاية الجلالة من مثل اسحاق بن علي))

بهر حال دجمهورو محدثینو په نزد داسې ټول روایتونه صحیح او مقبول دی اگر چه بعضي حضراتو روایتونو سره وجادة گر خولی دی او ویلی نې دی چه د شعيب سماع دخپل نيکه نه ثابت دنه ده بلکه دده سره دخپل نيکه صحيفه صادقه وه او ده به ددی نه روایت کولو ، بهر حال چه کوم صورت هم وی دا روایتونه مقبول دی ځکه چه د صحيفه صادقه روایتونه هم په ډیرو کتابونو دا حدیثو کښي (^۲) مروی دی ، والله اعلم . (از مرتب عفا الله عنه)

باب ما جاء ان (^۱) العجماء (^۲) جرحها (^۳) جبار وفي الركاز الخمس

((العجماء جرحها جبار)) د عجماء معنی حیوان ده او د جبار معنی هدر ده او مطلب دادې چه که یو حیوان څوک زخمی کړی نو زخم هدر دی او دیت په چا واجب نه دی خودا حکم تر هغه وخته پورې دی چه دهغه حیوان سر، څوک سائق نه وی . او که څوک سائق وی نو دا ثابت شې چه زخمی کولو کښي دده غلطی او غفلت سره دخل شته نو ضمان به په سائق وی او په موجوده دور کښي موثر و غیره د حیوان مع السائق په حکم کښي دي .
بیا د امام شافعی رحمه الله علیه (^۴) مسلك دادې چه د حیوان لگولې شوی زخم به هله هدر وی چه کله ده د ورځي څوک زخمی کړي وی او که د شپې په وخت کښي شې څوک زخمی

(^۱) كذا في المعارف (ج ۵ ، ص ۲۳۸) مرتب عفی عنه .
(^۲) بورتني حواله

(^۳) تفصيل دپاره اوگورنی ((كتاب حديث عهد رسالت وعهد صحابه مین (ص / ۶۹ تا ۷۷) مرتب عفی عنه)

(^۴) العجماء المهيمة وسمعت العجماء لانها لا تكلم مرتب عفی عنه .
(^۵) الجرح الظاهر انه بالفتح مصدر وبالنظم اسم للمصدر مرتب عفی عنه .

(^۶) جبار بضم الجيم وتخفيف الباء الموحدة اخره راء يعني ليس فيه ضمان - المعارف (ج ۵ ، ص ۲۳۹) مرتب عفی عنه .
(^۷) ومذهب مالک كالشافعية كما نقل في المعارف (۲۳۰ ، ۲۳۹)

کري وي نو د دي ضمان به په مالک راځي . دامالک دخناور سره نه وي هم ځکه چه د شپې په وخت د مالک فرض دي چه دي خناور او تری . (١)
خود احنافو په نزد د شپې اود ورځې په حکم کښې څه فرق نشته دي . (٢) اود حديث د باب عموم دا حنافو تائيد کوي . (٣)
والمعدن جبار * دا حنافو په نزد د دي جملې مطلب دادې چه که يو سړی يو کان کښې او غور زیدو او هلاک شو يا دي زخمی شو نو دده وينه (٤) هدرده . او په صاحب دمعدن هيڅ ضمان نشته دي .
خود امام شافعی رحمه الله عليه د دي جملې دامطلب بيان کړې شوي دي چه په (٥) معدن باندې هيڅ زکوة يعنی خمس وغيره نشته دي ، وسياتی تفصيله .

١ ، دا تفصيل امام شافعی د يو حديث مرفوع نه اخذ کړې دي ، «عن ابن شهاب عن حزام بن سعيد ، لعنه حرام بن سعد او حرام بن ساعدة . . . كما في التقريب (١٥٧١) ، رقم ١٩٠ ، بن محيصة ان ناقة للبراء بن عازب دخلت حائط رجل فافسدت فيه فقضى رسول الله صلى الله عليه وسلم ان على اهل الحوائط حفظها بالنهار وان ما افسدت المواشي بالليل ضامن على اهلها » ، موطا امام مالک ، ص ٢٤٤ ، كتاب الاضيء باب القضاء في الضرر والحريسة .

په سنن ابی داود کښې دا روايت داسې مروی دي « عن حرام بن محيصة الانصاري عن البراء بن عازب قال كانت لنا ناقة ضارية فدخلت حائطاً فافسدت فيه فكلم رسول الله صلى الله عليه وسلم فيها فقضى ان حفظ الحوائط بالنهار على اهلها وان حفظ الماشية بالليل ما اصاب ما شيتهم بالليل (٥٠٢٢) ، ٥٠٣ ، اخر حديث في كتاب البيوع باب المواشي تفسد زرع قوم ، دغه شان اوگوري سنن ابن ماجه (ص ١٢٨) ، ابواب الاحكام بب الحكم بما افسدت المواشي ،

واجاب عنه الحنفية بان حرام بن محيصة مجهول ولم يسمع من البراء ، كما في المعارف (٢٤٠١٥) ، نقلاً عن فتح الباري (٢٢٨١٢) ، خودا جواب مخدوش دي ځکه چه دا روايت د حديثو د نورو کتابونو نه علاوه په موطا امام مالک کښې هم مروی دي كما مر ، مرتب

٢ ، وقد ذكر الشيخ الانور رواية للحنفية عن ، ، الحاوي القدسي ، ، مثل قول الشافعي . ولعل الحكم منوط بالعرف فلو جرت العادة بارسال المواشي ليلاً وجسها نهاراً انعكس الحكم . كما في فتح الباري (٢٢٩١٢) ، اوگوري معارف السنن (٢٤٠١٥) ، ٢٤١) .

٣ ، ذريات تفصيل دپاره اوگوري عمدة القاري (١٠٢١٩ ، ١٠٢) ، باب في الركاز الخمس .
(١) مثلاً رجل استاجر حافر الاستخراج المعدن فانما عليه فمات فدمه هدر لا ضمان عليه من القود وافدية المعارف (ج ٥ ، ص ٢٤١) مرتب عفي عنه .
(٢) معدن هفي ته واني چه کوم خلق في الارض وي ددي متعلق تفصيل دپاره اوگوري عمدة القاري (ج ٩ ، ص ١٠٣) ، باب في الركاز الخمس مرتب عفي عنه .

والنصر جبار * یعنی که یو سړې په کوهی کښې پرېوتو او هلاک یا زخمی شو نو هغه همدې په شرط ددې چه دا کوهی دده په خپله زمکه کښې کیښتی وی . (یا دبل په زمکه کښې دمالک په اجازت سره یا په صحراء وغیره کښې دلارې اړخ ته په داسې زمکه کښې کښی وی چه د چا مملوک نه وی . مرتب)

وفی الرکاز الخمس * (۱) رکاز لغت کښې دمركز په معنی کښی دی او هر هغه خیز ته وائی چې په زمکه کښې ښخ شوی وی . دې کښې مدفون خزانه په اتفاق داخل ده نو که یو سړی ته چرته نه مدفون خزانه په لاس ورشی نو په اتفاق سره په دې کښې خمس بیت المال ته ورکول واجب دی ځکه چه ظاهر داده چه دا مدفون خزانه د مسلمانانو نه مخکښې دکافرانو په ملکیت کښې به وه . په دې چه دا دمال غنیمت یو جز دی چه په هغې کښې خمس واجب کیږی . (۲)

البته دې کښې اختلاف دی چه درکاز په لفظ کښې معدن هم شامل دي او که نه ؟ زمونږ په نزد شامل دی په دې وجه د فی الرکاز الخمس دجملې نه دمدفوني دجاهلیت کښې دخمس ثبوت اوشولو نو دې نه په معدن کښې هم خمس واجب کیږی . خو شوافع وائی چه په رکاز کښې معدن شامل نه دی . په دې وجه په دې هیڅ څه زکوة نشته دي . هغه حدیث دباب د تیرې شوي جملې المعدن جبار همدا معنی بیانوی چه په معدن کښې څه واجب نشته دي .

په دې معامله (۱) کښې داحتافو مسلك لغة رواية اودرایه په هر اعتبار سره راجح ده . لغة ځکه چه علامه ابن منظور افریقی لسان العرب (۲) کښې دابن الاعرابی په حواله سره لیکلی دی چه د لفظ درکاز اطلاق دمدفون خزاني نه علاوه په معدن هم کیږی اوعلامه ابن الاثیر الجوزی هم ددې قائل (۳) دي . داشان امام ابو عبیده قاسم بن سلام چه کوم لوی محدث دي او امام دلغت دي هغوی هم دا قول اختیار کړي دي او په خپل کتاب الاموال کښې ئې هم دي قول ته ترجیح ورکړي ده چه په معدن کښې خمس واجب (۴) دی .

(۱) دا لفظ د رکز یرکز باب دنصر نه ماخوذ دي ددې معنی ده غرز فی الارض ونصب فیها مرتب عفی عنه .

(۲) هذینما یوجد فی الکفر سمة الکفر لکن ان وجد فیہ علامة الاسلام فهو فی حکم اللقطة مرتب عفی عنه .

(۳) مسئله الرکاز هذه اول مسئله اعترض فیها البخاری علی ابی حنیفة وذكره بلفظ وقال بعض الناس قال الحافظ فی الفتح ج/۳ ص/۲۸۸ ، باب فی الرکاز الخمس ، قال ابن التین المراد ببعض الناس ابو حنیفة قلت: وهذا اول موضع ذكره فی البخاری هذه الصیغة ویحتمل ان یرید به اباحنیفة وغیره من الکوفین ممن قال بذلك وراجع لمزید التفصیل المعارف البهوی ج/۵ ص/۲۴۱ وما بعدها والعمدة ج/۹ ص/۱۰۰۰ ۱۲ مرتب .

(۴) ج/۷ ص/۲۲۳ ، کما نقل فی المعارف ج/۵ ص/۲۴۵ ۱۲ مرتب .

(۵) نو فرمائی چه (المعدن والرکاز واحد ، کذا فی العینی ج/۹ ص/۱۰۰۰ باب فی الرکاز الخمس ۱۲ مرتب)

(۶) و رواه ابو عبیده فی کتاب الاموال عن علی والزهری ص/۳۴۰ و ۳۴۱ کذا فی المعارف ج/۵ ص/۲۴۵ دنور تفصیل دپاره اوگورنی عمدة القاری ج/۹ ص/۱۰۰۰ . باب فی الرکاز الخمس ۱۲ مرتب .

او روایت راجح دی چه اول خویه حدیث دیاب کنی جملہ وفی الرکاز الخمس داحنافو د مسلک تائید کوی بل امام ابو عبیدہ رضی اللہ عنہ پہ کتاب الاموال (۱) کنی یو روایت نقل کری دی چه ((عن عبدالله بن عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم سئل عن المال يوجد في الحرب العادي فقال فيه وفي الرکاز الخمس)) دی حدیث مبارک کنی د رکا ز نه مراد ماسوا دمعدن بل هیخ نه شی کیدی خکه چه دمدفون خزانی ذکر په فیه راغلو او رکا ز په دی باندي عطف شوي دي . او عطف دمغا نرت تقاضا کوی (۲) ثابتہ شوه چه وفی الرکاز الخمس کنی درکا ز نه مراد دفنیه نه دی بلکه معدن دی . او علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ او امام ابویوسف رحمۃ اللہ علیہ په حواله سره د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ روایت نقل (۳) کری دی چه ((قال قال رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم في الرکاز الخمس قيل وما الرکاز يا رسول الله ؟ قال الذهب خلقه الله تعالى في الارض يوم وخلق))

هم دا روایت بیهقی په المعرفه کنی په دی الفاظو سره ذکر کری دی چه ((الرکاز)) الذهب الذي ينبت بالارض)) البته د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ داروایت دامام بیهقی رحمۃ اللہ علیہ د عبدالله بن سعید مقبری د و چې نه ضعیف مگر خولی دی (۴) خود مختلفو آثارو نه د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ روایت ته قوت حاصلیری (۵)

داشان حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت وانل بن حجر رحمۃ اللہ علیہ د یمن گورنر جوړولو نو په هغه وخت چه کومه صحیفه لیکلې شوي وه او ورکړې نې وه دهقی الفاظ دادی چه ((

(۱) ص/۲۴۰، كما نقل في المعارف ج/۴ ص/۲۴۲ مرتب-

(۲) پخپله امام ابو عبیدہ مذ کوره بالا حدیث مبارک په خپل کتاب کنی ذکر کولونه پس فرمائی چه ((فقد تبين لنا الان ان الرکاز سوى المال المدفون لقوله ، وفيه الرکاز الخمس فجعل الرکاز فجعل الرکاز غير المال فلم بهذا انه المعدن معارف السنن ج/۵ ص/۲۴۶ مرتب -))

(۳) عمدة القاری ج/۹ ص/۱۰۳ باب في الرکاز الخمس ۱۲ مرتب-

(۴) عینی ج/۹ ص/۱۰۳ ، باب في الرکاز ، هم دا شان دارقطنی په عللی دی دا روایت په دی الفاظو سره ذکر کری دی چه ((الرکاز الذي ينبت على وجه الارض ، البته په دی حدیث باندي د امام ترمذی کلام دی . همداشان حمید بن زنجویه نسائی کنی خپل کتاب الاموال د حضرت علی بن ابی طالب باره کنی نقل کری دی چه ((انه جعل المعدن رکا ز او اوجب فيه الخمس)) او گورنی عمدة القاری ج/۹ ص/۱۰۳ ،

ددې نه علاوه مکحول نقل کوی چه ((ان عمر ابن الخطاب جعل المعدن بمزلة الرکاز فيه الخمس)) امام بیهقی په دی باندي د انقطاع اعتراض کری دی او گورنی سنن الکبری بیهقی ج/۴ ص/۱۵۴ ، باب من قال المعدن رکا ز فيه الخمس . اگر چه امام بیهقی پدی باندي د انقطاع اعتراض کری دی بیا هم ددی نه د حنفیه د مسلک تائید کیری بلکه علامه عینی خودا بغیر د بیهقی د کلام نه او حوالې نه په طور د تائید او استدلال ذکر کری دی ، او گورنی عمدة القاری ج/۹ ص/۱۰۳ مرتب ۱۲ -))

(۵) نو هغوی فرمائی چه ((انما رواه عبدالله بن سعيد المقرئ وعبدالله قد تقى الناس حديثه فلا يجعل خبر رجل قد اتقى الناس حديثه حجة بیهقی ج/۴ ص/۱۵۲ ۱۲ مرتب -))

(۶) ددی څه قدرې تفصیل مخکنی حاشیه کنی تیر شوي دي ۱۲ مرتب

وفي السيوب الخمس)) ددي په تشریح کښې علامه ابن اثیر جوزی رحمۃ اللہ علیہ لیکي چه ((السيوب الركاز وهو المال المدفون في الجاهلية والمعدن جمع سب وهو العطاء لانه من فضل الله تعالى على من اصابه وقيل السيوب عروق من الذهب والفضة تسب في المعدن اي تجرى فيه (منال الطالب لاسر الاثر) (ص/ ۷۲) وراجع للمحدث غريب الحديث لأبي عبيد (ج/ ۱، ص/ ۲۱۱).

او درايه احنافو مسلك خكه راجح دي چه په مدفون کښې کنز د خمس واجب کيدو علت په معدن کښې هم شته دي. او هغه علت دادي چه مدفون کنز (ان وجد فيه سمة الكنز) لږ د مشرکانو مال شمارل شوي دي. او په مال غنيمت کښې نې شمار کړو او دنورو غنائم په دي کښې هم خمس واجب کړو. همدا علت معدن کښې هم شته دي. امام شافعي رحمه الله عليه په خپل مسلك باندې داستدلال دپاره صرف يو محتمل روايت دي چه هغه دي ((المعدن جبار)) چه ددي مطلب هغه دايانوي چه په معدن زکوة (۱) نشته دي خود المعدن جبار دتفسير حديث دسياق و سياق نه خلاف دي خكه چه ددي جملې نه مخکښې هم اوروستو هم دديت احکام (۲) بيانېږي. چه ددوي تقاضا داده چه د المعدن جبار هم دا مطلب دي چه معدن کښې په غورزيديو سره هلاک يا زخمی کيدل هدر دي. دي نه سوا بعضې معدن داسې دي چه په هغې کښې امام شافعي رحمه الله عليه هم د خمس قائل دي. لکه معدن ذهب او معدن (۳) فضة، گویا د المعدن جبار دخپل بيان شوي تفسير په عموم باندې دشوافعو عمل نشته دي. ددي په خلاف که د احنافو تفسير اختيار کړې شي نو په دي هيڅ اشکال نه واردېږي اوس صرف يو سوال پاتې کيږي چه د ((وفي الركاز الخمس)) دماقبل جملو سره څه ربط دي؟ نو ددي جواب دادي چه کله حضور نبی کریم صلی الله عليه وسلم المعدن جبار افرمائيلو نو دي نه چاته دا وهم کيدې شو چه ددي معنی داده چه په معدن جبار هيڅ واجب نه دي لکه چه امام شافعي رحمه الله عليه ته ددي معنی مغالطه اوشوله. ددي وهم دلري کولو دپاره حضور نبی کریم صلی الله عليه وسلم وفي الركاز الخمس اضافه اوکړه. والله سبحانه وتعالى اعلم.

فانهم* اسلام د زکوة دمقاديرو په تحين کښې ددي خبرې خيال ساتلې دي چه دکوم مال په حصول کښې چه خومره تکليف وي په هغې باندې دومره زکوة کم واجبيږي لکه د ټولو نه سهل الحصول ما مدفون کنزا يا معدن دي په دي وجه پدې باندې دټولو نه زياته شرح عائد شويده. يعنی (۴) خمس بيا ددي نه څه زيات مشقت دهغي زرعی پیداوار په حصول کيږي چه کوم په باراني زمکه کښې کرلې شي. نو په

(۱) ثم قال الشافعي لو كان في المعدن الخمس ايضا لوقع التعبير بقوله: وفيه الخمس بالضمير ولم يكن حاجة الى اعادة لفظ الركاز ويقول الحنفية: المعدن خاص لا يشمل دفين الجاهلية فكان حق التعبير ان يقال: وفي الركاز الخمس لكي يشمل المخلوق والمدفون معا كذا في المعارف (ج/ ۵، ص/ ۲۴۳).

(۲) دي نه مخکښې جمله ده ((العجماء جرحها جبار يعني د خاورو لگولې شوي زخم هدر دي. او ددي نه روستو جمله ده ((البئر جبار يعني که يو سړي په کوهي کښې پريوخي او هلاک شي يا زخمی شي نو دې هدر دي، مرتب عفي عنه)).

(۳) د تفصيل دپاره اوگورشي عيني (ج/ ۹، ص/ ۱۰۳) و معارف السنن (ج/ ۵، ص/ ۲۴۶) مرتب عفي عنه).

(۴) كما في حديث الباب مرتب عفي عنه).

دې باندې دې نه څه لږ شرح يعنې عشر لگولې شوې دي . بيا ددې نه زيات مشقت دهغه مکې په زرغې پيداوار کښې دې چه کوم دکوهی وغيره نه اوبه کيږي . نو په دې باندې د دې نه هم شرح يعنې شلمه حصه مقرر کړې شوله . (۱) د ټولو نه زيات مشقت د نقدو روپو په حصول کښې کيږي . په دې و چه ددې ټولو نه زيات کم شرح عائد شوې ده . يعنې څلوېښتمه حصه (۲) الله اعلم .

باب ماجاء في الخرص (۳)

((اذا حرصتم فاحذرو)) د خرص لغوی معنی داده چه اندازه لگول او د کتاب الزکوة په اصطلاح کښې ددې مطلب دادې چه حاکم پټو او باغوئو دميوؤ پخيدو نه مخکښې بوسري اوليرې چه اندازه اولگوي چه په دې کال کښې به څومره پيداوار وي . بيا دامام احمد په نزد د خرص حکم دادې چه اندازه نه څومره پيداوار ثابت شي ددومره پيداوار عشر ددغه وخت دوراندې نه پرې شو ميوؤ نه وصوليدي شي . خو امام شافعي رحمه الله عليه فرماني چه صرف په اندازه سره عشر نه شي وصوليدي بلکه دميوؤ د پخيدو نه پس به دوباره وزن او کړي او حقيقي پيداوار به معين شي اوددې نه به عشر وصول شي د مالکيو مسلك هم د شوافعو مطابق دي .

(۱) ددې نه وړاندې د حضرت ابوهريره مرفوع روايت تير شوې دي (لما سلى بالطح فليه نصف العشر) يعنې هغه ډول وغيره سره سيراب شوې وي په هغې کښې نيم عشر دي . ترمذی ج/۱ ص/۱۰۹ باب ماجاء في الصدقة فيما يسقى بالافهار وغرها ۱۲ مرتب-

(۲) وړاندې د حضرت علي روايت مرفوعه تير شوې دي (اذا بلغت مائتين ففيها خمسة دراهم ترمذی ج/۱ ص/۱۰۷ باب ماجاء في زکوة الذهب والورق ۱۲ مرتب-

(۳) اتفق الكل من الائمة الاربعة على عدم جواز الخرص في المزارعة وعلى عدم الجواز في المساقاة فلا يجوز الخرص بين المالك والمزارع ولا بين المالك والمساقي ، وانما الخلاف في الخرص على ارباب الثمار ، بيعت رجل من جهة بيت المال . فذهب اليه الحجازيون مع الخلاف بينهم ايضا على وجوه كثيرة فقيل واجب وقيل مستحب وهل يختص بالنخل او مليحق به العنب او يعم كل ما ينفع به رطباً و حاناً وهل يعمى قول الخارص او يرجع مال آل اليه الخال الجفاف؟ الاول قول مالك وطائفة والثاني قول الشافعي وتباعه، وهل يكفي خارص واحد عارف ثقة او لا يضمن اثنين قولان للشافعي وهل هو اعتبار او تضمين؟ كذلك قولان للشافعي وهل يحاسب اصحاب الزرع والثمار بما اكلوا قبل الحذاذ ام لا؟ وهل يوجب قدر العواري والصف وما في معناه ام لا؟ وهل اذا غلط الخارص ماذا يحكم به؟ هل يوجب بقوله ام لا؟ وهل يلزم الخارص ان يترك الثلث او الربع ام لا؟ قيل بالاول قال احمد واسحاق والليث والثاني مالك والشافعي ، فهذه وجوه لمائة خلافة بين الفقهاء راجع للتفصيل المعارف ج/۵ ص/۲۴۷ و ۲۴۸ ، ۱۲ مرتب-

او دامام ابوحنیفه رحمته الله نه دې باره کښې هیڅ روایت نشته دې. خو حضرت شاه صاحب فرمائی چې قواعده نه دا معلومېږي چې دې باره کښې دا حنافو مسلک هم دا شوافعو مطابق دې. (۱)
دامام احمد رحمته الله استدلال په حدیث دیاب کښې د ((اذا خرصتم فخذوا)) الفاظ دی. داسې په دې باب کښې دعتاب بن اسید رحمته الله دروایت نه هم ددوی استدلال دې ((ان السبي رحمته الله فصل في الزكوة الكروم انما تخرص كما يخرص النخل ثم نودي زكوة زبيبا كما نودي زكوة النخل ثم))

دجمهورو استدلال دهغه احادیثو نه دې چې کومو کښې دبیع دمزاینه (۲) نه منع شوي ده او د احادیثو صحیح او تقریبا د مشهور په درجه کښې (۳) دې او حال دادي چې د دې باب زیات احادیثو متکلم فیه دی (۴) په دې وجه مزاینه صحیح او صریح احادیث نه شی پریخودې بالخصوص چې کله په یو اصل کلی (۵) باندې مشتمل وی بیا دا خو فائده صرف داد چې حکومت ته دې مخکښې نه اندازه اوشی. چې دې کال کښې څومره پیداوار اوشو او په دې څومره عشر واجب دې داسې دې سره مالکانو دحاصل د پټولو سدباب هم کیږي.

((وادعوا الثلث فان لم تدعوا الثلث فدعوا الربع)) ددې جملې مطلب هر ف فقیه د خپل خپل مسلک مطابق بیان کړي دې.

دامام احمد رحمته الله په نزد ددې مطلب (۶) دادي چې کله د خرص په ذریعه عشر وصولیږي نو په اندازه سره چې څومره پیداوار ثابت شوی وی. د عشر دوصولولو په وخت د دې نه دریمه حصه یا څلورمه حصه به پریخودې شی او دباقی عشر وصولول پکار دی. ځکه چې یو خو په انداز کښې د غطي احتمال شته بل داهم ممکن ده چې میوه په پخیدو پخیدو کښې څه مقدار خراب شی. په دې وجه احتیاطا دې دریمه یا څلورمه حصه پریخودې شی او دباقی عشر دې وصول کړي شی.

(۱) قال ابن قدامة في المغني ج ۲/ص ۷۰۶ باب زكوة الزرع والثمار فصل الخرص ومشروعية عنده بدو الصلاح : وقال اهل الرائي : الخرص ظن وتحمين لا يلزم به حكم وانما كان الخرص تخويفا للاكثرة لتلايخونوا فاما ان يلزم به حكم فلا. ۱۲ مرتب -

(۲) مزاینه په ونه کښې چې کومې کهورې وی دهغې د کټ شوو کهورو بډله کښې خرڅولو ته وائی. ۱۲ مرتب -

(۳) دمزاینه د ممانعت باره کښې دحضرت ابوسعید ، حضرت انس ، حضرت عبدالله بن عمر او حضرت عبدالله بن عباس روایتونه صحیح بخاری ج ۱/ص ۲۹۱ د کتاب البیوع باب بیع المزاینه کښې کتلي شی. همداسې ترمذی ج ۱/ص ۱۸۱ ابواب البیوع باب ما جاء فی النهی عن المحافلة والمزاینه کښې دحضرت ابوهریره نه مروی دې. (هی رسول الله صلی الله علیه وسلم عن المحافلة والمزاینه ۱۲ مرتب -)

(۴) اوگورنی ترمذی ج ۱/ص ۱۱ د دې موضوع متعلق احادیث او دهغې اسناد او تحقیق موقع دملاد نشوه. ۱۲ مرتب -

(۵) او هغه داچې مزاینه لازمی طور تخمینته کیدشی چې په هغې کښې چې څومره تفاضل احتمال دې چې دبار کیدو په وجه سره ناجائز دی. او خرص ی هم همدا صورت دې. والله اعلم. ۱۲ مرتب -

(۶) تفصیل دپاره اوگورنی معارف السنن ج ۵/ص ۲۵۰. ۱۲ مرتب -

او (۱) ابن عربی مالکی ددی مطلب دانبائی چه کله دخرص نه پس میوه پخه شی او د عشر وصولولو وخت چه راشی نو نایک یا دهقان چه خومره مونت پیداوار دپاره کړې وی هغه به ترې مستثنی کړې شی او په باقی به عشر اولگولې شی او چه په دغه دور کښې مونت عموما دپیداوار ثلث او ربع په کیدلو په دې وجه ددې مقدار ذکر اوشو.

دصاحبینو په نزد د مونت مقدار خود عشر نه نه شی مستثنی کیدې البته دومره مقدار به مستثنی کیدې چه خومره دمالک دزرع اودهغه داهل و عیال دگزارې دپاره کافي وی اودا مقدار به دثلث یا دربع برابر وو خکه ئې خاص دثلث یا دربع ذکر اوکړو.

دامام ابوحنیفه رحمته الله په نزد پیداوار هیڅ مقدار د عشر نه مستثنی نه دی . په دې وجه ددوی په نزد ددې جملې مطلب دادې چه کوم وخت پیداوار اندازه لگولې کیدې نو په اندازه لگولو کښې دې دحقیقی مقدار نه دریمه یا څلورمه حصه کمه اندازه لگول پکار دی خکه چه دمیوو پخیدو پورې دومره مقدار دراغورزیدو یا د اوجیدو احتمال شته دې.

په مالکیه کښې دیو جماعت په نزد دحدیث دیاب دمذکوره جملې مطلب دادې چه د دریمې حصې یا دڅلورمې حصې مقدار دپاره کښې مالک ته دا اختیار دې چه هغه ئې پخپله فقیرانوته ورکړی . او ده دپاره دضروری نه دی چه هغه دا مقدار دې بیت المال ته اوږ (۲) سپاری ، والله اعلم

باب (۳) فی المعتدی فی الصدقة

((قال رسول الله ﷺ المعتدی فی الصدقة كما نعتها))

صدقه دمالک اودعامل په مینځ دائر کیدې نو د صدقه سره متعلق به دې دواړو څه ذمه داری ده اوس که عامل دحق نه زیات طلب کړی یا بڼه څیز طلب کړی نو داسې عامل دمانع (۴)

(۱) ذکر الحافظ فی الفتح ج/۳ ص/۲۷۴ ، باب خرص التمر ، عن مالک والشافعی انه لا یرک لهم شی فکأنهما لم یریا العمل بهذه الحدیث (ای حدیث الباب) قال الشیخ الانور (الشافعی یری العمل ولعله لم یقف علیه الحافظ و ذکر ما هو المشهور عن الشافعی كما یدل علیه لفظه فی الفتح والقول به (ای قول العمل بحديث الباب) حکاه المارودي قال فی شرح المذهب ج/۵ ص/۴۷۹ ، لکن فی حکایة المارودی انه تبرک التلث او الربع کذا فی المعارف ج/۵ ص/۲۵۰ .

چه دهغې مطلب دادې چه دامام شافعی په نزد هم تخمیننه لگولو نه پس یو حصه یو څلورمه حصه عشر نه مستثنی گړولې کیدې ، اگر چه په قول د حافظ امام شافعی مشهور قول دادې چه دخرص په وخت کښې مقدار لره مستثنی نشی گړولې کیدې ، ۱۲ مرتب .

(۲) دخرص سره د مباحثو د تفصیل دپاره اوگورئې دا لاندې کتابونه :

① المعنی لابن قدامة (ج/۲ ، ص/۷۰۶ تا ۷۱۰) باب زکوة الزورع والثمار .

② فتح الباری (ج/۳ ، ص/۳۷۱ تا ۳۷۴) باب خرص التمر .

③ عمدة القاری (ج/۹ ، ص/۶۴ تا ۶۹) باب خرص التمر مرتب عفی عنه .

(۴) شرح باب از مرتب .

(۵) دمانع زکوة نه هغه کس مراد دې چه پرې زکوة واجب وی خو دې ئې نه ورکوی مرتب عفی عنه .

زکوة په حکم کښې دې نو دمانع زکوة په شان دې هم (۱) گناه هگار دې په حدیث دباب کښې المعتدی فی الصدقة نه هم دا عامل مراد دې . بعضی حضرات وویلې دې چا المعتدی فی الصدقة نه مراد هغه عامل دې چه هغه صدقه وغیره په غیر مستحق خرج کړی . خو رومی معنی زیاته مناسبه ده . یعنی ((من یاخذ مالک له حق)) وجه داده چه حدیث دباب کښې دعامل بغیر الحق تذکره ده چه دهغې تقابل دعامل بالحق سره دې . او دعامل بالحق تذکره په روستنی (۲) باب کښې د حضرت رابع بن خدیج رضی الله عنه روایت کښې ده یعنی ((العامل علی الصدقة بالحق کالغازی فی سبیل الله حتی یرجع الی یته)) دې روایت کښې دعامل بالحق نه مراد ((من یاخذ مالک له حق)) وی ((چه تقابل واضح شی)) دا نه چه ((السدی یعطیها غیر مستحقها)) ځکه چه که د المعتدی نه دا دویمه معنی مراد وی نو ددې تعلق به دعامل او فقیر سره وی . او دعامل بالحق تعلق دمالک سره وی . داشان به تقابل صحیح نه شی . ددې برعکس که د المعتدی معنی د ((من یاخذ مالک له حق)) دې نو ددې تعلق به هم د عامل اود مالک سره وی لکه دعامل بالحق تعلق هم دمالک سره دې فافهم .

بیا د حدیث دباب کښې چه معتدی فی الصدقة چه کوم مانع د زکوة مشابه گرځولې شوېږي ، په دې وجه د مشابهت داده چه عامل که کله منتخب ترین مال په زکوة کښې وصول کړی یا دحق نه زیات واخلی نو دپنه دا خطر هشته دې چه مالک او ویرېږي او راتلونکی کاله هډو زکوة ورنکړي او دزکوة په وصول کښې دعامل مذکوره زیاتې د فقیرانو دمحرومی سبب جوړ شی . ظاهره ده چه دا محرومی عامل د زیاتې د وجې نه وی دهغې نه عامل دمانع زکوة په درجه کښې راځی . او دا وینا به روستو وی المعتدی فی الصدقة کما (۳) نه والله اعلم ، (از مرتب عفا الله عنه)

باب (۴) ماجاء فی رضی المصدق

((قال النبی ﷺ اذا اتاکم المصدق فلا یفارقکم الا عن رضی)) اسلام د زکوة ادا کولو او د وصولولو په سلسله کښې عامل او مالک دواړو ته څه آداب خودلی دی . لکه چه څنگه ئې عامل ته د ظلم او زیاتې نه دبتندیږد او دحق او انصاف سره د زکوة د وصولولو (۵) حکم کړې دې داسې ئې اصحاب اموال ته هم ددې تلقین کړې دې چه دزکوة په ادا کولو کښې د وسیع القلبی او د وسیع النظر فی مظاهره او کړې ئې اومصدق عامل لره په هر صورت کښې راضی ساتئ کما یدل علیه حدیث الباب .

(۱) ځکه چه دحدود الله نه تجاوز کولو کښې دواړه شریک دی مرتب عفی عنه .
 (۲) یعنی باب ماجاء فی العامل علی الصدقة بالحق مرتب عفی عنه .
 (۳) ددې باب شرح د عارضة الاحوذی (ج/ ۳ ، ص/ ۱۴۵ تا ۱۴۶) اومعارف السنن (ج/ ۵ ، ص/ ۲۵۴) نه ماحوذ ده مرتب عفی عنه .
 (۴) شرح باب از مرتب .
 (۵) لکه تیرشوی دوه بابونه یعنی ((باب ماجاء فی العامل علی الصدقة او باب فی المعتدی فی الصدقة)) ددغه خبرو سره متعلق وو مرتب عفی عنه .

د حدیث د باب مطلب امام شافعی رحمه الله علیه دایبان کړې دي چه ((ان یوفوه طالعین ویلقوه بالترجیب لا ان یوتوه من اموالهم مالیس علیهم)) (۱)
 خو د دې مضمون د گنډو احادیثونه د امام شافعی رحمه الله علیه د بیان شوی مطلب تردید کړی لکه په (۲) سنن ابی داود کښې د حضرت جابر بن عتیک نه روایت دي چه ((ان رسول الله ﷺ قال سیاتیکم ركب (سعادة وعمال الزکوة) مفضون (ای الذی یغضوهم) فاذا جاء وکم فرحواهم ای قولو لهم مرحبا واخلوا بینهم وین ما یغنون رای لا یمنعهم فان عدلوا فلا نفسهم وان ظلموا فعلیها وارضوهم فان تمام زکوتکم رضاهم الخ))
 اود جریر بن عبد الله نه روایت دي چه (((۳) قال جاءنا من یعی من الاعراب الی رسول الله ﷺ فقالوا ان ناسمن المتصدقین یا توننا فیظلمونا قال فقال ارضو مصدقیکم قالوا یا رسول الله ﷺ وان ظلمونا ؟ قال ارضوا مصدقیکم زاد عثمان وان ظلمتم))
 داشان (۴) سنن ابی داود د کښې د بشیر بن الخصاصیه روایت دي چه ((قال قلنا ان اهل الصدقة یعدون علینا افنکم من اموالنا بقدر ما یعدون علینا ؟ فقال لا))
 د اهل روایتونه په دې دال دی چه ارباب اموال دي مصدق لره په هر صورت کښې خوشحاله ساتی اودده زیاتې برداشت کول پکار دی غالباً هم د دې روایتونو په وجه امام بیهقی هم دې باره کښې د امام شافعی رحمه الله علیه قول اختیار نه کړو بلکه دده (۵) تردید نې (۶) او کړو ، والله اعلم . (از مرتب عفا الله عنه)

باب (۷) ماجاء ان الصدقة تؤخذ من الاغنياء فترده على الفقراء

((قدم علینا مصدق النبی ﷺ فأخذ الصدقة من اغنيائنا فجعلها فی فقرائنا))

دیو بار نه بل ښار د زکوات منتقل کولو حکم *

د حدیث د باب په دې خبره دلالت کوی چه د کوم ښار اود کومې علاقې نه زکوة واخستې شی هم هغه ښار او هغه علاقې کښې به نې په فقراء تقسموی او بل ښار یا کلی ته دې نه اوړی .
 بیاد زکوة د امتقلی د امام شافعی رحمه الله علیه په نزد جائز نه ده . مگر هله چه دغه علاقې کښې څوک مستحق نه وی د زکوة . د امام مالک رحمه الله علیه په نزد دې هم زکوة منتقل نه کړې شی او که منتقل شی نو هم صحیح دی .
 دامام ابو حنیفه رحمه الله او ددوی د اصحابو په نزد زکوة او صدقات منتقل کول جائز دی . البته اولی دادی چه دیو علاقې زکوة بغیر د ضرورت نه بلې علاقې ته منتقل کولې نشی . خو که دبل ښار د فقیرانو

(۱) کذا فی المعارف للبنوری (ج/ ۵ ، ص/ ۲۵۵) مرتب عفی عنه -

(۲) (ج/ ۱ ، ص/ ۲۲۴) باب رضی المتصدق مرتب عفی عنه -

(۳) سنن ابی داود (ج/ ۱ ، ص/ ۲۲۴) باب رضی المتصدق مرتب عفی عنه -

(۴) (ج/ ۱ ، ص/ ۲۲۴) باب رضی المتصدق مرتب عفی عنه -

(۵) کما نقل فی المعارف (ج/ ۵ ، ص/ ۲۵۵) مرتب عفی عنه -

(۶) وانتصار الی الطیب فی شرحه للشافعی بحديث من سئل فوقها فلا یعطه لیس بذالك فانه لا یقام تلك الروایات

وَمُؤَلَّفٌ عَلَى حَالِ حَدِيثِهِ وَاللَّهِ اعْلَمُ كَذَا فِي الْمَعَارِفِ (ج/ ۵ ، ص/ ۲۵۵ ، ۲۵۶) مرتب عفی عنه -

(شرح باب از مرتب -)

حاجت زیات وی یا ددی سری خپل رشته دار په هغه بشار کښي وی او دهغه اقربا، غریب او مستحق وی دزکوة او هغه بشار یا ملک کښي اوسیدوی نو خپل زکوة هغوی ته لیرلې شی . بلکه ددی دویم صورت کښي حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دوچند اجر او ثواب (۱) بشارت ورکړې دي . هر اجر دقرابت او دویم اجر د ثواب صدقه دی . (۲) والله اعلم .

((کنت غلاما بنما فاعطانی منها فلو ص به فتح د قاف سره)) خوانه د اوږدو پشو والا اوبښه یا هغه اوبښه چه په هغې رومبې خل سورلی شوې وی جمع فلاتص (از مرتب عفا الله عنه)

باب (۲) من تحل له الزکوة

((قال رسول الله من سأل الناس وله ما يغنيه جاء يوم القيمة ومستلقة في وجهه حموش (۱) او خدوش او کدوح . قيل يا رسول الله وما يغنيه؟ قال حسن درهما او قيمتها من الذهب))

چه کوم سري په قدر د نصاب مال لری او هغه مال نامی هم وی نو په دي په کال تیریدو باندې زکوة واجب دي . او دداسي سري دپاره زکوة اخيستل جائز نه دی .

او چه دکوم سري سره مال په قدر د نصاب خودي خوهغه نامی نه وی داسي سري باندې زکوة واجب نه دي خو ده لره زکوة اخيستل هم جائز نه دی . او په ده باندې قربانی او صدقه فطر واجب ده .

(۱) اوگورنی صحیح بخاری (ج/ ۱ ، ص/ ۱۹۸) باب الزکوة على الارواح والایتام في الحجر کتاب الزکوة و صحیح مسلم (ج/ ۱ ، ص/ ۳۲۳) باب فضل النفقة والصدقة على الاقربین الخ مرتب عفی عنه .

(۲) اعلم ان حدیث معاذ (باب ما جاء فی کراهية اخذ خيار المال فی الصدقة لاتندی تیر شوې دي . ترمذی ج/ ۱ ص/ ۱۰۸) ان الله افترض عليهم صدقة امواهم توخذ من اغنيائهم وترد على فقرائهم ليس نصا في فقراء البلاد لان الضمير راجع الى فقراء المسلمين لا الى اهل اليمن ، كذا في المعارف ج/ ۵ ص/ ۲۵۶) بتغير من من المراتب .

(۳) شرح باب از مرتب .

(۴) حموش : دا خمس جمع ده او ددي معنی خراش ده .
خدوش : دا دخدش جمع ده او ددي معنی هم خراش ده .
کدوح : دا دکدح جمع ده او ددي معنی هم خراش ده او زخم هم ده .
ثم كلمة او قبل اللشک من الراوی وقيل : هي الرواية نفسها المتنوع فيكون محمولا على اختلاف الاحوال وق

البعض زيادة وشدة ليست في الآخر ويستفاد من التهاير و اللسان وغيرها معاجم اللقمة ان الخمش فوق الخدش فالخدش فشر الخلد بالعود والحوة والخمش برادفه ويطلق على خدش الوجه خاصة وعلى الجراح ايضا والكدوح البعض كذا في المعارف ج/ ۵ ص/ ۲۶۰ ، ۲۲ مرتب .

او چه کوم سړی سره مال غیر نامی هم په قدر د نصاب وی دهغه دپاره زکوة وصول جائز دی. خو سوال کول ده لره هم ناجائز دي تر کومې چه ده سره قوت یوم وليلة موجود وی البته چه کوم سړی سره یو شپه ورځ د خوراک انتظام هم موی نو دهغه دپاره سوال کول جائز دی دا دا خافو مسلک دي.

البته (۱) امام احمد فرمائی چه کوم سړی سره پنځوس درهمو نه کم وی نو هغه لره سوال کول جائز دی هغوی ددي حدیث باب نه استدلال کوی چه کوم کښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم د ما یعنی (تفسیر) خمسون درهما نه دي او خمسون دلیل د ابوداود (۲) روایت نه دي چه هغې مروی دی حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه سوال اوشو چه ((وما الغنی الذی لا ینبغي معه المسألة قال: قدر ما ینبغي وینیه)) (۳) هم داشان راتلونکی باب (باب ماجاء من لا تحل الصدقة) کښې حضرت عبداللہ بن عمرو یو حدیث مرفوع مروی دي. لا تحل صدقة لغنی ولا لذی مرة سوی (۴) د ذی مرة معنی صاحب قوت او د سوی معنی سلیم الاعضاء ده. او ددي تقاضا داده چه تندرست او طاقتور سړی دپاره دچا په حلال ملای هم سوال جائز نه دي خود ابوداود حدیث په دي کښې تخصیص پیدا کړو. او سوال صرف دهغه سړی دپاره جائز و شو چه د چا سره قوت یوم وليلة هم نه وی.

تر کومې چه د حدیث دباب تعلق دي نو دي نه صرف دا ثابتیږی چه د کوم سړی سره پنځوس درهمه وی دهغه دپاره سوال جائز نه دي. خو چه کوم سړی سره ددي نه کم وی نو دهغه دپاره سوال کولو اجازت

(۱) قال ابن قدامة واختلف العلماء فی المعنی المانع اخذها ، ونقل عن احمد فيه روايتان اظهرهما انه ملك حسين درهما او قيمتهما من الذهب . او وجود ما تحصل به الكفاية على الدوام من كسب او تجارة او عقارا او نحو ذلك ، ولو ملك من العروض او الحبوب او السائمة او العتار مالا تحصل بالكفاية لم يكن غنيا وان ملك نصايا هذا الظاهر من مذهبه وهو قول الثوري والنخعي وابن المبارك واسحاق.

والرواية الثانية: ان الغنى ما تحصل به الكفاية فاذا لم يكن محتاجا حرمت عليه الصدقة وان لم يملك شيئا وان كان محتاجا حدث له الصدقة وان ملك نصايا والايمان وغيرهافي هذا سواء وهذا اختيار ابی الخطاب و ابن شهاب العکري وقول مالک والشافعي ،، المعنى ج/ ۲ ص/ ۲۶۱ و ۲۶۲ منع اعطاء الغنى الزكاة وتعريفه ، ۲۲ مرتب -

(۱) ج/ ۱ ص/ ۲۳۰ باب من يعطى من الصدقة وحد الغنى ، ۱۲ مرتب -

(۲) دا الفاظ د نفيلي په روايت کښې مروی دی ، او ابوداود کښې هم په دي مقام باندې د نفيلي نه دا الفاظ هم مروی دي چه (ان يكون له سبع يوم ليلة او (قال ليلة ويوم) حوالا بالا، مرتب ۱۲) -

(۳) واخرجه ابوداود في سننه (۲۳۱۱۱)، باب من يعطى من الصدقة وحد الغنى . والحاكم في مستدرکه (۴۰۷۱۱) باب من تحل له الصدقة . امام حاکم دا روايت نقل کوی او فرمائی « هذا حديث على شرط الشيخين ولم يخرجاه او علامه ذهبي په ، تلخيص مستدرک کښې فرمائی « على شرطهما » مرتب -

او عدم اجازت نه. دې حديث کښې سکوت دي. او د ابوداود حديث مبارک پوره حد مقرر کړې دي.
(۱) والله اعلم.

باب من تحل له الصدقة من الغارمين وغيرهم

((عن ابي سعيد الخدري قال اصيب رجل (۱) في عهد رسول الله ﷺ في غار (۲) ابتاعها فكثر دينه فقال رسول الله ﷺ تصدقوا تصدقوا الناس عليه فلم يبلغ ذلك وفاء دينه فقال رسول الله ﷺ لغرمائه خذوا ما وجدتم وليس لكم الا ذلك))

داحتافو په نزد د غارم (۱) هغه مديون دي چه په هغه د چا دين دده د مال نه زيات وي چه كوم دده په خپل ملكيت او قبضه كښې وي او كه دين ددې مال برابر وي يا ددې مال نه كم وي خو چه دين ترينه خارج كړي نو بقيه مال د نصاب نه كم جوړېږي داسې سړي هم زمونږ په نزد غارم په مصداق كښې داخل دي. (۲)

دامام شافعي رحمه الله په نزد د غارم هغه سړي دي چه هغه د چا دمقتول ديت په خپله ذمه اخيستي وي يا اصلاح ذات البين دپاره ئې د چا مال ذمه دارې (۳) فيصل اخيستي وي.
(۴) وكلا المعين صحيح من جهة اللغة

بيا دي واضح وي چه دامام ابوحنيفه رحمه الله په نزد دين دخپل مقدار په برابر وجوب ذكوة نه مطلقا مانع دي (۱) البته زروع او شمار دي نه مستثنى دي. (۲)

(۱) ددې باب متلق شرح د پاره او كورني معار السنن ج ۵ ص ۲۵۷ تا ۲۶۱ ، او شرح معاني الآثار ج ۱ ص ۲۵۴ تا ۲۵۸ ، باب ذى المرة السوى الفقير هل يحيل له الصدقة ام لا ؟ كتاب الزكوة او ج ۲ ص ۳۴۲ تا ۳۴۷ ، باب المقدار الذى يحرم الصدقة على مالكة كتاب الزيادات ، ۱۲ مرتب.
(۲) وقيل هو معاذ بن جبل كما في شرح النووي على صحيح مسلم ج ۲ ص ۱۶۱ كتاب المساقاة والمزارعة باب وضع الخواص ۱۲ مرتب.

(۳) اختلف العلماء في الثمرة اذا بيعت بعد بدو الصلاح وسلهما البائع الى المشتري بالتخلى بينه وبينها ثم اصبحت وضاحت ، فقال مالك ان كانت دوالت لم يجب وضعها وان كانت الثلث او اكثر وجب وضعها وكانت من ضمان البائع ، وقال ابوحنيفة والشافعي هي من ضمان المشتري ولا شئ على البائى كذا في المعارف ج ۵ ص ۲۶۴ باحالة شرح النووي على صحيح مسلم ج ۲ ص ۱۶۱ كتاب المساقاة والمزارعة باب وضع الخواص ۱۲ مرتب.

(۴) قال في اللسان ج ۱ ص ۳۳۱ ، والغرم الذى له الدين والذى عليه الدين جميعا والجمع غرماء المعارف ج ۵ ص ۲۶۳ ، ۱۲ مرتب.

(۱) بدائع الصنائع ج ۲ ص ۴۵ فصل واما الذى يرجع الى المودى اليه ، ۱۲ م.

(۲) المهذب وشرحه ج ۶ ص ۲۰۵ كذا في المعارف ج ۵ ص ۲۶۳ مرتب.

د امام مالك رحمه الله عليه اود امام اوزاعي رحمه الله عليه په نزد خو دين په اموال باطنه كښي مانع دزكوة دي خو په مال ظاهره كښي نه دي. دامام احمد رحمه الله يو روايت او د امام شافعي رحمه الله عليه قول قديم همدا دي. او د امام شافعي رحمه الله عليه قول جديد دادې چه دين دوجوب زكوة نه مانع نه دي (۱). په دي وجه زكوة دمديون په اموال ظاهره كښي هم واجيږي او په اموال باطنه كښي هم. په شرط ددي چه دامال دنصاب حد ته رسيږي (۲). په دي دور كښي لوني لوني مالدار او كارخانه دار لوني رقمونه والا دبينكونو نه په طور د قرض حاصلوي اوښه پرې گڼلي دي. په دي وجه زمونږ په زمانه كښي مناسب دامعلوميږي چه د امام شافعي رحمه الله عليه مطابق ددوي قرضونه مانع دزكوة دي او نه گرځولي شي ((والا لانس باب الزكوة)) والله اعلم))

باب ما جاء في كراهية الصدقة للنبي وآله واهل بيته ومواليه

((كان رسول الله ﷺ اذا أتى بشئ سأل أصدقه هي أم هديته ؟ وإن قالوا : صدقة لم يأكل وإن قالوا هديته)) په دي اتفاق دي چه دي (۳) بنوهاشم ته زكوة وركول جائز دي. تردې چه كله عامل بالصدقة هاشمي وي. نو زمونږ په نزد ده نه به دزكوة اود صدقات نه وظيفه نه وركولي كيږي البته سد مال دوقف نه ده ته وظيفه وركولي كيږي شي لكه شيخ ابن الهمام الكافي په حواله سره (۴) نقل كړي دي چه بنوهاشم ته وقف صدقه وركول جائز ندي. خو په خپله دشيخ ابن الهمام رجحان دي ته دي چه صدقه د وقف صدقه نافله په درجه كښي ده نو كه بنوهاشم ته صدقه نافله د وركولو جواز ثابت شي نو صدقه وقف جواز به هم ثابت شي. اود

(۱) لكه كه يو سړي سره دوه سوه درهمه وي او دومره درهمه پده قرض هم وي نو په دي باندې زكوة فرض نه دي. او هغه درهمه اكر چه ده سره يو كال پورې وي. او كه پده يونيم سل درهمه قرض وي نو بيا هم پده زكوة نشته دي ځكه چه كه يونيم سلو درهمو كښي سل درهمه قرض كښي وركړي نو صرف پنځوس درهمه پاتې كيږي او ظاهر ده چه په پنځوس درهمو زكوة نه كيږي. او كه چا سره پنځه سوه درهم وي او پده باندې دوه سوه درهم قرض وي نو په ده د دريو سوو درهم زكوة وركول فرض دي. ځكه چه باقي دري سوه درهم د نصاب نه زيات دي. والله اعلم. مرتب.

(۲) بنا على ان الواجب فيها ليس بصدقة كما في المغني ج/ ۳ ص/ ۴۲، باب زكوة الدين والصدقة نوكه ديو سړي په ذمه قرض وي اودهغه دخپلې زمكې پيدوار هم وي نو داسې صورت كښي دهغه دپيداوار عشر وغيره دقرض مقابل كښي راټلو سره نه ساقط كيږي. مرتب.

(۳) معارف السنن ج/ ۵ ص/ ۲۲۴، مرتب.

(۴) بيا دامام شافعي په نزد داسې صورت كښي دزكوة وجوب په دي وجه دي چه د وجوب په سبب زكوة موندې شي يعنى دمكمل نصاب مالك كيدل او خمونږ دليل دادې چه هغه اموال دده حاجت اصلي نه زيات نه دي. نو هغه كالعدم كښي دي (كذا في الهداية ج/ ۱ ص/ ۱۸۶ كتاب الزكوة، مرتب).

(۵) قوله اولاده دعلي بن أبي طالب وال عباس، وال جعفر، وال عقيل، وال الحارث بن عبدالمطلب، و موالهم كما في الهداية ج/ ۱ ص/ ۲۰۶، باب من يجوز دفع الصدقات اليه ومن لا يجوز مرتب عفي عنه.

(۶) فتح القدير ج/ ۲ ص/ ۲۴، باب من يجوز دفع الصدقات الخ مرتب عفي عنه.

صدقه نافله په باره کښې د شیخ ابن همام میلان دې ته دې چه بنو هاشم ته صدقات نافله ورکول هم جائز (١) نه دی . چه ددې مطلب دا دې چه دده په نزد صدقه وقف باره کښې هم دا راجح دی چه بنو هاشم ته دې ورته کړې شی ، دامام طحاوی رحمته الله علیه په نزد هاشمی عامل ته د زکوة نه اجرت ورکيدې شی . بلکه ابو عصمه خود دامام ابو حنیفه رحمته الله علیه نه روایت دار (٢) نقل کوی چه دبیت المال د خمس د ختمیدو نه پس بنو هاشم د باره زکوة (٣) اخیستل جائز دی امام طحاوی رحمته الله علیه هم د ((عن محمد بن ابی یوسف)) په طرق سره یو روایت هم دا (٤) نقل کړې دې چه د بعضو شوافعو او د بعضو مالکیو همدا (٥) قول دې . امام طحاوی رحمته الله علیه هم دا مالی ابو یوسف رحمته الله علیه نه هم دا نقل کړی دی . اوداسی (٦) اختیار کړی دی ، په شوافعو کښې امام فخرالدین رازی هم دا (٧) قول اختیار کړې دې .

یونور طلب خبره * زمونږ د زمانې فقهاء کرامو لره په دې غور کول پکار دی چه ایا په دې دور کښې چه په بنو هاشم د فقر کثرت او گورنی نودا امام ابو حنیفه رحمته الله علیه په پورتنی ذکر شوی روایت باندې فتوی ورکولې کیدشی او که نه ؟

په هدیه او صدقه کښې فرق * بیا په صدقه او هدیه کښې فرق دادې چه صدقه کښې دابتداء نه داجر اود ثواب نیت کیږی او هدیه کښې اصل دبل دزړه د خوشحالولو او دررضا مندنې مقصود وی اگر چه ما لا دې کښې ثواب هم (٨) ملاوړی والله اعلم .

باب ما جاء في الصدقة على ذي القرابة

((الصدقة على المسكين صدقة وهي على ذي الرحم ثلثان صدقة وصلة))

(١) لکه هغه فرمائی چه ((فلتكلم في النافلة ثم يعطى مثله للوقف ففي شرح الكفر لا فرق بين الصدقة الواجبة والتطوع ثم قال : وقال بعض يحمل لهم التطوع . فقد اثبت (شارح الكفر) الخلاف على وجه يشعر بترجيح حرمة النافلة وهو الموافق . للعمومات فوجب اعتباره فلا يدفع اليهم النافلة الا على وجه الهبة مع الادب وحفظ الجناح نكرمة لاهل بيت رسول الله ﷺ الخ ، فتح القدير (ج ٢ ، ص ٢٤ ، ٢٥) باب من يجوز دفع الصدقة اليه ومن لا يجوز مرتب عفی عنه)-

(٢) فتح القدير (ج ٢ ، ص ٢٢٤) و معارف السنن (ج ٥ ، ص ٢٦٦) مرتب عفی عنه)-

(٣) لان الصدقات اما كانت حرمات عليهم من اجل ما جعل في الخمس من سهم ذوی القرى فلما انقطع ذلك عنهم فرجع الى غيرهم بموت رسول الله ﷺ حل لهم بذلك ما قد كان محرما من اجل ما قد كان احل لهم شرح المعاني الآثار (ج ١ ، ص ٢٥٣) باب الصدقة على بنی هاشم مرتب عفی عنه)-

(٤) شرح معاني الآثار (ج ١ ، ص ٢٥٣) باب الصدقة على بنی هاشم مرتب عفی عنه)-

(٥) فتح الباری (ج ٣ ، ص ١٨٠) باب ما يذكر من الصدقة للنبي ﷺ والده وفيه ايضا وعن ابو يوسف يحمل من بعضهم لبعض لا من غيرهم . وعند المالكية في ذلك اربعة اقوال مشهورة :

① الجواز ② المنع ③ جواز التطوع دون الفرض ④ عكسه جواز الفرض دون التطوع مرتب عفی عنه)-

(٦) كما في المعارف (ج ٥ ، ص ٢٦٦) مرتب عفی عنه)-

(٧) كما في عمدة القاری (ج ٩ ، ص ٩٠) باب الصدقة على موالی ازواج النبی ﷺ مرتب عفی عنه)-

(٨) باب الصدقة على موالی ازواج النبی ﷺ مرتب عفی عنه)-

که دې روایت کښې د ((ذو الرحم)) نه مراد اصول او فروع او د زوجینو نه علاوه نور رسته دارشی ، بیا خو به دا حکم صدقات واجبه اود صدقات نافله دواړو ته شامل وی ځکه چه وصولولو او فروع او زوجینو نه علاوه نور رسته دارو ته زکوة هم ورکولې شی او د ذوی الرحم نه مراد عام شی چه هغې کښې اصول او فروع او زوجین هم داخل وی نو دلته به صدقات نه مراد صرف صدقه نفلیه وی .
پهر حال دا حنا فو په نزد حکم دادې چه کوم رسته دارانو سره د اولاد یا د ازواج تعلق وی هغوی ته زکوة نه شی ورکولې کیدې (۱) لکه مور پلار ، نیکه اولاد او د اولاد اولاد او ښځه او (۲) خاوند ، والد اعلم

باب ما جاء فی المال حقا سوی الزکوة

((ان فی المال خلفا سوی الزکوة)) د زکوة نه علاوه بعضې حقوق واجبه خواجماعی دی لکه والدین که محتاج وی او اولاد موسروی نو ددوی نفقه په اولاد واجب ده ، د اشان نور اقارب که معذور وی او ددوی نفقه هم په قدر د میراث واجبه شی چه هغې ته د قران پاک په ایت (۳)

(۱) تفصیل دپاره او گورنی فتح القدیر ج/۲ ص ۲۱ و ۲۲ ، باب من يجوز دفع الصدقة الیه الخ ، قوله ولا يدفع المزکی زکوة الی ابيه الخ ، ۱۲ مرتب .

(۲) د امام شافعی ، ابو ثور ، ابو عبیده ، اشهب ، ابن المنذر ، امام یوسف ، امام محمد مسلک دادې چه ښځه خپل فقیر خاوند ته زکوة ورکولې شی .

ددې حضراتو استدلال د حضرت ابوسعید خدری روایت نه دې چه په هغې کښې فرمائی چه : جاءت زینب امرأة ابن مسعود تسأذن علیه فقبل یارسول الله صلى الله علیه وسلم هذه زینت ، فقال ای الزیناب ؟ فقبل امرأة ابن مسعود ، قال : نعم الذلوالها فاذن لها قالت یا نبی الله انک امرت الیوم بالصدقة وکان عندی حلی لی فاردت ان تصدق به فرعم ابن مسعود انه وولده احق من تصدقت به علیهم فقال رسول الله صلى الله علیه وسلم صدق ابن مسعود زوجک وولدک احق من تصدقت به علیهم بخاری ج/۱ ص ۱۹۷ باب الزکاة علی الاقارب .

همداشان ددوی استدلال د حضرت عطاء روایت نه دې چه هغه جوزجانی روایت کړې دې . (قال : اتت النبی صلی الله علیه وسلم امرأة فقالت یارسول الله صلى الله علیه وسلم ، ان علی نلرا ان تصدق بعشرين درهما وان لی زوجا فقیرا فتحرى عنی ان اعطیه قال : نعم کفلا من الاجر به
حضرت حسن بصری ، امام ابو حنیفه ، سفیان ثوری ، امام مالک او یو روایت کښې د امام محمد او حنابلہ کښې ابوبکر په نزد ښځې لره دا جائز نه دی چه هغه خپل د زکوة مال خپل خاوند ته ورکړی (۱) دوی ذالک عن عمر رضی الله عنه)

دې حضراتو د حضرت زینب د مذکوره حدیث د اجواب ورکړې دې چه په دې کښې د صدقه نافله ذکر دې د زکوة نه دې . علامه عینی ددې تائید کړې دې او دې کښې نې یو روایت هم د استدلال په طور کړې دې .
تفصیل دپاره او گورنی عمدة القاری ص/۹ ص ۳۲ ، ۳۳ ، باب الزکوة الاقارب ، ۱۲ مرتب .

(۳) سورة البقرة پاره غیر ۲ ایت غیر ۲۳۳ مرتب عفی عنه) -

على الوارث مثل ذلك كنبی اشاره ده او ددی مفصل احکام په کتب د فقه کنبی په بیان
التفقات کنبی ذکر دی . د اشان که یو کس د اضطرار حد پورې اوږې یا برینه وی یا مړې وړ
چه دهغه د تکفین او تدفین انتظام نه وی نو دده فوری امداد په هر مسلمان واجب دي که
في (۱) احکام القرآن للجصاص

د اشان الله دي نه کړي که په مسلمانانو څه عام مصیبت راشي لکه د دښمن سره جنگ او کړي
، مسلمانان قیدیان شي یا کفارونه خلاصول وي یا عامه وباء راشي یا قحط راشي نو ددی
مسائلو د رفع کولو دپاره په مسلمانانو مالی امداد فرض کیږي . احکام القرآن لابن العریس
(ج/ ۱ ، ص/ ۵۹ ، ۶۰) تحت قوله تعالى «واتى المال على حبه ذوى القربى» سورة بقره
آیت نمبر ۷۷ (پاره نمبر ۲)

د اشان په دي صورت کنبی به د حکومت د طرفه په اغنیا څه لازمی چندی هم مقرر کیږي
کما صرح به الشاطبي فی الاعتصام (ج/ ۱ ، ص/ ۱۰۳) .

د اشان اجماعی مواقعو نه علاوه بعضي حقوقو باري کنبی د فقهاء کرامو اختلاف دي .

میلمه حق* دي کنبی رومي حق د (۱) میلمه دي . حضرت لیث بن سعد په نزد دهر میلمه میلسمیا
یوې شپې دپاره واجب ده . زبیل الاوطار (ج/ ۸ ، ص/ ۱۵۷) هغه د حضرت عبدالله بن عمرو بن
العاص رضی الله عنه د حدیث مبارک نه استدلال کوي ((ان لزورك عليك حقا)) اخرجه الشيخان (۲)

د اشان د ابوداود (۱) اود ابن ماجه (۲) روایت دي چه ((عن ابي كريمة (مقدام بن معدی كرب الكندي) قال
قال رسول الله ﷺ ليلة الضيف حق على كل مسلم فمن أصبح بفناءه فهو عليه دين ان شاء اقتضى وان شاء
ترك)) اللفظ لابي داود .

د اشان د ابوداود (۱) یو روایت کنبی دا الفاظ مروی دي چه ((ايمارجل اضاف (۳) قوما فاصبح الضيف
محروفاً نصره حق على كل مسلم حتى يأخذ بقري (۴) ليلة مو رزعه و ماله))

(ج/ ۳ ، ص/ ۱۳۱) مطلب في الزكاة الذهب والفضة تحت قوله ((والذين يكتزون الذهب والفضة مرتب
عفی عنه)-

(۱) الضيف هو القادم من السفر النازل عند المقيم و يطلق على الواحد والجمع والذكر والانثى ليل الاوطار (ج/ ۸
ص/ ۱۵۷) ابواب الصيد باب ما جاء في الضيافة مرتب عفی عنه)-

(۲) صحيح بخاری ج/ ۱ ص/ ۲۶۵ ، كتاب الصوم الضيف في الصوم ، وصحيح مسلم ج/ ۱ ص/ ۳۶۶ ، كتاب
الصوم باب النهي عن صوم الدهر لمن تضربه الخ مرتب)-

(۳) ج/ ۲ ص/ ۵۲۶ كتاب الاطعمة باب من الضيافة ايضا ، ۱۲ مرتب)-

(۴) ص/ ۲۶۱ ابواب الادب باب حق الضيف ، عن المقدام ابي كريمة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
ليلة الضيف واجبه فان أصبح بفناءه فهو دين عليه فان شاء اقتضى وان شاء ترك ، مرتب)-

(۵) ج/ ۲ ص/ ۵۵۶ باب من الضيافة ايضا مرتب)-

(۶) اي صار ضيفا عندهم ، مرتب)-

(۷) دضيافت ، دميلمه خوراک مرتب)-

ددې احاديثو مبارکه (۱) دوجې نه حضرت ليث حق د ضيف په حقوقو واجب کښې شماری خو جمهور دا حديث په مکارم الاخلاق او په استحباب محمول کوي (۱)

د جمهور استدلال په صحيحينو

(۲) کښې د حضرت ابو شريح کعبی مرفوع حديث نه دي ((من كان يومن بالله واليوم الآخر فليكرم ضيفه)) جاورته () يوم وليله والضيافة ثلاثة ايام لما كان بعد ذلك فهو صدقة اخ

دې کښې د يو ورځې او يوې شپې ميلستيا جائز گرځولې شوي دي ده چه دهغي اطلاق په واجب حق نه بلکه په مستحب حق کيږي (۱)

او علامه خطابی رحمه الله د ضيافت دا حديثو محمول داخودلې دي چه دا دابتداء اسلام احاديث دي چه کله بيت المال منظم وو روستو چه کله د بيت المال نه وظائف مقرر شو نو دا حق واجب پاتې نشو (۱)

هغه ماعون د زکوة نه علاوه بل حق د ماعون (۲) دي چه دهغي ذکر په سورة ماعون کښې راغلي دي (۱) او په ابوداود (۱) کښې د حضرت عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه ددي تفسير داسې منقول دي چه ((کنا نعد الماعون على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم غارية والقدر))

(۱) نورو احاديثو دپاره او گورثي الترغيب والترهيب ج/۳ ص/۳۶۸ یا ص/۳۷۴، کتاب البر والصلة وغيرهما الترغيب في الضيافة واکرام الضيف وتاكيد حقه وترهيب الضيف ان يقيم يوم اهل المنزل ، ۱۲ مرتب -

(۱) قال ابن ارسلان والضيافة من مکارم الاخلاق ومحاسن الدين وليست واجبة عند عامة العلماء خلافا لليث بن سعد فانه اوجيها ليلة واحدة. نيل الاوطار ج/۸ ص/۱۵۷، ابواب الصيد باب ما جاء في الضيافة ، مرتب -

(۲) صحيح بخاری ج/۲ ص/۹۰۶، کتاب الادب باب اکرام الضيف وخدمته اياه بنفسه ، وصحيح مسلم ج/۲ ص/۸۰ کتاب اللقطة ، باب الضيافة ونحوها ، ۱۲ مرتب -

(۱) الجائزة فاعلة من الجواز ، وهي العطاء لانه حق جواز عليهم وقدر يوم وليلة لان عادة المسافرين ذالك ، يروى بالرفع والنصب فوجه الرفع ظاهر وهو ان يكون مبتداء يوم ليلة خبره واما نصب جائزته فعلى بدل الاشتمال اي فليكرم جائزة ضيفه يوما وليلة حاشيه صحيح بخاری للشيخ احمد على السهاري نوري ج/۲ ص/۹۰۶، رقم الحاشيه غير ۱، مرتب -

(۲) کذا قال ابن بطال انظر نيل الاوطار ج/۸ ص/۱۵۶، ابواب الصيد باب ما جاء في الضيافة ، ۱۲ مرتب -

(۱) نيل الاوطار ج/۸ ص/۱۵۶، ابواب الصيد باب ما جاء في الضيافة ، ۱۲ مرتب -

(۲) معمولی څيز ، ماخوذ دي د معن نه چه ددي معنی ده لږ څيز . په دي وجه دداسې معمولی څيز استعمال ته وائي چه هغه عادی طور يو بل ته ورکولې کيږي او دهغي لين دين د عام انسانيت تقاضا گنلې شي . لکه تير ، کوداله ، يا دپخلى لوبښی او ددي د ضرورت په وخت کښې د خپل گواندي نه غوښتل څه عيب نه دي . او چه څوک دداسې څيزونو د ورکولو نه منع کوي نو هغه ډير زيات بځيل او کښوس دي . معارف القرآن ج/۸ ص/۸۲۲، ۱۲ مرتب -

(۱) يعنی ويستمعون الماعون ، رقم الاية نمبر ۷ رقم السورة نمبر ۱۰۷ جزء نمبر ۳۰، ۱۲ مرتب -

په دې بناء باندې د بعضې فقهاء کرامو په نزد خپلو گواندويانو ته داستعمال خيزونه عاريه ورکول واجب دی

او د بعضو حضراتو د ماعون تفسير په زکوة سره (۲) کوی په دې وجه دې عاریت ته واجب نه وائی (المحلی لابن حزم (ج ۹، ص ۱۶۸)

د حصاه حق* بعضو فقهاء کرامو لکه ابن حزم د (۳) ((واتو حقه يوم حصاده)) په تفسير کښي دا وئيلي دي چه ددې نه مراد عشر يا نصف عشر نه دي ځکه چه دا آيت مکي دي او عشر په مدينه منوره کښي واجب شو بلکه دې نه مراد دادې چه په ميوه شوکولو په وخت کښي چه کوم فقهاء راشي نو هغوی ته ورکول واجب (۴) دی

نور حضرات دي ته واجب نه وائی او آيت کریمه په عشر محمول کول او دا آيت کریمه دمکي کيدونه دا نه لازميږي چه دادې د عشر باره کښي نه وي ځکه چه زکوة په مکه مکرمه کښي فرض شوی وو او دا بيله خبره ده چه تفصيلي احکام په مدينه منوره کښي (۵) راغلي وو بهر حال د اقران پاک او حديث د مجموعي نه دا ضرور معلوميږي چه زکوة او باسي او خپل خان قاريغ او گنډي دا د اسلام دمزاج نه بالکل خلاف دی بلکه د زکوة نه علاوه هم بعضي حقوق (۶) واجب دي او بعض که واجب نه دي خو دومره موکد حقوق دي چه بعض فقهاء دي ته (۷) واجب وائی، په دې وجه دا دنظر نه ويستي نه شي

پاتي شو هغه احاديث چه کومو کښي وئيلي شوي دي چه ((اذا ادیت زکوة مالک فقد قضيت ما عليك کما (۸) اخرجہ الترمذی)) يا حديث د (۹) اعرابي چه هغي کښي حضور نبی کریم صلی الله عليه وسلم د زکوة د ذکر کولو نه پس د ((هل علي غيرها ؟ په جواب کښي)) (الا ان تطوع))

او فرمائيلو نو ددې مطلب دا دي چه د زکوة نه پس د څه متعين او نصاب لاندې سواء د سرسايه نه نور څه مالي حق واجب نه دي دي سره د غير متعين شرح والا د مالي حقوقو نفی نه کيږي، والله اعلم بالصواب

(۱) ج ۱، ص ۲۳۴، کتاب الزکوة باب حقوق المال، ۱۲ مرتب-

(۲) حضرت علي عليه السلام، حضرت ابن عمر عليه السلام، حضرت حسن بصری عليه السلام، حضرت قتاده عليه السلام، حضرت ضحاک عليه السلام، وغيره جمهورو مفسرينو دې ايت کښي د ماعون تفسير په زکوة سره کړي دي معارف القرآن (ج ۸، ص ۸۲۶) بحواله تفسير مظهری مرتب عفی عنه-

(۳) سورة انعام ايت غير ۴۱ پاره غير ۸ مرتب عفی عنه-

(۴) المحلی لابن حزم (ج ۵، ص ۲۱۶ تا ۲۱۸) کتاب الزکوة المسئلة (۲۴۶) لازکوة فی شی من الثمار ولا من الزرع الخ مرتب عفی عنه-

(۵) د ايت سره متعلق تفسير د پاره او گورثي معارف القرآن (ج ۳، ص ۴۶۹، ۴۷۰) سورة الانعام ايت نمبر ۱۴۱ پاره نمبر ۸ مرتب عفی عنه-

(۶) لکه صدقة الفطر وغيره مرتب عفی عنه-

(۷) لکه مخکښي بيان شوي حقوق ثلاثه يعنی حق ضيف، حق ماعون، حق مصادر وغيره مرتب-

(۸) (ج ۱، ص ۱۰۶) باب ما جاء اذا ادیت الزکوة فقيد قضيت ما عليك مرتب عفی عنه-

(۹) (بخاری، ص ۱۱ و ۱۲) کتاب الايمان باب الزکوة من الاسلام مرتب عفی عنه-

باب ما جاء في فضل الصدقة

((قال رسول الله ﷺ ما تصدق احد بصدقة من طيب ولا (١) يقبل الله الا الطيب الا اخذها الرحمن يمينه وان كانت غرة (٢) تربو في كف الرحمن حتى تكون اعظم من الجبل كما يري احدكم (٣) فلو (٤) او فضيله))

د حديث باب او ددي سره د متعلق مسئله د تفصيل دپاره اوگورتي معارف السنن (ج/ ۵ ، ص/ ۲۷۲ تا ۲۸۰ داشان اوگورتي علم الكلام لشيخ كاندهلوي صفحه ۱۲۱ تا ۱۳۳) صفات متشابهات ، مرتب

باب ما جاء في اعطاء المولفة قلوبهم

((عن صفوان بن امية قال اعطاني رسول الله ﷺ يوم حنين وانه الا بغض الخلق الى قما زال يعطيني حتى انه لأحب الخلق الى)) په قران پاك كښي صدقات لاندې (٥) مولفة القلوب هم شامل كړي شوي دي . علماء كرامو ليكلي دي چه د مولفة القلوب شپږ قسمونه دي د دوو تعلق د كافرانو سره دي .

① كافر يعطي رجاء خيره .

② كافر يعطي مخافط شره .

او څلور قسمونه د مسلمانانو سره تعلق لري .

① مسلم ضعف اسلامه يعطي لتقويته على الاسلام .

② مسلم حسن اسلامه يعطي ليرغب نظراو في الاسلام .

③ مسلم يعطي ليعين عساكر المسلمين .

④ مسلم يعطي ليعين في اخذ الصدقات من القبائل المجاورة .

بيا د علماء په مينځ كښي په دي كښي اختلاف دي او پاتي شو دي چه دا مصرف اوس هم باقي دي او كه نه ؟ . دامام ابو حنيفه رحمته الله عليه او د امام مالك رحمته الله عليه عليه ته مروي دي چه دا ټول اقسام (٦) منسوخ شوي دي . دامام احمد رحمته الله عليه يو روايت هم دادي چه د امام

(١) هذه الجملة معترضة مرتب عفي عنه -

(٢) ان المستفاد من ايات التزليل و روايات الحديث ان الصدقات تأخذ في الزيادة اذا تصدق بها متصدق فتربو يو ما فبو ما الى يوم القيامة لا انها تزداد في المحشر مرة واحدة والتشبيه في التزليل العزيز السنبلة يومي الى ذلك ايضا ، ومن هذا القبيل زيادة الحسنه بعشر امثالها كذا في المعارف (ج/ ۵ ، ص/ ۲۷۳) مرتب عفي عنه -

(٣) بفتح الفاء وضم الهم وتشديد الواو ، او بجي د سبي يا خري رومي بجي داسي او دخري هغه بجي چه د بيو پريخودو قابل وي مرتب عفي عنه -

(٤) د اوبسي يا د غوا بجي چه كوم د مور نه جدا شي مرتب عفي عنه -

(٥) انما الصدقات للفقراء الى قوله تعالى والمولفة قلوبهم سورة توبه ايت ثمر ۶۰ پاره غير ۱۰ مرتب عفي عنه -

(٦) د مولفة القلوبهم مصرف اوس ختم شوي دي . ددي انتها د حكم څه دليل دي ؟ ددي باره كښي علامه بنوري رحمته الله عليه ليكي چه ((ثم دليل لا انقطاع عندنا هل هو بانتهاء العلة ؟ او بالنسخ ؟ او بالانقضاء الاجماع مستند الى دليل النسخ ؟ او تقييد الحكم بعهد النبوة ؟ فراجع له فتح القدير (ج/ ۲ ، ص/ ۱۵) باب من يجوز دفع الشاة الى الخ - كذا في المعارف (ج/ ۵ ، ص/ ۲۸۳) مرتب عفي عنه -

شافعی رحمه الله علیه په نزدې په دې شپږو کښې داروستنی دوه قسمونه اوس هم باقی دي. او دشروع په څلورو قسمونو د امام شافعی رحمه الله علیه دوه قوله دي او په دې څلورو کښې دا پرومبی دوه چه دي چه دهغې تعلق کافرانو سره دي. دوه کښې اعطاء راجح دي او باقی دوه کښې عدم اعطاء اود (۱) امام احمد رحمه الله دویم روایت دادي چه دمولفه القلوب شپږو واړه اقسامو اوس هم مستحق ذکره دي.

بهر حال دشروع په څلورو قسمونو د امام شافعی رحمه الله علیه نه عام اعطاء مروی ده اگر چه پرومبو دوه کښې اعطاء قول راجح دي.

بیا دې کښې اختلاف دي چه مولفه القلوب دپاره ناسخ خیز دي؟

بعضو حضراتو دا ونیلي دي چه ددې ناسخ اجماع ده ځکه چه دا حجت قطعیه دي. پدې و چه داهم دقران پاک دپاره ناسخ گرځیدې شی خو دا خبره هم غلطه ده ځکه چه دقران پاک نسخ په خپله په قران پاک کښې یا په احادیثو کښې متواتر سره کیدیشی او اجماع په خپله ناسخ نه شی کیدي البته مبین ناسخ کیدي شی.

بیا دبعضو حضراتو په نزد ددې ناسخ هغه اجماع ده چه کومه مستند الی دلیل النسخ دي.

بیا ددې دلیل دنسخ په تعیین کښې اختلاف دي یو جماعت دا وائی چه دقران پاک آیت (۱) **فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ** د آیت دمولفه القلوب دپاره ناسخ دي.

بیا دې سلسله کښې دا (۲) واقعه بیانیري چه عیینه بن حصن دکفر سره سره د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورکړه کوله چه دهغې مقصد تالیف د قلب بیانیري خود حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه پس چه کله داسري حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ته دمال وصولو دپاره راغلو نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه اوفرمانیل چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم به ستا د تالیف قلب په وجه تاته مال درکولو. اوس اسلام ته الله علیه ورکړي ده. اوس مونږ سره ستا دپاره هیڅ نشته دي. ستا مرضی ده که اسلام اختیاروي او که نه. نو وي ونیل چه الحق من ربك فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر (نو دې نه پس د تالیف قلب دپاره زکوة ورکول بند شو.

خو په دې (۳) اشکال داکسړي چه دمولفه القلوب ایت مدنی او د فمّن شاء فليؤمن الخ ایت مکي دي. په دې وجه د آیت دمولفه القلوب دپاره ناسخ نشی کیدي.

علامه شامی په (۴) رد المختار کښې فرمائی چه (۵) دمولفه القلوب دپاره دناسخ «فاقتلوا المشركين حيث وجدتموهم» ایت دي یا بیا (۶) «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (۱۱۱)

(۱) امام ترمذی رحمه الله اگر چه د امام احمد مسلك متعین طور باندې دامام ابوحنيفه رحمه الله اود امام مالك رحمه الله سره نقل کړي دي خو په حقیقت کښې د امام احمد رحمه الله دوه روایتونه دي کما بیناه مرتب عفی عنه.

(۲) سورة كهف ایت غیر ۲۹ پاره ۱۵ مرتب عفی عنه.

(۳) اوگورنی فتح القدیر (ج ۲، ص ۱۵) باب ما يجوز دف الصدقة اليه ومن لا يجوز، او هم فتح الملهم (ج ۳، ص ۷۵) باب اعطاء المولقة ومن يخاف على إيمانه مرتب عفی عنه.

(۴) ذكره العلامة العثماني رحمه الله في فتح الملهم (ج ۳، ص ۷۵) باب اعطاء المولقة ومن يخاف على إيمانه المرتب عفی عنه.

(۵) (۶) (۷) (۸) (۹) (۱۰) (۱۱) (۱۲) (۱۳) (۱۴) (۱۵) (۱۶) (۱۷) (۱۸) (۱۹) (۲۰) (۲۱) (۲۲) (۲۳) (۲۴) (۲۵) (۲۶) (۲۷) (۲۸) (۲۹) (۳۰) (۳۱) (۳۲) (۳۳) (۳۴) (۳۵) (۳۶) (۳۷) (۳۸) (۳۹) (۴۰) (۴۱) (۴۲) (۴۳) (۴۴) (۴۵) (۴۶) (۴۷) (۴۸) (۴۹) (۵۰) (۵۱) (۵۲) (۵۳) (۵۴) (۵۵) (۵۶) (۵۷) (۵۸) (۵۹) (۶۰) (۶۱) (۶۲) (۶۳) (۶۴) (۶۵) (۶۶) (۶۷) (۶۸) (۶۹) (۷۰) (۷۱) (۷۲) (۷۳) (۷۴) (۷۵) (۷۶) (۷۷) (۷۸) (۷۹) (۸۰) (۸۱) (۸۲) (۸۳) (۸۴) (۸۵) (۸۶) (۸۷) (۸۸) (۸۹) (۹۰) (۹۱) (۹۲) (۹۳) (۹۴) (۹۵) (۹۶) (۹۷) (۹۸) (۹۹) (۱۰۰)

دې بيا د حضور نبی کریم صلی الله عليه وسلم ارشاد^(۱) دې چه «توخذ من اغنيائهم وتورد علی فقرائهم» ناسخ دې بيا هم دامکن دی چه د صحابه کرام رضی الله عنهم ته ددې مصرف په منسوخ کیدو څه بل دلیل قطعی هم معلوم شی بيا بعضو خلکو او فرماییل چه دمولفة القلوب حکم منسوخ نه دې بلکه معلول بعلیه دې او علت ضعف د اسلام وو. نو چه کله داضعف ختم شو نو دا مصرف هم ختم شو خو دشیخ ابن همام په دې دا اعتراض کړی دې^(۲) چه د علت د ختمیدو سره دمعلول ختمیدل نه لازمیږی. لکه چه درمل^(۳) او د اضطباع^(۴) علت ختم شوې دې خو حکم اوس هم باقی^(۵) دې^(۶).

دا ټولې خبرې دهغه حضراتو په قول وی چه دا وائی چه د مولفة القلوب مصرف اوس ختم شوې دې خو دمحققینو یو جماعت ددې خبرې قائل دې چه په مولفة القلوب کنبې کافر کله هم داخل نه وو. او نه ددې مصرف لاتدې دوی ته زکوة ورکړې شو دا مصرف صرف

^(۱) رد المختار کنبې دمولفة القلوب سره بحث (ج/ ۲، ص/ ۳۴۲) باب المصرف راځی خو په دې مقام باندې علامه شامی لیکلی چه ((فاقولوا لشرکین الخ او د لن یجعل الله الخ دواړو ایتونو نه څه تذکره کړې ده او نه څه بحث کړې دي والله اعلم مرتب عفی عنه).

^(۲) سورة توبه ایت ثمر ۵ پاره غیر ۱۰ مرتب عفی عنه).

^(۳) سورة نساء ایت غیر ۱۴۱ پاره غیر ۵ مرتب عفی عنه).

^(۴) ترمذی (ج/ ۱، ص/ ۱۰۸) باب ماجاء فی کراهية اخذ خیار المال فی الصدقة مرتب عفی عنه).

^(۵) فتح القدیر (ج/ ۱، ص/ ۱۵) باب من يجوز دفع الصدقة اليه ومن لا يجوز.

^(۶) یعنی دبیت الله شریف د طواف دوران کنبې دشروع دریو چکرو کنبې پهلوانی کول، ۱۲ مرتب.

^(۷) درمل کولو په وخت کنبې څادرد بنی بغل لاتدې راویستل اوددې دواړه سرونه په گسه اوگه باندې اچول، یو په مخامخ او بل په شا باندې، ۱۲ مرتب.

^(۸) په اوومه هجرتی کنبې چه کله نبی کریم صلی الله عليه وسلم د قضاء عمرې دپاره خپلو ملگرو سره مکې مکرمې ته تشریف یووړ نو په هغه وخت کنبې د مکې کفارو ددوی او ددوی د ملگرو باره کنبې مشهوره کړې وه چه (اضناهم حی یثرب) یعنی دمدينې نجارو دوی لره کمزوری کړی وو. په هغه وخت دمکې مشرکان دمسلمانانو د کتلو دپاره جمع شوی وو په دې وجه په هغوی د رعب اچولو حضرت نبی کریم صلی الله عليه وسلم خپلو ملگرو ته د رمل او اضطباع حکم ورکړ او ورته نې او فرماییل چه په رمل او اضطباع باندې عمل اوکړنی او دخپل قوت او طاقت مظاهره اوکړنی، خو لا د طواف درې چکړې مکمل شوې وې چه مشرکان واپس لاړل او مسلمانانو رمل وغیره ختم کړل. دې نه پس اگر چه کفارو باندې اظهار قودو شوکت دا علت ختم شو خو په طور د یاداشت داعمل مشروع او گرزولې شو. نو څمونږ په نزد د طواف په شروع کنبې دریو چکرو کنبې رمل او اضطباع مستون ده. خودهغې نه پس سعی وی. والله اعلم مرتب.

^(۹) بيا د بعضو حضراتو په نزد دا حکم عهد نبوت سره خاص وو، او گورنی فتح القدیر ج/ ۲، ص/ ۱۵، ۱۲ م

د مسلمانانو مذکوره څلور قسمونو دپاره وو. او چه څنگه د زکوة په مصارف ثمانية کښي
داکثر مصارفو د فقر شرط ملحوض دي. داسي دي کښي هم دي او دا حکم مخکښي په
شان نن هم منسوخ نه دي بلکه اوس هم داسي فقراء مسلمانان په اتفاق زکوة اخيستي شي
چه دکومو تاليف قلوب مقصود وي. علامه قرطبي رحمته الله عليه په خپل (۱) تفسير او قاضي
الله پاني پاتي رحمته الله عليه په خپل تفسير (۲) مظهری کښي ددې ټولو خلقو فهرست ورکړي دي چې
کومو د حضور نبي کریم صلی الله عليه وسلم په زمانه کښي د کفر سره د تاليف قلب په طور
مال ورکړي دي. بيا ئي دوی کښي هر يو دپاره دا ثابت کړی دی چه دا مال دوی ته د زکوة
نه نه بلکه د مال غنیمت نه ورکړي شوي وو. لکه په حدیث دباب کښي هم د صفوان بن امیه
چه کومه واقعه بیان شوې ده هغې ته دا معلومیږي چه دوی ته ورکړي شوي مال غنیمت نه
وو لکه دیوم حنین الفاظ په دې شاهد دی

دایه دي باب کښي بهترين تحقیق دي اوددې په رڼا کښي ډیر سخت (۳)
اشکالات په خپله حل کيږي. والله اعلم

باب (۴) ما جاء فی المتصدق یرث صدقته

((کنت جالسا عند النبی صلی الله علیه وسلم اذا أتته امرأة فقالت یا رسول الله صلی الله علیه وسلم انی کنت تصدق علی امی بجارة والمال کانت
قال وجب اجرک وردها علیه المیراث (۱) قالت : یا رسول الله صلی الله علیه وسلم صوم شهرا أفأصوم عنها ؟ قال : صومي عنها
قالت : یا رسول الله صلی الله علیه وسلم انما لم تحج قط أفأحج ، قال نعم احجی عنها))

(۱) یعنی الجامع الاحکام القرآن المعروف بتفسير القرطبي (ج/ ۸ ، ص/ ۱۷۹) المسئلة الثانية عشرة تحت قوله تعالى : انما الصدقات للفقراء ايت غير ۶۰ پاره غير ۱۰ مرتب عفی عنه -
(ج/ ۴ ، ص/ ۲۳۵، ۲۳۶) سورة التوبة تحت قوله تعالى : والمولفة ا لقلوبهم ايت غير ۶۰ پاره غير ۱۰ مرتب عفی عنه -

(۲) مثلاً که دا منسوخ او وگټلې شي نو ناسخ به کويو گرزولې شي ؟ مرتب -
(۳) د مولفة القلوب سره متعلق تفصيل بحث دپاره اوگورئ

فتح القدير (ج/ ۲ ، ص/ ۱۵ و ۱۴) باب من يجوز دفع الصدقة اليه ومن لا يجوز
الجامع الاحکام القرآن المعروف بتفسير القرطبي (ج/ ۸ ، ص/ ۱۷۸ تا ۱۸۱) المسئلة الثانية عشرة تحت قوله

تعالى انما الصدقات للفقراء الخ

(۳) تفسير المظهری (ج/ ۴ ، ص/ ۲۳۶) والمولفة قلوبهم

(۴) فتح الملهم (ج/ ۳ ، ص/ ۷۴ تا ۷۶) باب اعطاء المولفة ومن يخاف علی ایمانه

(۵) معارف القرآن (ج/ ۴ ، ص/ ۴۰۱ تا ۴۰۴) مرتب عفی عنه -

(۶) شرح باب از مرتب -

(۷) المتصدق بالشئ اذا ورثه جاز له اخذه عندنا وعند غيرنا من الائمة
قال العيني : واجمعوا ان من تصدق بصدقة ثم ورثها انما حلاله ، وذكر حديث الباب ثم قال : زكا ابن الميراث

وشدت لفرقه من اهل الظاهر فكرهت اخذها بالميراث وراه من باب الرجوع في الصدقة وهو سهو لا انما لا يورث
قهر ، وانما كره شراؤها لئلا يحاييه المصدق بها عليه فيصير عاندا في بعض صدقة لان العادة ان الصدقة

مسئلة النيابة في العبادة (١) به حديث دباب كنبي د حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا ارشاد د صومی عنہا نہ استدلال کوی چه امام احمد رحمہ اللہ او امام اسحاق رحمہ اللہ دا وائی چه به بدنی عباداتو کنبی لکه صوم و صلوة کنبی هم نیابت جاری کیږی. (١)
د جمهورو په نزد خالص بدنی عباداتو کنبی نیابت نه جاری کیږی. (١)

تصدق بما عليه يسامحه اذا باعها ، وقال جماعة من العلماء كان عمر رضى الله عنه لا يكره ان يشتري الرجل صدقته اذا خرجت من يد صاحبها الى غيره ، رواه الحسن عنه وقال به هو ابن سيرين .

وقال ابن بطال : كره اكثر العلماء شراء الرجل صدقته لحديث عمر رضى الله عنه يعنى ان عمر الخطاب تصدق بفرس في سبيل الله فوجده يباع فاراد ان يشتريه ثم اتى النبي صلى الله عليه وسلم فاستامره فقال : لا تعد في صدقتك ، صحيح بخارى ج ١/ص ٢٠١ و ٢٠٢ ، باب هل يشتري صدقته ، وهو قول مالك ، والكوفيين والشافعي سواء كانت الصدقة فرضا او تطوعا .

ومدار المسئلة على ضابطة يذكرها علماءنا بان تبدل الملك بوجوب تبدل العين وهذا الاصل ماخوذ من قوله عليه السلام ، هو عليها صدقة وهو لنا هدية في حديث انس عند البخارى ج ١/ص ٢٠٣ ، باب اذا تحولت الصدقة في قصة صدقة بريرة ، فبنا على هذه الاصل جاز شراء الرجل صدقته ولكن لحديث عمر ، كما بيناه انقبا بالتفصيل .

هذا البحث كله ماخوذ من العمدة للعيني ج ٩/ص ٨٥ ، ٩٦ ، باب هل يشتري صدقته والمعارف للنووي ج ٥/ص ٢٨٤ بتغير من المرتب -

(١) قال الشيخ برهان الدين صاحب الهداية العبادات انواع .

(٢) مالية محضة كالزكاة (٣) وبدنية محضة كالصلوة (٤) ومركبة متنها كالحج والنيابة تجرى في النوع الاول في حالتى الاختيار والضرورة لحصول المقصودة بفعل النائب ولا تجرى في النوع الثانى بحال لان المقصود هو اتعاب النفس لا يحصل به .

وتجربى في النوع الثالث عند العجز للمعنى الثانى وهو المشقة تقيض المال ولا تجربى عند القدرة لعدم اتعاب النفس ، هداية ج ١/ص ٢٩٤ باب الحج عن الغير ، مرتب -

(١) ومن قال به من السلف طائفة والحسن البصرى والزهرى وقتاده وابولور وهو قول الشافعي وبه قال لليث وابوعبيده في صوم النذر دون رمضان وغيره ، شرح الصحيح مسلم للنووي ج ١/ص ٣٦٢ باب قضاء الصوم عن الميت .

وفرق احد في صيام رمضان وصوم النذر فجازت في الثانى دون الاول عنده حتى قال الخنابلة : من مات وعليه ستون صوما من النذر فصام عن ستون رجلا في يوم واحد اجزا عنه ، ووقع التصريح في رواية ابن عباس عند البخارى على صوم النذر ج ١/ص ٢٦٢ كتاب الصوم من مات وعليه صوم كذا في المعارف ج ٥/ص ٢٨٦ ، ٢٨٧ مرتب

د جمهور و استدلال د حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ حدیث (۲) ته دي
 ((قال : لا یصلي احد ولا یصوم احد عن احد))
 د صحابه کرام رضی اللہ عنہم تعامل (۳) هم ددي تائید کوي چه کوديو صحابی رضی اللہ عنہ ته دا منقول نه دی چه ده ديو
 ميت د طرفنه مونځ کړي وی یا نه روژه نيولې وی
 ترکومي چه حدیث (۱) د باب تعلق دي نو ددي جواب دادي چه یا خو دا د حضرت عبدالله ابن عباس
رضی اللہ عنہ په روایت منسوخ دی یا ددي صحابی رضی اللہ عنہ خصوصیت دي یا بیا ددي مطلب دادي چه روژه دخپل
 طرفنه او نيسه او ثواب نه مور ته اويځېنه . (۱)

(۱) قال النووي : وذهب الجمهور الى انه الايصام عن ميت لانذر ولا غيره حكاه ابن المنذر عن ابن عمر و ابن عباس وعائشه ورواية عن الحسن الزهري وبه قال مالك وابو حنيفة قال القافى عباس وغيره هو قول جمهور العلماء : شرح صحيح مسلم (ج/ ۱ ص/ ۳۶۲) باب قضاء الصوم عن الميت ثم اقم اجمعوا انه لا يصلي احد عن احد حيا وميتا وكذلك اجمعوا على انه لا يصام عن حي وانما الخلاف في الصوم عن الميت المعارف (ج/ ۵ ص/ ۲۸۷) مرتب

(۲) رواه النسائي في سننه الكبرى في الصوم باسناد صحيح وذكره البيهقي في سننه (ج/ ۴ ص/ ۲۵۷) باب من قال الصوم عنه وليه تعليقا وقال صاحب الجوهر : اسناد على شرائط الشخين الا محمد بن الاعلى فانه على شرط مسلم وروى الطحاوي في المشكل (ج/ ۳ ص/ ۱۴۱) عن زيد بن يزيد بن زريع به كذا في نصب الراية وحاشية البغية (ج/ ۲ ص/ ۴۶۳) باب ما يوجب القضاء والكفارة احاديث في عدم اجزاء الصوم عن الغير

همداشان موطا امام مالك كښي حضرت عبدالله بن عمر باره كښي مروی دی چه (وكان يسأل هل يصوم احد عن احد او يصلي احد عن احد؟ فيقول : لا يصوم احد عن احد ولا يصلي احد عن احد) (ص/ ۲۴۵) النذر في الصيام والصيام عن الميت.

د حضرت ابن عم مذكوره روايت سره متعلق تفصيل دپاره اوگورښي نصب الراية (ج/ ۲ ص/ ۴۲۳) همداشان دامام طحاوي سند سره روايت نقل كړي دي چه (عن عمرة بنت عبد الرحمن قلت لعائشة ان امي توفيت وعليها صيام رمضان ايصالح ان القضي عنها ؟ فقالت لا ولكن تصدقي عنها مكان كل يوم على مسكني خورم صيامت كذا نقل في العمرة (ج/ ۱۱ ص/ ۶۰) باب من مات وعليه صوم دا روايات اگر چه موقوف دي خو غير مذرك بالقياس كيډو په وجه د مرفوع كيډو په حكم كښي دي رشيد اشرف .)

(۳) قال مالك ولم يسمع عن احد من الصحابة ولا من التابعين بالمدينة ان احد منهم امر احد الصوم عن احد ولا يصلي عن احد وانما يفعله كل احد لنفسه ولا يعلمه احد عن احد ، نصب الراية (ج/ ۲ ص/ ۴۶۳) مرتب (۱) د قائلين نيابت في العبادات استدلال نورو هم دير احاديثونه دي ، لكه :
 (۱) عن عائشة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : من مات وعليه صيام صام عنه وليه صحيح البخاري (ج/ ۱ ص/ ۲۶۲) باب من مات وعليه صوم

(۲) عن ابن عباس قال : جاء رجل الى النبي صلى الله عليه وسلم فقال : يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ان مي ماتت وعليها صوم شرافتضيه عنها قال : نعم ، قد ين الله احق ان يقضى صحيح بخارى (ج) ۱ ص ۲۲۲

ددي جواب دادې چه د نور دلائلو په رڼا کښې دروميې حديث مبارك مطلب دادې چه د صام عنه وليه يادا القديه

او د دويم روايت مطلب هم دادې چه ته دخپلې مور بې بې د طرفته قضاء صوم اوکړه اودهغې صورت دادې چه قديه ادا کړه.

دجواب د مزید تفصيل دپاره اوگورنی عینی (ج) ۱۱ ص ۵۹ تا ۲۲ ، باب من مات وعليه صوم ... ۱۲ مرتب.

(۱) مسئله نیابت فی العبادة مکمل تفصيل دپاره اوگورنی عمدة القاری (ج) ۱۱ ص ۵۷ تا ۲۴ ، باب من مات وعليه صوم ، او معارف السنن (ج) ۵ ص ۲۸۵ تا ۲۹۳ -

دحديث باب لاتدي مسئله د ايصال ثواب هم زیر بحث راځي اودهغې خلاصه داده چه :

صاحب د هدايه فرماني چه : الاصل في هذا الباب ان الانسان ان يجعل ثواب عمله لغيره صلوة او صوما او صدقة او غيرها (كتلاوة القرآن والافكار) عند اهل السنة والجماعت لما روى عن النبي صلى الله عليه وسلم انه صلى يكشيئ املحين احدهما عن نفسه والاخر عن امته ممن اقربوا بوحداية الله وشهدله بالبلاغ (اوگورنی ابن ماجه (ص) ۲۲۵ و (ص) ۲۲۲ ، باب اضاحي رسول الله صلى الله عليه وسلم جعل تضحية احدي الشاتين لامتة هدايه (ج) ۱ ص ۲۹۲ ، باب الحج عن الغير

البتة اهل سنت والجماعت کښې امام مالک اوامام شافعی ددي خبرې قائل دي چه دعبادات بدنيه محضه ثواب مری ته نشی رسولې . البتة دهغوی حق کښې دعا خیر کولې شی . اود عبادات ماليه محضه ثواب رسولې شی لکه صدقه وغیره . چه کوم بدنې کیدو سره سره مالی هم وی لکه حج خو دشوافعو فتوی دي باندې ده چه د قران پاک د تلاوت ثواب مری ته رسیدلې شی -

دي مسئله کښې امام ابوحنيفه او جمهورو مسلک يو معتدل مذهب دي نو په دي کښې دامام احمد مسلک په شان وسعت دي چه خالص عبادات بدنيه هم نيابت لره جائز اوگرزولو ، اونه دامام مالک پشان او امام شافعی په شان مسلک دتنگی دي چه مری ته د عبادات بدنيه محضه ثواب هم نه تی رسولې .

ثم اختلف ان هذا الثواب هل هو للميت فقط ؟ اوله وللحي جميعا ، وهل ذالك مختص بالنافلة او بعيم القرينة ؟ ولكن لا تسقط اصلها عن وحيث في ذميتها ؟ اقول ليس هذا محل تفصيلها ، نعليك بكتب الفقه المطولة

هذا كله ماخوذ من الهداية (ج) ۱ ص ۲۹۴ و شرحها فتح القدير (ج) ۲ ص ۳۰۸ والمعارف (ج) ۵

ص ۲۸۶ و ۲۸۷ (رشيد اشرف) -

باب ما جاء في نفقة المرأة من بيت زوجها (۱)

((عن أبي امامة الباهلي قال سمعت رسول الله ﷺ يقول في خطبته عام حجة الوداع : لا تنفق المرأة من بيت زوجها الا ياذن زوجها قيل : يا رسول الله ولا الطعام ؟ قال ذلك الفضل أموالنا))
 بنسخي ته كه د خاوند د طرف نه صراحة يا دلالة يا عرفا اجازت وي نو دي دپاره دييت زوجي
 اتفاق صحيح دي بلكه په دي اتفاق داداجر مستحقه هم وي او دعدم اجازت په صورت كښي
 دمال دزوج نه دي دپاره نه اتفاق جائز وي او نه به داداجر مستحق وي . بلكه دا اتفاق به دي
 دپاره په آخرت كښي وپال جوړيږي .

خودلته د اسوال پيدا كيږي چه په (۲) بخاري شريف كښي د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه كې
 روايت مرفوع مروى دى چه ((قال : اذا انفقت المرأة من كسب زوجها عن امره فلها نصيب
 اجره)) دي كښي د من غير امره نه څه مراد دى ؟ حضرت شاه صاحب فرمائي چه فيه الشك
 فانه ان كان الغرض من غير امره .

((التصريح وكان هناك اذن لها دلالة او عرفا فلها الاجر كاملة من غير تصنيف وان لم يكن لها امره
 يكن لها اذن دلالة ولا عرفا فكيف الاجر ؟ بل هناك عليها وزر)) بيا حضرت شاه صاحب رحمته الله
 پخپله ددي دا جواب وركړي دي چه ددي مطلب دادي چه كه بنخه د خاوند په هغه اجازت
 سره چه كوم دي ته عرفا يا دلالتا حاصل شوي وي بغير د صريح په صورت كښي دا دپوره
 اجر مستحق ده .

((عن عائشة رضي الله عنها عن النبي ﷺ انه قال : تصدقت المرأة من بيت زوجها كان لها به اجر وللزوج مثل ذلك
 وللخازن مثل ذلك ولا ينقص واحد منهم من اجر صاحبه شيئا له ما كسب ولها بما انفقت)) په مذكوره حديث
 مبارك كښي احر دزوج دخازن تي چه كوم داجر د امرا سره تشبيه وركړي شوي ده . ځنگه چه دوي
 كښي به يو داجر مستحق وي . داسي نور به هم د مشارك في الطاعات كيږي په بناء داجر مستحق وي
 ، ((وليس معناه ان يراحم احد في اجر)) (الآخر)

((والله (۱) اعلم))

(۱) ددي نه د رومي دوه بابونو باب ماجاء في العود الصدقة اود باب ماجاء في الصدقة عن الميت
 سره متعلق تشریح په تیر شوی باب ماجاء في المتصدقة صدقته په شرح او ددي په حواشي كښي تیر
 شوي دي مرتب عفی عنه .

(۲) (ج / ۲ ، ص / ۸۰۷) كتاب النفقات باب نفقة المرأة اذا غاب عنها زوجها ونفقة الولد مرتب عفی عنه .
 (۳) ويمكن ان يكون المراد المشاركة في اصل الثواب فيكون ثواب وان كان احد هما اكثر ولا يلزم ان يكون
 مقدار ثوابهما سواء بل يكون هذا اكثر وقد يكون بهذا بعكسه و قريب منه ما في الفتح (ج / ۳ ، ص / ۲۴۰)
 كذا في المعارف (ج / ۵ ، ص / ۲۹۷) مرتب عفی عنه .

(۴) دمسئله الباب سره دمتعلقه تشریح او دد تفصيل دپاره اوگورني عمدة القاري (ج / ۸ ، ص / ۲۹۰)
 باب من امر خادمه بالصدقة ولم يتناول بنفسه او (ج / ۸ ، ص / ۳۰۴ ، ۳۰۶) باب اجر الخادم اذا
 تصدق بامر صاحبه غير مفسد مرتب عفی عنه .

باب ماجاء فی (۱) صدقة الفطر

((کنا نخرج زکوة الفطر اذا کان فینا رسول الله ﷺ صاعاً من طعام او صاعاً من شعیر او صاعاً من تمر او صاعاً من زبيب او صاعاً من اقط فلم نخرجه حتی قدم معاوية المدينة فکلم فکلم فکان فیما کلم به الناس ان لا یرى مدین من سمراء الشام تعدل صاعاً من تمر قال : فاعذل الناس بذالك قال ابوسعید : فلا ازال اخرجه کما کنت اخرجه))

د صدقة الفطر سره متعلق خو مباحث درجه ذیل دی .

رومی بحث * رومی بحث دادی چه د ائمه ثلاثه به مذهب ددی د (۱) وجوب دیاره هیخ نصاب نه دی مقرر بلکه دا به هر هغه سری واجب ده چه دهغه سره قوت یوم وليلة وی او دامام ابوحنیفه رحمته الله به نزد د صدقة الفطر هم هغه نصاب دی چه کوم د زکوة دی ، اگر چه مال نامی کیدل شرط ندی اونه حولان الحول شرط دی .
ائمه ثلاثه دا وائی چه به پورا ذخیره دا حدیثو کنبی چرته هم صدقة الفطر نصاب نه دی بیان شوی . به دی وجه دقوت یوم وليلة والا هم به دی حکم کنبی شامل دی .

(۱) لا یدهمنا من معرفة الفطر لغة وشرعا ففی العمدة للنعیمی : قال النوی : هی نقطة مولدة لاعربية ولا معربة بل هی اصطلاحیة للفقهاء کافما من الفطر التي هی النفوس و الخلق ذکرها صاحب الحاوی والمندری .
قلت (ای یقول النعی) ولو قيل لفظة اسلامية کان اولى لانها ما عرفت الا فی الاسلام و یوید هذا ذکره ابن العربي هو اسمها علی لسان صاحب الشرع :
ویقال لها :

① صدقة الفطر ② وزکوة الفطر ③ وزکوة رمضان ④ وزکوة الصوم وفی حدیث ابن عباس رضی الله عنهما ⑤ صدقة الصوم وفی حدیث انبی هريرة رضی الله عنهما ⑥ صدقة رمضان وتسمى ایضا ⑦ صدقة الرؤس (۸) زکوة الایدان سماها الامام مالک رحمته الله . واما شرعا : فانما اسم لما یعطى من المال بطریق الصلة ترجما مقدارا واختلاف الیه فانما تعطى صله تکر ما لا ترجح (ج/ ۹ ، ص/ ۱۰۷) فی بدایه ابواب صدقة الفطر .

وفی المعارف للنوی رحمته الله (ج/ ۵ ، ص/ ۲۹۹ ، ۳۰۰) .
قال الشیخ و اضاف الشرع الصدقة الی الفطر فدل علی ان الفطر سببها فان الاضافة تدل فی مثلها علی السبب کما فی کتب الاصول .

اقول : المشهور انما من اضافة الشئ الی شرطه حجة الاسلام وقیل اضیفت الی الفطر لکونها تحب بالفطر من رمضان قاله فی العمدة (ج/ ۴ ، ص/ ۳۶۱) .

وقال فی البحر و لاضافة فیها من اضافة الشئ الی شرطه وهو مجاز لان الحقيقة اضافة الحکم الی سببه وهو الرأس بدلیل التعدد بتعدد الرؤس الخ (رشید اشرف مرتب عفی عنه) -

(۲) ثم اعلم ان العلماء اختلفوا فی صدقة الفطر هل هی فرض او واجبة او سنة ام فعل خیر مندوب الیه ؟ فقالت

هی فرض وهم ائمة الثلاثة الشافعی رحمته الله ومالک رحمته الله واحمد رحمته الله وقال اصحابنا هی واجبة ، قالت طائفة هی سنة وهو قول مالک رحمته الله فی رواية ذکرها صاحب الذخیرة وقال بعضهم هی فعل خیر قد كانت واجبة ثم نسخت .

وراجع للتفصیل عمدة القاری (ج/ ۹ ، ص/ ۱۰۸) باب فرض صدقة الفطر وشرح صحیح مسلم للنوی (ج/ ۱ ، ص/ ۳۶۷) باب زکوة الفطر مرتب عفی عنه -

امام ابوحنیفه رحمته الله فرمائی ہے کہ احادیثو کنبی خانی پہ خاند صدقۃ الفطر نہ دزکوة الفطر پہ الفاظ تعبیر شوی دی لکہ حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ اود حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ پہ احادیثو دیاب کنبی دزکوة الفطر لفظ استعمال شوی دی ہے کوم نصاب دزکوة دی ہم ہفہ صدقۃ الفطر ہم دی دا شان پہ قرآنکریم کنبی ہم پہ صدقۃ الفطر دزکوة اطلاق شوی دی لکہ (۱) «قد افلح من ترکى وذكر اسم ربه فصلى» دی کنبی دیرو مفسرینو دقول مطابق دصلوة نہ مراد صلوة عید دی اود ترکی نہ مراد صدقۃ الفطر (۲) اداکول دی . یہ دی وجہ ہے کله صدقۃ الفطر زکوة اوگرخولی شی نو ددی نصاب بہ ہم ہفہ وی ہے کوم دزکوة دی (۳)

دویم بحث* دویمہ مسئلہ دادہ ہے د انمہ ثلاثہ پہ نزد صدقۃ الفطر کنبی غنم ورکری شی اوکی اوریشی اوکے کہجوری اوکے میوہ تول پہ فی کس یو صاع (۴) واجبیبری . ددی پہ خلاف د امام ابوحنیفہ رحمته الله پہ نزد د غنمو نصف صاع اودنورو اجناسو یو صاع واجبیبری .

(۱) سورة الاعلى ایت ۱۴ تا ۱۵ بارہ نمبر ۳۰ مرتب عفی عنہ -

(۲) وعن علی کرم الله وجهه : ترکی ای تصدق صدقۃ الفطر و ذکر اسم ربه کبر يوم العيد فصل صلاة العيد وعن جماعة من السلف ما يقتضي ظاهره روح المعاني (ج/ ۱۵ ، ص/ ۱۲۶) جزء عم سورة الاعلى ایت ۱۴ تا ۱۵ .

او نورو روایتونہ ہم پہ دی دال دی ہے پہ مذکورہ ایت کنبی د ترکی نہ مراد زکوة الفطر دی اود صلی تہ مراد داخر مونخ دی . د تفصیل دپارہ اوگورنی معارف السنن (ج/ ۵ ، ص/ ۳۰۱ ، ۳۰۲) مرتب عفی عنہ -

(۳) دی نہ علاوہ کہ ہر سری باندی ہے د قوت و یوم لیلة مالک وی صدقۃ الفطر پری واجب کری شی نو دی سرہ قلب موضوع لازم کیبری . خکہ ہے نہ ہفہ قوت یوم و لیلة لہ پہ طور د صدقۃ الفطر ادا کوی او صبا بہ ہفہ پخبلہ دخپلی غریبی پہ وجہ پہ سوال کولو مجبورشی . (کما فی نور الانوار لملاحیون (ج/ ص/ ۵۵ و ۵۶) مبحث الامر مرتب)

(۴) د صاع تہ مراد عراقی صاع دی . اودا د اتلورطلو وی . د رطل وزن خلور دیرش تولی او یونیمہ ماشہ وی . اود صاع وزن بحساب مثقال خلور ماشی او خلور رتی وی . اودا دری زرہ دوه سوہ خلورینت ماشی وی یعنی دوه سوہ اویا تولی . دی حساب سرہ دری سیرہ شیرچتاکئی پورا صاع شو او یو نیم سیر دری چتاکئی نصف صاع شو .

درہم د دریو ماشو او یورتن او ۱۵ رتو ، اعتبار سرہ دیو صاع دوه دوه اویا تولو وی . او نیم صاع یو سل شیرینت تولو او شیرو ماشو وی . یعنی دانگریزی سیر حساب سرہ پورا صاع دری سیرہ او شیر او مد د اتہ دیرش تولو او دریو ماشو اعتبار سرہ یو صاع دوه سوہ اتیا تولو او شیرو ماشو وی او نیم صاع یو سل خلورینت تولو او دریو ماشو وی . یعنی پورا صاع دری نیمو سیرو او شیرو ماشو شو او د صاع د وزن معلومولو دپارہ ہے کومی دری طریق لیکلی شوی دی کہ دی کنبی ہر یوی اختیار کری شی نو صدقۃ فطر بہ ادائی . خو چونکہ آخری حساب کنبی زیاتی دی پہ دی وجہ ددی مطابق دی ادا

د ائمه ثلاثه استدلال د حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ د باب نہ دی ((کما تخرج زکوة الفطر اذا كان فينا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم صاعا من طعام او صاعا من شعير او صاعا من تمر من زبيب او صاعا من اقط)) (سنن) دی حدیث کنبی لفظ د طعام استعمال شوی دی چه هغه ائمه ثلاثه په غنیمو محمول کری دی. دا حنفو دلیل لاندی درج دی.

① همدغه باب کنبی مخکنی د ((عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده)) په طریق سره روایت مروی دی چه ((ان النبي صلی اللہ علیہ وسلم بعث مناديا في (١) فجاج مكة الا ان صدقة الفطر واجبة على كل مسلم ذكرا او انثى حر او عبد او صغير او كبيرا (٢) مدان من قمح ارسوا صاع من طعام)) امام ترمذی رحمته اللہ علیہ ددی حدیث مبارک د ذکر کولو نه پس فرمائی چه (حضرت عبدالله ابن عباس وهذا حدیث غریب حسن)).

② امام طحاوی رحمته اللہ علیہ په (٣) شرح معانی الآثار کنبی د حضرت ثعلبه بن ابی صعیر عن ابيه په طریق سره مرفوع نقل کری دی. ((ادوا زکوة الفطر صاعا من تمر و صاعا من شعير او نصف صاع من بوا او قال قمح عن كل انسان الخ)) ددی نه هم دا حنفو مسلك صفا معلومی.

③ (٤) طحاوی کنبی هم حضرت اسماء بنت ابی بکر نه روایت دی چه ((قالت : کما نودی زکوة الفطر على عهد رسول الله مدين من قمح)).

④ (٥) طحاوی (٦) کنبی د حضرت سعید بن المسیب نه مرسل مروی دی چه ((ان رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرض زکوة الفطر مدين من حطة)) دا حدیث مبارک اگر چه مرسل دی خود سعید بن المسیب مراسیل د شوافع په نزد هم حجت دی ، دی نه علاوه امام طحاوی رحمته اللہ علیہ د ابوسعید بن عبدالرحمان رضی اللہ عنہ ، عبيد الله بن عبدالله بن عتبة رضی اللہ عنہ ، قاسم بن محمد رضی اللہ عنہ ، سالم بن عبدالله رضی اللہ عنہ مراسیل هم ددی مطابق روایت (٧) کری دی.

د اشان د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ (٨) حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ (٩) حضرت عثمان رضی اللہ عنہ (١٠) حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ (١١) حضرا ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ (١٢) حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ (١٣) حضرت عمر بن

کری شی او دی کنبی احتیاط دی. یعنی پاؤ کم درې سیره. یا درې نیم سیره او شپږ ماشې وغیره که ورکړي شی نو دی سره به صدقه فطر ادا شی. تفصیل د پاره اوگورنی جواهر الفقه (ج ١ ص ٤٢٤ ، اوزان شرعیه ، مرتب عفی عنه).

(١٤) دفع جمع ده چه معنی تی ده دره یعنی ددوه غرونو مینځ کنبی فراخه لار مرتب عفی عنه. (١٥) یو مد ددوه رطلو وی اوصاع د خلورو مدو وی ، په دی وجه دوه مده د نصف صاع او مساوی به وی واضح دی وی چه مد وزن په اعتبار سره د دوه سوؤ او شپیتو د رهمو برابر وی یعنی اته شپيته ټولې او درې ماشې مرتب عفی عنه.

(١٦) السوی السوی برابر مرتب عفی عنه.

(١٧) (ج ١ ، ص ٢٧٠) باب مقدار صدقة الفطر مرتب عفی عنه.

(١٨) (ج ١ ، ص ٢٦٩) باب مقدار صدقة الفطر مرتب عفی عنه.

(١٩) (ج ١ ص ٢٧٠) باب مقدار صدقة قطر.

(٢٠) طحاوی (ج ١ ، ص ٢٧٠ تا ٢٧١)

(٢١) عن قلابة اخبرني الى ابي بکر الصديق صاع برين اثنين طحاوی (ج ١ ص ٢٧٠).

عبدالعزیز (رضی اللہ عنہ)، حضرت مجاہد (رضی اللہ عنہ) (۲) حضرت حکم (رضی اللہ عنہ) (۱) حضرت عبدالرحمان بن قاسم (رضی اللہ عنہ) (۱) و حضرت ابراہیم نخعی (رضی اللہ عنہ) (۱) آثار ہم امام طحاوی ددی مطابق روایت کری دی.
ترکومی چه حضرت ابوسعید خدری (رضی اللہ عنہ) حدیث دباب تعلق دی د ((صاعا من طعام)) چه کوم لفظ راغلی دی زمونری به نزد دی کبسی د طعام نه مراد غنم دی بلکه جوار یا باجره وغیره ده. په غنمو باندی دلفظ طعام اطلاق هله مشروع شو چه کله نه د غنمو استعمال زیات شو خو عهد رسالت کبسی دروستو زمانې په شان دخلقو عامه غذا غنم وو او د غنم وخت به چه د طعام لفظ اووئیلې شو نو دی نه مراد جوار یا باجره وغیره مراد وو لکه همدار حدیث چه په کوم طریق په ابو عمر حفص بن میسره نه مروی دی خو دی کبسی دا جمله هم شته دی چه ((قال ابو سعید رکان طعاما الشعیر والزبيب والاقط والتمر)) داشان حافظ آبن

(۱) عن ابن ابی صغیر قال : کنا نخرج زکوة الفطر علی عهد عمر بن الخطاب نصف صاع (ج/ ۱ ص/ ۲۷۰) -

(۲) حدثنا ابو زرعه عبدالرحمان بن عمرو الدمشقی قال : حدثنا القواریر ف ذکر یاسنا عن عثمان انه خطبهم فقال ادوا زکوة الفطر مدين من حنطة (ج/ ۱ ص/ ۲۷۰) -

(۳) عن ابی هريرة قال : زکوة الفطر عن حرو عبد ذکر انشی صغیر غنی او فقیر صاع من تمر او نصف صاع من قمح (ج/ ۱ ص/ ۲۷۰) باب مقدار صدقة الفطر مرتب -

(۴) عن الحسن ان مروان ابی سعیدان ابعت ابی یزکوة رقیقک ابوسعید للرسول ان مروان لا یعلم انما علینا ان نعطي لكل راس عند کل فطر صاعا من تمر او نصف صاع من بر (ج/ ۱ ص/ ۲۶۹) باب مقدار صدقة الفطر ۱۲ مرتب -

(۵) عن ابن عباس قال : امرت اهل البصرة اذ کنت لیهم ان یعطوا عن الصغیر والكبیر والحرود الملوک مدين من حنطة (ج/ ۱ ص/ ۲۷۰) -

(۶) عوف بیان کری چه کتب عمر بن عبدالعزیز ابی عد ابن ارطاة کتا بالفقراء علی منبر البصرة وانا اسمع اما بعد ، فامر من قبلک من المسلمین ان یمرجوا زکوة الفطر صاعا من تمر او نصف صاعا من بر (ج/ ۱ ص/ ۲۷۰) ۲۷۱ -

(۷) عن مجاهد : فی زکوة الفطر صاع من کل شیء سو الحنطة والحنطة نصف صاع (ج/ ۱ ص/ ۲۷۱) -

(۸) شعبه قال : سالت الحکم وحمادا وعبدالرحمان بن القاسم عن صدقة فقالوا نصف صاع حنطة (ج/ ۱ ص/ ۲۷۱ مرتب) -

(۹) مثل الر عمر ان عبدالعزیز (ج/ ۱ ص/ ۲۷۱) -

(۱۰) صحیح بخاری (ج/ ۱ ص/ ۲۰۴ و ۲۰۵) باب صدقة الفطر قبل العيد مرتب -

حجیر دصحبیح ابن حزمه په حواله سره دحضرت ابن عمر رضی الله عنہما روایت (۱) نقل کړې دي. ((قال لم تكن الصدقة على عهد رسول الله ﷺ الا التمر والزبيب والشعير ولم تكن الحنطة)) ددي روایتونو نه معلومیږي چه په عهد رسول الله ﷺ کښې به د لفظ دطعام اطلاق د غنمو (۲) نه علاوه په نورو اجناسو کیدو ددي وجه داده چه په دغه زمانه کښې غنم کم وو. بهر حال خلاصه داده چه په حدیث دباب کښې د طعام مراد غنم دی.

انمه ثلاثه دا هم وائی چه حضرت معاویه رضی الله عنه د غمونو د نصف صاع د ویستلو حکم (۳) ورکړې وو خو حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه دا قبول نه کړو لکه چه فرمائی چه (فلا ازال اخرجه کما کنت اخرجه))

ددي جواب دا ورکړې شوي دي چه ددي جملې مطلب دا نه دي چه حضرت ابوسعید رضی الله عنه په مخکښې شان یو صاع ویستله بلکه مطلب دادي چه هغه به مخکښې صدقه الفطر د غنمو نه ادا کولو بلکه دنورو اجناسو نه به ئې یو صاع ویستله او خپل عمل کښې څه تبدیلی اونه کړله. او نورو خلقو چه دحضرت معاویه رضی الله عنه مدینې ته دراتلونو پس هم هغوی په دي خپل کښې هېڅ بدلون اونکړ و خو نورو خلقو دحضرت معاویه دا قول ((ان لا یری مدین من سمرأ الشام تعدل صاعا من تمر)) واوریدو نو دنورو اجناسو نه ئې د صدقه الفطر ادا کولو په ځانې په طور د سراسیه د غنمو نصف صاع ویستل شروع کړل. گنې تر کومې چه د غنمو تعلق دي ددي باره کښې په خپله دحضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه مذهب دا وو چه په غنمو کښې نصف صاع واجبیږي لکه چه امام طحاوی رحمته الله د حضرت حسن بصری رحمته الله روایت (۴) نقل کړې دي ((ان مروان بعث الی ابی سعید ان ابعث الی بزکاة رقیقک فقال ابوسعید للرسول ان مروان لا یعلم انما علینا ان نعطي لكل رأس عند کل فطر صاعا من تمر او نصف صاع من برا))

خو حضرت گنگوهی رحمته الله دحضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه دقول ((فلا ازال اخرجه کما کنت اخرجه)) دا جواب (۵) ورکړې دي چه حضرت ابوسعید خدری ته په شروع کښې دا معلوم نه وه چه د غنمو نصف صاع په خپله حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم مقرر کړې وه. په دي وجه دوی دحضرت معاویه رضی الله عنه قول قیاس او گنړلو لکه په بل روایت دوی نه د اهم مروی دي

(۱) فتح الباری (ج/ ۳ ، ص/ ۲۹۶) باب صاع من زبيب مرتب غنی عنه -

(۲) د تفصیل دپاره اوگورئې فتح الباری (ج/ ۳ ، ص/ ۲۹۷) باب الصدقة قبل العيد مرتب غنی عنه -

(۳) لکه چه هغه فرمائی نو هغه فرمائی چه (ان لا یری مدین من سمرأ الشام تعدل صاعا من تمر ، یعنی څه گنرم چه دشام د غنمو دوه مده (غالبا د مالت اعتبار سره) یو صاع دکه جوړو مساوی وی ، مرتب) -

(۴) طحاوی (ج/ ۱ ، ص/ ۲۶۹) باب مقدار صدقة الفطر مرتب غنی عنه -

(۵) الکوکب الدرې (ج/ ۱ ، ص/ ۲۴۴) دحضرت گنگوهی رحمته الله دا جواب تسلیم دي یعنی فلا ازال اخرجه کما کنت اخرجه جملې نه اگر چه دحضرت معاویه تردید اودایبان کول مقصود دي چه ما مخکښې هم یو صاع غنمو ادا کولو. او دحضرت معاویه د نصف صاع د ویستلو د حکم ورکولو نه پس هم زما په دي عمل کښې څه فرق رانغلو. خو د حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه دا عمل ترهغه وخته وو تر کومې چه ده د نصف صاع قول دحضرت معاویه رضی الله عنه قیاس گنړلې وو او تفصیل دپاره اوگورئې متن کښې راځي. -

چه (۱) «تلك قيمة معاوية الا اقبلها ولا اعمل بها» خوروستو چه كله دوی ته دامعلوم شو چه
دانسف صاع دغنمو په خپله حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم مقرر کړې وونو دوی
مسلك هم دا شو چه دغنمو نصف صاع واجب ده ((كما يفهم من رواية الحسن البصري السني
ذكرناها انفا)) والله سبحانه وتعالى اعلم.

((قال فرض رسول الله ﷺ صدقة الفطر على الذكر والانثى والحر والمملوك صاعا من تمر أو من
شعير قال : فعدل الناس الى نصف صاع من بر))

د متجددينو يوه فاسده نظريه اوبعضي جواب *

د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما په حديث مبارك كښي د فعديل الناس الى نصف صاع من بر نشه
استدلال كوي اوبعضي متجددين دا خبره كوي چه د زكوة اود صدقات نصاب اود د دوی
شرح داد كولو غير متبدل نه ده بلكه د زمانې په تغير سره دې كښي هم تبديلي او كمې
زياتي كيدشي ، العياذ بالله.

په دې خپل باطل قول باندې رومي هغوی دادليل پيش كوي چه كه زكوة شرح غير متبدل
وي نو قران پاك كښي به ددې ذكر وو.

خودا خبره صرف په جهالت مني ده ځكه په قران پاك كښي د ټولو غير متبدل احكامو
استيعاب نشته دي . لكه قران پاك كښي د تعداد ركعات هم ذكر نشته دې حال دادې چه دا
غير متبدل دي .

دويم دليل دا پيش كوي چه قران كريم كښي نې فرمانيلي دي چه (۲) «ويستلونك ماذا
ينفقون قل العفوا» دې د ضرورت نه د زيات مال خرج كولو حكم وركړې شوې دي اود
ضرورت نه زيات مقدار د زمانې سره بدليږي . په دې وجه په خپله د قران پاك نه د نصاب
د زكوة قابل تغير كيدل ثابت شو.

ددې جواب دادې چه ددې آيت مبارك درې تفسيرونه دي .

① يو دا چه د آيه آيت د زكوة سره منسوخ دي او دهغي زمانې سره متعلق دي چه كله د زكوة
نصاب متعين نه وو .

② دويم دا چه دا آيت مبارك مجمل دي چه دهغي تفسير حضور نبی کریم صلی الله عليه
وسلم په نصاب د زكوة سره بيان كړې دي . اود دې په تفسير كښي حضور نبی کریم صلی
الله عليه وسلم كله هم دا هدايت نه دي وركړې چه روستو به دې كښي څه تبديلي پيدا
كيدشي ، په دې وجه آيت نه استدلال خالص د جهالت په وجه دي .

يو خبره د متجددين د طرفه دا ونيلي كيږي چه د حضور نبی کریم صلی الله عليه وسلم په
زمانه كښي په آسونو زكوة فرض نه وو ، حضرت عمر فاروق رضي الله عنه په آسونو زكوة فرض كړه ،
دې نه معلوميږي چه د زكوة نصاب او ددې تفصيلات د زمانې په تغير سره بدليدي شي

(۱) طحاوی (ج ۱ ، ص ۲۶۸) باب مقدار صدقة الفطر پوره روايت داشان دي : ((عن عياض بن عبد الله
قال سمعت ابا سعيد وهو يسأل عن صدقة الفطر قال : اخرج الا ما كنت اخرج على عهد رسول الله ﷺ صاعا
معاوية اخ مرتب عفى عنه) -
(سورة بقره آيت غير ۲۱۹ پاره غير ۲ مرتب عفى عنه) -

ددی جواب هم ظاهر دی هغه دا چه باب صدقة الخيل په تفصيل سره تیر شوی دی چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په آسونو باندي کوم زکوة فرض کړو هغه د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د حکم نه خلاف نه دي کړي . بلکه پخپله د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په زمانه کښي هم دنسل کښي په سانه آسونو باندي زکوة فرض وو خو په دغه دور کښي داسي آسونه عموماً نه موندی کیدل او زیات د سورلي دپاره وو . په دي وجه ددوی دا ارشاد او فرمایلو چه قد عفوت عن صدقة الخيل خود حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په زمانه کښي آسونه دنسل کښي دپاره ساتلي کیدل اوددوی کوم په حقیقت کښي نوی حکم نه وو بلکه دعهد رسالت دحکم تعمیل اوتنفيذ وو .

متجددين داهم وانی چه په حديث دباب کښي د اونیلي شوی دی چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په صدقة الفطر کښي د تمر یا دشعیر يو صاع مقرر کړي وو خو خلقو د غنمو نصف صاع ورکول شروع کړل .

ددی جواب دادی چه دامطلب نه دي چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دغنمو يو صاع مقرر کړی او خلقو ددي مخالفت او کړو او نصف صاع نې مقرر کړو . ځکه چه تیر شوی روایتونو کښي په تفصيل سره بیان شوی دی چه دهغي نه نابیني چه دغنمو رواج زیات نه وو ، په دي وجه دپرو خلقو ته ددي د تعین علم اونه شو . بیا چه کله دغنمو رواج زیات شونو هغوی د اوریشو اود کهجورو قیمت اولگولو او دغنمو نصف صاع نې ورکول شروع کړل . ځکه چه دکومو اجناسو باره کښي دشارع رضی الله عنه دطرفه څه تقدیر منقول نه وی نو دهغي په قیمت مطابق فیصله کولې شی . لکه چه د حضرت معاویه رضی الله عنه په واقعه کښي تیر شو .

اود حديث دباب مطلب دا هم کیدیشی چه د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په زمانه کښي به صدقة الفطر دکهجورو یا داوریشو نه ویتلي کیدل او ورستو دغنمو د نصف صاع ویتل شروع شو یعنی چه کومو حضراتو نه د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د تقدیر علم وو نو هغوی د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د تقدیر مطابق نصف صاع مقرر کړل او چه چاته د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د تقدیر علم نه وو نو هغوی قیمت اولگولو اودا مقدار نې مقرر کړو ، پدي وجه په مقادیرو دزکوة وصدقات کښي ترمیم په جواز باندي استدلال باطل دي .

((ان رسول الله ﷺ فرض زکوة الفطر من رمضان صاعاً من تمر او صاعاً من شعير علی کل حر او عبد ذکر او انثی من المسلمین))

پدي حديث کښي دمن المسلمین دالفاظو نه استدلال کوی ، اتمه ثلاثه دا فرماني چه صدقة الفطر صرف د مسلمانانو غلامانو دطرفه ورکول واجب دی . خو دامام ابوحنيفه رضی الله عنه او امام اسحاق بن راهويه رضی الله عنه په نزد غلام که مسلمان وی او که کافر دده سره زکوة الفطر ورکول په مولى واجب دی . دعطاه رضی الله عنه ، مجاهد رضی الله عنه ، سعيد بن جبیر رضی الله عنه ، عمر بن عبدالعزیز او دابراهيم رضی الله عنه هم دا (۱) مسلک دي .

(۱) د مذاهبو دتفصيل دپاره اوکورتی عمدة القاری (ج/ ۹ ، ص/ ۱۱۰) باب فرض صدقة الفطر مرتب

احناف په حدیث د باب کنبی من المسلمین الفاظ د غلامانو سره متعلق نه گرځوی. بلکه دا فرمان دې په دې تعلق من تجب علیه الصدقة سره دې یعنی صدقة الفطر په مسلمانانو واجب دې نه په کافرانو (۱) ددوی دلیل دادې چې حافظ ابن حجر رحمته الله علیه په فتح الباری (۲) کنبی د ابن المنذر رحمته الله علیه په حواله سره د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه نقل کوی چې هغوی به د خپل مسلمان او کافر دواړو غلامانو نه صدقه ورکوله حال دادې چې همداد حدیث د باب راوی دې (۳)

داشان په مصنف عبدالرزاق کنبی د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما (۴) نه د طحاوی په مشکل الآثار کنبی د حضرت ابوهریره رضی الله عنه (۵) نه هم دا شان مروی دی د مشکل الآثار روایت کنبی اگر چې ابن لهیعنه دې خو ده نه روایت کونکی عبدالله بن مبارک (۶) دې او عالمانو درجال تصریح کړې ده چې عبدالله بن مبارک، عبدالله بن مسلمه القعنبي او عبدالله بن وهب چې ابن لهیعنه نه کوم روا یتونه نقل کړي دي هغه قابل قبول کړي (۷)

داتول بحث په دې صورت کنبی دې چې کله په حدیث د باب کنبی من المسلمین زیاتې صحیح شی خود محدثینو یو جماعت دې زیاتې لره نه قبلوی تر دې چې ابن بزیزه خود ونیلي دي

الاسناد (۸) والمغنی. والله (۹) اعلم

(۱) دا حنفو استدلال د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد د عموم نه دې چې: ليس على المسلم في عبده صدقة الا صدقة الفطر (کذا في في فتح الباری (ج/ ۳ ص/ ۲۹۳ و ۲۹۴) باب صدقة الفطر على العبد وغيره من المسلمين ۱۲ مرتب) -

(۲) (ج/ ۳ ص/ ۲۹۴) باب صدقة الفطر على العبد وغيره من المسلمين، روایت دا شان مروی دې چې: ان ابن عمر كان يخرج عن اهل بيته حرهم وعبدهم صغیرهم و کبیرهم مسلمهم و کافرهم من الرقيق، ۱۲ مرتب (۳) قال (ابن المنذر) وابن عمر راوی الحديث وقد كان يخرج عن عبده الکافر وهو اعرف بمراد الحديث فتح الباری (ج/ ۳ ص/ ۲۹۴ مرتب) -

(۴) قال يخرج الرجل زکوة الفطر عن مملوک له وان كان يهوديا او نصرانيا نصب الراية (ج/ ۲ ص/ ۴۱۴) باب صدقة الفطر، مرتب -

(۵) كان يخرج زکوة الفطر عن كل السان يعول بمن صغیر او کبیر حر او عبدا لو كان نصرانيا و مدين من قمح او صاعا من تمر، زیلعی (ج/ ۲ ص/ ۴۱۴) صدقة الفطر مرتب -

(۶) حديث ابن الهیبة یصلح للمتابعة سيما من رواية ابن مبارک عنه زیلعی (ج/ ۲ ص/ ۴۱۴ مرتب) -

(۷) كما نقل في المعارف (ج/ ۵ ص/ ۳۱۳) -

(۸) کذا في حاشية الکوکب الدرر (ج/ ۱، ص/ ۲۴۴) وراجع للتفصیل المعارف (ج/ ۵، ص/ ۳۱۱)

(۹) اعلم ان هذا الباب (ان باب صدقة الفطر) يحتاج الى خمسة عشر معرفة:

باب حاجاء فی تقدیمها قبل الصلوة

«عن ابن عمر رضی اللہ عنہما أن رسول الله ﷺ كان يأمر بإخراج الركوة قبل الغدول للصلوة يوم الفطر»
 و اسمه أربعة به دي اتفاق دي چه د صدقه الفطر ادا كول داختر مونخ ته دتلونه مخكنبي (۱)
 مستحب ده. وفي (۲) معالم السنن وهو قول عامة اهل العلم.
 يساد عبد الفطر نه مخكنبي صدقة الفطر ادا كولو كنبي اختلاف دي دامام ابوحنيفة رحمته اللہ علیہ
 به نزد كال يا دوه كاله مخكنبي ادا كول (۳) صحيح دي. او خلف ابن ايوب رحمته اللہ علیہ ددي خبري
 قاتل دي چه يومياشت مخكنبي وركول (۴) صحيح دي. او دامام احمد رحمته اللہ علیہ به نزد يو

- الاول : معرفة صدقة الفطر لغة وشرعاً وقد بيناه مفصلاً فيما سبق
 الثاني : معرفة وجوبها (في حديث الباب واحاديث اخرى)
 الثالث : معرفة سبب وجوبها (وهو رأيونه مونة تامة ويلى عليه ولاية تاة)
 الرابع : معرفة شرط وجوبها (وهو الاسلام والحرية والغنى)
 الخامس : معرفة ركنها (وهو التملك)
 السادس : معرفة شرط جوازها يكون المصروف اليه فقيراً
 السابع : معرفة من تجب عليه (فتجب على الاب عن اولاده الصغار الفقراء وعلى السيد عن عبده ومديره
 ومديرته وام ولده)
 الثامنة : معرفة الذي تجب من اجله (هم اولاده الصغار ومالكيه للخدمة دون مكاتبه وزوجته)
 التاسعة : معرفة مقدار الواجب فيها .
 العاشر : معرفة الكيل الذي تجب به (وهو الصاع)
 الحادي عشر : معرفة وقت وجوبها (هو طلوع الفجر الثاني من يوم الفطر)
 الثانية عشر : معرفة كيفية وجوبها فتجب وجوباً موسعاً على الاصح
 الثالثة عشر : معرفة وقت استحباب ادائها (فقد اتفقت الائمة الاربعة في استحباب ادائها بعد فجر يوم الفطر قبل
 الذهاب الى الصلوة العيد)
 الرابعة عشر : معرفة جواز تقديمها يوم الفطر وسياتي تفصيله في الباب الاتي
 الخامس عشر : معرفة وقت ادائها (والتفصيل في الباب الاتي هذا ملخص ما في العمدة) (ج / ۹ ، ص / ۱۰۷ ،
 ۱۰۸) في بداية ابواب صدقة الفطر ومن يرد التفصيل البسط في هذه المباحث فعليه بالعين (ج / ۹ ، ص / ۱۰۷)
 (في نهاية ابواب صدقة الفطر رشيد اشرف) -
 (كما في عمدة القاري (ج / ۹ ، ص / ۱۰۸) قبيل باب فرض صدقة الفطر مرتب عفى عنه) -
 (ج / ۲ ، ص / ۲۱۵) باب متى تؤدي مرتب عفى عنه) -
 (كما في العين (ج / ۹ ، ص / ۱۰۸) مرتب عفى عنه) -
 (المعنى ان قدامه (ج / ۳ ، ص / ۶۸) باب صدقة الفطر مسئلة : قال وان قدمها قبل ذلك يوم او يومين
 اجزأه وقال بعض اصحابنا (اي الحنابلة) يجوز تعجيلها من بعد نصف الشهر مرتب عفى عنه) -

روخي يا دوه ورځې مخکې ادا کول صحيح دي نه مخکې نه. اوشو افغ نه دي بار
کېږي درې (۱) روايتونه دي.

① — ټول کال کېږي ادا کول صحيح دي.

② — رمضان کېږي ادا کول صحيح دي.

③ — د رمضان پرمېنې صبح صادق راختلو نه پس ادا کول صحيح دي. البته د رمضان په
پرمېنې شپه کېږي ادا کول صحيح نه دي.

نو جمهورو شوافعو دي کېږي دويم صورت ته (۲) ترجيح ورکړي ده. يعنې ((يجوز في جميع
رمضان))

بيا که صدقه الفطر داختر د مونځ نه د فارغيدو نه پس ادا کړي نو دا به ادا کونکې شي قضاء
نه ده او د تاخير چه کومه گناه شوې ده هغه په ادا کولو سره به ساقطه شي خو د شوافعو په
نزد داختر ورځ د تيريدو نه پس ورکول ادا نه ده بلکه قضا ده. او د حنابلة همدا (۳) مسلك
دي.

هغه ټول روايتونه چه دهغي په رمضان کېږي د صدقې ورکولو فضيلت معلومېږي په جواز
د تقديم دلالت کوي لکه په (۱) بخاري شريف کېږي د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه روايت
دي چه ((قال کان رسول الله ﷺ اجود الناس وکان اجود ما يكون في رمضان الخ)) او امام
بيهقي رحمته الله په شعب الايمان کېږي د حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه (۴) روايت نقل کړي دي چه
هغي کېږي ارشاد دي چه ((من تقرب فيه (اي رمضان) بخصلة من الخير کان کمن ادى فريضة
فيما سواه ومن ادى فريضة فيه کان کمن ادى سبعين فريضة فيما سواه الخ)) والله اعلم.
(از مرتب عفا الله عنه)

باب (۱) ما جاء في تعجيل الزكاة

((ان العباس رضي الله عنه سأل رسول الله ﷺ في تعجيل صدقته قبل ان (۲) تحمل فرخص له في ذلك)) د
نصاب دمکمل کيدو نه مخکې که زکوة ورکړي شي نو په اتفاق ادا کول صحيح دي
او ددي اتفاق حيثيت د صدقه نافله پشان وي. او که د نصاب دمکمل کيدو نه پس د حولان
ابوحنيفه رحمته الله، امام شافعي رحمه الله عليه، امام احمد رحمته الله او امام اسحاق رحمته الله په نزد

- (۱) كما في المعارف (ج ۵، ص ۳۱۴) نقلا عن شرح المذهب مرتب عفي عنه -
(۲) كما في المعارف (ج ۵، ص ۳۱۴) نقلا عن شرح المذهب (ج ۶، ص ۳۲۸) مرتب عفي عنه -
(۳) ارجع للتفصيل المعارف للبيوري (ج ۵، ص ۳۱۴) مرتب عفي عنه -
(۴) (ج ۱، ص ۳) كيف كان بدأ الوحي الى رسول الله ﷺ مرتب عفي عنه -
(۵) المعارف للبيوري (ج ۵، ص ۳۱۴، ۳۱۵) مرتب عفي عنه -
(۶) شرح باب از مرتب -
(۷) حل حولا (ن - ض) عليه امر الله واجب كيدل مرتب عفي عنه -

دنصاب مکمل کیدو نه پس اود حولان حول نه مخکښي دزکوة اداکول (۱) صحیح دی
خود سفیان ثوری رحمه الله اود (۲) امام مالک رحمة الله عليه په نزد اداکول صحیح نه دی.
امام مالک رحمة الله عليه غالباً حولان حول دموخ په وخت (۳) قیاس کړې دي چه څنگه
دخول د وخت نه رومبي مونخ صحیح نه دي دآشان حول حول نه مخکښي به زکوة نه ادا
کيږي. دجمهورو استدلال دحضرت علی عليه السلام د احادیثو دباب نه دي. اول روایت ذکر کړي
شوي دي او دویم روایت دادي چه ((عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لعمر: ان اقد اخذنا زکوة العباس عام
الاول للعام)) یعنی د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه نه ددي کال زکوة مونږ په رومبي کال
کښي وصول کړې دي.
د جمهورو د طرفه د امام مالک رحمة الله عليه د قیاس جواب ورکړې دي. چه وخت دموخ
دپاره سبب د (۴) وجوب دي او حولان حول شرط دادي چه داء دي نه (۵) سبب دوجوب دي
وجه نه د حولان حول قیاس کول په وخت دصلوة باندې ترجیح نه دی. والله اعلم.
(از مرتب عفا الله عنه)

باب (۱) ما جاء في النسي عن المسئلة

((عن أبي هريرة رضي الله عنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لان يغدو احدكم فيخطب على ظهره
فيتصدق منه ويتستغنى به الناس خير له من ان يسأل رجلاً اعطاه او منعه ذلك)) دمسئلة الباب
سره متعلق ضروري کلام د باب من تحل له الزکوة لاندې تیرشوي دي.
((فان اليد العليا خير من اليد السفلى)) ديد عليا اود يد سفلى نه څه مراد دی؟ نو دي باره
کښي دعلماء کرامو متعدد اقوال (۶) دی.
① — يد عليا نه مراد متفقه دی اود يد سفلى نه مراد يد سائله دی.
② — د يد عليا نه مراد متفقه دی او يد سفلى نه مراد يد اخذه دی.
③ — د يد عليا نه مراد يد الله دي اود يد سفلى نه مراد يد سائل دی.

(۱) عني (ج/ ۹، ص/ ۴۷) باب قوله تعالى وفي الرقاب والغارمين وفي سبيل الله مرتب عفي عنه -
(۲) كما ذكره ابو عبيدة في الاموال وهو المذكور في قواعد ابن رشد هو الاصح، كذا في المعارف (ج/ ۵، ص/
۳۱۶) لكن نقل العيني قال ابن المنذر وكره مالك والليث بن سعد تعجيلها قبل وقتها عمدة القاري (ج/ ۹،
ص/ ۴۷) مرتب عفي عنه -
(۳) دآشان حسن بصری رحمه الله فرمائي چه ((من زكى قبل الوقت اعادة كالصلوة عني (ج/ ۹، ص/ ۴۷) باب
قوله تعالى وفي الرقاب مرتب عفي عنه -
(۴) ددي وجي نه د وجوب نه مخکښي نه وجوب اونه د اداء کولو په صورت کښي (راتلونکي په ا
عتبار په فريضه ساقطیږي).
(۵) بلکه د زکوة سبب وجود د نصاب نه دي. په دي وجه دنصاب دوجود په وخت به نفس وجوب وی.
او زکوة به ادا کول صحیح وی. مرتب عفي عنه -
(۶) شرح از مرتب عفي عنه -
(۷) د تفصیل دپاره اوگورځي عمدة القاري (ج/ ۸، ص/ ۲۹۴ تا ۲۹۶) باب لا صدقة الا عن ظهر غنى او
فتح الباري (ج/ ۳، ص/ ۲۳۵ و ۲۳۷) باب لا صدقة الا عن ظهر غنى مرتب عفي عنه -

- ③ — دید علیا نه مراد متعففه دی (فعل ان السفلی می غیر المتعففه)
 ④ — دید علیا نه مراد اخذه دی او دید سفلی نه مراد مانعه دی
 ⑤ — دید نه مراد نعمت دی او مطلب دادی چه عطیه کثیره دعطیه قلیله په مقابله کنی

بهر دی

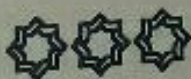
- گويا د صدقاتو او د خیراتونو ترغیب مقصود دی
 ⑦ — دید علیا نه مراد معطی دی او د سفلی نه مراد ید مانعه دی
 په دې ټولو اقوالو کښې رومبې (١) قول راجح دی یعنی د علیا نه مراد د منفعه اود سفلی نه مراد ید ساتله دی

((وابدأین تعول)) یعنی دانفاق ابتداء د خپل اهل و عیال نه کول پکار دی. ځکه چه داسې صورت کښې به دې د دوه اجرونو مستحق وی او یو اجر دا نفاق او بل اجر د صله رحمی ((کما قال علیه الصلاة والسلام غا (٢) اجران اجر القرابة واجر الصدقة))

((قال رسول الله ان المسألة (٣) یکدیه الرجل وجهه الا ان یسأل الرجل سلطانا او فی امر بدمنه)) مطلب دادې چه سوال کولو سره دسری عزت او د مخ سره ختمیږی. په دې وجه سوال ندی کول پکار. البته دسلطان نه د سوال کولو اجازت شته دی. اگر چه سائل مالدار ولې نه وی. وجه داده چه سلطان ته په بیت المال باندې اختیار حاصل وی. او بیت المال په امورو دټولو مسلمانانو حق وی. په دې وجه ده هم د سلطان نه په سوال کولو سره د بیت المال نه خپل حق حاصلولې شی.

اویسا د ((اوق امر لا بدمنه)) مطلب دادې چه د حاجت شدید په وخت د غیر سلطان نه هم سوال صحیح دی. والله اعلم.
 (از مرتب عقائد الله عنه)

هذا اخر الکلمات فی الباب وبه ینتهی شرح ابواب الزکوة بعون الله تعالی ولطفه وکرمه. وسنبال شرح ابواب الصوم ان شاء الله تعالی. وذلک لیلۃ الاثنین ثالث ذی الحجة سن ۱۴۰۲ هجرى والحمد لله اولاً و آخراً.

(١) كما اختاره الحافظ فی الفتح (ج/ ٣، ص/ ٢٣٦) باب لا صدقة عن ظهر غنى والعمدة (ج/ ٨، ص/ ٢٩٤)
 (٢) صحيح بخاری (ج/ ١، ص/ ١٩٨) باب الزکوة علی الزوج والایتام فی الحجر مرتب عفی عنه -
 (٣) کد یکد کدا (نصر) کښې مجنت کول. روزی طلب کول، په گوتی سره اشاره کول، په غوښتونکي اخیستل خو په حدیث کښې په دې مقام کښې د یکدبها الاثیر لرجل نه سوال د ذلت د وجې نه د مع بنائست او عزت ختمیدل مراد دی. لکه په نهایت کښې لابن لاثیر کښې دی اراد بالوجه ما وروستا (ج/ ٤، ص/ ١١) مرتب عفی عنه -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ابواب الصوم (۱) ((عن رسول الله صلى الله عليه وسلم))

د صیام رمضان فرضیت د هجرت په دویم کال (۱) شوې وو. دې نه مخکې به حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم او صحابه کرام رضی الله عنهم به دعاشورې او (۲) ایام بیض روژې ساتلې. دې کښې اختلاف دې چه دا روژې دغه وخت فرض وې او که نه؟ احناف دا وائی چه دا روژې دغه وخت فرض وې او شوافع وائی چه د صیام د رمضان نه مخکې یو روژه هم فرض نه وه بلکه دعاشورې وغیره روژې مخکې هم سنت وې او اوس هم سنت دی. او د احناف په قول تائید د ابوداود (۳) د یو روایت نه کیږي چه هغې کښې حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دعاشورې د روژې د قضا کښې حکم ورکړې دې او قضاء د فرض او واجب کیږي. بیا

(۱) الصوم لغة الا مساك مطلقا أى على شئ كان فى اى وقت كان وشرعا الامساك عن المفطرات الا كل والشرب والجماع حقيقة او حکما فان اكل او شرب او جامع ناسيا لم يفطر لا نه ممسك حکما وان كان غير ممسك حقيقة. فى وقت مخصوص وهو من طلوع الفجر الى الغروب. بنية وهو ان يكون على قصد التقريب من اهله وهو ان يكون مسلما عاقلا ظاهرا من الحيض والنقاس کذا فى

اللياب (ج/ ۱، ص/ ۱۶۲) والجوهرة (ج/ ۱، ص/ ۱۶۶) ابیضاح من المرتب مرتب عفى عنه (

(۲) وفرض صوم رمضان لعشر شعبان ونصف بعد الهجرة كما ذكر ابن جرير فى تاريخه وابن كثير فى البداية والنهاية (ج/ ۳، ص/ ۲۵۴ و ۳۴۷) وفى السنة الثانية وقع تحويل القيلة قبل الصيام وفيها زكاة الفطر ونصب الصدقات كما يقوله ابن كثير وغيره. كذا فى معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۱) مرتب عفى عنه (

(۳) د قمرى میاشتې دیارلسم خواړلسم او پنځلسم تاریخ. د اشان الیالی البیض هم دغه ورځو شپو ته وتیلي کیږي مرتب عفى عنه (

(۴) (ج/ ۱، ص/ ۳۳۳) باب فى فضل صومه (ای عاشوراء) عن عبد الرحمن بن مسلمة عن عمه ان اسلم ات النبي صلى الله عليه وسلم فقال (ای النبی صلی الله علیه وسلم) صهتتم يومکم هذا؟ (ای عاشوراء) قالوا لا:

دصوم رمضان د فرضیت نه پس دصوم عاشوراء وغیره په عدم فرضیت باندې اجماع ده ، په دې وجه اوس به د مذكوره اختلاف هیڅ ثمره نه ظاهریږي ، والله اعلم .

باب ما جاء فی فضل شهر رمضان

قال فاتوا بقية يومكم واقضوه ، قال ابوداود : يعني يوم عاشوراء ... همدان بخاری شریف کښي حضرت مسلمة ابن الاكوع نه روایت دي چه ، قال امر النبي صلى الله عليه وسلم م ناسلم ان اذن في الناس ان من كان اكل فليصم بقية يومه ومن لم يكن اكل فليصم فان اليوم عاشوراء (ج/ ۱ ص/ ۲۶۸ و ۲۶۹) باب صيام يوم عاشوراء .

همدانشان مسلم شریف کښي حضرت ربیع بنت معوذ بن عفراء نه روایت دي چه ، قالت ارسل رسول الله صلى الله عليه وسلم غداة عاشوراء الى قرى الانصار التي حول المدينة من كان اصبح صائما فليتم صومه ومن كان اصبح مفطرا فليتم بقية يومه فكذا بعد ذلك نصومه ونصوم صيائنا الصغار منهم ان شاء الله (ج/ ۱ ص/ ۳۶۰) باب صوم يوم عاشوراء .

همدانشان بخاری شریف کښي حضرت عائشه صديقه رضی الله عنها نه روایت دي چه ، قالت كان يوم عاشوراء تصومه قريش في الجاهلية وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصوم في الجاهلية فلما قدم المدينة صامه وامر بصيامه فلما فرض رمضان ترم يوم عاشوراء فمن شاء صامه ومن شاء تركه ، (ج/ ۱ ص/ ۲۶۸) باب صيام يوم عاشوراء .

همدانشان مسند احمد کښي حضرت معاذ بن جبل نه يو طويل روایت دي چه ، واما احوال الصيام فان رسول الله صلى الله عليه وسلم قدم المدينة فجعل يصوم من كل شهر ثلاثة ايام وقال يزيد (احد رواة هذا الحديث) فصام سبعة عشر شهرا من ربيع الاول الى رمضان من كل شهر ثلاثة ايام وصام ويوم عاشوراء ثم ان الله عز وجل فرض عليه الصيام فانزل الله عز وجل ، يا ايها الذين امنوا كتب عليكم الصيام الخ (ج/ ۵ ص/ ۲۴۶) حديث معاذ بن جبل رضي الله عنه .

د مذكوره روایت باره کښي اگر چه امام بیهقي فرمائي چه ، هذا مرسل عبدالرحمان لم يدرك معاذ بن جبل (بیهقي ج/ ۴ ص/ ۲۰۰) باب ما قليل في بدء الصيام الخ ، خو مرسل دا حنوافو په نزد مقبول دي . همدانشان ابن ملحان قيسي د خپل پلار نه نقل کوي چه ، قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يامرون ان يصوم البيض ثلاث عشرة واربع عشرة وخمس عشرة سنن ابوداود (ج/ ۱ ص/ ۳۳۲) باب في صوم الثلاث من كل شهر .

دا ټول احاديث د صيام رمضان د فرضیت نه مخکښي په عاشوراء او دا يام بيض په فرضیت باندې دال دي . د جانيينو د دلائلو د تفصيل دپاره او گورني معارف السنن (ج/ ۶ ص/ ۱ و ۲) و فتح الباري (ج/ ۴ ص/ ۸۷) باب وجوب صوم رمضان

تهذيب ابن القيم الجوزي في ذيل المختصر للمنزري والمعاليم للخطابي (ج/ ۳ ص/ ۳۲۵ تا ۳۲۹) باب في فضل صومه ارقم ۲۳۳۷ رشيد اشرف عفي عنه .

در رمضان وجه تسمیه * در رمضان په وجه تسمیه کښې مختلف اقوال دی. بعضې حضراتو وئیلی دی چه داد رمض (۱) نه مشتق دي چه ددي معنی ده سخت تاو او گرمی. او چه په کوم کال ددي میاشتي دانوم کیخودي شو نو په هغه کال دامیاشت په سخته گرمی کښې وه، ددي وجه نه ددي نوم رمضان کیخودي شو.

او بعضې حضرات داوایی چه ددي وجه تسمیه داده چه ((لانه رمض الذنوب ای بحر حقها (۲))) بیا د بعضې حضراتو وینا ده چه رمضان دالله ﷻ په نومونو کښې یو نوم (۳) دي. نو په دي وجه د شهر رمضان معنی شهر الله ده، په دي وجه دا نوم د شهر د اضافت نه بغیر نه استعمالیږي (۴) او دي باره

(۱) رمض یرمض رمضا (مع) النهار: د ورځې سخته گرمی کیدل، الشمس: په سگه وغیره باندې سخته گرمی کیدل. الرجل: گرمه زمکه باندې پښې سوزیدل. الطائر: د تندې په وجه د مارغه دخيتي گرمیدل. عنیه: گرمیدونه پس ثمبه کیدل مرتب.

(۲) خو علامه شبیر احمد عثمانی نور الله مرقدہ فرماني چه دا وجه تسمیه ضعیفه ده. لان التسمیه به ثابته قبل الشرع الذي عرف به انه یرمض الذنوب، فتح الملهم (ج/ ۳ ص/ ۱۰۶) باب فصل شهر رمضان. صاحب کشف لیکی چه در رمضان اصل معنی دی سخته گرمی کښې سوزیدل او تکلیف برداشت کول او وجه تسمیه ئې داده چه په دي میاشت کښې روژې نیول وی او اولږه او گرمی برداشت کول وی. اودا یو قدیمی عبادت وو. قاموس القرآن ص/ ۲۵۵ مرتب.

(۳) قال القاری: ورمضان وان اصح انه من اسماء الله تعالى فغير مشتق وراجع الى معنى الغافقائى بمحو الذنوب و بمحقها کذا فی فتح الملهم (ج/ ۳ ص/ ۱۰۶، سیفی) -

(۴) دي باره کښې اختلاف دي چه دا لفظ رمضان بغیر لفظ د شهر نه استعمالېدي شی که نه؟ علامه نووی فرماني چه:

فی هذه المسئلة ثلاثة مذاهب

قالت طائفة: لا يقال رمضان على انفراد بحال وانما يقال شهر رمضان هذا قول اصحاب مالک وزعم هؤلاء ان رمضان اسم من اسماء الله تعالى فلا يطلق على غيره الا بقيد

وقال اكثر اصحابنا وابن الباقلاني ان كان هناك قرينة تصرفه الى اشهر فلا كراهة والا فيكره قالوا: فيقال: صمنا رمضان وقمنا رمضان ورمضان افضل الاشهر ويندب طلب ليلة القدر في اواخر رمضان واشباه ذلك ولا كراهة في هذه كله، وانما يكره ان يقال: جاء رمضان ودخل رمضان وحضرت رمضان واحب رمضان ولحوذالك.

والمذاهب الثالث: مذهب البخاري والمحققين انه لا كراهة في اطلاق بقرينة و بغير قرينة وهذا المذهب هو الصواب والمذهبان الا ولان فاسدان الكراهية انما يثبت بنهي الشرع ولم يثبت فيه نهي،

وقولهم، انه اسم من اسماء الله تعالى ليس بصحيح ولم يصح فيه شيء وان كان قد جاء فيه اثر ضعيف واسماء الله تعالى توقيفته لا تطلق الا بدليل صحيح ولو ثبت انه اسم لم يلزم منه كراهة، وهذا الحديث المذكور في الباب (ع)

عن ابی هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: اذا جاء رمضان فتحت ابواب الجنة الخ (صريح في الرد على المذهبيين وهذا الحديث نظائر كثيرة كذا في شرح النووي على صحيح مسلم (ج/ ۱ ص/ ۳۴۶) كتاب الصيام باب فضل شهر رمضان.

کښي اهل لغتو دا کليده يان کړې ده چه کومه مياشت دحرف راء باند شروع شوې وي يعنې رمضان
ربيعين و رجب او دوی دا لفظ دشهر مضاف اليه جوړې او استعمالوي او په نورو مياشتو کښي دا
پابندي نشته دي

چه کوم حضرات د لفظ شهر نه بغير د لفظ رمضان استعمال جائز گرزوي دهغوی استدلال دالکامل لابن
عدي کښي دحضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت نه هم دي . قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
تقولوا رمضان ان رمضان اسم من اسماء الله تعالى ولكن قولوا شهر رمضان خودا روايت ضعيف دي
اوگورنی فتح الباری ج ۴ ص ۹۲ ، باب هل يقال رمضان او شهر رمضان ومن اي کله واسعا . او عمدة
القاری ج ۱ ص ۲۶۵ ، باب هل يقال الخ . مرتب عفی عنه -

(۱) وذكر الشهر مع رجب قول الصلاح الصفدي و من تبعه وليس ذالك عند عامة اهل اللغة والادب
ولبعضهم

ان حادی عشرین شهر جمادی

في كلام الشهود لمن قبح

ذكر الشهر وهو مع رمضان

والربيعين غير ذا لم يبحوا

كذا في المعارف (ج ۶ ص ۳)

وقال بعضهم :

ولا تصف شهرا الى اسم شهر

الا لما اوله الرء فادر

واستن منها رحيا ليمتع

لانه فيما روده ما سيج

روح المعاني (ج ۲ ص ۶۰ جزء ۲ ، سورة بقره رقم الاية ۱۸۵)

وهذا (اي استاء رجب) هو الصحيح لان ذكر الشهر مع الربيعين فرقا بين الشهر والموسم كما ذكره بعض ائمة
اللغة وذكره مع رمضان لوهم انه اسم من اسماء الله تعالى ولا يوجد في رجب احد من هذين الوجهين . المرتب
(ددي تفصيل دادې چه اکثرو حضراتو خو دغير ذوات الرء اسماء وشهو رو سره لفظ دشهر
استعمال بالکل ممنوع گرځولي دي . او بعضو لکه سيبويه وغيره) دي سره هم د لفظ دشهر استعمال
جائز گرځولي دي . بهر حال رجب او غير ذوات الرء کښي افصح او اشهر هم داده چه دي سره دي لفظ
دشهر استعمال نه کړې شی . والله اعلم . دتفصيل دپاره اوگورنی :

(۱) الروح الانف مع السورة النبوية لابن هشام (ج ۱ ص ۱۵۸) كتاب المبحث فصل في ذكر الشهر
مضافا الى رمضان .

(۲) عمدة القاری (ج ۱ ص ۱۰ ص ۲۶۵) باب هل يقال رمضان او شهر رمضان الخ
(۳) روح المعاني (ج ۲ ص ۶۰ جزء ۲) رقم الاية ۱۸۵
(۴) فتح الملهم (ج ۳ ص ۱۰۶) باب فصل شهر رمضان مرتب عفی عنه -

« قال رسول الله ﷺ إذا كان أول ليلة من شهر رمضان (١) صفدت الشياطين (٢) ومردة الجن (٣) بعضي عالمانو دا په حقيقت باندې محمول کړې ده يعنې شياطين وغيره آزاد نه پريځوي کيږي. او دې بند کړې شي. لکه ابن منير رحمه الله او قاضي عياض رحمه الله ددې قائل دي

او علامه نور شتي رحمه الله وغيره دا نزول رحمت نه (٤) کتابه گرځولي ده. او د حديث د باب مطلب شي دا بيان کړې دي چه دې مياشت کښي په نيکي اجرو ثوابا زيات ملاويږي. او گناهونه معاف کيږي او خطا، بځنلې کيږي او د شياطينو اثر کميږي. علامه قرطبي په دې دواړو اقوالو کښي رومي قول ته ترجيح ورکړې ده خو دلته دا اشکال کيږي چه کله شياطين بند شي نو بيا دې مياشت کښي دخلقو نه گناهونه او نافرمانۍ ولي کيږي او حال دادې چه د بيان شوي مطلب تقاضا خو داده چه په دې مياشت کښي دې هيڅ يوکس هم مرتکب د گناه نه شي؟

علامه قرطبي رحمه الله ددې جواب دا ورکړې دي چه د معاصي او د ذنوب سبب صرف شيطانان او سرکش پيريان نه وي بلکه د گناهونو نور اسباب هم وي لکه د نفس د هوکه، د انسي شياطين محبت، قبيح عادتونه، ذاتي خيانت، په دې وجه د جني شياطينو بندولو سره د معاصي اسباب خو کم شي بالکل ختميدې (٥) نشي.

ددې نه علاوه يوولس مياشتي شياطين د انسانانو پسي لگيدلي وي نو دې مبارکه مياشت کښي دبنديدو دجوي د صحبت اثر باقي وي اگر چه کميږي لکه څنگه چه توده اوسينه د اور نه په راويستو تر ډيره پورې گرمه وي. اگر چه ددې گرم والي روږد کميږي.

(زيادات من المرتب)

باب ما جاء في كراهية صوم يوم السبت (٦)

« عن صلة بن زفر قال : كنا عند عمار بن ياسر فأنى بشاة مصلية : فقال كلوا ففتحني بعضو القوم ، فقال : إني صائم فقال عمار بن ياسر من صام اليوم الذي شك فيه فقد عصى إيا القاسم»

(١) صفت تصفيد (قيد کول هتکړنې لکول) مرتب عفی عنه -

(٢) دا د وارد جمع ده په معنی د سرکش سره مرتب عفی عنه -

(٣) علامه توربشتي د خپلې خبرې په تائيد کښي په تائيد د مسلم روايت پيش کړې دي. چه په هغې کښي باب فصل شهر رمضان

خو حقيقت دادې چه ددې روايت نه ددې تائيد مشکل دي ځکه چه د صفدت الشياطين مضمون لره هم دې روايت کښي مخکښي د سلسلت الشياطين په الفاظو سره بيانېږي، والله اعلم -

(٤) اوگورني معارف السنن ج/ ٦ ، ص/ ٤٥٤ -

(٥) هو الشك استواء طرق الادرك من النقي والاثبات موجه ههنا ان يغم الهلال ليلة الثلاثين من شعبان فيشك في اليوم الثلاثين من رمضان هو او من شعبان؟ او يغم من رجب هلال لشعبان فأكملت عدته ولم يكن روي هلال رمضان فيقع الشك في الثلاثين من شعبان فهو الثلاثين او الحادي والثلاثين كذا في فتح القدير وراجعته للتفصيل (ج/ ٢ ، ص/ ٥٤٤) كتاب الصوم -

د یوم شک نه مراد (۱) دیرشم شعبان دې په دې ورځ که څوک په داسې خیال سره روزه اونیسی چه کیدیشی چه د اورځ درمضان وی او مونږ ته میاشت په نظر نه وی راغلی سر په دې نیت روزه نیول په اتفاق دائمه مکروه تحریمی ده (۲) او د حدیث دیاب محمل په نیت دحافو هم دادی بیا که یو سړی دیو خاص ورځې دنفلی روزې ساتلو عادی وی او هم دغه ورځ په اتفاق سره یوم الشک وی نو ده لره په نیت دنفلو روزه ساتل په اتفاق دعلماء کرام سره (۳) جائز دی او که عادت نه بغیر یو سړی په یوم الشک کښې په نیت دنفلو روزه اونیول

(۱) لکه صاحب د شرح الوقایه د لیلة الشک تعین په لیلة الثلاثین من شعبان سره کړې دې اوگورنی (ج/۱، ص/۲۴۴) کتاب الصوم.

داشان صاحب دعنایه فرمائی چه ((یوم الشک هوا یوم الاخر من شعبان الذی یحتمل ان یکون اخر شعبان او اول رمضان عیایه همامش فتح القدیر (ج/۲، ص/۵۳) کتاب الصوم. او علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دیوم الشک هو الیوم الذی يتحدث الناس فيه بروية الهلال ولم تثبت رويته اوشهد واحد فردت شهادته اوشاهد ان فاسقان فردت شهادتها عمدة القاری (ج/۱۰، ص/۲۷۹) باب قول النبی ﷺ اذا رايت الهلال فصوموا واذا رأيتموه فافطروا خو شیخ ابن همام ددې تردید کړې دې اوگورنی فتح القدیر (ج/۲، ص/۵۴۰) کتاب الصوم.

بیا بعضو حضراتو دیوم الشک مصداق دشعبان داسې دیرشم تاریخ گرځولی دی چه د دې په شپه میاشت د ورځې وغیره د وجې نه په نظر نه وی راغلی ددې مطلب داشو چه که دمطلع صاف وی اویاهم سپوږمې په نظر راشی نودابه یوم الشک نه گنرلې کيږي او کما نقل فی معارف السنن (ج/۶، ص/۹)

ددې په عکس علامه ابن تیمیه ددې مدعی دې چه یوم الشک دشعبان دیرشم تاریخ دې چه سپوږمې د مطلع دصفاکیدو سره هم په نظر رانشی ددوی په نزد که مطلع کښې دروځې کیدو دو جې نه سپوږمې په نظر رانشی نو داسې ورځ به دیوم الشک مصداق نه وی اوگورنی معارف السنن (ج/۶، ص/۱۰)

(۲) وفيه خلاف ابوهريره وعمر و معاوية وعائشة و اسماء، والله اعلم رشيد اشرف.

(۳) ثم انه من رمضان يجزيه وهو قول الاوزاعي والثوري ووجه الشافعية) يعنى که یوم الشک کښې احتیاط روزه اونیول شی نو اگر چه جائز نه دی خو که بیا هم روستو ددې ورځې رومبې رمضان کیدل ثابت شو نو دامام اوزاعی وغیره په نزد داروزه په درمضان رومبې فرض روزې په حیثیت ادا شی. وعند الشافعي واحمد لا يجزيه الا اذا اخبره به من يشق من عبدا وامراة عمدة القاری (ج/۱۰، ص/۲۷۹ تا ۲۸۰) باب قول النبی ﷺ اذا رايت الهلال الخ مرتب عفی عنه.

(۱) لکه امام ترمذی رحمه الله په تیر شوی باب باب ما جاء لا تتقدموا الشهر بصوم. لاندې د حضرت ابوهريره رحمه الله مرفوع حدیث مبارک دې چه ((لا تقدموا من الشهر بيوم ولا بيومين الا ان يوافق ذلك صوما كان يصومه احدكم الخ)) د ذکر کولو نه پس فرمائی چه ((والعمل على هذا عند اهل العلم كرهوا ان يجعل الرجل بصيام قبل دخول شهر رمضان لمضى رمضان وان كان رجل يصوم صوما فوافق صيامه ذلك فلا بأس به عندهم (ج/۱، ص/۱۱۵) مرتب عفی عنه -

نو ائمه ثلاثه په نزد دامطلقاً (۱) نا جائز دی ، دا حنافو په نزد دعوامو دپاره نا جائز دی اود خواصو دپاره (۲) جائز ده . ائمه ثلاثه په تیر شوی باب (باب ما جاء لا تتقدموا الشهر بصوم) کښې حضرت ابوهریره رضی الله عنه په مرفوع حدیث ((لا تقدموا الشهر بصوم ولا بصومين الا ان يوافق ذلك صوما كان يصومه احدكم الخ)) سره استدلال کوی چه دې نهی کښې مطلق ده دعوامو اود خواص هیڅ تفریق (۳) نشته دې .

احناف وائی چه دې نهی علت درمضان شك وی . همدغه وجه ده چه کوم سړی دپخوانه دیو خاص ورځې دروژو نیولو عادت وی اودغه ورځ په یوم شك کښې راشی نو ده په حدیث باب دروژې نیول اجازت ورکړې شوې دې ځکه چه دغلته درمضان د شك احتمال شته دې . په دې به خواص هم قیاس کړې شی چه کوم دخپل علم اود فقه بناء په شکونو او په وسوسو کښې نه واقع کیږی بلکه خالص دنفل په نیت سره روژه ساتي ، البته عوام ددغه وسوسو په لرې کولو قادر نه دی نو ددې وجې نه هغوی به دروژې نیولو نه منع (۴) کیږی والله اعلم .

(۱) لکه دحضرت عمار بن یاسر دحدیث ذکر کولو نه پس امام ترمذی رحمته الله علیه فرمائی چه ((والعمل على هذا عند اكثر اهل العلم من اصحاب النبي صلی الله علیه و آله وسلم ومن بعدهم من التابعين وبه يقولون سفيان الثوري رحمته الله علیه ومالك رحمته الله علیه وبين انس وعبدالله ابن المبارك رحمته الله علیه والشافعي رحمته الله علیه واحمد رحمته الله علیه واسحاق رحمته الله علیه كرهوا ان يصوم الرجل اليوم الذي يشك فيه ترمذی (ج/ ۱ ، ص/ ۱۱۶)

خو علامه عینی رحمته الله علیه دیوم الشك صورتوته بیانو او فرمائی چه ((والثالث ان ينوي التطوع وهو غير مكروه عندنا وبه قال مالك رحمته الله علیه وفي الاشراف حكى عن مالك رحمته الله علیه جواز النفل فيه اهل العلم ، دې نه معلومیږی چه دامام مالك رحمته الله علیه مسلك هم دا حنافو مطابق دې ، ((وهو قول الاوزاعي رحمته الله علیه والليث رحمته الله علیه وابن مسلمة رحمته الله علیه واحمد رحمته الله علیه واسحاق رحمته الله علیه)) ددې نه معلومیږی چه دامام اوزاعي ، لیث ابن مسلمة احمد او د اسحاق رحمته الله علیه مسلك هم دا حنافو مطابق دې اوت امام ترمذی دامام مالك رحمته الله علیه وغیره قول ددې په خلاف ذکر کړې دې ، والله اعلم .

عمدة القاری (ج/ ۱ ، ص/ ۲۸۰) باب قول النبی صلی الله علیه و آله وسلم اذا رأيت الهلال فصوموا الخ مرتب عفی عنه - ((وفي جوامع الفقه لا يكره صوم يوم الشك بنية التطوع والافضل في حق الخواص صومه بنية التطوع بنفسه و خاصة وهو مروي عن ابي يوسف وفي حق العوام التلوم الانتظار الى يمسك الى ان يقرب الزوال وفي المحيط الى وقت الزوال فان ظهر انه من رمضان نوى الصوم والا افطر كذا في العمدة (ج/ ۱۰ ، ص/ ۲۸۰) مرتب عفی عنه -

(۱) او ترکومې چه د الا ان يوافق ذلك صوما کا يصومه احدكم د تفریق تعلق دې نو د دې ائمه ثلاثه هم فائز دی لکه هم دې باب کښې تیر شوی دی چه یوسړی دیو خاص ورځې دروژې نیولو عادی وی اودا ورځ دیوم الشك راشی نو داسې سړی لره دائمه ثلاثه په نزد هم دیوم الشك روژه نیول جائز دی . مرتب عفی عنه -

(۲) صوم يوم الشك خو صورتوته هم علامه عینی رحمته الله علیه بیان کړی دی .

(۳) ان ينوي عن واجب اخر كقضاء رمضان والنذر او الكفارة وهو مكروه ايضا الا ان كراهته حليفة وان ظهر له من شعبان قبل يكون نفلا وقيل يجزیه عن الذي نواه الواجب وهو الاصح وفي المحيط وهو الصحيح .

باب ماجاء ان الصوم لرؤية الهلال والافطار له

((قال رسول الله ﷺ لا تصوموا قبل رمضان ، صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته)) دي حديث دا صراحت كړې دي چه ثبوت د شهر په رويت د هلال دي نه ددي په وجود . په دي وجه دي ند دا ثابت شو چه خالص د حساب په ذريعه د سپوږمۍ په افق كيدو باندې ياد نه كيدو په فيصله ثبوت د شهر نه شي كيدې . ددي واضح دليل دا دي چه يو حديث كښې ارشاد دي چه (((

② ان يضعف (ياه يتردد) في اصل الية بان ينوي ان يصوم غدا ان كان من رمضان ولا يصومه ان كان من شعبان وفي هذا الوجه لا يصير صائما

③ ان يضعف في وصف الية بان ينوي ان كان غدا من رمضان يصوم عنه وان من شعبان فعن واجب آخر فهو مكروه

④ ان ينوي عن رمضان ان كان غدا منه وعن التطوع ان كان شعبان يكره كذا في العمدة (ج/ ۱۰ ص/ ۴۸۰) باب قول النبي صلى الله عليه وسلم اذا رايتم الهلال فصوموا الخ وراجع لتفصيل فتح الملهم (ج/ ۳ ص/ ۱۰۷ ، ۱۰۸) باب وجوب الصوم رمضان لرؤية الهلال او جزئيا لك (ج/ ۳ ص/ ۸۳ ، ۸۴) صيام اليوم الذي يشك فيه ربيذاضرف -

(صحيح بخاري (ج/ ۱ ص/ ۲۵۶) ((باب قول النبي ﷺ اذا رايتم الهلال فصوموا الخ - في حديث ابن عمر)) بورا حديث داسې مروی دي چه ((ان رسول الله ﷺ ذكر رمضان فقال : لا تصوموا حتى تروا الهلال ولا تفلروا حتى تروا فان غم عليكم فاقدروا له)) يعني روژه تر هغه وخت پورې مه نيسي تر کومې چه سپوږمۍ اونه وينې . داسان داختر د باره افطار هم تر هغه وخت پورې مه کوني چه تر څو سپوږمۍ اونه وينې او که سپوږمۍ ستاسو نه پته شي نو حساب اوکړي .

هم د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما يو حديث مبارك داسې مروی دي چه ((ان رسول الله ﷺ قال الشهر تسع وعشرون ليلة لا تصوموا حتى وه فان غم عليكم فأكملوا العدة ثلاثين صحيح بخاري حوالا بالا . حضرت مولانا محمد شفيع رحمه الله به خپله رساله «رساله رويت هلال (ج/ ۱ ص/ ۱۵) مسئله چاند که وجود نه تهننگ رويت وشهود نه» کښې ددي دواړو حديثونو د ذکر کولو نه پس ددي په موضوع باندې نفيس بحث کړې دي . ليکي چه :

دا دواړه احاديث د حديثو په نور کتابونو کښې هم شته دي . چه په دي ديو محدث هم کلام نه دي کړې او په دواړو کښې د روژې سولو او اختر کولو مدار د سپوږمۍ په رويت باندې ساتلي دي . لفظ د رويت د عربي مشهور لفظ ديم چه دهغي معنی ده يو څيز په سترگو کتل ددي نه سوا که په څه بله معنی ئې واخلي نو دا حقيقت نه دي مجاز دي ځکه چه حاصل ددي ارشاد نبوی ﷺ دا شو چه ټول چه عامو سترگو سره په نظر راشي معلومه شوه چه د احکامو مدار د سپوږمۍ په افق باندې کيدل دادي دي بلکه په رويت دي که د سپوږمۍ په افق وي نو دڅه وجې نه دليدو قابله نه وي نو احکام شرعيه د حديث مبارك د مضمون آخری جملې نور هم زيات واضح کړې دي چه هغي کښې دا ارشاد دي چه که

سپوږمۍ ستاسو نه مستور او پته وي يعني ستاسو سترگو دا اونه وينې نه بيا ته په دي مکلف نه ئې چه درياضي په حساب سره د سپوږمۍ وجود او پيدائش معلوم کړې او په دي عمل اوکړي . يا دا لان

رصدیه اود دروین په ذریعه ددې وجود او گورنی بلکه فرمانی چه ((فان غم علیکم فاکملوا لعدة ثلاثین)) یعنی که ستاسو نه سپوږمۍ پته وی نو دیرش ورځې پوره کړنۍ . اومیاشت ختمه او گنړنۍ . دې کښې لفظ دغم په خاصې طور سره قابل نظر دې ددې لفظ لغوی معنی دغریځ محاورې په اعتبار سره په حواله د قاموس اود شرح قاموس داده چه

غم الهلال علی الناس عما اذا حال

لفظ دغم الهلال علی الناس هله ونیلې کیرې

دون الهلال غم رقیق او غیره فلم یز

چه کله دهلال لیدو ته څه رویخ بابل خیز حائل شی اوسپوږمۍ اونه لیدې شوه

(تاج العروس شرح قاموس)

دې نه معلوم شو چه دسپوږمۍ وجود په خپله حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم تسلیم کړې دې اودا حکم نې ورکړې دې ځکه چه دستور کیدو دپاره موجودیدل لازم دی

چه کوم خیز موجود نه وی هغې ته معدوم ونیلې کیرې . محاوراتو کښې دستور نه بللې کیرې . اوداهم معلوم شو چه دسپوږمۍ دستور کیدو مختلف اسباب کیدې شی دې کښې چه په کوم یو سبب هم دسترگو نه دستور شوله او نه لیدلې شی نو په حکم شرعی یعنی روزه اخر و غیره کښې به ددې اعتبار نه وی

د صحیح مسلم دیو حدیث مبارک نه ددې نور تائید هم کیرې چه هغې کښې ذکر دی چه څه اصحاب کرام دعمرې دپاه او وتل . لاره کښې نې په سپوږمۍ نظر پریوتلو نو سپوږمۍ نې غټه او روښانه اولیده نویه خپل مینځ کښې نې خبرې واوریدې . بعضو ونیلې چه دا د دوه شپو میاشت ده او بعضو اوونیل چه ددریو شپو میاشت ده . حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه ددې خلقو نه تپوس اوکړو چه تاسو دا په رومی خل په کومه شپه لیدلې وه اوونیلې شو چه په فلائی شپه روایت شوې وو نو حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه او فرمائیل چه

((ان رسول الله ﷺ مده للروية فهو ليلة رايتموه))

انرجمه * حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دا روایت منسوب کړې دې په دې وجه دابه دهغې شپې سپوږمۍ گنړلې کیرې چه په کومه شپه ددې رویت شوې دې

صحیح مسلم (ج / ۱ ، ص / ۳۴۸) باب بیان ان لكل بلد رويهم وانهم راوا الهلال ببلدة يثبت حكمه لما بعد عنهم

دې نه دا حقیقت واضح دې چه دلته مسئله دسپوږمۍ دوجود نه ده بلکه دا دعام سترگو دپاره قابل درویت کیدو ده اود دروین په ذریعه په شمسی شعاعوگانو کښې میاشت لیدل یا په ذریعه دهوانی جهاز د ورځې نه بره ختل اومیاشت لیدل دې ته عام رویت نه ونیلې کیرې اود خیز قابل درویت کیدل یا کتل دامسله دساننس او نه دمحکمه موسمیاتو اوفلکیاتو سره ددې څه علاقه شته دې دلته واقعاتی معامله ده که یوسړې په یو معین وخت په یو معین ځای کښې د یو واقعی دلیدلو مدعی وی او نور خلق وائی چه مونږ خو هلته وو مونږ خو دا واقعه او نه لیدله نو ددې فیصلې نه دمحکمې موسمیاتو سره دتلو خیز دې اونه دمحکمه فلکیات وریاضیاتو سره ددې څه تعلق شته دې ددې فیصلې اسلامی عدالتونو کښې دشرعی قاضی او په عام حکومتونو کښې یو جج کولې شی چه کوم دکوم گواهانو حالت اوبیانات او گورنی اومعتبر اوغیر معتبر اوبیزنی

فان غم علیکم فاقدر و (۱) اله)) ددی مطلب دادې چه که دوریخ و غیره دحائل کیدو په بنا. سپوږمۍ په نظر رانشی نو دیرش ورځې پورا کول ضروری دی. دې نه سوا حدیث دیاب کښې مخکښې دالفاظ مروی دی چه ((فان حالت دونه غایبه فاکملو ثلاثین یوما)) ددې نه صفا واضح شو چه ددهغه صورت بیان دې چه سپوږمۍ په افق کښې خو وی نو دعارض صفا وضح شو چه ددې صورت کښې هم ددیرشو روزو د پورا کولو حکم دې.

دوچې نه په نظر نه راځی. داسې صورت کښې هم ددیرشو روزو د پورا کولو حکم دې. ددې بیا د شریعت دثبوت دهلال په مدار حساباتو باندې ځکه نه دې ایښودې شوي چه که داسې اوشی نو دې نه به متمدن علاقې (شهری علاقې) فائده واخلی په کلو او ځنگلونو کښې اوسیدو والا به دینه مستفید نشی. حال دادې چه شریعت د ټولو دپاره (۲) عام دې. دې نه سوا د حساباتو طریقې خواه خومره هم ترقی یافته شی د غلطی امکان ټی په هر حال شته دې. ددې (۳) تفصیل دادې چه د حسابونو قواعد اکثر قطعی وی خو چه کله ددغې کلیاتو انطباق په جزئیاتو کیږی نو دې کښې ډیر ځل غلطی کیږی لکه دا خبره خو قطعی ده چه خلور کیږی خوددو باره کښې دا فیصله کول چه دا واقعی دوه دی اوددې نه کم یا زیات نه دی نو دې کښې حواس دهو که کیدیشی او که دې کښې دیو تار فرق راشی نو داچه مخکښې لار شی نو په دې کښې د سونو میلوفرقت راشی. په دې وجه دریاضی مشهور امام ابوریحان البیرونی په خپل کتاب الآثار (۴) الباقیه کښې تصریح کړې ده چه دهلال باره کښې

البته که مسئله دسپوږمۍ دوجود وی نو بیشکه هغه دشرعی قاضی یا جج دکتلو څیز نه دې هغه ماهرین فلکیات خودلې شی که یو قاضی یا جج داسې مسئله کښې فیصله کوی نو د ماهرین فلکیاتو په بیان ټی کوی مرتب عفی عنه).

(۱) ددې مفهوم یوروايت په بخاری (ج/ ۱، ص/ ۳۵۶) کښې دې الفاظوسره مروی دی چه ((صوموا لرویته وافطروا لرویته فان اغمی علیکم فاکملوا عدة شعبان ثلاثین)) مرتب عفی عنه).

(۲) اوگورنی رویت هلال (ص/ ۲۱) چاند که مسئله رویت که شرط مینگ حکمت و مصلحت مرتب عفی عنه).

(۳) ددې کتاب پوره نوم الآثار الباقیه عن القرون الخالیة. دا کتاب دیو جرمنی ډاکتر سی ایډ ورځخوا دحاشیه سره لیزک کښې چهاپ شوې دې او شائع شوې دې. دې کښې دالات رصدیه دنتائج غیر یقینی کیدو مسئله د ټولو ماهرینو د فن اجماعی او اتفاقی نظریه خودلې ده. ددې الفاظ دادی:

((ان علماء الهيئة مجمعون على ان المقادير المفروضة في اواخر اعمال روية الهلال هي ابعاد لم يوقف عليها الا بالتجربة والمناظر احوال هندسية يتفاوت لا جلها المحسوس بالبصر في العظم والصغر وفي ما اذا تأملها متأمل منصف لم يستطع بت الحكم على وجب روية الهلال او امتناعها.

یعنی علماء دریاضی د هیئت په دې متفق دی چه درویت هلال په عمل کښې د راتلو دپاره مقدار فرض کیږی. هغه ټول داسې دې چه هغه صرف په تجربه سره معلومیدیشی. اودمناظر و احوال مختلف کیږی. چه دهغې وجې نه په سترگو په نظر راتلو ولا څیزونه لوتی. وړوکی فرق کیدیشی. او فضائی او فلکی حالت داسې دې چه دوتی کښې څوک هم لږ غور او کړی نو د رویت هلال دکیدو دپاره قطعی فیصله بالکل نه شی کولی.

آثار اقیه (ص/ ۱۹۸) کال/ ۱۹۲۰ لیزک رویت هلال (ج/ ۳، ص/ ۱۰)

قطعی حساب لگول ممکن نه دی. او ابو ریحان البیرونی دریاځی هغه محقق ترین امام دی چه د هغوی بپاره کښې دروس سائنسدانانو دا اعتراض کړې دي چه مونږ د راکټونو او مصنوعي سیارو ایجاد دده د تحقیقاتو په (۱) بنیاد کړې دي. په دې وجه شریعت ددغه حسابی باریکو نه دي احکامو په ایښودو په ځانې په رویت بنیاد (۲) کیځودو. چه کله د سړي دپاره هر وخت او هر ځانې کار کولې شی. ددې مسئلې د زیات تفصیل دپاره اوگوزنی د حضرت مفتی صاحب رساله رویت (۳) هلال کال وټاکي.

باب (۴) ما جاء فی الصوم بالشهادة

((عن ابن عباس رضی الله عنه قال : جاء اعرابي الى النبي ﷺ فقال : ابي رايت الهلال فقال : انشهد ان لا اله الا الله ؟ انشهد ان محمدا عبده ورسول الله ؟ قال : نعم . قال : باي لال اذن في الناس ان يصوموا عدا ؟))
که مطلع صفا ته وی یعنی څه وریځ یا گرد و غبار یا لوگی وغیره په اقل داسې خواره وی چه سپوږمۍ ئې پټه کړې وی نو درمضان ته سړا دنورو میاشتو دپاره ددوه سړو یا دیو سړي اودوه ښځو شهادت کافی دي. په شرط ددې چه په دوی کښې د شاهد (۵) اوصاف وی او

(۱) رویت هلال (ص ۳۰) مرتب عفی عنه -

دې ځانې کښې دا شبهه کیږي چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د سپوږمۍ په معامله کښې چه رویت مدار گرځولې دي او وجود اعتبار ئې نه دي کړې. دهغې وجه داده چه د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې بغیر د سترگو دکتلو نه د سپوږمۍ دوجود دپټی لگولو دپاره څه بله طریقه رائج نه وه داسې الات نه وو چه دهغې نه د سپوږمۍ په اقل باندي موجود کیدل دریفت کړې شی.

خو د دنیا په تاریخ نظر ساتلو والا نه دا خبره پټه نه ده چه دریاځی دافنون د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دعهد مبارک کښې ډیر مخکښې په دنیا کښې رائج وو. او په خپله د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په مصر او په شام او په هندوستان کښې رخصدگ هونه وو ددې خبرو په معامله کښې ډیر په صحیح پیمانه سره پیشن گوئی کیدلې او خلافت راشده دوم درو یعنی د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه زمانه کښې خومصر او شام په اسلام کښې داخل شوی وو. اود هر فن ماهرین موجود وو. که بالفرض عهد رسالت کښې دداسې الاتو دکموالی دوجې نه ددې حکم سبب وی نو د فاروق اعظم رضی الله عنه په شان هوښیار امام کله دا خودله چه د مجبورئ او نشت دوجې چه کوم حکم ورکړې شوې دي هغه دې نن هم باقی پاتې شی خو تاریخ اسلام په دې شاهد دی چه یو خلافت راشده او ددې نه روستو دتولو عالم اسلام کښې دا اصول اومنلې شی او په دې دامت عمل هم وو. رویت هلال (ص ۱۹، ۲۰) مرتب عفی عنه -

(۲) دارساله د اداره المعارف دارالعلوم کراچی نمبر ۱۴ نه شائع شوې ده په خپله موضوع باندي جامع ترین رساله ده اود عوامو او دخواصو دپاره ضروری ده مرتب عفی عنه -
(۳) شرح باب از مرتب -

(یعنی)

- ① دگواه مسلمان کیدل نو دغیر مسلم شهادت په رویت هلال کښې قبول نه دي.
- ② عاقل کیدل: دلیونی شهادت په هیڅ څیز کښې هم قابل قبول نه دي.
- ③ بالغ کیدل: دنابلغ شهادت هم معتبر نه دي.

پخپله د سپوږمۍ د لیدلو شهادت ورکړی یا د دې خبرې گواهی ورکړې چه مونږ مخکښي

⑤ بینا کیدل : د سپوږمۍ باره کښې د روند شهادت قابل قبول نه دي .

⑥ د شاهد عادل کیدل : د دې شرط د ټول نه اهم دي چه د هر قسم شهادت دپاره ضروري گڼلې کېږي چه د دې شرط د تفصیل او گورنۍ رویت هلال (ج ۱ ، ص ۴۵ تا ۴۸)

⑦ په شرائطو د شهادت کښې یو لفظ د شهادت دي چه د دې نه بغیر هېڅ گواهی نه قبلېږي وجه داده چه په لفظ د شهادت کښې د حلف اود قسم معنی ده اودا واقعه پخپله د مشاهده کولو اقرار دي . ځکه چه په هر گواه لازم دي چه د خپل بیان پیش کولو نه مخکښي د ا اووانی چه څه شهادت ورکوم چه فلانی واقعه داسې شوې ده . چه د دې معنی داوی چه زه حلفی بیان ورکوم چه فلانی واقعه ما په خپلو سترگو لیدلې ده .

⑧ یو شرط دادې چه د کومې واقعې گواهی ورکوی هغه دي په خپلو سترگو لیدلې وی صرف اوریدلې خبره نه وی . البته که یو سړی د عذر په سبب گواهی نه حاضریدلې شی نو هغه دي پخپله گواهی دوه سړی یا یو سړی اودوه ښځې گواه جوړ کړی او قاضی مجلس ته دي راولیږي . په داسې صورت کښې به په مجلس کښې د دغه خلکو گواهی هم د دغه یو سړی قائم مقام گڼلې کېږي .

(۸) اتم شرط دادې چه مجلس د قضا دي یعنی شاهد دپاره ضروري دي چه د قاضی په مجلس کښې په خپله حاضرشی او شهادت ورکړی د پردې د شانه یا د خط ټیلیفون وانریس ریډیو وغیره آلات جدیده په ذریعه که یو سړی گواهی ورکړی نو د شهادت نه دي بلکه صرف دیو ثبوت د شهادت ضروري دي . هغې کښې خبر کافی نه گڼلې کېږي اگر چه آواز او پیژندلې شی او ویوونکی ثقه او قابل د شهادت وی .

واضح دي وی چه شهادت او خبر دواړه جدا جدا خیزونه دي او دې دواړو کښې ډیر لونی فرق دي بعض کلام په حیثیت دخبر معتبر او قابل اعتماد کېږي . خو په حیثیت د شهادت ناقابل قبول کېږي . شریعت اسلام کښې د دې خو فرق ډیر واضح اوصفا دی . نن سبا د ټولې دنیا په عدالتونو کښې هم د دې دواړو خیزونو فرق په قانونی حیثیت سره محفوظ دی ټیلگراف ټیلیفون کونکی یا لیکونکی که قابل اعتماد سړی وی نو په حیثیت دخبر دایه ټوله دنیا کښې قبلېږي په دې اعتماد په لکونو او په کروړونو کاروبار کېږي د دنیا ټول معاملات په دې خبرونو چلېږي . عدالتونه هم دا په حیثیت دخبر تسلیموی منی . خو دیوې معاملې اود مقدمې د شهادت په حیثیت دا خبرونه د دنیا دیو عدالت هم نه قبلېږي . او د دې خبرونو په بنیاد باندې دیوې مقدمې فیصله نه ورکوی . بلکه دا ضروري گرځوی چه گواه دي د مجسرتیت مخکښې حاضر شی . او گواهی دي ورکړي . دا په دي وجه چه په ده جرحه اوشی او مخ وغیره نه ده اندازه اوشی . هم دا حکم د شریعت اسلامی دي . وجه داده چه خبر حجت ملزمه نه دي چه بل په منلو او په خپل حق پرېښودو نې مجبور کړی . چه چا ته دخبر ورکونکی په دیانت اویه ریښتیا اعتماد وی هغه به نې اومنی او چه چا ته نه وی نوهغه به په منلو مجبور کولې نشی . په خلاف د شهادت چه دا حجت ملزمه دي چه کله په شرعی شهادت سره دیو معاملې ثبوت قاضی یا جج اومنلو نو قاضی یا جج په دي مجبوری چه هغه د دې موافق فیصله ورکړی او فریق مخالف په دي مجبور دي چه هغه دا اومنی او حال دادې چه دا اجبار اولزام صرف په خبر سره نه کېږي والله اعلم .

د ټول تفصیل د رویت هلال (ص ۴۲ تا ۵۰) نه ماخوډ دی مرتب عفی عنه .

دقلائی بنار دقاضی په مخکښې گواه پېش شو اوقاضی ئې گواهی قبوله کړه او اعلان عام ئې داختر یا درمضان اوکړو.

اوکه مطلع صفا وی یعنی داسې گردوغبار، لوگی یا ورېخ وغیره په افق باندې خوره شوې نه وی چه کوم د سپوږمۍ په رویت کیدوشی اوددې سره دیو کلی یا دینار نه عامو خلقو ته سپوږمۍ په نظر راځی نو داسې صورت کښې داختر ونو د هلال دپاره صرف دوه یا څلور گواهان دیان اعتبار نه کیږی چه مونږ په دې کلی یا بنار کښې سپوږمۍ اولیده بلکه دې صورت کښې چه یو جم غفیر یعنی دلونې دلې گواهی به ضروری وی چه کوم د مختلفو اطرافو نه راغلی وی اویه خپل خپل خانې دسپوږمۍ لیدلو بیان اوکړی چه دغه د څه سازش احتمال نه وی اوددې د کثرت په سبب عقلا داگمان نه شی کیدې چه دومره لویه ډله دروغ وښلې شی. ددې دلې دتعداد متعلق دفقهاء کرامو مختلف اقوال دی. بعضو دپنځوس عدد بیان کړې دې خو صحیح داده چه ددې هیڅ خاص تعداد دشرعا متعین نه دې چه څومره تعداد درته دایقین اوشی چه داټول په یو خانې دروغ نه شی وښلې نوهمدا تعداد کافی دی خواه پنځوس وی یا کم وزیات البته درمضان او اختر ونو د هلال نه سوا دباقی نهو میاشو په سپوږمۍ کښې که ورېخ وی اوکه مطلع صفا وه ددوه سړو یا یو سړی اوددوه ښځو شهادت به کافی وی. (شامی ج/۶، ص/۱۵۶) ځکه چه ددې میاشتو دسپوږمۍ کتلو عام طور سره اهتمام نه کیږی.

صرف درمضان دسپوږمۍ دپاره مطلع صفا کیدو په صورت کښې دیو ثقه مسلمان سړی یا ښځې شهادت هم کافی دې ځکه چه دحدیث دیاب په بناء په دې معامله کښې شهادت ضروری نه دې بلکه خبر کافی دې خود مطلع صفا کیدو په صورت کښې دلته هم جم غفیر یعنی دلونې دلې شهادت ضروری دې. په داسې صورت کښې دیو یا دوه سړو گواهی به قابل (۱) اعتبار نه (۲) وی. والله اعلم. (از مرتب عفا الله عنه)

باب (۳) ماجاء شهرا عید لا یتقصان

(۱) داټول درویت هلال (ج/۱، ص/۵۲، ۵۳) نه ماخوځ دی بتغیر یسیر من المرتب مرتب عفی عنه).
(۲) اعلم انه لو شهد رجل بروية الهلال فمأرا لا يعتبرها سواء كانت قبل الزوال او بعد ولو شهد بروية في الليلة الماضية فان كان هلال رمضان فليصم بقية يومه و يقضيه ان اكل وان لم يأكل وكان قبل الضحوة الكبرى صام ولا قضاء عدم العبرة لها على قول أبي حنيفة ومحمد، والاصل عندهما إنه لا تعتبر بروية فمأرا وانما العبرة لرويته بعد غروب الشمس وعند أبي يوسف فيه تفصيل راجع له ردالمختار وفيه اوقد صرح أنمة المذاهب الاربعة بان الصحيح انه لا عبرة بروية الهلال وانما الاعتبار بروية ليلا كذا في المعارف (ج/۶، ص/۲۳) مرتب عفی عنه).

(۳) شرح باب از مرتب.

(۳) فان قيل كيف سمي شهر رمضان شهر عید وانما العید في شوال فقد اجاب عنه الاثرم بجوابين

① احدهما انه قد يرى هلال شوال بعد الزوال من آخر يوم رمضان

② والثاني لما قرب العید من الصوم اضافة العرب اليه بما قرب منه.

(قال رسول الله ﷺ شهرا عید لا یفصان رمضان و ذی الحجة)

و حدیث دیاب به تشریح د عالمانو مختلف اقوال دی

① — انهما لا یفصان معانی سنة واحدة — امام احمد رحمته الله قول دی کما نقله الترمذی فی الباب چه دهقی مطلب دادی چه به یو کال کبسی رمضان او ذی الحجة دواړه دیو کم دیرشو نه شی کیدی . دوی که دیو کم دیرشو وی نو بله به خامخا د دیرشو وی خوداقول دمشاهدی خلاف او بداهه غلط دی

② — ((لا یفصان فی الاحکام ای ان الاحکام فیها متکاملة وان کانا تسعة وعشرين)) یعنی میاشت اگر چه دیو کم دیرشو ورخو به وی احکام به به دی مکمل د دیرشو ورخو جاری کبسی ، (امام طحاوی رحمته الله او) امام بیهقی رحمته الله هم دا قول اختیار کړی دی

③ — ((لا یفصان معانی سنة واحدة علی طریق الاکثر الاغلب وان تسدر وفروع دالسک حکاه الحافظ فی (۲) الفتح))

④ — ((انهما لا یفصان معانی الخففة وان یفصان رؤیة العین لعدم)) یعنی دا داوړه میاشتی په یو خل کله هم دیو کم دیرشو به نه وی اگر چه دڅه وجی نه په ظاهر نظر کبسی دیو کم دیرشو هم معلومیری بیا به هم دا په حقیقت کبسی دیو کم دیرشو نه وی

⑤ — ((انهما لا یفصان فی الفضائل)) یعنی عشرة ذی الحجة هم په فضیلت کبسی درمضان په شان (۱) دی

انما لا یفصان فی عام بعینه وهو العام الذی قال فیہ رحمته الله تلك (۵) المقالة

⑥ — بعضو حضراتو داددی په ظاهر (۲) محمول کړی دی یعنی دامیاشتی کله هم دیو کم دیرشو نه شی کیدی خودا قول دمشاهدی خلاف دی او بداهه باطل دی

قلت (ای بقول العینی و بعض الفاظ الحدیث التصریح بان العید فی رمضان رواه احمد رحمته الله فی مسنده قال حدثنا بن جعفر حدثنا شعبه قال سمعت خالد الخداء يحدث عن عبدالرحمان ابن بکر عن ابيه عن النبي ﷺ قال شهرا لا یفصان فی کل واحد منها عید رمضان و ذوالحجة وهذا اسناده صحیح

کذا فی العمدة (ج/ ۱۰ ، ص/ ۲۸۵) باب شهر عید لا ینقصان رشید اشرف مرتب عقی عنه -
① شرح معانی الآثار (ج/ ۱ ، ص/ ۲۷۶) باب معنی قول رسول الله ﷺ شهرا عید لا یفصان رمضان و ذوالحجة مرتب عقی عنه -

② السنن الکبری (ج/ ۴ ، ص/ ۲۵۱) باب الشهر یخرج تسعا وعشرين فیکمل صیامهم مرتب عقی عنه -
③ (ج/ ۴ ، ص/ ۱۰۷) باب شهرا عید لا یفصان مرتب عقی عنه -

④ مذکوره څلورمه اوینځمه توجیه ابن حبان بیان کړی ده کما حکاه العینی فی العمدة (ج/ ۱۰ ، ص/ ۲۸۵) باب شهر عید لا یفصان اوداشان پنځمه توجیه علامه خطابی نقل کړی دی معالم السنن فی ذیل المختصر للمندری (ج/ ۳ ، ص/ ۲۱۲) باب شهر یكون تسعا وعشرين مرتب عقی عنه -

⑤ وهذا حکاه ابن بزیة من قبله ابوالولید ابن رشد ونقله الغب الظیری عن ابی بکر بن فورك کذا فی فتح الباری (ج/ ۴ ، ص/ ۱۰۷) باب شهرا عید لا یفصان مرتب عقی عنه -
⑥ کما فی الفتح (ج/ ۴ ، ص/ ۱۰۶) مرتب عقی عنه -

- ⑧ — د دواړو مياشتو که د ورځو اعتبار سره څه کسې هم راښی نو دا کسې به پورا کيږي ددې دواړو مياشتو د عظمت شان سره فلا ښیغی وصفهما (۱) بالانقصان.
- ⑨ — دامام اسحاق په نزد ددې مطلب دادې چه دا جرو ثواب په اعتبار سره به کسې نه (۲) وی.
- ددې ټولو اقوالو کسې دا اخری قول (۳) راجع (۴) دي ، والله اعلم - (از مرتب عفا الله عنه)

باب ماجاء لكل اهل بلد رويتهم

اخبرني كريب ان أم الفضل بنت الحارث بعته إلى معاوية بالشام قال : قدمت الشام فقصت حاجتها واستهل على هلال رمضان وأنا بالشام فرأينا الهلال ليلة الجمعة ثم قدمت المدينة في آخر الشهر فسألني ابن عباس رضي الله عنه ثم ذكر الهلال فقال متى رأيتهم الهلال ؟ فقال رأيتاه الجمعة ثم قدمت المدينة في آخر شهر فسالني ابن عباس ثم ذكر الهلال فقال متى رأيتم الهلال فقال رأيتاه ليلة الجمعة. فقلت : رأيتاه ليلة الجمعة فقال انت رأيته ليلة الجمعة ؟ فقلت : رآه الناس وصاموا وصام معاوية فقال لكن رأينا ليلة السبت فلا نزال نصوم حتى نكمل ثلاثين يوما او نراه فقلت ألا تكتفى برؤية معاوية وصيامه ؟ قال : لا هكذا أمرنا رسول الله ﷺ ((

ايا (۵) اختلاف دمطالع معبر دي ؟

(۱) قال الزين بن المثير كما في الفتح (ج/ ۴ ، ص/ ۱۰۷) مرتب عفى عنه -

(۲) كذا في الفتح (ج/ ۴ ، ص/ ۱۰۶) باب شهرا عيد لا ينقصان مرتب عفى عنه -

(۳) قال البتوري في المعارف (ج/ ۶ ، ص/ ۲۷) مرتب عفى عنه -

(۴) حديث باب دمتعلقه تفصيل دپاره اوگورنی :

① فتح الباری (ج/ ۴ ، ص/ ۱۰۸ تا ۱۰۶) باب شهرا عيد لا ينقصان

② عمدة القاری (ج/ ۱۰ ، ص/ ۲۸۴ تا ۲۸۶) باب شهرا عيد الخ

③ معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۲۵ تا ۲۹) مرتب عفى عنه -

(۵) حضرت مفتی اعظم رحمۃ اللہ علیہ سره په خپله رساله رويت هلال (ج/ ۴ ، ص/ ۵۵ ، ۵۶) ليکي چه

د رويت هلال په معامله کسې يو اهم سوال دا اختلاف دمطالع دي هغه داچه نمر او سپوږمۍ دا خو ظاهرده چه دنيا کسې هر وخت موجود وی او په يو ځانې راخيږي نو په بل ځانې کسې پريوتې وی يو ځانې غرمه وی نو بل ځانې کسې ماستخن وی داشان سپوږمۍ يو ځانې هلال وی او بل ځانې پرقيرې او بل ځانې پوره سپوږمۍ جوړه وی او بل ځانې بالکل غائبه وی

دي حالتونو کسې ديو ځانې خلقو د يوې شپې هلال اوليدو نو ددوی شهادت دهغه ملکونو کسې چه هلته لا تر اوسه هلال نه دي ليدلي شوي . که په پوره شرعی قواعد وضوابطو سره اورسيري نو ايا ددې اعتبار به ددې ملکونو دپاره هم کيږي که نه ؟ دي کسې د انمه مجتهدينو او فقهاء گرامو مختلف اقوال دي . اودا اختلاف وجه دا نه ده چه دا اختلاف دمطالع اعتبار نه کوونکوپه نزد په دنيا کسې داسې اختلاف نشته بلکه خبره دا ده چه دوجودسره به دمعاملاتو کسې دسپوږمۍ اودنمر او ددې دچکرونو

د حدیث دیاب نه اتمه ثلاثه په دې خبره استدلال کړې دې چه اختلاف د مطالع شرعا معتبر دې . په دې وجه دیو مطالع رویت بل مطلع لره کافی نه دې بلکه د هر ښار خلق په دې رویت خاتمه (۱) اعتبار کوی .

خود احنافو اصل (۲) مذهب دادې چه اختلاف د مطالع معتبر نه دې . په دې وجه که پدې ښار کښې سپوږمۍ په نظر راشی نو دېل ښار خلق ددې مطابق رمضان یا اختر کولې شی دوی ته اگر چه سپوږمۍ ته ده ښکاره شوی خو په دې شرط چه ښار کښې درویت هلال شون په شرعی طریق سره او شی یعنی په شهادت سره یا په شهادت علی الشهادت سره یا په شهادت علی (۳) القضا سره یا په (۴) استفاضه خبره سره .

او د کیفیتونو حقائق مقصود نه وی ، مقصود صرف یو د حکم الهی اتباع ده . او ددوی چکرونه په طور اصطلاح ددوی د احکامو دوختونو یو علامت گرځولې شوي دې بتغیر یسیر من المرتب -
(۱) په دې وجه دیو مطالع ولا خلقو میاشت دېل مطلع د میاشتي نه مخکښې هم شروع کیدېشی مرتب عفی عنه -

(۲) و قال الدر المختار : واختلاف المطالع غیر معتبر علی ظاهر المذاهب وعلیه اکثر المشايخ وعلیه الفتوى فليزم اهل المشرق بروية اهل العرب اذا ثبت عند هم روية اولئك بطريق موجب كذا في فتح الملهم (ج/ ۳ ، ص/ ۱۱۳) باب بیان ان لكل بلد رویتهم الخ .

حضرت مفتی صاحب رحمته په رویت هلال (ص/ ۵۶) کښې لیکي :
دې مسئله کښې د فقهاء امت صحابه کرام تابعین او د روستو علماء کرامو درې مسلكه جوړ شوي دي

- ① یو دا چه دا اختلاف مطالع دې هر ځانې اوبه هر حال کښې اعتبار راشی .
 - ② دویم دا چه په هېڅ ځانې او په هېڅ حال دې هم اعتبار اونشی .
 - ③ دریم دا چه د بلاد بعیده کښې دې اعتبار اوشی او قریبه کښې دې نه کیږی .
او عجیبه اتفاق دې چه دا درې قسمه فرق صرف د کثرت او د قلت دی مرتب عفی عنه -
(۱) ددې درې وارو تفصیل په متن کښې او حواشیو کښې تیر شوي دي (مرتب عفی عنه) -
(۲) که یو خبر دومره عام او مشهور او متواتر شی چه په مجموعه باندې دا گمان اوشی چه دوی به څه سازش کړي وی نو یا ټول دروغ وانی داسې خبر ته په اصطلاح کښې خبر مستفیض یعنی مشهور ونیلې کیږی .
- داسې صورت کښې دیوې سپوږمۍ دپاره باقاعده شهادت شرط نه پاتې کیږی هغه که د رمضان میاشت وی او که داختر وغیره خو ددې شرط دادې چه د مختلفو طرفونو نه مختلف سړی بیان او کړی چه مونږ په خپله سپوږمۍ لیدلې ده . یا دا چه زمونږ مخکښې دفلانی ښار قاضی دسپوږمۍ دلیدو شهادت قبول کړې دې اودسپوږمۍ دکیدو فیصله ئې اوکړه . یا دا چه موجوده حالات یا الات یا نارټیلیفون ، ریډیو وغیره په ذریعه د مختلفو ځایونو نه خلقو دابیانات موصول شی چه مونږ په خپله میاشت لیدې ده یا زمونږ مخکښې دفلانی ښار قاضی شهادت واورلو او سپوږمۍ دکیدو ئې فیصله اوکړه . کله چه دداسې بیان ورکوونکو شمیر دومره زیات شی چه په دوی کښې د دروغ احتمال پاتې نشی نو په داسې مستفیض خبر به روژه او اختر دواړه جائز وی . دې نه شهادت شرط نه دې نه شرائط د شهادت ضروری دی ، په دې وجه دې کښې ریډیو ، نارټیلیفون وغیره دهر قسم خبرونو نه کار اخیستنې شی . صرف کثرت د شمیر دومره کیدل پکار دی چه دهغوی په دروغو متفق کیدل غلا

البته متاخرینو احنافو کنبی حافظ^(۱) زبعلی^(۲) دکنز په شرحه کنبی^(۳) (۱) لیکلی دی چه بیلاد بعیده کنبی اختلاف دمطالع زمونږ په نزد معتبر دي . په دې وجه بیلاد بعیده رویت کافی نه دي . او متاخرینو هم په دې قول فتوی ورکړي^(۴)

خو بیلاد قریبه او دبعیده تفریق کنبی به څه معیار وی؟ ددې وصاحب له کتب فقه کنبی نشته دي . البته علامه عثمانی^(۵) په (۱) فتح الملهم کنبی ددې دا معیار تجویز کړي دي

باور نه کیږي دي هم دبعضو فقهاء کرامو پنځوس او بعضو کم وزیات شمیر متعین کړي دي اوصحیح داده چه څه شمیر متعین نه دي دقاضی یاد هلال کمیتی په اعتماد مدار دي بعضي وختونو کنبی دسلوکسانو خبر هم مشتبه کیدشي یو فقیه فرماتیلی دی چه بلخ کنبی خود پنځوسو سړو خبر هم کم دي اوبعضي وختونو دلسو سړو نه هم یقین کامل حاصلیږي .

یا داسې وی چه دیو ریډیو نه د ډیرو ښارونو خبر اوریدل داستفاضه خبر دپاره کافی نه دی بلکه استفاضه خبر به هله گنرلي شي چه کله دلسو شلو ځایونو نه ریډیو دخیلو خپلو ځایونو د قاضیانو یاد هلال کمیتو فیصله نشر کړي یا چه کومو خلکو سپوږمۍ لیدلي وی دهغوی بیان نشر کړي . یا د څلورو پنځو ځایونو ریډیو اود لسو شلو ځایونو تېلفون او خط ټیلیگرام دداسې خلکو راورسی چه هغوی په خپله سپوږمۍ لیدلي وی یا ددغه ځاني دقاضی یا دهلال کمیتی اوری نو دهغې ځاني قاضی یا هلال کمیتی دي ددې اعتبار اوکړی درمضان یاد اخر اعلان وله کول پکار دی

یا دې داسې وی چه داستفاضه دخبر به هم هغه معتبر وی چه کله پولوني جماعت دسپوږمۍ لیدونکو په خپله واورې یا دیو قاضی فیصله پخپله واورې اویان نې کړي . عامیانه شهرت چه دا پته نه وی چه چا دا مشهور کړي دي یو خبره مستفیض یا مشهور جوړولو دپاره کافی نه دی شامی (ج/ ۲ ، ص/ ۱۲۹) رویت هلال (ص/ ۵۳ تا ۵۵) مرتب عفی عنه .

(۱) یعنی علامه فخرالدین عثمانی^(۱) علی الزبعلی الحنفی المتوفی کال ۷۴۳ هجری داد علامه جمال الدین زبعلی^(۲) دنصب الرايه شیخ دي مرتب عفی عنه .

(۲) یعنی تبیین الحقائق (ج/ ۱ ، ص/ ۳۲۱) کتاب الصوم قبیل باب ما یفسد الصوم ومالا یفسده قال والاشبه ان یعتبر الخ مرتب عفی عنه .

(۳) اوگورنی کتاب بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع (ج/ ۲ ، ص/ ۷۳) فصل واما شرائط الصوم فنوعان او هم رویت هلال (ص/ ۵۸) .

ولی فتح الملهم (ج/ ۳ ، ص/ ۱۱۳) باب بیان ان لكل بلد رویتهم الخ . وقال الزبعلی^(۱) والاشبه ان یعتبر هو مختار صاحب التجريد وغيره من المشايخ لكن قال الشيخ ابن الهمام الاخذ بظاهر الرواية احوط قال فی رد المختار وهو المعتمد عندنا وعند المالکة والحنابلة والیه ذهب الليث بن سعد امام بصر كما فی المغنی .

بهر حال دمتاخرینو احنافو په نزد په بلا بعید کنبی اعتبار داخلاف مطالعه راجح دی ، حضرت کشمیری^(۲) او علامه شبیر احمد عثمانی^(۳) هم دې قول ته ترجیح ورکړي ده . لکه چه حضرت مفتی صاحب^(۴) په رویت هلال ص/ ۵۸ ، کنبی نقل کړی دی . مرتب عفی عنه . دي

(۱) (ج/ ۳ ، ص/ ۱۱۳) باب بیان ان لكل بلد رویتهم الخ . لکه چه فرمائی ((نعم ینبغي ان یعتبروا اختلافها ان لزم منه التفاوت بین البلدین باکثر من یوم واحد لان النصوص مصرحة بكون الشهر تسعة وعشرين او ثلاثين فلا تقبل الشهادة ولا یعمل بها فیما دون اقل العدد ولا یزید من اکثره والله سبحانه وتعالى اعلم مرتب عفی عنه)

چه کوم بلاد دومره لری وی چه دهغی د اختلاف دمطالع اعتبار نه کولو سره ددوه ورخو غور
پریوخی نو هلته به اختلاف دمطالع معتبر وی (۱) یعنی دیوختی رویت به دبل خانی دیاره
کافی نه وی) حکه چه په داسی بلاد بعید کښی هم د اختلاف دمطالع اعتبار دی او کښی
شی نومیاشت به د اتویشو یا یو دیرشو ورخو کیدیشی اوددی شریعت کښی څه نظیر نشته
دی (۲)

د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه حدیث دیاب دائمه ثلاثه دمسلک عین مطابق او ددوی
مستدل دی، په دې وجه د احنافو د طرفه ددې متعدد توجیهات کیری

(۱) او چه کوم خانی ددوه ورخو نه کم فرق وی هلته به اختلاف دمطالعو معتبر نه وی داسی صورت
کښی به دیوختار رویت دبل ښار دپاره کافی کیدیشی مرتب عفی عنه (۲)

(۲) اود هغی زیات وضاحت ددې چه په احادیثو کښی دا خبره منصوص او قطعی طور باندې ثابت ده
چه یو میاشت هم دنهه ویشو نه کمه او د دیرشو نه زیاته نه شی، لکه په موطا مالک (ج ص ۱۲۵)
کتاب الصیام باب ماجاء فی رویه الهلال للصیام والفطر فی رمضان کښی د حضرت ابن عمر رضی الله عنه
مروی دی چه ((ان رسول الله صلی الله علیه و آله قال: الشهر تسع و تسعون يوما فلا تصوموا حتی تروا اهلل الخ))
داشان مسلم (ج/ ۱، ص/ ۳۴۷) باب وجوب صوم رمضان لرویه الهلال کښی مروی دی چه ((الشهر
ثلاثون وطبق کفیه ثلاث مرات)) داشان مروی دی چه ((عن النبی صلی الله علیه و آله قال انا امة امیة لا نکتب ولا نعب
الشهر هکذا او هکذا وعقد الایهام فی الثالثة والشهر هکذا هکذا وهکذا س یعنی تمام ثلاثین. لهذا په دې وجه
زمونږ په زمانه کښی چه دمشرق اود مغرب فاصلی په څو گهڼتو کښی وهلی کیری که د بلاد بعید،
کښی اختلاف دی دمطالعو مطلقا نظر انداز کړی شی نودمدد مذکوره نصوصو قطعویو په دا اختلاف
اوشی چه یو ښار کښی به اته ویشتم تاریخ دیو بعید ملک نه ددې شهادت راوړسیدو چه نن سپوږمۍ
لیدلی شوې ده نو که دا ښار دداغه دویم تابع کړی شی نو دا میاشت به داته ویشو پاتې شی. دا شان د
رمضان په دیرشتم تاریخ دلری ملک متعلق په ذریعه د شهادت دا ثابته شی چه نن هلته نهه ویشتم
تاریخ دی او که سپوږمۍ په نظر رانقله توصباء به هلته روژه وی او اتفاقا سپوږمۍ په نظر رانقله نو
دوی به دیو دیرش روژې نیسی او میاشت به دیو دیرشو گنرلې کیری. اودا د نص قطعی خلاف دی
که اوونیلې شی چه داسی صورت کښی چه چرته اته ویشتم تاریخ باندې میاشت ختمه شی نو هلته
دی دا اوونیلې شی چه د خلقو یو ورځ روستو میاشت شروع کړې وه. نود یوې روژې قضا دی او کړی
داشان چه په کوم خانی کښی په دیرشتم تاریخ هم میاشت ختم شی نو هلته دی دا اوگرخولې شی چه
دی خلقو میاش یوه ورځ مخکښی شروع کړې وه. نود میاشتی رومبی ورځ غلطه شوه. دا شان د میاشتو
د ورخو د نص فطی خلاف کمیدل او وزیاتیدل لازم نه شو.

ددې جواب ددې چه کله دخلقو دعام رویت یا ضابطی د شهادت مطابق میاشت شروع کړله نو دلری
د شهادت په بناء باندې خپل مقامی شهادت یا رویت غلط یا دروغ گرځول نه عقلا معقول دی او نه
شرعا جائز دی. په دې وجه دا توجیه غلطه ده. - هذا کله ما خود من رویت هلال (ص/ ۵۸) ای ۶۰

بزيادة المرتب عافاه الله

یو داچه د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه دا فیصله پدې خبره مېنې ده چه دوی شام د مدینې منورې په مقابله کښې په بلاد بعیده کښې شمار ^(۱) کړو اود بلاد قرب اوبعد یو اجتهاد ^(۲) دې.

او یوه توجیه د اشوې ده چه د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه په نزد اگر چه اختلاف د مطالع معتبر نه اود شام رویت د مدینې منورې دپاره کافی شو خو خبر ورکونکې صرف حضرت کریم صلی الله علیه و آله و او نصاب د شهادت موجود نه وو نو ددې وجې نه حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه دا قبول نه ^(۳) کړو.

په دې اشکال کیدوشی چه مسئله د رمضان د رویت وه چه هغې کښې شهادت ^(۴) شرط نه دې. په دې وجه که اختلاف د مطلع اعتبار نه وی نو حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه به د حضرت کریم صلی الله علیه و آله د بیان اعتبار کول او د شام رویت اعتبار کول پکار وو.

ددې جواب دادې اگر چه د رمضان د سپوږمۍ معامله وه خو دا خبرې د میاشت په آخر کښې کیدلې. په دې وجه دا داختر د مسئلې سره متعلق شو او دې کښې دیوسری خبر یا شهادت کافی ^(۵) نه وو. اودلته د سپوږمۍ خبر ورکونکې صرف حضرت کریم صلی الله علیه و آله وو.

ددې مسئلې ^(۶) تفصیل دادې چه په ابتداء د رمضان کښې خو د ثبوت د شهر دپاره دیو کس خبر کافی ^(۷) گنرلې شویدی البته که په انتهاء د رمضان کښې که یو کس د هلال د رمضان د

^(۱) او گورنۍ فتح الملهم (ج/ ۳، ص/ ۱۱۳) باب ان لكل بلد رویتهم مرتب عفی عنه -

^(۲) خو مذکوره جواب د حافظ زیلعي رحمته الله شارح کنز او د متاخرینو د احنافو لطرفه کافی کیدوشی چه کوم په بلاد بعید کښې اختلاف د مطالع دا اعتبار قائل دی. خو په متونو د احنافو باندې اعتراض بنا هم باقی پاتې کیږی ځکه چه متقدمین احناف دا اختلاف مطالع مطلقا غیر معتبر گنرلې کیږی فتاوی مرتب عفی عنه -

^(۳) كما في المعارف للنووي رحمته الله (ج/ ۶، ص/ ۳۱) فقال واجب بانه لا دليل فيه لانه لم يشهد على شهادة نحو ولا على حكم الحاكم ولن سلم فلانه لم يأت بلفظ الشهادة ولن سلم فهو واحد لا يثبت بشهادته وجوب القضاء على القاضي كما اجاب عنه ابن الهمام في الفتح وابن نجيم في البحر ولفظه ذكررت مرتب عفی عنه -

^(۴) لکه علامه عثمانی فرمائیلې دی چه ((واما ما قاله بعض علمانا ان كريب لم يشهد برويه نفسه فمردود بقوله في حديث الباب نعم ولا يعتبر عندنا في هلال رمضان صيغة الشهادة بل يكفي الاحبار بالروية كما هو موضح في كتبنا فتح الملهم (ج/ ۳، ص/ ۱۱۳) باب بيان ان لكل بلد رویتهم الخ مرتب عفی عنه -

^(۵) ځکه چه د هلال داختر دپاره نصاب د شهادت مقرر دی یعنی د مطلع د صفاته کیدو په صورت کښې ددوه سړو شهادت او د مطلع صفا کیدو په صورت کښې دیو جم غفیر کتل ضروری دی کما بینا و انظر معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۱۴) باب ما جاء ان الصوم لروية الهلال والافطار له مرتب عفی عنه -

^(۶) حضرت شیخ الهند دا تفصیل په حقیقت کښې د جواب نه ماخوژ دی حضرت علامه بنوری رحمته الله په معارف السنن (ج/ ۲، ص/ ۳۱) کښې فرمائی چه:

((قال الشيخ الانور الكشميري رحمته الله والاولى في الجواب ما افاده شيخنا مولانا شيخ الهند محمود الحسن الديوبندي بانه لا يخالف مسألة المتون فقد ذكر فيها من انه اذا صاموا بقول واحد لا جل الغيم اوجاء من خارج البلدة او كان على موضع مرتفع ثم اكملوا ثلاثين يوما ولم يروا هلال العيد فقبل جاز لهم الافطار وان كان مداره

رویت باره کنبی شهادت ورکری نو دهغی دوه جهته دی. یو دا چه داد رمضان شهادت
، په دې وجه دیوکس خبر کافی کیدل پکار دی. او دویم داچه دې رویت سره داختر مسأله
متعلق شوه. په دې وجه درمضان دپاره هم داختر شهادت نصاب کیدل ضروری پکار دی.
حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه غالباً هم دا دویم جهت صحیح گنړلو او د حضرت کریم
بیان باندې فیصله اوکړه، والله اعلم.
بهر حال په بلاد بعیده کنبی دمتاخرینو احنافو مسلک هم دائمه ثلاثه و مطابق یعنی داسې
صورت کنبی اختلاف دمطالع (۱) معتبر دې، کما بیناه (۲) بالتحقیق.

على قول واحد فان الواحد وان لم يكف قوله في الطر استقلال ولكن يكفى بناء واستتاعا وقيل لا يجوز
يصوموا وان كان واحد او ثلاثين والقولان المذكوران في كتبنا فقول ابن عباس رضي الله عنه ناظر الى هذا النظر الفهم
في المسألة

القول الاول روى عن محمد في غاية البيان كما في البحر والثاني قول الشيخين ابي حنيفة رضي الله عنه والي ويومف
فعدنا هما ثبت الرضائية بشهادته لا الفطر واما اذا صاموا بشهادة اثنين فافهم يفطرون بالاتفاق كما في البحر
البدائع

وبالحملة فرق بين ثبوت الشئ ابتداء وبين ثبوت بناء في بعض المسائل كشهادة القابلة بناء تصح في النسب
ابتداء وقيل موردالخلافا اذا لم يغم هلال العيد واما اذا غم فحل الفطر ايضا اتفاقا راجع التبين للزيلعي رحمته الله
المختار لابن عابدين من والله اعلم مرتب عفى عنه -

(۱) لکه په تیر شوی دی باب باب ماجا کنبی فی الصوم بالشهادت (ج/ ۱، ص/ ۱۱۶) که
د حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت تیر شوی دې (قال جاء اعرابي الى النبي صلى الله عليه وسلم فقال اني رأيت الهلال
اتشهد ان لا اله الا الله ؟ اتشهد ان محمد رسول الله ؟ قال نعم قال : يا بلال اذن في الناس ان يصوموا غدا
دي نه دا خبره ثابت شوه چه صرف دیو ثقه مسلمان په خبر باندې حضور نبی کریم صلی الله
وسلم درمضان دشروع کیدو او دروژي اعلان اوکړو او د هلال عید دپاره حضور نبی کریم صلی الله
عليه وسلم ددوه سړو نه دکم شهادت کافی نه دې گرځولی او گورنی سنن دار قطنی (ج/ ۲، ص/ ۱۷)
(باب الشهادت علي روية الهلال مرتب عفى عنه -)

(۲) حضرت مولانا مفتی محمد شفیع صاحب رحمته الله فرماني چه :
داختر گمان دادې چه امام اعظم ابوحنيفه رحمته الله او نورو ائمه کرامو چه کوم اختلاف دمطالع معتبر
گرځولی دی ددې يو سبب دا هم دې چه کومو بلادو کنبی دمشق او مغرب فاصله ده هلته ديو ځايي
شهادت بل ځايي ته رسيدلې دې حضراتو دپاره صرف يوه فرضی قصه وه او د تخيل نه نې زيات هيڅ
هېښت نه لرلو دداسې فرضی قضایاو دوجې نه په احکامو اثر نه پریوزی. نه دا په حکم د مقنن
گرځول په فقهاء کرامو کنبی معروف دي. په دې وجه اختلاف دمطالع مطلقا غير معتبر او گرځولی
خو نن جهاز د تولي دنيا مشرق او مغرب يو کرلو ديو ځايي شهادت بل ځايي ته رسيدل قضيه او قصه
نه ده بلکه دروزمره معمول جوړ شوي دي او ددې په نتیجه کنبی که دمغرب شهادت په مشرق کنبی
او مشرق شهادت په مغرب حجت اومنلې شي نو د يو ځايي مياشت به داته ويشتو او دبل ځايي
مياشت به د يو دیرشو ورځو شي. په دې وجه داسې بلاد بعید کنبی چه هلته دمياشتو په ورځو کنبی
دکمي زیاتې امکان وی نو اختلاف دمطالع اعتبار ضروری دې اود مسلک حنفی عین مطابق په دی.

باب (٢) ما يستحب عليه الافطار

« قال رسول الله من وجد غمرا فليفطر عليه ومن لا فليفطر على ماء فان الماء طهور »
 وحديث دباب نه شارع عليه السلام مقصد دا بيانول دی چه افطار په حلال اویاک خیزونو سره کول
 (٢) پکار دی. هغه که کهجوره وی او که اویه. یا څه بل څه وی. البته کهجورو سره افطار
 کول دی او هم بهتر. او که کهجوري نه ملاوړی نو په دې صورت کښې په اویو افطار کول
 (٣) مستحب دی. ددې دواړو خبرو لره داحادیثو مبارکو نه ثابتولو دپاره امام ترمذی رحمته الله علیه
 باب ماجاء ما يستحب عليه الافطار ترجمه الباب قائم کړي دي.
 په حدیث دباب کښې د فلیفطر صیغه دامر استحباب دپاره ده البته ظاهر په کښې ابن حزم
 دپه وجوب حمل کوی نو ددوی په نزد چه کهجوري وی نو په دې سره گڼی په اویو سره افطار
 کول واجب دی. او داسې نه کولو په صورت کښې په دې گناهگار وی اگر چه روزه په
 صحیح (٤) وی.

والله سبحانه وتعالى اعلم تبعا للاسائذه داخما خیال دي دنورو عالمانو د وخت نه هم دي مشوره
 واخیستی شي رويت هلال (ص / ٦٠، ٦١) مرتب عفی عنه -
 (١) درویت هلال او د اختلاف دمطالع سره دمتعلق تفصیلی بحث دپاره اوگورنی د لاتندي کتابونه
 دفالالعی دپاره:

- ① تبیین الحقائق (ج / ١، ص / ٣١٦ تا ٣٢٢) کتاب الصوم.
- ② فتح الملهم (ج / ٣، ص / ١١٢ تا ١١٤) باب بیان ان لكل بلد رويهم
- ③ اوجز المسالك الى موطن الامام مالك (ج / ٣، ص / ١٣ تا ١٤) ماجاء في روية الهلال و الفطر في رمضان
- ④ معارف السنن (ج / ٦، ص / ١٣ تا ٢٠) باب ما جاء ان الصوم لرؤية الهلال و له و (ص / ٢٢ تا ٢٤)
 باب ماجاء في الصوم بالشهادة و (ص / ٢٩ تا ٣٢) باب ماجاء لكل اهل بلد رويهم
- ⑤ رويت هلال اول تا اخر مرتب عفی عنه -

(شرح باب از مرتب -)

(کما في المعارف (ج / ٦، ص / ٣٢) مرتب عفی عنه -)

«عقد تصلوا لبيان الحكمة في الاقطاء بالتمر فان لم يجد فبالماء : أن هذا من كمال شفقته على امته فان اعطاء
 الطیعة الحلو عندخلوا المعدة ادعى الى قبوله وانتفاع القوى به ولا سيما الباصرة وحلاوة المذينة التمر وهو فوقهم
 رطبها فاكهة لهم. واما الماء فان الكيد يحصل لها بالصوم نوع ييس فاذا رطبت بالماء كمل انتفاعها بالغذاء بعده
 الى غير ذلك من نکات طيبة روحانية ليس هذا محل تفصيلها کذا في المعارف (ج / ٦، ص / ٣٣) مرتب عفی
 عنه -

(راجع العمدة للعینی (ج / ١١، ص / ٦٦) باب يفطر بما تيسر عليه بالماء وغيره والفتح لابن حجر (ج / ٤،
 ص / ١٧٢) باب ما يفطر بما تيسر الخ مرتب عفی عنه -)

(۱) کان رسول الله ﷺ يفطر قبل ان يصلي على (۱) رطباً فإن لم تكن رطبات (۲) فتميرات فإن لم تكن
تميرات (۳) حسا حسوات من ماء))

کومو حضراتو چه به خوږ څیز سره افطار مستحب گرځولې دي اودهغې علت نې داييان کړې
دي چه روژه نظر کښوري کوی اوبه خوږ څيز سره افطار کول داکمزورتيا لري کوی
حديث دهغه حضراتو په مسلك هيڅ تائيد نه کوی ځکه چه به خوږ سره د افطار کول
استحباب بيانولو مقصود وی نو د تمر نه پس به نې داوبو په ځاي د څه سل څيز لکه تېل
وغیره ذکر کړي وي حال دا دي چه داسې نه ده، دي نه په ظاهرا دا معلومېږي چه دکهجوړي
وغیره تذکره خوږ څيز سره په افطار کولو د استحباب بيانولو دپاره نه ده بلکه مدینه منوره
کښي کهجوړي او اوبه دا دوه داسې څيزونه وو چه په آسانتيا سره ملاويدل نو په دي چا
دهغوی عام معمول دي سره دافطار کولوو او حضور نبی کریم صلی الله عليه وسلم نور
نه هم دي د سهولت په وجه دي مشوره ورکوله.

بيا په حديث مبارك چه کومه د مطلب تذکره د تمر نه مخکښي شوي ده هغه هم غالباً
د بني منوري د حديثو په وجه ده. ځکه چه درمضان په مياشت کښي پخې تازه کهجوړي
راتلي اوبه دي وجه په دي سره دافطار کولو ته ترجيح ورکړه او که دا په نه ملاويدي نو تمر
سره به نې افطار کولو او دا عام طور ټول کال ملاويږي او که دا به هم نه ملاويدي نو دوی
به غالباً اوبو سره (۴) افطار کولو والله اعلم (۵)

(۱) رطبات د رطبه جمع ده په طور دجنس رطب ونييلې شي پخه تازه کهجوړه.
قال في اللسان في مادة (رطب) الرطب نضج البسر قبل ان يتمر وذكر في مادة البسر عن الجوهري وله طبع في
خلال ثم بلغ ثم بسر ثم رطب ثم تمر

واعلم انه اذا اجذ (شوکول) ثم التخل فيسمى قبل از يحف رطباً وبعد الجفاف بحيث يدخر ثمره يسكون اليه
والتي تباع في بلادنا الاسواق من التميرات اليابسة (جوارى) فليس لها اسم في اللغة العربية عندهم الا انها اقرب
حالتها قاله الشيخ (الانور) هذا كله مأخوذ من المعارف للشيخ للينوري (ج/ ۶ ، ص/ ۳۳) بتغير يسر من
المرتب (مرتب عفى عنه) -

(۲) تميرة (خو کهجوړي) دا د تميرة جمع ده چه کوم تمره تصغير دي مرتب عفى عنه -
(۳) حسا يحسوا حسوا لير لير خبئل او حسوات دحسوة جمع ده چه کوم د حسا اسم مرة دي په معنى
کوت مرتب عفى عنه -

(۴) واستحب القاضي حسين ان يكون فطره على ماء يتأوله بيده من النهر ونحوه حرصاً على طلب الحلال للفطر
لغلبة الشهوات في المأكول كذا في العمدة (ج/ ۱۱ ، ص/ ۶۶) باب يفطر على بما يتسر عايه بالماء وغيره مرتب
عفى عنه -

(۵) هذا كله مأخوذ من عمدة القاري (۶۵۶/۱۱) للعتبي من كلام شيخه زين الدين العراقي بتغير يسر من
المرتب

باب (۱) ما جاء أن الفطر يوم تفطرون والاضحى يوم تصحون

((والنوم يوم تصومون والفطر يوم تفطرون والاضحى يوم تصحون))

د حدیث دیاب مطلب دادی چه ک له دشرعی ثبوت نه پس روژه اونیسولی شی یا دشرعی ثبوت نه پس افطار او کړې شی یا دشرعی ثبوت نه پس اختر شی نو داوس د نورو قرآنو په بناء داسې شكونو او وهمونو کښې نه دې مبتلا کیدل یکار بلکه روژه او اختر صحیح شی گویا بعضې خلق چه دسپوږمۍ وړې وړې یا لونی کیدو نه چه کومې وسوسې خورې دهغې نفسی مقصود ده ، او اصل مندار په ثبوت دشرعی دې دې نه پس د وسوسو هیڅ درجه (۱) نشته دې ، والله اعلم

باب ما جاء إذا أقبل الليل و أدبر النهار فقد أفطر الصائم

((عن عمر بن الخطاب قال قال رسول الله ﷺ إذا أقبل الليل و أدبر النهار و غاب الشمس فقد أفطرت)) د (۱) بخاری شریف په روایت کښې د افطرت الصائم الفاظ مروی دی ، بیا د فقد

افطر الصائم مطلب دادې چه ((دخل الصائم وقت الفطر)) لکه چه د انجد مطلب وی اقام بنجد او د اتهم مطلب داوی اقام بتهامه اویو امکان داهم دې چه د افطر الصائم دامطلب وی صارالصائم مفطر فی الحکم یعنی دغروب شمس نن پس روژه دار حکما مفطر کړې اگر چه بالفعل شي افطار نه وی کړې . وجه داده چه شبه دصوم شرعی دپاره دظرف کیدو صلاحیت نه لری . خو حافظ ابن خزيمة رحمه الله دا دویم امکان رد کړې دې . او اولنی ته ئې ترجیح ورکړې ده

یعنی د افطر الصائم مطلب دادې چه دخل فی وقت الفطر . هغه وانی چه افطر الصائم نه مراد مفطرا شی نو دتولو روژو داردو افطار په په آن واحد کښې اوشی او د تحویل افطار چه

(۱) شرح باب از مرتب -

(۲) اوهورنی معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۳۴ ، ۳۵) مرتب عفی عنه -

(۳) قال الخافض : ذکر فی الحديث ثلاثة امور لانها وان كانت متلازمة الاصل دلالة لا يقبل الليل الا اذا ادبر النهار ولا يدبر النهار الا اذا غرب الشمس كما في العمدة (ج/ ۱۱ ، ص/ ۴۳) باب الصوم في المفطر والافطار لكنها قد تكون في الظاهر غير متلازمة وقد بطن اقبال ليل من جهة المشرق ولا يكون اقبال حقيقة بل نوجو دامر يغنى ضوء الشمس وكذلك ادبار النهار فمن ثم قيد بقوله وغابت الشمس اشارة الى اشتراط تحقق الافال والادبار وانما ابن ابي اوفى فيه غروب الشمس لا سبب آخر ولم يذكر ذلك في الحديث الثاني (اي عی حدیث ابن اوفى فيه ذکر اقبال الليل فقط . فقال اذا رأيت الليل قد أقبل من ههنا فقد افطر الصائم بخاری (ج/ ۱ ، ص/ ۲۶۲) باب متى يحل فطر الصائم ، فيتحمل ان يزل على حالين اما حيث ذكرها ففي حال الغيم مثلا واما حيث لم يذكرها ففي حال الصحو ويحتمل ان يكون في حالة واحدة وحفظ احد الروايتين ما يحفظ الاخر وانما ذكر الاقبال والادبار معاملة مكان وجود احدهما مع تحقق الغروب قال القاضي عياض : وقال شيخنا في شرح الترمذی : الظاهر الاكتفاء باحد الثلاثة لا نه يعرف انقضاء النهار باب متى يحل فطر الصائم مرتب عفی عنه -

(ج/ ۱ ، ص/ ۲۶۲) باب متى يحل فطر الصائم مرتب عفی عنه -

کوم (۱) ترغیب په احادیثو کښې راغلې دي او ورکړې شوې دي ، هیڅ معنی په پاتې نسي
اگر چه ددې دا جواب ورکېدې شی چه د افطار د تعجیل ترغیب ځکه ورکړې شوې دي چه
افطار حسی د افطار شرعی موافق شی . خو ددې جواب سره حافظ ابن حجر رحمته الله علیه او حافظ
ابن خزیمه رحمته الله علیه اختیار کرده مسلک ته (۲) ترجیح ورکړې ده . والله اعلم . (از مرتب عنان
عنه)

باب (۲) ما جاء فی تعجیل الافطار

((يا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر))

((قال رسول الله ﷺ قال الله تعالى أحب عباد الى اعجلهم فطرا)) د پشنی په (۴) تاخیر او
افطار په

تعجیل (۵) په استحباب باندې دامت اتفاق دي . او دا ځکه چه عمرو بن میمون او دې رحمته الله علیه
فرماني

((قال (۶) كنا اصحاب محمد ﷺ اسرع الناس إفطار الناس إفطار او أبطأه سحورا)) داشان اې
عمرو فرماني چه احادیث تعجیل الافطار و تاخیر السحور صحاح (۷) متواتره بیا د تعجیل
افطار (۸) علت د یهودو او نصرانیانو مخالف کول دي . لکه د حضرت ابوهریره رضی الله عنه

(۱) اوگوری الترغیب والترهیب (ج/ ۲ ، ص/ ۱۲۹ تا ۱۴۰ ، رقم/ ۶۲۱) الترغیب فی تعجیل الفطر و تاخیر
السحور مرتب عفی عنه -

(۲) دا ټوله تشریح فتح الباری (ج/ ۴ ، ص/ ۷۱) باب متى یحل فطر الصائم) نه ماخوډ دی و راجع لمزید
التفصیل مرتب عفی عنه -

(۳) شرح باب از مرتب -

(۴) والمدة التي بين الفراغ من السحور والدخول في الصلاة وهي قراءة الخميس اية او نحوها كذا في فتح الباری
(ج/ ۲ ، ص/ ۴۴ ، ۴۵) کتاب مواقیب الصلوة باب وخت الفجر .

لکه امام ترمذی رحمته الله علیه را تلونکی باب کښې هم د تاخیر فی السحور د استحباب د بیانولو دپاره قائم
کړې دي . او په هغې دوی روایت نقل کوی چه ((عن أنس عن زيد بن ثابت قال : تسحروا مع رسول الله
ﷺ ثم قمنا الى الصلوة قال : قال قلت كم س كان ذلك ؟ قال قدر خميس اية (ج/ ۱ ، ص/ ۱۱۸) باب ما جاء
في تاخير السحور .

فائده : ددې حدیث نه په رمضان کښې د سحر په مونځ کښې د تغلیس استحباب هم معلومېږي .
کما علیه تعامل اهل العلم من مشائخنا بدهونند بر دالله مضاجعهم) مرتب عفی عنه -

(۵) معاصر الحنیفة لا یحل الافطار الا باخيار عدلین بالغروب کذا فی المعارف (ج/ ۶ ، ص/ ۳۸) بتغیر مرتب عفی عنه
(۶) مصنف عبدالرزاق (ج/ ۴ ، ص/ ۲۲۶) رقم/ ۷۵۹۱ ، باب تعجیل الافطار مرتب عفی عنه -

(۷) کذا فی المعتمد (ج/ ۱۱ ، ص/ ۶۶) باب تعجیل الافطار مرتب عفی عنه -
(۸) والحکمة فی ذلك لا یزاد فی النهار من اللیل ولاته اولفق بالصائم واقوی له علی العیاد کذا فی المعارف (ج/ ۶ ، ص/ ۳۸) مرتب عفی عنه -

مروی دی چه ((عن (۱) النبی ﷺ قال : لا یزال الدین ظاهرا ما عجل الناس الفطر لأن اليهود والنصارى یؤخرون))

گویا به تعجیل افطار سره سنت نبوی ﷺ د تابعدارنی ترغیب ورکول اود نصرانیانو اود یهودو نه نفرت ورکول مقصود دی . والله اعلم . (از مرتب عفا الله عنه)

باب (۲) ما جاء فی بیان الفجر

((ان رسول الله ﷺ قال : کلووا وشرابوا ولا (۲) یهینکم (۳)))

المطاع (۴) المصعد وکلوا وشرابوا حتی یعرض لکم الامر ((یعنی اوچت طرفته ختونکی رنرا تالره په ویره کنبی وانه چوی . او دخوراک نه دی منع اونه کمری بلکه دشفق احمر دظاهریدو پورې دی خوری .

دصائم دپاره ترکومی د پیشمنی خوراک جائز دی ؟ دی باره کنبی دوه اقوال دی :

① - اول قول دادی چه دصبح احمر دظاهریدو پورې خوراک خنیاک جائز دی او حدیث دیاب ددی قول تانید کوی خودا قول د جمهورو په نزد متروک (۵) دی .

② - دویم قول دادی چه دصبح صادق ابیض پورې دخوراک خنیاک جواز شته دی او دجمهورو په نزد دا قول مختار دی .

بیا دوی کنبی اختلاف دی چه دصبح صادق ابیض نه څه مراد دی ؟ نفس الامر کنبی دصبح صادق موندل یا دده د روزه دار په نظر کنبی واضح کیدل .

دواړو کنبی رومی قول احوط دی او دویم (۶) اوسع دی . په صحابه کرام رضی الله عنهم کنبی دیو جماعت اویه تابعینو کنبی د (۷) امام اعمش رضی الله عنه او په تابعینو کنبی دابوبکر بن عیاش رضی الله عنه ددی قائل دی چه دصبح صادق دښه واضح کیدو پورې پیشمنی خوړلې (۸) کیدي شی لکه

(۱) سنن ابی داود (ج/ ۱ ، ص/ ۳۲۱) باب تعجیل ما یستحب من تعجیل الفطر مرتب عفی عنه -

(۲) شرح باب از مرتب -

(۳) ماده یهیده هیذا وهادا ، په ویره کنبی اچول . خوزول . زائلول واپس ساتل ، رتل ، دبعضو حضراتو قول دی چه د یهید استعمال صرف نفی سره خاص دی مرتب عفی عنه -

(۴) سطح یسطع سطعا وسطوعا وسطیعا النور ، رنرا اوچتیدل خوریدل مرتب عفی عنه -

(۵) اصعد یصعد اصعدا فی الارض اوچتی زمکې ته تلل ، اصعده بره ختل مرتب عفی عنه -

(۶) بل جعله الطحاوی رحمه الله و ابوبکر الرازی رحمه الله وابن قدامه رحمه الله والنووی رحمه الله مخالفو للاجماع وان اعترضه

الخالف وجعله ابن رشد قولاً شاذاً کذا فی المعارف (ج/ ۶ ، ص/ ۴۲۰) مرتب عفی عنه -

(۷) کما قال شمس الانمة الحلواني فی معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۴۱) مرتب عفی عنه -

(۸) دروی من طریق وکیع عن الاعمش انه قال : لولا الشهوة لصليت الغدو ثم تسحرت فتح الباری (ج/ ۴ ، ص/ ۱۱۷) باب قول النبی ﷺ لا یمنعکم الخ مرتب عفی عنه -

(۹) فتح الباری (ج/ ۴ ، ص/ ۱۱۷) باب قول النبی ﷺ لا یمنعکم الخ ، بلکه علامه عینی رحمه الله خوتر دی لیکي

چه ((وهب معمر وسليمان الاعمش وابوبعبلز والحکم بن عتیه الی جواز التسحر ما لم تطلع الشمس واحتجوا فی

ذلك بحديث خليفة رواه الطحاوی من رواية زر بن حبيش فی شرح معانی الآثار (ج/ ۱ ، ص/ ۲۷۳) کتاب

الصيام ، باب الوقت الذي یحرم فيه الطعام علی الصائم فا تسحرتا ثم انطلقت الی المسجد فمررت بمول خذیفه

جلد

چه دحضرت خذیفه رضی الله عنه نه مروی دی چه ((قال)) تسحرنا مع رسول الله ﷺ هو والله تسحر غیر ان الشمس لم تطلع ((او ابوقلابه رضی الله عنه روایت کوی چه)) ((قال)) ابوبکر الصديق رضی الله عنه تسحر یا غلام ، اخف الباب لا یفجانا الصبح ((داشان ابن المنذر رضی الله عنه به سند صحیح دحضرت علی رضی الله عنه نه نقل کوی چه)) ((انه صلی الصبح ثم قال : لا الان حين تبین الحیط الاسود)) ((الاسود)) بیا په خپله ابن المنذر رضی الله عنه فرمائی چه ((وذهب)) ((بعضم الى ان البیتین بیاض النهار من سواد الليل ان ینشر البیاض فی الطرق والسکک والبیوت))

دې باره کنبی امام اسحاق فرمائی چه ((وبالقول الاول ای بان العبرة لاول طلوع القمر الثاني اقول لکن اطعن علی من تأول الرخصة كالقول الثاني ای ان العبرة لا تصاح الفجر وانشر البیاض)) ((أری علیه قضاء ولا كفارة))

بهر حال دجمهور امت قول هم دا دي چه په نفس الامر کنبی دصبح صادق دظاهریدر سبب دصائم دپاره اکل وشرب ناجائز کیږي اوداقول احوط اودراع هم دي او په دي دجمهور امت تعامل هم دي لکه چه دالله ﷻ ارشاد دي چه ((وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْآبِضُ مِنَ الْخَاطِطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ)) ددي آیت مبارک دتفسیر لاندې فقیه العصر حضرت مفتی اعظم رحمته الله علیه لیکي چه :

فدخلت عليه فامر ببلقعة فحطبت وبقدرة فسخت ثم قال كل فقلت اني اريد الصوم فقال وانا اريد الصوم فاكلنا وشربنا ثم اتينا المسجد فاقامت الصلوة قال هكذا افعل في رسول الله ﷺ اوصعت مع رسول الله ﷺ قلت بعد الصبح ؟ قال بعد غيران الشمس ما لم تطلع عمدة القاري (ج/ ١٠ ، ص/ ٢٩٧) باب ما جاء في قول النبي ﷺ (ج/ لا يمنعكم الخ. مرتب عفی عنه) -

(١) رواه سعيد بن منصور انظر فتح الباري (ج/ ٤ ، ص/ ١١٧) مرتب عفی عنه -

(٢) المغني (ج/ ٢ ، ص/ ١٦٩ ، ١٧٠) مسألة : والاختيارنا تاخير السحور و تعجيل الافطار .

داشان حافظ ابن حجر لیکي چه ((وروی سعيد بن منصور وابن ابی شیبة وابن المنذر من طرق عن ابی داود)) انه امر بعلق الباب حتى لا يرى الفجر فتح الباري (ج/ ١٠ ، ص/ ٢٩٧) باب قول النبي ﷺ لا يمنعكم الخ داشان سالم بن عبيد الاشجعي رضی الله عنه نقل کړي دي چه ((قال كنت مع ابی بکر رضی الله عنه فقال قم فاسترق الفجر ثم اكل مصنف ابن ابی شیبة (ج/ ٣ ، ص/ ١٠) من كان يستحب تاخير السحور))

داشان ابن المنذر دسالم بن عبيد الاشجعي رضی الله عنه نه په صحیح سند سره روایت کوي چه ((ان باب ما تطلع ﷻ قال له اخرج فانظر هل طلع الفجر ؟ قال افطرت ثم اتيت فقلت : قد ابيض وسطع ثم قال اخرج فانظر هل طلع ؟ فطرت فقلت قد اعترض فقال الان ابغى شراي فتح الباري (ج/ ٤ ، ص/ ١١٧) وعمدة القاري (ج/ ١٠ ، ص/ ٢٩٧) مرتب عفی عنه -

(٣) كذا في الفتح الباري (ج/ ٤ ، ص/ ١١٧) وعمدة القاري (ج/ ١٠ ، ص/ ٢٩٧) مرتب عفی عنه -

(٤) فتح الباري (ج/ ٤ ، ص/ ١١٧) مرتب عفی عنه -

(٥) فتح الباري (ج/ ٤ ، ص/ ١١٧) مرتب عفی عنه -

(٦) سورة بقرة آیت غیر ١٨٧ ب/ ٢ ، مرتب عفی عنه -

دې آيت مبارك كښې دشپې تياره د تور خط او د صبح رڼا د سپين خط مثال نې او خوندلو د روژې د شروع كېدو او د خوراك څښاك د حراميدو صحيح وخت نې متعين كړو او دې كښې نې د افراط او تفريط د احتمالاتو د ختمولو دپاره حتى يې بين لفظ زيات كړو او په دې كښې څښاك حرام كړئ او مه داسې بې فكرۍ اختياروې چه د صبح صادق نه مخكښې خوراك هم خوراك څښاك كوني بلكه د خوراك څښاك او د روژې په مينځ كښې د صبح صادق يقين دي. د دې يقين نه مخكښې خوراك څښاك كول حرام كړئ صحيح نه دى. او د يقين نه پس خوراك څښاك كښې مشغول او سيدل هم حرام او دروژې دپاره مفسد دى. اگر چه د يومنې دپاره هم وى، دپيشتمې په خوراك كښې وسعت او جواز صرف هغه وخت پورې دى چه تركومي د صبح صادق يقين نه وى. مخكښې فرماني چه:

قرآن پاك پخپله د اكل و شرب نه چه كه حد بندي كړې ده هغه د طلوع صبح يقين دى. دې نه پس د يو منې دپاره هم د خوراك څښاك اجازت وركول او د نص قرآنې خلاف ورزۍ كول دى. د صحابه كرامو رضي الله عنهم او د اسلافو د امت چه كوم د پيشتمې په خوراك كښې د مساهلت روايات (۱) منقول دى د دې ټولو محمل د نص قرآن مطابق هم ډاكيدي شى چه د يقين د صبح صادق نه مخكښې مخكښې زيات احتياطي تنگۍ دي اختيار كړې شى. امام ابن كثير هم دا روايتونه په دې خبره محمول كړي دي گنې د نص قرآنې صريح مخالفت يو مسلمان برداشت كولي نشى؟ او د صحابه كرام رضي الله عنهم نه خو د دې تصور هم نشى كېدى. او خاص كړ چه كله قرآن پاك د دې آيت په اخر كښې «تلك حدود الله» سره «فلا تقربوها» ذكر كړو او د خاص احتياط تائيد نې او كړو. دشان فرماني چه:

دا ټول كلام دهغه خلقو باره كښې دې چه كوم داسې مقام وى چه هلته نه صبح صادق په خپلو سترگو وينى او نه يقين حاصلولى شى. او مطلع هم صفا وى او هغه د صبح صادق د ابتدائى رڼا پېژندگلو هم لرى. نو په ده د لازم دى چه نيغ په نيغه افق ته او گوري او عمل كوى. او چه كوم ځانې د اصورت نه وى لكه افق بنكاره نه وى يا مطلع صفا نه وى او يا دې صبح صادق نه پېژنى، په دې وجه هغه دې په نورو ښو او ښانو يا د رياضى د حساب په ذريعه د وخت تعين او كړى.

ظاهره ده چه دوى ته به يو وخت داسې راشي چه صبح صادق كېدل به دوى ته مشكوك وى يقينى نه وى داسې خلقو لره په مشكوك حالت كښې څه كول پكار دى؟ د دې متعلق امام جصاص په احكام القرآن كښې فرماني چه دې حال كښې اصل خوهم دا دى چه په خوراك څښاك دې اقدام اونه كړى. خو كه په مشكوك كښې نې د يقين كېدو نه مخكښې څه او خورول او وې څښل نو گناهكار به نه وى. خو روستو تحقيق سره ثابت شوه چه دغه وخت صبح شوې وو نو قضا كښې دده په (۲) ذمه (۱) لازمه ده. والله اعلم. (از مرتب عفا الله عنه)

(۱) چه په بعضې صحابه كرام رضي الله عنهم دپيشتمې په خوراك كښې صبح شو او دوى په اضعنا خوراك كولو لكه چه مونږ داسې قسم روايتونه مخكښې ذكر كړي دي مرتب عفى عنه -
(۲) معارف القرآن (ج ۱، ص ۴۵۴، ۴۵۵)

باب (۱) **ما جاء في التشديد في الغيبة للصائم**

((عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبي ﷺ قال : من لم يدع قول الزور والعمل به فليس الله بحاجة إلى مسامحة و (۳) شرابه))

ددې باب په شرح کښې د معارف القرآن نه سوا دلاندې کتابونو نه مدد اخیستی شوی دی :

① المغنی لابن قدامة (ج/ ۳ ، ص/ ۱۶۹ ، ۱۷۰) مسألة : والاختیار تأخیر السحور وتعجيل الاطفار

② فتح الباری (ج/ ۴ ، ص/ ۱۱۷) باب قول النبی ﷺ لا یمنعکم من سحورکم اذن بلال .

③ عمدة القاری (ج/ ۱۰ ، ص/ ۲۹۷) باب قول النبی ﷺ لا یمنعکم الخ

④ معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۴۱ تا ۴۳) مرتب غفی عنه -

(۱) واضح دي وی چه دئته (کراچنی) کښې په عامو مسجدونو کښې د ډیر وخت نه د حاجی وجیه الدین صاحب مهاجر مکی شائع شوي داوقات الصلوة وسحر و افطار نقشه رائج ده ، دې نقشه کښې چه د صبح صادق کوم وخت لیکلې شوي دي څو کاله مخکښې بعضو اهل علمو نوی تحقیق اوکړو او دې نه ئې اختلاف اوکړو او دې ثابتولو کوشش ئې اوکړو چه رائج الوقت نقشو کښې چه کوم وخت خودې شوي دي هغه صحیح نه دي چه په حقیقت کښې دا وخت د صبح کاذب دي او صبح صادق دوخت نه کم از کم څوارلس منته او زیات نه زیات نورلس منته پس کيږي . خو فقیه عصر حضرت مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد مفتی محمد شفیع صاحب رحمته الله علیه او علامه محمد یوسف بنوری رحمته الله علیه تحقیق او آخری رائي دا وه چه د حاجی وجیه الدین صاحب شائع شوي زړه نقشه ده دنورو لویو عالمانو رائي هم ددې حضراتو درائي مطابق ده .

دجانبینو دمسلك او تفصیل دپاره اوگورئې دالا ندي کتابونه :

① احسن الفتاوى (ج/ ۲ ، ص/ ۱۵۷ تا ۲۷۴) صبح صاد پوری دنیا کة اوقات نماز کا نقشه . مولانا مولانا مفتی رشید احمد لدھیانوی رحمته الله علیه بانی دارالافتاء والارشاد .

② صبح صادق و صبح کاذب . مولف جناب عبداللطیف بن عبدالعزيز سرساوی حدش شعبه جغرافیه گورنمنټ کالج کراچی .

ددې ټول تفصیل بیانولو مقصد داد واضح کول دی چه داهل علم حضراتو په مینځ کښې پورته ذکر شوي اختلاف په ابتداء د صبح صادق په تعین کښې دي گڼي په دې خبره ټول حضرات متفق دي چه د صبح صادق په کیدو سره دصائم په حق کښې ډاکل او شرب ممانعت کيږي او دفجر په وضوء سره دپیشمنی دخوراک اجازت به نه وي والله اعلم . (رشید اشرف) -

(شرح باب از مرتب) -

(۲) په دې حدیث چه امام ترمذی رحمته الله علیه کومه ترجمه الباب قائم کړې دي دهغې باره کښې علامه عینی فا لیکي چه :

((وقال شيخنا (اى العراقي رحمته الله علیه) فيه اشكال من حيث ان الحديث فيه القول الزور والعمل به . والغية ليست والبها ان

بیان دي واضح وی چه په دې حدیث نور اصحاب السنن همداشان ترجمه الباب قائم کړې دي

بیان دي واضح وی چه په دې حدیث نور اصحاب السنن همداشان ترجمه الباب قائم کړې دي

د عالمانو په دې باره کښې اختلاف دې چه په نیمست ، چغل خورنې او دروغو ، کیسه گناه سره روژه ماتیرې او که نه ؟ جمهور اتمه د عدم فساد قائل دی او وائې چه دا خبرې اگر چه د کمال صوم منافې دی خو مفسد نه دی . البته د سفیان ثوری رحمته الله علیه باره کښې منقول دی چه هغوی په غیبت سره د فساد صوم (۱) قائل دی . غالباً د حضرت سفیان ثوری رحمته الله علیه استدلال حدیث دیاب نه دې او د قیاس هم ظاهراً د دوی د مسلک تائید کیږي . ځکه چه اکل و شرب دخپل ذات اعتبار سره مباح ده او په روژه کښې په عارضی طور ممنوع کیږي . او غیبت دخپل ذات په اعتبار سره حرام دې او په روژه کښې د دې شفاعت نور هم زیاتیرې لکه چه په حدیث دیاب کښې ئې فرمایلی دی چه کوم سړی بده وینا او بد کار نه پریرې نو د الله عز و جل په ده د هیڅ پرواه نشته دې چه دې سړی ته خپل خوراک خښا ک پریرې . د دې تقاضا خو هم داده چه دا اکل و شرب (چه کوم مباح فی نفسه دی) هغې سره روژه ماتیرې نو غیبت (چه کوم حرام فی نفسه) سره دې هم روژه ماتیرې . خو بهر حال جمهور د دې قائل دی چه په غیبت وغیره سره روژه نه (۲) ماتیرې . اگر چه کمال هم نه پیدا کیږي د حدیث دیاب هم د دوی په نزد همدا مطلب دې .

ددې جواب دا نقل شوې دې چه :

(کافهم والله اعلم . فهموا من الحديث حفظ المنطق عن اغرامات ومن حملها الغيبة ولهذا ابوب عليه ابن حبان في صحيحه . ذكر الحفي الدال على ان الصيام انما يتم باجتناب المحظورات لا بمجانبة الطعام والشراب . والجمع فقط وفي بعض الفاظ الحديث ومن لم يدع قول الزور والعمل به والجهل فيحتمل ان يراد بالجهل جميع المعاصي وهذه اللفظة عند البخاري في كتاب الادب كذا في العمدة لليعنى (ج/ ۱۰ ، ص/ ۲۷۶) باب من يدع قول الزور والعمل به في الصوم مرتب عفى عنه) -

(ذکر الغزالی فی الاحیاء العلوم وقال : رواه بشر بن الحارث عنه قال : وروی لیث عن مجاهد خصلتان تقسد ان الصوم الغيبة والكذب هكذا ذكره الغزالی بهذه اللفظ والمعروف عن مجاهد خصلتان من حفظها سلم له صوم الغيبة والكذب هكذا رواه ابن ابی شیبة عن محمد بن فضیل عن لیث عن مجاهد وروی ابن ابی الدنيا عن احمد بن ابراهيم عن یعلی بن عبيد عن الاعمش عن ابراهيم قال كانوا يقولون ان الكذب يفسد للصائم وروی ایضا عن یحیی بن یوسف عن یحیی بن سلیم عن هشام عن ابن سیرین عن عبدة السلمانی قال اتقوا المضطربین الكذب والغيبة كذا فی العینی (ج/ ۱۰ ، ص/ ۲۷۶) باب من لم يدع قول الزور الخ مرتب عفی عنه) -

(من اغتاب فظن فطره به فأكل عمدا فعليه القضاء وهل تجب عليه الكفارة ؟ فقالوا صاحب الهدایه (ج/ ۱ ، ص/ ۲۲۷) كتاب الصوم قبيل فصل فيما يوجبه عليه الكفارة ایضا كذا فی قال فیمن احتجم وظن ان ذلك يفسد فظن فطره به فأكمل عمدا فعليه القضاء والقضاء والكفارة الا اذا افتاده فقيه بالفساد لان التقوى الدليل شرعی فی حقه وقيل بعد الكفارة فيهما وقيل بعد الكفارة في الصور الاولى وبالكفارة في الثانية ثم جعل الغيبة والحجامة واحدا في الحكم بلزوم القضاء والكفارة عند صاحب الهداية و صاحب البدائع و صاحب الفتح وغير هم انظر رد المحتار والبحر والفتح للتفصيل .

بیا ترکومی چه پورته مذکوره قیا اود شبه تعلق دی نو ددی جواب حکیم الامت مجدد الملة حضرت تھانوی رحمۃ اللہ علیہ دالیکلی دی چه (۱) روزہ چه دکومو خصوصیاتو دپاره مشروع شوی ده دهغی په اعتبار سره دی یو خاص ماهیت شخصیه دی یعنی ((الامساك عن الفطرات بالنیة)) (دافطار والا خیزونه بتدول دنیست سره) نو داکل اوشرب وغیره اگر چه اهون دی خو ددی ماهیت منافی دی اودانور معاصی اگر چه اغلط دی خوددی ماهیت منافی نه دی. اگر چه ددی ماهیت د اغراضو منافی دی نو غایت مافی الباب ددغه معاصیو سره دغه اغراض به فوت شی نو دا مونږ هم منو لکه چه پورته ونیلې (۱) شوی دی چه ددی روزې به خه معتمد حاصل شی؟ او اصل حقیقت دصوم متعلق کیدو سره به دا اثر وی چه قیامت کنی به ترې تپوس نه وی چه روزہ دی ولې نه وه نیولې؟ بلکه دایتوس به ترې کیږی چه روزہ دی خرابه ولې کړه؟ نو ډیر فرق دی په دې کنی چه دحاکم دحکم نه پس دی سالاته کاغذ هم جوړ نه کړ او دې کنی خو چه دی جوړ کړلو خو خه خه خانی کنی غلطی پاتی شوه او داچه اوونیلې شو چه داسې روزې به معتد به فائده نه وی. دا قید نې خکه اولگولو چه بالکل نې فائده نه ده دایو فائده خوئی ظاهره ده چه خه قدرې تعصیل دارشاد خو دی. او بل دا چه به هر عمل کنی یو خاص برکت وی چه کله دسحر ته واخله تر ماینامه دی د لذتونو مخصوص نه خان بند کړو نو دی سره نفس ضرور منفعل اومنضیع شو چه دهغی اثر به یا خوبه راتلونکی وخت کنی ښکاره شی چه دیو معصیت نه به درته دپندیدو توفیق ملاو شی یا هم په دغه ورځ دا اثر اوشو چه که دا صورت دصوم هم هوی نو خه خاص معصیت به درنه شوی وو. او د روزې په برکت درنه اونه شو نویه دی وجه دی ته بالکل بی فائده وی وئیل لا حاصل دی. واللہ اعلم. (از مرتب عفا الله عنه)

باب د (۲) حاجاء فی فضل السحور (۱)

((تسحروا فان فی السحور (۲) برکت))

قال الشيخ الانور ويمكن ان يقال في وجه الفرق بينهما بان الغيبة يكثر وقوعها وشكل الاحتراز عنها واما الحجامة فنادر الوقوع فالترغيب. والحديثان صحيحان في الحجامة والغيبة وذهب الى الفساد بالحجامة الاورامى واحد. ويأتي بيانه في بيه كذا بابه في معارف الستين (ج ۱، ص ۶، ص ۴۵) مرتب عفى عنه -

(۱) اصلاح انقلاب امت (ج ۱، ص ۱۳۴، روزہ کے متعلق کوہمیان یواشکال او دهغی جواب مرتب عفى عنه -)

(۲) شرح باب از مرتب مرتب عفى عنه -

(۳) السحور بالفتح ما يتسحر به من الطعام والشراب وبالضم مصدر كما قاله القرافي والجزري وغيرهما كذا المعارف (ج ۱، ص ۶، ص ۴۶) مرتب عفى عنه -

(۴) قال الحافظ البركة في السحور تحصل بمجاهات متعددة وهي:

- ① اتباع السنة
- ② والتقوى على العبادة
- ③ ومخالفة أهل الكتاب
- ④ والزيادة في النشاط

((وروی عن النبی ﷺ انه قال : فصل ما بین صیامنا و صیام اهل الکتاب (۱) اکلہ السحر))
 مخالف دی چه د اهل کتاب باره کنی حکم وو چه به لیلی دصوم کنی د اوده کیدونه پس
 لکه (۱) ابوداد په یو روایت کنی مروی دی چه ((وکان الرجل اذا افطر فنام قبل ان یاکل لم
 یناکل حتی یصبح)) خو دامت محمدیه د آسانتیا دپاره او داهل کتاب دمخالفت په غرض سره
 دا حکم ختم شو او دا (۲) آیت مبارک نازل شوچه أجل ﴿ لَكُمْ لَيْلَةٌ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى
 بَسَائِكُمْ ﴾ بیا دی آیت مبارک کنی مخکنی ارشاد دی چه وَكُلُوا ﴿ وَأَشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ
 الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ﴾ (از مرتب عفا الله عنه)

باب حاجاء فی کراهیه الصوم فی السفر

((ان رسول الله خرج إلى مكة عام الفتح فصام حتى يبلغ كراعا (۱) الغنم ، وصام الناس مع فقيل له

- ⑤ ومدافعة سوء الخلق الذي يتبره الجوع
 - ⑥ والتسبب بالصدقة على من يسأل اذذاك او يجتمع معه على الأكل
 - ⑦ والتسبب للذكر
 - ⑧ والدعاء وقت منطبة الاجابة
 - ⑨ وتدارك نية الصوم لمن اغفلها قبل ان ينام
- قال ابن دقيق العيد : هذه البركة يجوز الى الامور الاخروية فان اقامة السنة بوجب الاجر وزيادة ويحتمل ان تعود
 إلى الدنيوية كقوة البدن على الصوم ويتسره من غير اضرار بالصائم
 كذا في الفتح (ج/ ٤ ، ص/ ١٢٠) باب بركة الدنوية من غير ايجاب مرتب عفى عنه -
 (۱) قال النووي رحمته الله اكلة السحر هي السحور وهي بفتح الضمة هكذا اضبطنا وهكذا اضبطه الجمهور وهو
 المشهور في روايات بلادنا وهي عبارة عن المراد الواحد من الأكل كالغدوة والعشور وان كثر المأكول فيها.
 واما الأكلة بالضم فهي اللقمة وادعى القاضي عياض ان الرواية فيه بالضم ولعله اراد رواية اله بلادهم فيها
 بالضم قال والصواب الفتح لانه المقصود هنا ، كذا في شرح النووي لمسلم (ج/ ١ ، ص/ ٣٥١) باب فضل
 السحور وتاكيد استحبابه واستحباب تأخيره وتعجيل الفطر مرتب عفى عنه -
 (۲) (ج/ ١ ، ص/ ٧٤) باب كيف الاذان مرتب عفى عنه -
 (۳) سورة بقره ایت نمبر ١٨٧ پ/ ٢ ، داشان اوگورنی سنن ابی داود (ج/ ١ ، ص/ ٧٣ ، ٧٥) في حديث ابن
 ابی لیلی باب كيف الاذان مرتب عفى عنه -
 (۴) الكراع من البقرة والغنم (دغوا بی ، بزې بی) الكراع من الانسان ((پنهني)) الغنم (تینگ گرم پنی

کراع الغنم : دیو خانی نوم چه کوم د بیر عسغان سره نزدې دمکې نه ددوه منزلو (تقریبا دوه دیرش
 میل) فاصله دي اصل کنی کراع د یو اوږدې سنگریز میدان نوم گویا کراع نی اوونیلې دي لره تي

ان الناس شق عليهم الصيام و ان الناس ينظرون فيمان فعلت قدحاً من ماء بعد العصر
فشرب والناس ينظرون إليه فانظر بعضهم وصامه بعضهم فبلغه ان فاساً صاموا فقال اولئك العصاة
په دې خبره خو اتفاق دې چه د سفر په حالت کښې روژه نیول جائز دی خو دې کښې اختلاف
دې چه افضل څه دی؟ نو دامام ابوحنیفه رحمته الله علیه، امام مالک رحمته الله علیه، امام شافعی
رحمته الله علیه په نزد روژه افضل ده خو که د سخت تکلیف ویره وی نو بیا افطار () افضل
دې. دامام احمد رحمته الله علیه اود امام اسحاق رحمته الله علیه په نزد په سفر کښې مطلقاً افطار افضل دې
عملاً بالرخصة، اودامام اوزاعی رحمته الله علیه همدا مسلك دې ()
(دامام شافعی رحمته الله علیه هم یو روایت اود بعضو اهل ظواهر و مسلك دادې چه په سفر
کښې روژه نیول علی الاطلاق ناجائز دی ()
ددوی استدلال په حدیث دیاب کښې اولئك العصاة په جمله سره دې. اود امام احمد رحمته الله علیه
استدلال دصحیح بخاری ()

دیندنی سره تشبیه ورکړې ده. او غمیم دحجاز د یو وادنی نوم دې. اوگورثی مجمع بحار الانوار (ج/ ۴، ص/ ۳۹۲) اولغات الحدیث کتاب ک (ج/ ۴، ص/ ۴۳) زیاده من المرتب مرتب عفی عنه) -
(قال الاسيحا في شرح مختصر الطحاوي: الافضل ان يصوم في السفر اذا لم يضعه الصوم فان وضعه رخصه
مشقة بالصوم فالفطر افضل من غير مشقة لا ياتى وما قلناه مالك والشافعي رحمته الله علیه قال النووي وهو المذهب ...
عمدة القاري (ج/ ۱۱، ص/ ۴۳) باب الصوم في السفر والافطار مرتب عفی عنه) -
(وقال الآخرون هو مخير مطلقاً وقال آخرون افضلها ايسرها لقول تعالى ((يريد الله بكم اليسر)) فان كان الفطر
ايسر عليه فهو الفضل في حقه وان كان الصيام ايسر كمن يسهل عليه حينئذ ويشق عليه بعد ذلك فالصوم في
حقه افضل وهو قول عمر بن عبدالعزيز واختاره ابن المنذر والذي يترجح قول الجمهور ولكن قد يكون الفطر
افضل لمن اشد عليه الصوم وتضرر به وكذلك من ظن به الاعراض عن قبول الرخصة كما تقدم نظيره في المسح
على الخفين فتح الباري (۱/ ۱۶۱) باب قول النبي ﷺ لمن ظلل عليه واشتد الحر ليس من البر الصيام في السفر
«سفي» -

(كما في الفتح ۱/ ۱۵۶) وحكى عن عمر وابن عمر راي هريرة والزهرى وابراهيم النخعي وغيرهم واحتجوا
بقوله تعالى فمن كان مريضاً او على سفر فعدة من ايام اخر قالوا ظاهره فعليه عدة او فالواجب عدة وتاويله
الجمهور بان التقدير «فاطر قعدة» ..

(۲/ ۲۶۱) باب قول النبي ﷺ لمن ظلل عليه واشتد الحر الخ سنن ابى داود (۳/ ۳۲۷) باب من اختار الفطر
(من امير اصيام في امس فروهي لغة بعض العرب رواها عبد الرزاق في مصنفه اخبرنا معمر عن الزهرى
عن صفوان بن عبد الله بن صفوان بن اميه الجهني عن ام الدرداء عن كعب بن عاصم الاشعري عن النجاشي

دیو حدیث مبارک نه دې چه هغې کښې حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد فرمایلي دي چه ((ليس من الترانصوم في السفر))
 جمهور په دې احادیثو سره استدلال کوي چه په هغې حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم او صحابه کرام ^{رضی الله عنهم} نه روژه نیول ثابت دی .
 بیا د جمهورو په نزد د حدیث دیاب او ليس من البر الخ دواړه په دې صورت محمول دي چه کله د سختی ویره وی لکه په حدیث دیاب کښې خو دا تصریح موجود ده ((الساس شق عليهم الصيام)) او ترکومي چه د صحیح بخاری د روایت تعلق دی نو دا دیو داسې سړی باره کښې

صلی الله علیه وسلم فذکره . وعن عبد الرزاق روه احمد في مسنده ومن طريق احمد رواه الطبرانی في معجمه کذا في نصب الراية (۴۲۱۱۲) باب ما یوجب القضاء والكفارة

علامه هیثمی هم د کعب اشعری . . ليس من امير الخ . . والاروايت نقل کړې دي او د دې په باره کښې ئې لیکلی دی . . روه احمد والطبرانی في الکبر ورجاله احمد رجال الصحيح کذا في مجمع الزوائد (۱۲۱۱۲) باب الصيام في السفر مرتب عفی عنه

۱ په راروان باب «باب ما جاء في الرخصة في الصوم في السفر» کښې هم د دې مضمون څو روایات مروی دي مثلاً د حضرت عائشې نه مروی دی «ان حمزة بن عمرو الاسلمی سال رسول الله صلی الله علیه وسلم عن الصوم في السفر وكان يسرد الصوم ای حمزة ابن عمر و الاسلمی . . . کما صرح به رواية مسلم (۳۵۷۱۱) باب جواز الصوم والفطر في شهر رمضان للمسافر ، فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان شئت فقصم وان شئت فافطر»

اود حضرت ابو سعید نه روایت دي کنا نسافر مع رسول الله صلی الله علیه وسلم في شهر رمضان فما يعاب على الصائم صومه ولا على المفطر فطره» ترمذی (۱۱۹، ۱۱۸۱۱)

دغه شان د حضرت ابن سعود نه مروی دی «ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان يصوم في السفر ويفطر الخ» قال الهیثمی رواه احمد وابویعلی والبزار بنحوه ورجال احمد رجال الصحيح مجمع الزوائد (۱۵۸۱۳، ۱۵۹)

دغه شان حضرت ابوذر داء فرمائی «لقد رايتنا مع رسول الله صلی الله علیه وسلم في بعض اسفاره في يوم شديد الحر حتى ان الرجل ليضع يده على راسه من شدة الحر وما منا صائم الا رسول الله صلی الله علیه وسلم وعبد الله بن رواحة» طحاوی (۲۸۰، ۲۸۱) باب الصيام في السفر

واخرجه البخاری في صحيحه (۲۲۱۱۱) بتغير في اللفظ «باب بلا ترجمة بعد باب اذا صام اياما من رمضان ثم سافر» مرتب عفی عنه

دی چه کوم سفر کنبی د روژې نیولو سره مرګ ته نژې شوی وو (۱) او د طاقت نه بهر
د سختۍ په صورت کنبی د افطار د افضلیت مونږ هم قائل یو. (۲)
بیا دویمه مسئله دلته داده چه که یو سړی روژه اونیوله او سفرنی شروع کړو نو په مینځ کښی
ده لره افطار کول (۳) جائز دی او که نه.

د احنافو په نزد د سفر په حالت کنبی هم بغیر د اضطرار نه افطار جائز نه دي او امام شافعی
رحمة الله علیه وغیره دي ته علی الاطلاق جائز وائی او حدیث د باب نه استدلال کوی چه نن
کښی د عصر نه پس د روژې د افطار کولو (۴) ذکر دي.
ددې جواب ورکولو کښی حضرت شاه صاحب رحمته الله علیه (۵) فرمائی چه په فتاوی تاتار خانی
کښی تصریح ده چه دمجاهدینو دپاره احنافو په نزد هم روژه ساتلو نه پس افطار کول

۱، لکه څنگه چه د روایت د شروع الفاظ په دي باندې دلالت کوی یعنی «کان رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفر فرأى رجلاً قد ظل عليه فقال ما هذا؟ فقالوا صائم فقال ليس من البر الخ بخارى (۲۲۱۱)، باب قول النبي صلى الله عليه وسلم لمن ظلل عليه الخ».

۲، لکه څنگه چه د حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دي «قال خرجنا مع النبي صلى الله عليه وسلم في سفر فنزلنا في يوم شديد الحر فمنا الصائم ومن لم يفطر فنزلنا في يوم حار واكثرنا ظلاً صاحب الكساء ومنا من يستر الشمس بيده فسقط الصوم وقام المفطرون فضربوا الالبنية وسقوا الركاب فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ذهب المفطرون بالاجر اليوم» طحاوی (۲۸۱۱)، باب الصيام في السفر د دي روایت نه د سخت مشقت په وخت کښی د افطار فضیلت معلومیږی دلته دي طرف ته هم اشاره کیږی چه د عدم مشقت په صورت کښی مفطرين في السفر ته په صائمون باندې فضیلت حاصل نه وی ځکه چه په حدیث کښی د نبی صلى الله عليه وسلم الفاظ «ذهب المفطرون بالاجر اليوم» نه هم دا معلومیږی، والله اعلم مرتب عفی عنه

۳، قال الشيخ البنوري رحمته الله علیه عدم جواز الافطار للمسافر في اثناء اليوم بعد ما نوى الصوم وهو مذهب ابي حنيفة والاکثرين وذكر الحافظ في الفتح الجواز من مذهب الجمهور وقطع به اکثر الشافعية قال وهي وجه ليس له (۴) او حدیث باب په حالت د اضطرار باندې محمولول هم په ظاهره مشکل معلومیږی ځکه چه متعدد صحابه کرام رضی الله عنهم د روژې نیولو ته پس دامکمل کړه او هغوی ته هیڅ هم اونه شول، (الاستاذ المحترم) مرتب عفی عنه.

۴، قال الشيخ البنوري رحمته الله علیه : وحديث الباب يرد على ما ذهب اليه ابي حنيفة رحمته الله علیه حتى ثبت الافطار للصائم في اثناء اليوم ولم يجب من الحنفية، قال شيخنا الانوار کشمیری رحمته الله علیه قد صرح في الفتاوى التاتار خانية بجواز الافطار للغزاة الصائمين عندنا وكذلك في غيرها. اقول (ای يقول الشيخ البنوري رحمته الله علیه) لم اجد نقل الاعاد التي تنع الافطار عن محيط السرخسي رحمته الله علیه الغازي اذ كان يعلم يقيناً انه يقاتل العدو في شهر رمضان ويترك الصائم ان لم يفطر قبل الحرب مسافراً او كان مقيماً (ج/ ۲، ص/ ۷۹) في اول فصل العوارض فكان

جائز دی که واضطرار حالت نه وی. پدی وجه د حدیث دیاب نه دا حنافو خلاف استدلال نه شی
کیدی خکه چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوصحابه کرام رضی الله عنهم په دې موقع هم
جهاد دپاره تشریف (۱) اوړې وو. والله (۲) اعلم.

باب (۲) ما جاء في الرخصة في الإفطار لحبلى والمرضع

(عن انس بن مالك رضي الله عنه) ((دا هغه مشهور خرزجی انصاری صحابی چه کوم د حضور نبی
کریم صلی الله علیه وسلم لس کاله خادم پاتې شوي وو. بلکه دایوب بل صحابی انس مالک
قشیری رضي الله عنه دې چه کوم د بنو عبدالله بن کعب (۳) سره تعلق ساتی. ددوی کتیت ابومیه دی
اوبعضو ددوی کتیت ابوامیمه او بعضو ابومیه بیانکړې دي. دوی بصري ته هم تشریف

الإفطار قبل الحرب مسافرا أو لأمهس غزوة مجاهدين كذا في معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۵۰) مرتب عفی عنه -

(۱) لکه هم ترمذی کښي د حضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه روایت مروي دي چه ((قال لما بلغ النبي صلى الله عليه وسلم
عام الفتح مر الظهران فاذنا بقاء العدو وفامرنا بالفطر فافطرتنا اجمعين قال الترمذی هذا حديث حسن صحيح
(ج/ ۱، ص/ ۲۳۸) ابواب الجهاد باب في انقطر عند القتال

داشان طحاوی کښي د حضرت ابوسعیدس خدری رضي الله عنه روایت دي چه ((اخرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في
رمضان عام الفتح فكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصوم ونصوم حتى بلغ مرقلا من المنازل فقال انكم قد دتوتم من عدوكم
والفطر اقوى لكم فاصبحنا منا الصائم ومنا الفطر ثم سرتنا فسرنا مرقلا فقال انكم تصبحون عدوكم والفطر اقوى
لكم فافطروا فكانت عزيمة من رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم لقد رأيتني أصوم مع رسول الله صلى الله عليه وسلم قبل ذلك وبعد ذلك
(ج/ ۱، ص/ ۲۷۹) باب الصيام في السفر. دا روایت دا حنافو په مسلك صريح دي. داشان په ترمذی
کښي د حضرت عمر الخطاب رضي الله عنه مروي دي چه ((غزونا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في رمضان عزوتين يوم بدر
الفتح فافطرتنا ليهما (ج/ ۱، ص/ ۱۱۹) باب ما جاء في الرخصة لمحارب في الإفطار.

واضح دي وي چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دا سفر د جهاد ترڅو ورځو جاری وو، علامه
عینی رحمه الله فرماني چه ((والذي اتفق عليه اهل السير انه خرج في عام شهر رمضان ودخل مكة تسعة عشرة
خلت منه عمدة القاري (ج/ ۱۱، ص/ ۴۶) باب اذا صام اياما من رمضان ثم سافر مرتب عفی عنه -

(۲) دباب سره د دواړو مسئلو د تفصيل دپاره اوگورنی دالاندي ليک کتابونه:

① طحاوی (ج/ ۱، ص/ ۲۷۸ تا ۲۸۲) باب الصيام في السفر

② عمدة القاري (ج/ ۱۱، ص/ ۴۲ تا ۵۱) باب الصوم في السفر والإفطار تا باب وعلى الذين يطبقونه الخ.

③ فتح الباري (ج/ ۶، ص/ ۴۸ تا ۵۸)

معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۴۸ تا ۵۸) مرتب عفی عنه -

(۳) شرح باب از مرتب -

(۴) سنن ابن ماجه (ج/ ۱، ص/ ۱۲۰) باب ما جاء في الإفطار للحامل والمرضع کښي چه کوم ددوی تعارف
په رجل من بنی عبد الاشهل سره شوي دي هغه صحيح نه دي کمافی الاصابة به اوگورنی معارف
السنن (ج/ ۶، ص/ ۵۹) مرتب عفی عنه -

راوړې وو. دوی نه ابو قلابه رضی الله عنه او عبدالله بن سواده رضی الله عنه قشیری رضی الله عنه روایت کوی. د دوی حدیث د باب امام ترمذی نه سوا نورو اصحاب ^(۱) سنن هم روایت ^(۲) کړې دي.

^(۳) (۲) اغارب علينا خيل رسول الله ﷺ فأتيت رسول الله ﷺ فوجدته يتغدى فقال ^(۴) (۱) اذن لك فقلت اني صائم فقال اذن احذثك عن الصوم والصيام ، ان الله وضع عن المسافر الصوم وشرائطه وعن الحاصل او المرضع الصوم والصيام ، والله لقد قالهما النبي ﷺ كليهما أو احدهما ^(۵) (۲) فاستغنى نفسي أن لا اكون طعت من طعام النبي ﷺ (الرحيم) ^(۶)

د حاملې او مرضعې باره کښې د ټولو اتفاق دې که دوی په خپل خان ویرېږي نو دوی لږه افطار کول جائز دي ، دې صورت کښې به دوی دواړه روستو د روژو قضا راوړي. اوسه دوی به فديه نه وي. کالمريض الخائف على النفس. تر دې خبرې پورې خو اتفاق دې ، بيا کښې روژې نيولو حاملې ته د جنين يا مرضع ته دخپل دخپل بچي باره کښې څه ويره وي نو د صورت کښې هم دوی دواړو لږه افطار کول په اتفاق سره جائز دي. بيا په دوی کښې اختلاف دي. دامام ابو حنيفه رضی الله عنه اود ده د اصحابو په نزد په دې صورت کښې به د دوی په ذمه صرف قضاء لازم وي. اود امام اوزاعي رضی الله عنه ، سفیان ثوري رضی الله عنه ، ابو عبيد رضی الله عنه ، عطاء رضی الله عنه ، حسن بصري رضی الله عنه ، زهري رضی الله عنه ، ربيعة رضی الله عنه ، نخعي رضی الله عنه ، ضحاک رضی الله عنه او د سعيد بن جبیر رضی الله عنه هم دا مسلك دي. د دې حضراتو دليل د باب دې چه په هغې کښې د فديه د طعام هيڅ حکم نه دي ورکړې شوي.

د امام شافعي رحمه الله عليه اود حضرت امام احمد رضی الله عنه په نزد به په دې صورت کښې د دواړه قضاء هم کوی او فديه به هم ورکوی. د حضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنه او مجاهد رضی الله عنه نه هم دا روایت دي. اود امام مالک رحمه الله عليه نه هم يوروايت دي. اودا بل روایت د حضرت ليث رضی الله عنه مسلك دادي چه حامله خو به قضاء کوی خو فديه به پرې لازم نه وي اود مرضعه په ذمه قضاء هم ده او فديه هم ده.

^(۱) اوگورنی نسائی (ج/ ۱ ، ص/ ۳۱۸) وضع الصيام عن الحلی والمراضع سنن ابی داود (ج/ ۱ ، ص/ ۳۲۷) باب من اختار الفطر سنن ابن ماجه (ج/ ۱ ، ص/ ۱۲۰) باب ما جاء في الافطار للحامل والمراضع مرتب عفی عنه -

^(۲) د حضرت انس بن مالک رضی الله عنه کعبی سره د متعلق تفصیل دپاره اوگورنی تقریب التهذيب (ج/ ۱ ، ص/ ۸۵ رقم/ ۶۴۵) او معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۵۹) مرتب عفی عنه -

^(۳) ای علی قوما کان اسلام معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۵۹) مرتب عفی عنه -

^(۴) دنا بدلو دنوا نه دامر صیغه ده دې کیدل مرتب عفی عنه -

^(۵) ذریعه س په مافات افسوس کيږي یعنی په فلانی خومره افسوس -

^(۶) فکان انس بن مالک رضی الله عنه الکعبی یتأسف علی مافاة من البركة وامتنال امر النبي ﷺ في التغذى معه ﷺ وكان غرضه ﷺ بيان الرخصة في اباحة الافطار من اول الامر لبيان الرغبة في الافطار بعد الترمذی نوى الصوم اعلم كذا في المعارف (ج/ ۶ ، ص/ ۵۹) مرتب عفی عنه -

او دامام اسحاق رحمته الله په نزد ددوی په ذمه فدیة طعام خوشته دي خو قضاء نشته دي او حضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنهما، حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنهما او ابن جبير رحمته الله نه هم دا (۱) روايت دي. والله اعلم. (از مرتب عفان الله عنه)

باب (۲) ما جاء في الكفارة (۳)

((من مات وعليه صيام شهر فليطعم مكان كل يوم مسكينا)) (۴) حديث دباب په دي مسئله كښي د جمهورو (امام ابو حنيفة رحمته الله، امام مالك رحمته الله عليه، امام شافعي رحمته الله عليه) دليل دي چه دمري د طرفته نيابت في الصوم جائز نه دي. داستدلال وجه داده چه فديۀ د روژي بدل او گړخولي شوه. ددي مطلب دادي چه دچا بل چا روژه بدل نشي كيدي والله اعلم. (از مرتب عفان الله عنه)

باب (۵) ما جاء في الصائم يذره القي

((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاث لا يفطر الصائم (۱) الحجامة والقي والا حلال)) د ائمه اربعه په دي اتفاق دي كه په خپله قي (التهني) ورشي نوروژه پرې نه (۲) ماتيږي او كه قصدا قي او كړي شي نوروژه پرې ماتيږي البته دا حنافو په نزد په دي كښي تفصيل دي. لكه چه علامه ابن نجيم په (۳) البحرانق كښي دقي دولس صورتونه بيان كړي دي. او دهغي تفصيل دادي چه دا قي به په خپله راغلي وي او يا به قصدا راوستي شوي وي. په دواړو صورتونو كښي به په ډكه خوله وي او يابه نه وي، بيا په دوي كښي په خريو صورت كښي به يا دي خارج شوي وي يا به په خپله واپس شوي وي يا به قصدا دا واپس كړي شوي وي، داټول دولس (۴) صورتونه شو. صاحب د بحر فرماني چه دوي كښي دوه صورتونه قض دصوم دي، يودا چه قي په ډكه خوله وي او صائم دا واپس كړي بل دا چه په قصد په ډكه

(۱) قال الشيخ البوري رحمته الله هذا كله ملخص ما في المغني وشرح المذهب وقواعد ابن رشد وغيرها كذا في المعارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۶۰) مرتب عفي عنه -

(۲) شرح باب از مرتب -

(۳) ترمذي كښي دي نه مخكښي باب ماجاء في الصوم عن الميت دي خو ددي متعلق بحث ابواب الزكوة باب ماجاء في المتصدق يرث صدقته لاتدي تير شوي دي. مرتب عفي عنه -

(۴) ددي متعلق كلام دپاره او گورثي معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۶۲، ۶۳) مرتب عفي عنه -

(۵) شرح باب از مرتب -

(۶) ددي متعلق كلام به انشاء الله د باب ماجاء في كراهية الحجامة للصائم لاتدي مستقل راشي مرتب عفي عنه -

(۷) معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۶۴) مرتب عفي عنه -

(۸) (ج/ ۲، ص/ ۲۷۴) باب ما يفسد الصوم وما لا يفسد مرتب عفي عنه -

(۹) ثم ان الصور كلها اما ان تكون مع تذكر صومه او عدم تذكره فتفرع الى اربعة وعشر بن الفساد في الصورتين الا عادة والاستسقاء بشرط الملا مع التذكرة كما في النثر المتقي حكاها في المنحة كذا في معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۶۴) مرتب عفي عنه -

خوله قبی او کړې او باقی یو صورت هم مفسد د (۱) صوم نه دي . والله اعلم . (از مرتب عفان عنه)

باب (۲) ما جاء فی الصائم یاکل او یشرب ناسیا

((قال رسول الله من اكل او شرب ناسيا فلا يفطر فاذا هو رزق رزقه الله)) دامام ابوحنيفه رحمه الله امام شافعي رحمه الله عليه او دامام احمد رحمه الله په دې اتفاق دي چه که روژه دار په هیره یا اوخوری یا اوخنبی نودده روژه نه ماتیري . کما يدل عليه دليل الباب . البته دامام شافعي رحمه الله عليه په نزد په ده قضا (۲) واجب ده . اگر چه صوم کنبی هغه هم د عدم فساد قائل دي .

بیا زمونږ فقهاء کرامو لیکلی دي چه که یو سړي یو روژه دار لره په هیره په خوراک اووښی نو که دد خیال وي چه دا روژه دار یغیر د ضعف نه دا روژه پورا کولو قدرت لری نو داسي صورت کنبی روژه دار ته یادگیرنه ورکول پکار دي . ویکره ان لا یخبره . خو که روژه دار داسي وي چه په روژه ساتلو دهغه د کمزوری کیدلو ویره وي او په خوراک خنباک سره په نورو عباداتو او طاعاتو کنبی د قوت حاصلیدو امید وي نو داسي صورت کنبی د عدم اخبار اجازت (۳) شته دي . والله اعلم . (از مرتب عفی عنه)

باب ما جاء فی الافطار متعمدا

((قال رسول الله ﷺ من انظر يوما من رمضان غير رخصة ولا مرض لم يقض عنه صوم الدهر كله وان صامه)) ددې حدیث مبارک د ظاهر نه استدلال کوی او بعضي حضرات دا وائی چه که یو سړی عمدا درمضان روژه پرېښوده نو ددې قضا نشته ځکه چه صوم دهر هم ددې تلافی نه

۱ (فان وضوءه ينقض في جميع الصور الا فيماء اذا لم يتلا الفم واما الصلوة و ففى الظهريّة منها الوفاء اقل من من الفم لم تقسد صلوته وان اعاده الى جوفه يجب ان يكون قياس الصوم عند ابى يوسف لا تقسد وعن محمد تقسد راجع للقياس البحر (ج/ ۲ ، ص/ ۲۷۴) وان تقيا في صلوته ان كان اقل من مل الفم لا تقسد صلوته وان كان الفم تقسد صلوته وراجع لمزيد التفصيل البحر الرائق (ج/ ۲ ، ص/ ۲۷۵) مرتب عفى عنه .

۲ (و تطلع مالك المسألة من طريقها واشرف عليها فرأى في مطلعها ان عليه القضاء لان الصوم عبارة عن الامساك عن الاكل فلا يوجد مع الاكل لانه حده واذالم يبق ركنه وحقيقته ولم يوجد لم يكن ممثلا ولا ضامما عليه كذا في عارضة الاحوذى (ج/ ۳ ، ص/ ۲۴۷) مرتب عفى عنه .

۳ (راجع للتفصيل فتح القدير (ج/ ۲ ، ص/ ۶۳) وائل باب ما يوجب القضاء والكفارة مرتب عفى عنه .

(۱) شی کولی - دامام بخاری رحمته الله د (۲) صنیع نه هم داسې معلومېږي چه ددې مسلك قائل (۳) دي .

د جمهورو په نزد ددې صوم رمضان قضا واجب ده اودې سره ذمه ساقطېږي اګر چه داء و الاثواب او فضيلت نه حاصلېږي لکه د حديث دباب مطلب د جمهورو په نزد هم ددې چه دثواب او د فضيلت په لحاظ سره ددهر هم درمضان د روژې برابر نشي کيدې .

بيا دا تفصيل هغه وخت دي چه کله حديث دباب صحيح او منلې شي گني ددې په سند هم کلام دي ځکه چه ددې راوی ابوالمطوس (۴) مجهول دي ، داشان ددې حديث مبارک په سند کښي څه قداضطراب هم دي ځکه چه په بعضو (۵) طرقو کښي د ابوالمطوس نه روايت مروی دي او په بعضو کښي د (۶) ابن المطوس نه او په بعضو رواياتو کښي د حبيب ابن ابي ثابت او ابوالمطوس په مينځ (۷) واسطه ده او په (۸) بعضو کښي نشته او په بعضو روايتونو کښي

(۱) فیروی عن علی رضي الله عنه و حضرت عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه و حضرت ابوهريره رضي الله عنه علی انه لا قضاء عليه لانه يفرغ به ذمته كذا في المعارف (ج/ ۶، ص/ ۶۹) مرتب عفی عنه -

(۲) انظر صحيح البخاری (ج/ ۱، ص/ ۲۵۹) باب اذا جامع في رمضان مرتب عفی عنه -

(۳) بيا داود ظاهري خوددې خبرې قائل دي چه د تارك دصوم په شان په تارك صلوة عمدا باندې هم قضا واجب نه ده ((وانما القضاء على من تركها ناسيا)) دعلامه ابن تيميه رحمته الله هم دامسلك دي ، ((ولكن يذهب اليه من الائمة الاربعة رحمهم الله)) دده اود داود ظاهري رحمته الله اوددوي د متبعينو استدلال په بخاري شريف (ج/ ۱، ص/ ۸۴) باب من نسي صلوة فليصل الخ کښي د حضرت انس رضي الله عنه د حديث دمفهوم مخالفت نه دي يعنی من نسي صلوة فليصل از ذکر اوددې مفهوم مخالفت ددې چه من لم نسي الصلوة بل تركها عمدا فلا يصل .

خو په مفهوم مخالفت سره استدلال استدلال د جمهورو په نزد ضعیف دي اود شوافعو په نزد همس په مفهوم مخالف سره استدلال په څو طريقو جائز دي . چه کوم دلته مقصود دي وان لم يقولوا به ههنا كذا في المعارف (ج/ ۶، ص/ ۷۱) مرتب عفی عنه -

(۴) كما في معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۶۹) البته حافظ ابن حجر ددوي باره کښي ليکي چه ((ابو المطوس هو يزيد و قيل عبدالله بن المطوس لين الحديث من السادسة برمز (ای اخرج حديثه اصحابه اسنن الاربعة) تقريب التهذيب (ج/ ۲، ص/ ۴۷۳) رقم/ ۸۴ ، باب الكنى حرق الميم .

واضح دي وي چه د حضرت ابوهريره رضي الله عنه حديث دباب دامام ترمذی رحمته الله نه سوا نورو اصحابو سننو هم روايت کړې دي . او کورني سنن ابي داود (ج/ ۱، ص/ ۳۲۶) باب التغليظ فيمن افطر عمدا .

اوسنن ابن ماجه (ج/ ۱، ص/ ۳۲۶) باب ما جاء في كفارة من افطر يوما من رمضان مرتب عفی عنه -

(۵) سنن دار قطنی (ج/ ۲، ص/ ۲۱۱) رقم/ ۲۹ ، باب طلوع الشمس بعد الافطار مرتب عفی عنه -

(۶) سنن ابی داود (ج/ ۱، ص/ ۳۲۶) باب التغليظ فيمن افطر مرتب عفی عنه -

(۷) لکه د ابن ماجه (ج/ ۱، ص/ ۱۲۰) باب ما جاء من افطر يوما من رمضان . په روايت کښي د حبيب بن

ثابت او ابو المطوس په مينځ کښي دابن المطوس واسطه ده ، داشانس په سنن ابي داود (ج/ ۱، ص/ ۳۲۶) باب التغليظ فيمن افطر عمدا کښي د حبيب بن ابي ثابت او ابوالمطوس په مينځ کښي دوه

واسطې دي . رومبي د عمارة بن عمر اوبله دابن المطوس مرتب عفی عنه -

ابوالمطوس نیغ په نیغه بلا واسطه د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ نه ^(۱) روایت کړی او په بعضو کښې د دوی والد ^(۲) واسطه دي .
 د دې په خلاف په راټلونکي باب (باب ماجاء فی کفارة الفطر فی رمضان) کښې دا عرابی واقع راځي . چه دې حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دروژي د ماتیدو دوجي نه په دوی دوه میاشتي روژي واجب کړي او دا حدیث مبارک هم د جمهورو مویند او صحیح دي . والله اعلم .

باب ما جاء فی کفارة الفطر فی رمضان

((عن أبي هريرة قال اتاه رجل)) بعض حضراتو د دوی نومونه سلمه بن البياضي خودلي ^(۱) دي خو دا صحیح ^(۲) نه دی په حقیقت کښې سلمه بن صخر دهغه صاحب نومك دي چه کړو .

^(۱) لکه د سنن دارقطنی په روایت کښې د حبيب بنابی ثابت او ابوالمطوس په مینځ کښې هیڅ واسطه نشه دي او گورنی (ج / ۲ ، ص / ۲۱۱) رقم / ۲۹ باب ماجاء فی کفارة من افطر يوما من رمضان مرتب علی عنه -

^(۲) او گورنی سنن ابن ماجه (ص / ۱۲۰) باب ما جاء فی کفارة من افطر يوما من رمضان .

^(۳) او گورنی سنن دارقطنی (ج / ۲ ، ص / ۲۱۱) رقم / ۲۹ باب طلوع الشمس بعد الافطار مرتب علی عنه .
^(۴) فتح الباری (ج / ۴ ، ص / ۱۴۰) باب اذا جامع فی رمضان وعمدة القاری (ج / ۱۱ ، ص / ۲۵) باب اذا جامع فی رمضان . او بعضو د دوی نوم سلمان بن صخر البياضي ذکر کړي دي . حافظ ابن حجر فرماني ((ولم ألف علی تسميته الا ان عبد الغنی فی الميهاتس وتبعه ابن بشکول جزمایانه سلمان سلمه بن صخر البياضي کذا فتح الباری (ج / ۴ ، ص / ۱۴۱) د اشان امام ترمذی فرماني چه ((يقال سلمان بن صخر ويقال سلمه بن صخر البياضي)) ترمذی (ج / ۱ ، ص / ۱۷۸) باب ماجاء فی کفارة الظهر) بیا د بعضو حضراتو دده نوم اوس بن الصامت خودلي دي . چه دهغې باره کښې په سنن ابی داود (ج / ۱ ، ص / ۳۰۲) کتاب الطلاق باب فی الظهر کښې مروي دی چه ((عن خويصة بنت اشكو اليه ورسول الله ﷺ يجادلني فيه ويقول اتق الله من فانه ابن عمك فما برحت قالت لا نزل القرآن ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَدِّلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ الى الفرض فقال يعتق رقبة قال لا يجد قال فيصوم شهرين متتابعين من الخ مرتب علی عنه -

^(۵) كما قال فی الفتح (ج / ۴ ، ص / ۱۴۰) مرتب علی عنه -

دخيلي ښځې سره دظهار نه پس (۱) جماع کړې وی ، ددوی (۲) واقعه هم ددې قسم ده خو دا دواړه واقعي جدا (۳)

جدا دی . (۴)

فقال يا رسول الله هلكت قال وما اهكك قال وقعت على امرأتي في رمضان قال هل تستطيع ان تعق رقبة ؟ قال لا

حافظ ابن حجر ليکي چې د دې نه معلومېږي چې کوم کس په خپله غلطۍ باندې پېښمانه شي نو دهغه د ملائمه کولو په ځانې هغه ته د خلاصۍ طريقه خړدل پکار دي

قال فهل تستطيع ان تصوم شهرين متتابعين قال لا قال فهل تستطيع ان تطعم ستين مسكينا قال لا

فهل تستطيع كنسي فاء د تعقيب دپاره ده و ددې نه مستنبط کېږي چې چې په صيام شهرين باندې عمل په هه صورت کېښي جائز دي چې په اعتاق رقبه باندې قدرت نه وي د درېي امامانو اود جمهورو مسلک هم دا دي چې په دې درې واړه اعمالو کېښي ترتيب ضروري دي خو د امام مالک مسلک دا دي چې په كفاره د رمضان کېښي د اول نه درې واړو څيزونو کېښي اختيا رحاصل دي (۵) هغوی دا په كفاره يمین باندې قياس کوي (۶)

(۱) كما في رواية ابن ابي شبة من طريق سليمان بن يسار عن سلمة بن صخر انه ظاهر من امراته في رمضان وانه رطنها فقال له النبي ﷺ حرر رقبة قلت : ما املك رقبة غيرها وضرب صفحة رقبتة قال فصم شهرين متابعين قال : وهل اصبحت الذي اصبحت الا من الصيام ؟ قال فاطعم ستين مسكينا قال والذي بعثك بالحق ما لنا من طعام قال : فانطلق الى صاحب صدقة بني زريق فليدفعها اليك فتح الباري (ج / ۴ ص / ۱۴۱) باب اذا جامع في رمضان مرتب عفى عنه -

(۲) لکه چې په تیره شوې حاشیه کېښي د روایت نه معلومېږي -
(۳) چې دهغې دلیل دادي چې سلمة بن صخر چې کوم دخپلي ښځې سره ظهار کړی وو دهغوی باره کېښي په روایتونو کېښي په لیل درمضان کېښي دصحب کولو ذکر دي لکه ترمذی (ج / ۱ ص / ۱۷۷) باب ما جاء من في كفارة الظهار * کېښي دا الفاظ مروی دي ((فلما مضى نصف من رمضان رقع عليها ليل)) او حديث باب واقعه دنهار رمضان سره متعلق ده. س لکه بخاری (ج / ۱ ص / ۲۵۹) باب جامع في رمضان ولم يكن له شيء فتصدق عليه فيكفر)) کېښي د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه داروایت داسې مروی دي چې ((قال بينما نحن جلوس عند النبي ﷺ اذ جاء رجل فقال يا رسول الله ﷺ هلكت قال مالك رضي الله عنه ؟ قال وقعت على امرأتي وانا صائم الخ))

همداوجه ده چې حافظ ابن حجر او علامه عيني رحمتهما الله دي ته ترجيح ورکړې ده چې د دواړه جدا جدا واقعي دي . او گورثي فتح الباري (ج / ۴ ص / ۱۴۱) باب اذا جامع في رمضان وعمدة القاري (ج / ۱۱ ص / ۲۵) مرتب عفى عنه -

(۴) فتح الباري (ج / ۴ ص / ۱۴۲) باب اذا جامع في رمضان ولم يكن له شيء فتصدق عليه فيكفر مرتب عفى عنه -

(۵) د مذاهب د تفصيل دپاره او گورثي معارف السنن (ج / ۲ ص / ۷۳) مرتب عفى عنه -

جمهور دا وائی چه د حدیث باب نه په اشاره النص (۲) سره زمونږ مسلک ثابتیری او اشاره النص په قیاس باندې راجح دې نو که خامخا قیاس کول وی نو دا په کفاره د اظهار باندې قیاس کول پکار دی ځکه چه دواړه بیخي یوشان دی (۱) او کفاره دیمین مختلف ده

(۱) كما في المعنى لابن قدامة (ج/ ۳ ، ص/ ۱۲۷) كتاب الصوم ، مسئله قال : والكفارة عتق رقبة فان لم يجد فصيام شهرين متتابعين

او د كفاري یمین باره کښې د الله ﷻ ارشاد دې چه ﴿ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّرتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفْرَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾ مانده ایت نمبر ۸۹ ب/ ۷،

دې ایت مبارک کښې اطعام مسکین کسوة المساکین او په تحریر رقبة کښې اختیار ورکړې دي. اگر چه صیام ثلاث ايام کښې اختیار نشته دي او د صورت به هله اختیارېږي چه کله د شروع په درې واړه صورتونو یو صحت ممکن وی.

البته امام مالک رحمه الله علیه د حضرت حضرت ابوهريره رضی الله عنده ددې روایت نه استدلال کولې شی چه په هغې کښې دا الفاظ دي چه ((ان النبي ﷺ امر رجلا افطر في رمضان أن يعتق رقبة او يصوم شهرين او يطعم سنین مسکینا صحیح مسلم (ج/ ۱ ، ص/ ۳۵۵) باب تفضیظ تحريم الجماع في ثمار رمضان على الصائم واللفظ له واخرجه مالك في الموطأ (ج/ ۱ ، ص/ ۳۳۶ ، ۳۳۷) كفارة من افطر في رمضان وابو داود في سنن (ج/ ۱ ، ص/ ۳۲۵) كفارة من ابى اهله في رمضان والدارقطني في سننه (ج/ ۲ ، ص/ ۹۹۱ ، رقم/ ۵۳) باب القبلة للصائم ، خود جمهورو دنورو روایاتو په رنړا کښې په روایت کښې او د تخیر په ځانې په تنوع باندې محمول کړې دي ((كما قال صاحب اعلاء السنن (ج/ ۹ ، ص/ ۱۲۳) باب وجوب الكفارة والنفاء اذا افطر في رمضان بعد

الصيام بغیر عذر مرتب عفی عنه)-

(۲) الدال بالاشارة هو اللفظ الدال على معنى لم يكن اللفظ مسوقا له فلا يفهم بنفس الكلام في اول السماع من غير تأمل كذا في التسهيل (ص/ ۱۰۱) مبحث الدال بالاشارة

(۳) په کفاره د اظهار کښې د الله تعالی ارشاد دې ﴿ وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا ذَلِكَ كُمْ تَوْعَظُونَ بِهِ وَالَّذِينَ يَتَمَسَكُونَ حَبِيمَهُمْ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فإِطْعَامُ سِتَّةٍ مَسْكِينًا ذَلِكَ لِمَنْ أَابَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَتَلَاكَ حُجُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ د آیت نه ښکاره ده چه د كفاري په درې واړه صورتونو کښې تخیر نشته بلکه ترتیب دي د دي تفاسیر دا دي چه په کفاره د صوم کښې هم ترتیب وی نه چه تخیر از مرتب قیاس کول پکار دی ځکه چه دواړه كفاري یوشان دی او کفاره د یمین مختلف ده

د(۲) حافظ ابن حجر رحمته الله او د(۳) علامه عینی رحمته الله د کلام نه معلوم میری چه ابن جریر رحمته الله ، فلیح ابن سلیمان رحمته الله ، عمرو بن عثمان الخزامی رحمته الله ، هم په کفاره صوم کنبی د تخیر قائل دی .

خو ددې جواب دادې چه دامام زهری رحمته الله نه د ترتیب روایت کوونکو تعداد دیرش یا ددې نه هم زیات دي ((کما نقل (۴) الحافظ فتقدم (۵) روایا قم))

بیا دشهرین متابعین په ذیل کنبی دمسند بزار په (۶) روایت کنبی دا تفصیل بیان شوي دي چه دې سړی دروژي نه نیولو وجه دا اوبنودله چه ((هل لقيت ما لقيت الا من الصيام)) چه دهغي خلاصه دا ده چه دوی شدت شهوت لره عدم استطاعت د صوم او گرځولو په دې وجه امام شافعی رحمه الله عليه شدت شهود عذر د ترك صوم (۷) گرځولې دي . خو احنافو دا ددې صاحب خصوصیت باندې محمولوی او عام خلقو لره دا عذر نه (۸) گرځوی .

۱) ځکه چه په کفاره د ظهار او کفاره د صوم دواړو کنبی اول عتق د رقبې دی که هغه ممکن نه وی نو پرله پسې شپيته روژي او که هغه هم ممکن نه وی نو شپيتو مسکینانو ته روتي ورکول او په کفاره د یمین کشه تخیر سره لسو مسکینانو ته روتي ورکول یا دوی ته جامې اغوستل یا تحریر د رقبه د دې ذکر دې اوبه دې کنبی چه په یو باندې هم قدرت نه وی نو د درې روځو روژي نیول ضروری دی په دې تفصیل سره د کفاره صوم د کفاره یمین سره عدم ناسبت او د کفاره ظهار سره ددې قوی مناسبت ښکاره کبړی خاص کر ځکه چه د آیت ظهار او د حدیث د کفاره د صوم الفاظ په ترتیب باندې دلالت کوی او د آیت یمین الفاظ په تخیر باندې دلالت کوی .

(فتح الباری (ج/ ۴ ، ص/ ۱۴۵) باب اذا جامع في رمضان ولم يكن له شيء الخ) -

(عمدة القاری (ج/ ۱۱ ، ص/ ۳۴) باب اذا جامع في رمضان ولم يكن له شيء الخ مرتب عقی عنه) -

(عمدة القاری (ج/ ۱۱ ، ص/ ۳۴) باب اذا جامع في رمضان ولم يكن له شيء الخ مرتب عقی عنه) -

(قال المعنی : وراجع الترتیب ایضا بان راویة حکي لفظ القصة وجهها فمعه زيادة علم من صورة الواقعة وراوی التخیر حکي لفظ الحديث فدل على أنه من تصرف بعض الرواية اما لقصد الاختصار راوی لغیر ذالك يرجع الترتیب ایضا بانه احوط . وحمل المذهب والقرطبي الامر على التعدد وهو بعيد لان القصة واحدة والاصل عدم التعدد وحمل بعضهم الترتیب على الاولوية والتخیر على الجواز عمدة القاری (ج/ ۱۱ ، ص/ ۳۴) باب اذا جامع في رمضان ولم يكن له شيء الخ مرتب عقی عنه) -

(أخرجه البزار من طريق محمد بن اسحاق حدثني الزهري عن حميد عن ابي هريرة رضي الله عنه وذكر الحديث وفيه قال سم شهرين متابعين : قال يارسول الله صلى الله عليه وسلم : هل لقيت ما لقيت الا من الصيام كذا في التلخيص الحبير (ج/ ۲ ، ص/ ۲۰۷) (رقم/ ۹۲۱) ، قبل باب صوم التطوع مرتب عقی عنه) -

(کما في الفتح للحافظ (ج/ ۴ ، ص/ ۱۴۳) باب اذا جامع في رمضان يوم يكن له شيء الخ ، والعمدة للمعنی (ج/ ۱۱ ، ص/ ۳۱۲) مرتب عقی عنه) -

(معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۷۵) مرتب عقی عنه) -

((قال اجلس فاجلس فأتى النبي ﷺ بعرق (١) فيه تمر والعرق في المكتل الضخم — قال فتصدق به فقال ما بين لايبتها (٢) احد أفقر من ، قال فضحك النبي ﷺ حتى بدت أنيابيه (٣) قال خذ فاطمة اهلك))

١ « دا هغه پچي يا توکړی ده کومه چه د قجورو د پانرونه جوړولې شی » وايضا کل شی مضفور فيه عرق « مجمع بحار الانوار (۵۷۴۸۳) »

په بعضي رواياتو کښې دلته دا الفاظ مروی دي « فاتی رسول الله صلى الله عليه وسلم بمكتل فيه خمسة عشر صاعا من تمر » كما في السنن للدارقطني (۲۱۰۱۲) رقم ۲۵ ، ۲۶ ، باب طلوع الشمس بعد الاططار »

علامه عینی لیکي « وقال الخطابي وظاهره يدل على ان قدر خمسة عشر صاعا يكفي للكفارة عن شخص واحد لكل مسكين مد قال وقد جعله الشافعي اصلاً لمذهبه في اكثر المواضع التي يجب فيها الاطعام وعندنا الحنفية الواجب لكل مسكين نصف صاع من بر او صاع من تمر كما في كفارة الظهار « كذا في العمدة (۳۷۱۱) »

اوس که چرته دا ، عرق ، يا مکتل ، د پنځلس صاعو برابر اوگر څولې شی نو دا به د مسلک حنفی خلاف وی ځکه چه د دوی نیز د پنځلس صاعو په هیڅ صورت کښې کفاره نه ادا کیږي د حضرت عائشې نه په دې قصه کښې د « فاتی النبي صلى الله عليه وسلم بعرق من تمر فيه عشرون صاعا » الفاظ مروی دي اوگوري بیهقي (۲۲۳۹۱۴) باب کفارة من اتى اهله في رمضان ، ویروي ما بین خمسة عشر صاعا الى عشرين ، كما في العمدة (۲۷۱۱۱) »

په دې ټولو صورتونو کښې هیڅ صورت هم په ظاهريه مسلک حنفی باندې نه منطبق کیږي خو که دا اوونیلی شی چه دا مقدار د کفاري په طور نه وو بلکه دکور د خلقو د نفقي دپاره وو (لکه څنگه چه د استاد محترم په تقرير کښې دا خبره راغلي وه) نو څه اعتراض به نه وی

حضرت شيخ الهند فرمائي چه په يو روايت کښې «ستون صاعا» الفاظ هم مروی دي كما في تقرير الترمذی له (۲۴) طبع کتب خانه اعزازيه ديوبند

په دې صورت کښې هډو څه اشکال نه واردیږي خو دا روايت مرتب ته د لټون باوجود ملاو نشو البته په صحيح مسلم کښې (۳۵۵۸۱) باب تغليظ تحريم الجماع في نهار رمضان على الصائم « کښې د حضرت عائشې رضي الله عنها دا الفاظ مروی دي « فامرته ان يجلس فجاء عرقان فيها الطعام فامرته رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يتصدق به » د دې روايت نه معلومیږي چه د غنمو دوه پچي وي

علامه عینی په عمدة القاری (۲۷۱۱۱) کښې لیکي « فاذا كان العرق خمسة عشر فالعرقان ثلاثون صاعا على ستين مسكينا لك مسكين صاع » په دې صورت کښې په احتافو باندې څه اعتراض باقی نه پاتې کیږي او ښکاره ده چه د مسلم روايت ته په نورو باندې به ترجیح وی د زیات تفصیل دپاره اوگوري

په دې خبره اتفاق دې که یو سړې په خپل کور ولا خوراک کوی نو کفار نه ادا کیري . خود ا ددې صاحب خصوصیت وو (۲) یا ددې مطلب دا وو چه فی الحال خو په دې ټوگړنی سره دخپل کور والا نفقه ادا کړه ځکه چه کله کور ولا اوږی وی نو دانسان رومبې فريضه ددوی خپه مړول دی . ددې وجې نه دا کهجورې په خپل استعمال کښي راوله . روستو چه کله مالدار شی نو بیا کفار ادا کړه ددې توجیه مطابق حدیث مبارک کښي د خصوصیت او د تخصیص منلو ضرورت نه پاتې کیري .

په اکل او شرب سره روژه ماتیدل هم موجب دکفاري دی *

دلته یو بله مسئله مختلف فیه داده چه احنافو په نزد روژه چه په قصدا ماته کړي شی نو په هر صورت کښي موجب دکفاري ده . (۳) خود امام شافعی رحمه الله علیه اود امام احمد رحمهما الله په نزد دا کفار صرف په هغه سړي واجب ده چه روژه دجماع په ذریعه ماته کړي . په اکل والشرب باندې نه . هغه دا وائی چه دکفاري حکم خلاف قیاس دې (۴) ، په دې وجه په خپل مورد پورې به منحصر وی او ددې مورد جماع ده او په اکل والشرب کښي دکفاري وجوب په هیڅ یو حدیث مبارک سره ثابت نه دې . او په قیاس سره دا ثابتې نشی .

احناف وائی چه په اکل والشرب کښي دکفاري حکم مونږ په قیاس نه ثابتوو . بلکه د حدیث دباب په دلالت النص (۵) سره ئي ثابتوو . (۶) ځکه چه د حدیث دباب اوریدونکی هر سړې په

عمدة القاری (۲۷۱۱) باب اذا جامع في رمضان او اوجز المسالك (۴۲۱۳) كفارة من افطر في رمضان ارشيد اشرف سيفي عفى عنه .

۱. الآية الرة وهى ارض ذات حجارة سود قد البستها لكثرتها وجعها لآيات وما كثر في اللاب واللوب والفها عن واود والمدينة ما بين حرتين عظيمتين كذا في المجمع للعلامة الفتني (۵۱۱۴) مرتب
۲. انياب دا د ناب جمع ده انيب نيوب او انايب هم جمع راخی د انياب نه مراد هغه څلور غاښونه دی کوم ه مخامخ څلورو غاښونوسره ښی او گس طرف ته دی .

۳. لکه چه په سنن دارقطنی (۲۰۸۱۲) رقم ۲۱) باب طلوع الشمس بعد الافطار د یو روایت الفاظ دې طرف ته اشاره کوی قال والذي بعثك بالحق ما بالمدينة اهل بيت احوج منا قال فانطلق فكله انت وعيالك فقد كفر الله عنك .

۴. د امام مالک ، سفیان ثوری ، امام اسحاق ، او عبدالله بن مبارک هم دا مذهب دې او گورئ حاشیة الکوکب الدرئ لشیخ الحدیث رحمه الله (۲۵۳۱۱) والوجز ، له (۳۵۱۳) كفارة من افطر في رمضان فراجعها للتفصيل، مرتب

۵. كما في الهداية (۲۱۹۱۱) باب ما يوجب القضاء والكفارة .
۶. الدال بدلالة النص هو اللفظ الدال على ان حكم المنطوق به ثابت لمسكوت عنه لفهم علة ذلك الحكم بمجرد الدال

دې نتیجه رسی چه دوجوب د کفارې علت روژه ماتیدل دی اودا علت په اکل الشرب کښې هم شته دي. اود دې علت داستخراج دپاره د اجتهاد او استنباط ضرورت شته دي. بلکه دلالة النص دي مجرد علت لغت دپاره کافی دي هغه دي وچې نه دا قیاس نه دي (٢) بلکه دلالة النص دي د سنن دارقطنی (٣) د یوروايت نه هم ددې تائید کيږي چه په دې کښې مروی دی چې د جار رجل الى النبی ﷺ اعتق رقبه الخ ((ددې روایت الفاظ په دې دال دی چه دوجوب کفار اصل مدار په اقطار متعمدا دي هغه چه په کومه طریقه هم وی. (٤) والله اعلم

باب ماجاء فی السواک للصائم

(١) كما في فتح القدير (٧١٢)، باب ما يوجب القضاء والكفارة. (٢) القياس هو تعدية الحكم من الاصل الى الفرع، بابقاء الحكم في الاصل، بعلة متحدة بينهما لا تدرى بمجرد اللغة. احسن الحواشي على اصول الشاشي (٨٣)، البحث الرابع في القياس. (٣) (٢٠٩٢)، رقم ٢٢، باب طلوع الشمس بعد الاقطار. په دې کښې محمد بن عمر واقدی اړچه ضعیف دي خو ابویس د دوی متابعت کړې دي او گوري «التعليق المغنی علی سنن دارقطنی». (٤) بیا په دې باره کښې د فقهاو اختلاف دي چه په کومو صورتونو کښې کفاره واجب ده نو په هغې کښې صرف د کفارې په ادا کولو سره سړی بری الذمه کيږي او که د دغه ورځې قضا به جدا واجب وی د امام مالک، امام احمد امام اسحاق، ابو ثور، سفیان ثوري، امام اعظم او د دوی د ملگرو مسلک دا دي چه د داسې کس په ذمه د کفارې سره سره د دغه ورځې روژې قضا هم جدا واجب ده او په دې باره کښې د امام اوزاعی مسلک دا دي که چرته کفاره داعتناق رقبه یا اطعام مسکین سره ادا کوی نو دغه ورځې د روژې قضا به جدا واجب وی او که کفاره د صیام شهرین سره ادا کولی شی نو اوس د دغه ورځې د روژې قضا جدا راوړل واجب نه دی بلکه هغه روژه به د شهرین په ضمن کښې حسابولی شی خو حضرت د دې قائل دی چه چه د کفارې ادا کولو په صورت کښې به د دغه ورځې قضا واجب نه وی برابر ده که کفاره په کوم صورت سره ادا کوی هم دا وجه ده چه ابو عمر فرماني «لم یرد فی حدیث عائشة ولا فی حدیث ابی هريرة فی نقل الحفاظ للاخبار التي لاعلة فيها ذكر القضاء وانما فيها الكفارة». خو حقیقت دا دي چه په سنن ابن ماجه (١٢٠)، باب ما جاء فی کفارة من افطر فی رمضان یوما من رمضان کښې د حضرت ابوهریره په روایت کښې د دې یوې ورژې قضا راوړلو هم صراحت شته په هغې امام مالک (ص ٢٣٨)، کښې «کفارة من افطر فی رمضان» کښې د حضرت سعید بن المسیب یو مرسل روایت نقل دي چه «کله وصم یوما مکان ما احببت» ددې نه معلومیږي چه د کفارې سره د دغه ورځې قضا هم واجب ده والله اعلم

هذا كله ما خوذ من العمدة للعینی (٢٨١١)، باب اذا جامع فی رمضان بزيادة من المرتب عافاه الله.

((رایت الثی ترجمه مال احصى بتسوك وهو صائم)) د حدیث دیاب نه په روزه کښي دسواک مطلقا جواز (بلکه استحباب) معلومیږي. او هدا دا حقاقي (۱) مسلك دي او بعضو فقهاء کرامو په روزه کښي سواک ته مکروه ونيلی دي. او بعضي حضرات ئي دزوال نه پس او بعضي حضرات د زوال نه (۲) روستود (۳) عصر نه. او بعضو لوند سواک ته مکروه او خشک ته جائز (۴) ونيلی دي. ددې ټولو خلاف حجت دي. ددې ټولو حضراتو مشترکه استدلال (۵) خو حدیث دیاب ترجمه طيب عند الله من رشح المسك ((والا حدیث نه دي. وجه داستدلال داده چه خلوف لعلصائم طيب بونی ختمیږي چه کوم د حدیث د منشاء خلاف دي. ددې چه سواک سره بونی ختمیږي چه کوم د حدیث د منشاء خلاف دي.

(۱) دسفيان ثوري ترجمه، امام اوزاعي ترجمه، محمد بن سيرين ترجمه، ابراهيم نخعي ترجمه، عطاء ترجمه، سعيد بن جبیر ترجمه، مجاهد ترجمه، حضرت علي ترجمه اود حضرت ابن عمر ترجمه نه هم دامسلك مروی دي او ابن عليه ترجمه فرماني چه ((السواك سنة للصائم والمطر والرطب والياس سواء)) عمدة القاري (ج/ ۱۱، ص/ ۱۴) باب اغتسال الصائم مرتب عفی عنه -

(۲) كما في العمدة (ج/ ۱۱، ص/ ۱۴) باب اغتسال الصائم. فقال (القول) الثاني كراهية للصائم بعد الزوال استحبابه قبله برطب أو يابس وهو قول الشافعي في اصحرو لوليه (قول الثاني مطابق الحيفة كما نقله الترمذی، وابی ثور و قدرووی عن علي ترجمه كراهية السواك بعد الزوال رواه الطبرانی. علامه بنوری ترجمه معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۷۷) کښي فرمانيلی دي چه دي ولم يدل حدیث صحيح على كراهية بعد الزوال وروی فيه احاديث ضعاف اخرها الزيعلي والعيني وغيرهما مرتب عفی عنه (كما في العمدة (ج/ ۱۱، ص/ ۱۴) القول الثالث كراهية للصائم بعد العصر فقط ويروى عن ابي هريرة ترجمه -

(۳) لکه چه علامه عيني ترجمه فرمانيلی دي چه ((القول الخامس ان يكره السواك للصائم بالسواك الرطب دون غيره سواء اول النهار واخره وهو قول مالك واصحابه ومن روى عنه كراهية السواك الرطب للصائم الشعبي وزيد بن حديد وابوميسرة والحكم بن عتيبة وقنادة. ددي مسئله کښي پنځم قول د تفرقه بين صوم الفرض وصوم النفل دي فيكره في الفرض بعد الزوال ولا يكره في النفل لانه بعد عن الرياء حكاها المسعودي عن احمد بن حنبل وحكاها صاحب المعتمد من الشافعية عن القاضي حسين. اوشهرمس قول دادي چه ((كراهية للصائم بعد الزوال مطلقا وكراهية الرطب للصائم مطلقا وهو قوله احمد واسحاق بن راهويه او گورني عمدة العيني (ج/ ۱۱، ص/ ۱۴) باب اغتسال الصائم مرتب عفی عنه -

(۴) او گورني موطا امام مالك ترجمه (ج/ ۱، ص/ ۲۵۴) جامع الصيام. وصحيح بخاري (ج/ ۱، ص/ ۲۵۴) كتاب الصوم باب فضل الصوم (ج/ ۲، ص/ ۸۷۸) كتاب اللباس باب ما يذكر في المسلك. صحيح مسلم (ج/ ۱، ص/ ۳۶۳) باب فضل الصيام. وسنن نسائي (ج/ ۱، ص/ ۳۰۹) فضل الصيام. وسنن ابن ماجه (ج/ ۱، ص/ ۱۱۸) باب ما جاء في فضل الصيام. وجامع الترمذی (ج/ ۱، ص/ ۱۲۵) وسنن دارمي (ج/ ۱، ص/ ۳۵۶) باب فضل الصيام مرتب عفی عنه -

خو حقیقت دادی چه ددی حدیث منشاء دانده چه ددی دبذبو د باقی سساتلو او ددی
د حفاظت کوشش او کړې شی بلکه ددی منشاء داده چه خلق دروژدار سره دخبرو کولونه ددی
د دبذبو په وجه دده نه ډډه هیڅ اونه (۱) کړی. اودا بدمه (۲) گنړئی. والله اعلم.

باب (۱) ما جاء فی الکحل للصائم .

((جاء رجل الى النبي ﷺ قال اشتكت عيني أفأكتحل وأنا صائم ؟ قال نعم))

سترگو کښې رانجو اچولو سره روژه نه ماتیرې اگر چه د رانجو توروالی لاړو کښې به نظر
راشی د اشان سترگو کښې په دوانی اچولو سره هم روژه نه ماتیرې. اگر چه خلق ددی خوند
هم محسوس (۱) شی.

خودا روایت قابل استدلال دی چه په خپله امام ابوداود دا فرمائی چه ((قال ابوداود قال
یحیی معین هو حدیث منکر یعنی حدیث الکحل)) د راویانو سره متعلقه کلام دپاره اوگورنې
نصب الرایه (ج/ ۲، ص/ ۲۵۷) باب ما یوجب القضاء والكفارة احادیث الخصوم مرتب عن
عنه - (لأن الموجود فی حلقه اثره داخلا من المسام والمقطر الداخل من المنافذ)

واضح دي دی چه دسفيان ثوري رحمه الله، عبدالله بن المبارك رحمه الله، امام احمد رحمه الله او امام
اسحاق رحمه الله په نزد دصائم دپاره رانجه اچول (۵) مکروه دی. کما نقله الترمذی

کحل للصائم سره متعلق ټول روایتونه ضعیف دي. امام ترمذی فرمائی چه ((ولا یصح عن
النبي ﷺ فی هذا الباب شی)) لکه چه حدیث دباب هم د (۱) ابو عاتکه د وجي ضعیف دي.

(۱) کما فی العمدة (ج/ ۱۱ ص/ ۱۳) باب اغتسال الصائم مرتب عنی عنه -

(۲) حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چه داحنافو په نزد مسواک هر وخت مستحب دی ځکه چه
مسواک سرهن د غابونوس بد بوزاتل کیږی او په حدیث دی ((خلوف فم الصائم الخ)) کښې چه که
دبونی ذکر دی هغه د خالی کیدو دي نه د غابونو تېل حضرت ابوهريه تبليغي نصاب فضائل اعمال
فصل اول.

وهذا التوجيه من الباجي رحمه الله. کما نقله الشيخ في الارجز (ج/ ۳، ص/ ۸۹) جامع الصيام مرتب عنی عنه
(۳) د تفصيل د فتاوی هندیه عالمگیریه نه ماخوذه دي (ج/ ۱، ص/ ۲۰۳) الباب الرابع فيما یفسد الصوم
یفسد مرتب عنی عنه -

(۴) معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۷۹) مرتب عنی عنه -

(۵) ددی حضراتو استدلال دسنن ابوداود (ج/ ۱، ص/ ۳۲۳) باب فی الکحل عندالنوم روایت نه دي
حدثنا النفيلي نا علي بن ثابت حدثني عبدالرحمان بن لعمان بن معبد بن هرزة عن ابيه عن جده عن النبي ﷺ
امر بالاغدة (حجر الکحل) المروح المظيط بالمسك عندالنوم. وقال نفعه الصائم.

خودا روایت قابل استدلال دی چه په خپله امام ابوداود دا فرمائی چه ((قال ابوداود قال لی یحیی معین
حدیث منکر یعنی حدیث الکحل)) د راویانو سره متعلقه کلام دپاره اوگورنې نصب الرایه (ج/ ۲، ص/ ۲۵۷)
باب ما یوجب القضاء والكفارة احادیث الخصوم مرتب عنی عنه -

خود ددی مضمون دروایتونونه (۲) مروی دی - په دې وجه ددوی مجموعه قابل (۳) استدلال ده . والله اعلم .

باب (۱) ماجاء فی القبلة للصائم

((عن عائشة رضي الله عنها أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يقبل في شهر الصوم)) د روژه دار دپاره د قبله څه حکم دي ؟ دې باره کښې د فقهاء کر امو پتځه اقوال دي .

① بلاکراهته جائز دی چه په دې شرط چه د روژه په خپل ځان اعتماد وی چه دده عمل منفي الی الجماع نه وی او دده داسې ویرې په صورت کښې مکروه دی . دامام ابوحنيفه رحمه الله عليه ، امام شافعي رحمة الله عليه ، امام سفيان ثوري رحمه الله عليه او د امام اوزاعي رحمه الله عليه هم دامسک دي او د علامه خطابي رحمه الله عليه د امام مالک رحمة الله عليه همدا مسلك رانقل کړي دي .

② مطلقا مکروه دی که دڅه قم ویره وی او که نه . د امام مالک رحمة الله عليه مشهور روایت هم دا دي .

③ مطلقا جائز دی د امام احمد رحمه الله عليه ، امام اسحاق رحمه الله عليه ، او د ظاهري همدا مسلك دي .

④ نفلي روژه کښې ددې عمل جواز دي او په فرضي روژه کښې ممانعت .

⑤ په روژه کښې دا عمل مطلقا ممنوع دي دبعضو تابعينو هم دا (۲) مسلك دي .

باب ماجاء فی (۲) مباشرة الصائم

((عن عائشة صديقة رضي الله عنها قالت : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يباشرني وهو صائم وكان املككم (۳) لاربه)) د مباشرت نه مراد مباشرت فاحشه نه دي بلکه لمس دي او د تقبيل په شان لمس دهغه چا

① حافظ زيلعي رحمه الله عليه دصاحب تنقيح قول نقل کړي دي ((وايو عاتکه مجمع على ضعفه واسمه طريف بن سليمان ويقال سليمان بن طريف قال البخاري منكر الحديث وقال النساء ليس بثقه وقال الرازي ذاهب الحديث نصب الرواية (ج/ ۲ ، ص/ ۴۵۶) باب ما يوجب القضاء والكفارة مرتب عفى عنه -))

② اوگورني زيلعي رحمه الله عليه علی الهدايه (ج/ ۲ ، ص/ ۴۵۵ تا ۴۵۷) باب ما يوجب مرتب عفى عنه -))
③ شيخ ابن همام ددې مضمون متعدد روایتونه نقل کړي دي اوليکي چه ((فهذه عدة طرق ان لم يحتج بواحد منها فالجموع يحتج به لعدد الطرق فتح القدير (ج/ ۲ ، ص/ ۷۶) باب ما يوجب القضاء والكفارة مرتب عفى عنه -))

④ شرح باب از مرتب مرتب عفى عنه -))

⑤ د تول تفصيل په معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۸۰) او عمدة القاری (ج/ ۱۱ ، ص/ ۹) باب القبلة للصائم نه ماخوذ دی ، مرتب عفى عنه -))

⑥ المباشرة الملاصقة واصل الملاصقة التقاء البشريين ای لمس بشرة الرجل بشرة المرأة ويستعمل بمعنى الوطئ في الفرج وخارجا منه ليس الجماع مرادا بهذه الترجمة كذا في الفتح (ج/ ۴ ، ص/ ۱۲۹) باب المباشرة للصائم والعمدة والعمدة (ج/ ۱۱ ، ص/ ۷) مرتب عفى عنه -))

⑦ ددې لفظ د تحقيق دپاره اوگورني مجمع بحار الانوار (ج/ ۱ ، ص/ ۴۳) باب الهمة مع الرء مرتب عفى عنه -))

دیاره جائز دی چه خان نی باوری وی چه دی نه مخکنی به نه خی . لکه چه دحضرت عائشه صدیقه ^{رضی الله عنها} ارشاد دی چه ((وکان املکم لاریه)) نه معلومی ری .
دلته دی دا خبره واضح وی چه د ارب بفتح الهمزة والراء به معنی د حاجة سره دی ، دی صر
رت کنی به معنی داوی چه س حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم خیل حاجات د نفس
تولو نه زیات په قابو کنی ساتونکی وو . او ارب بکسر الهمزة وسكون الراء د عضو په
معنی کنی راخی . دی حدیث مبارک کنی ر وایتونه دواړه شته دی خو اول (۱) راجع دی
او اوفق (۲) بالادب دی والله اعلم .

باب ما جاء لا صيام لمن لم يعز من الليل *

((عن حفصة عن النبي ﷺ قال من لم يجمع الصيام قبل الفجر فلا صيام له))

مروزي (۱) نیت دکوم وخت نه ضروری دی *

په حدیث مبارک کنی د اجماع معنی د کلك عزم کولو ده . ددی حدیث مبارک په بناء امام
مالك رحمة الله علیه فرمائی که روژه فرض وی او که نفل او که واجب په هر صورت کنی د
صبح صادق نه مخکنی نیت کول ضروری دی . د صبح صادق نه پس نیت کولو
سره روژه نه کیږی .

امام شافعی رحمة الله علیه فرمائی چه د فرائضو اود واجباتو خو همدا حکم دی خوبه
نوافلو کنی دنصف النهار نه مخکنی نیت کیدی شی .

امام احمد ^{رضی الله عنه} و امام اسحاق ^{رضی الله عنه} هم د فرض روژه کنی د تبییت نیت قائل دي . اود امام
ابوحنیفه ^{رضی الله عنه} او ددوی د اصحابو ^{رضی الله عنهم} اود اشان دسفیان ثوری ^{رضی الله عنه} او ابراهیم نخعی ^{رضی الله عنه}
وغیره مسلك دادي چه صوم رمضان ، نذر معین اویه نفلی روژو کنی په یو کس هم تبییت
نیت ضروری نه دی . اود ی تولو کنی د نصف النهار نه مخکنی نیت کیدی شی .

(۱) ارد بکسرة الهمزة دحات په معنی کنی راخی . علامه پتینی لیلکی چه ((وبعضهم يرويه بكسر فسكون
و هو يحتمل معنى الحاجة والعضوى الذكر ... مجمع / ج ۱ ، ص ۴۳)

داشان علامه بنوری ^{رحمته الله} لیکي چه (حضرت عبدالله ابن عباس وکان املکم لاریه ایضا معارف / ج ۶ ،
ص ۸۲) مرتب عفی عنه -

(۲) صاحب مجمع البحار ((وکان املکم لاریه تشریح کوی او لیکي چه)) ای حاجته ان کان غالباً الفواه

فان اکثر المحدثین يروونه بفتح الهمزة (ج ۱ ، ص ۴۳) مرتب عفی عنه -

(۳) قال التوريشي واختاره الشيخ الانور الكشميري ^{رحمته الله} ومال الطيبي الى اخذه بمعنى العضو معارف السنن (ج ۶ ،
ص ۸۲) مرتب عفی عنه -

(۴) اعلم انه لا يصح صوم الالبية اجماعاً فرضاً كان او تطوعاً لانه عبادة محضة فافتقر الى النية كالأصلوة كذا في

المغني (ج ۳ ، ص ۹۱) كتاب الصيام . مسألة ولا يجزئ صيام فرض حتى يتوبه :

البته دنیت د وخت باره کنی دفتها کرامو اختلاف دی اوددی تفصیل په متن کنی تیر شو . مرتب
عفی عنه -

البته صرف صوم قضاء او نذر معین کنی دشی نه نیت کول (۱) واجب دی. او حدیث باب د احنافو په نزد په دغه دوه آخری صورتونو (په قضا او په نذر غیر معین) باندې محمول دی. او دنفلی روژو باره کنی داحنافو استدلال په دراتلونکی (۲) باب کنی د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها حدیث نه دی. ((قالت دخل علی رسول الله ﷺ یوما فقال هل عدکم شیء قالت لا قال فابی صائم)) ددی حدیث ظاهر دادی چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دفجر نه پس د روژې نیت کړې وو. او د فرائضو باره کنی داحنافو دلیل د حضرت سلمه بن الاکوع رضی الله عنه (۳) روایت دی. ((قال امر النبی ﷺ رجلا من اسلم ان اذا فی الناس ان من کان اکل فلیصم بقیة یومه ومن لم یکن اکل فلیصم فبان الیوم عاشورا)) اودا دهغه وخت واقعده چه کله صوم عاشوره فرض وه لکه د (۴) ابوداود په یو روایت کنی تصریح ده چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دعاشورې دصوم دقضاء حکم کړې وو چه کوم د فرائضو شان دی البته قضاء د درمضان او نذر غیر معین کنی شه خاص ورځ مقر نه ده. په دی وجه پوره ورځ دروژې سره مخصوص کولو دپاره دشی نه نیت کول ضروری دی. او په حدیث دباب کنی ددی بیان دی. چه کله د نذر معین اودرمضان دادا نین شوی دی. په دی وجه دی کنی دشی نه نیت کول ضروری دی. والله اعلم.

باب ما جاء فی افطار الصائم المتطوع

((عن ام هانئ قالت : کنت قاعدة عند النبی ﷺ فأتی بشراب فشرب منه ثم ناولی فشربت منه ، فقلت : قلت انی أذنبت فاستغفر لی قال وما ذالك قالت کنت صائمة فافطرت فقال : أمن قضاء کنت تقیه ؟ قالت لا ، قال : فلا یضرک)) ددی حدیث مبارک په بناء باندې شوافع اوحنا بله وائی چه نفلی روژه بغیر د عذر نه هم (۵) ماتولی شی لکه په راتلونکی روایت کنی دی حدیث مبارک سره دا الفاظ دی چه ((الصائم المتطوع امین نفسه ان شاء صام وإنشاء أفطر))

۱: دماهو تفصیل دپاره او کورنی معارف السنن للبنوری رحمته الله (ج/۶ ، ص/ ۸۲ ، ۸۳) او معنی لابن قدامة (ج/۱)

۲: ص/ ۹۱ مسئله ولا یجزیه صیام فرض حتی ینویه مرتب عفی عنه -

۳: باب ما جاء فی افطار الصائم المتطوع -

۴: أخرجه البخاری فی الصحيح (ج/ ۱ ، ص/ ۲۶۸ ، ۲۶۹) باب صیام یو عاشوراء واللفظ له وهذه الروایة من ثلاثیات البخاری رحمته الله ومسلم فی صحيحه (ج/ ۱ ، ص/ ۳۵۹) باب صوم عاشوراء مرتب عفی عنه -
۵: (ج/ ۱ ، ص/ ۳۳۲) باب فی فضل صومه (ای عاشوراء) عن عبدالله بن مسلمة عن عمه ان سلمه اتت النبی ﷺ فقال : یومکم هذا ؟ قالوا لا قال فأتوا بقیة یومکم واقضوا قال ابوداود یعنی یوم عاشوراء مرتب عفی عنه -

۶: دسنان ثوری رحمته الله اود امام اسحاق رحمته الله مسلك همدا دی کما فی المعنی (ج/ ۳ ، ص/ ۱۵۲) مسئله (من دخل فی صیام تطوع فخرخ فلا قضاء علیه).

واضح دی وی چه داحنافو د المنتقی والاروایت د روژې ماتولو په حق کنی دشوافعو مطابق لکه چه شیخ ابن همام فرمائی چه ((وروایة المنتقی بیاح بلا عذر)) بیا مخکنی فرمائی چه ((واعتقادی ان روایة لشعی او جه)) فتح القدیر (ج/ ۲ ، ص/ ۸۶) باب فضل ومن مریضا فی رمضان الخ مرتب عفی عنه -

داحنافو په نزد بلاعذر روژه ماتول (۱) ناجائز دی. او د حدیث د باب جواب دادې چې یو (۲) عذر دي، ددې په بناء روژه ماتول جائز دی بالخصوص چه دلته د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دعوت وو چه کوم یو داهم عذر وو. البته دتناجیو او دعمل په اعتبار سره د اختلاف د لفظی پشان دي ځکه اگر چه داحناف په نزد د بلاعذر افطار جائز نه دي خو دا عذارو (۳) فهرست دومره اوږد دي چه په معمولی عذر روژه ماتول جائز کیږي.

د حدیث لاتدي دویمه مسئله داده چه په نفلی روژه ماتولو سره ددې قضاء واجبیږي او که نه شوافع او حنابله دعدم وجوب (۴) قائل دي او دوی د حدیث دباب نه استدلال وی چه دي کښي حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ام هانی ته دقضا حکم ورنکړو. بلکه فرماني چې ((الصائم المتطوع أمين نفهس انشاء صام وإشاء (۵) أفطر))

داحنافو اود مالک په نزد نفلی روژه په شروع کولو سره (۶) واجبیږي. ددې حضراتو اس تدال دقران پاک دآیت (۱) «ولا تبطلوا اعمالکم» نه دي. داسان په راتلونکی (۲) باب

(۱) د احنافو ظاهر روایت هم دادې. کما فی فتح القدير لابن قدامه ج/ ۲، ص/ ۸۶) د ابراهیم نخعی رحمته الله علیه اود امام مالک رحمته الله علیه هم دا مسلک دي، علامه ابن دقنامه رحمته الله علیه فرماني چې ((وقال النخعي وابوحيفة ومالك يلزم بالشروع فيه ولا يخرج منه الا بعذر المغني ج/ ۳، ص/ ۱۵۱) مسئله ومن دخل في صيام تطوع الخ مرتب عفي عنه)-

(۲) اختلاف المشايخ رحمهم الله عليهم على ظاهر الرواية هل الضيافة عذر او لا؟ قيل نعم، وقيل لا وقيل عذر قبل الزوال لا بعده الا اذا كان في عذر الفطر بعده (اي بعد الزوال) عقوب لاحد الوالدين لا غيرها كذا في الفتح لابن همام ج/ ۲، ص/ ۸۶) مرتب عفي عنه)-

(۳) اوگورتی البحر الرائق ج/ ۲، ص/ ۲۸۱) فصل في العوارض. او مراقی الفلاح ج/ ۱، ص/ ۱۳۵) نص في العوارض مرتب عفي عنه)-

(۴) د سفیان ثوري رحمته الله علیه اود امام اسحاق او امام مالک رحمته الله علیه هم دا مسلک دي. مغني ج/ ۳، ص/ ۱۵۱، ۱۵۲) مرتب عفي عنه)-

(۵) داسان ددوی استدلال په سنن نسائي ج/ ۱، ص/ ۳۱۹) النية في الصيام کښي دحضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها د روایت نه هم دي. ((قالت دخل على رسول الله يو ما فقال هل عندكم من شيء فقلت لا. قال فأني صائم ثم مرني بعد ذلك من اليوم وقد أهدى الى حيس هغه خوراك چه کوم د کهجورو او غور و او پنیرو وغیره نه جوړیږي) فخبأت (ای اخفيت) له منه وكان يحب الحيس قالت يا رسول الله صلی الله علیه وسلم انه اهدى لنا حيس فخبأت لك منه قال ادينه أما إني اصحيت وأنا صائم فأكمل منه ثم قال انما مثل يوم صوم التطوع مثل الرجل يخرج من ماله الصدقة فان شاء امضاها وإن شاء حبسها) علامه ابن قدامه په المغني ج/ ۳، ص/ ۱۵۲) کښي د حنابله په مسلک باندې ددې نه هم استدلال کړي دي. مرتب عفي عنه)-

(۶) کما فی المغني ج/ ۳، ص/ ۱۵۳) وقال النخعي وابوحيفة ومالك يلزم بالشروع فيه ولا يخرج منه الا بعذر قال خرج قضی وعن مالك لا قضاء عليه. دي نه ظاهر یږي چه د امام مالک رحمته الله علیه په دي مسئله کښي دوه روایتونه دي. یو داحنافو او بل د شوافعو مطابق. البته علامه بنوری رحمته الله علیه په معارف السنن ج/ ۶، ص/ ۸۵) لیکي چه ((فقال مالك كما في المدونة ج/ ۱، ص/ ۱۸۳) ان من اصبح صائما متطوع

کنی حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا روایت نہ استدلال کوی ((قالت کنت انا وحفصة صائمین فعرض لنا طعام اشبهنا فاکلنا منه ، فجاء رسول الله ﷺ فبدرنی الیه حفصة وکانت اینه ایها ... فقالت : یا رسول الله ﷺ انا کنا صائمین فعرض لنا طعام اشبهنا فاکلنا منه ؟ قال القبا یوما آخر مکانہ))

ترکومی چه د حضرت ام هانی د حدیث دیاب تعلق دی نوس ددی مطلب دادی چه د متطوع به حق کنی به ورو ورو عذرونو سره هم دجواز دافطار وسعت شته دی . دشان هم ممکن دی چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دوی ته دقضاء حکم ورکړی وی خو راوی دانه وی ذکر کړی او عدم ذکر عدم وجود لره مستلزم نه دی .

باب (۲) ما جاء فی وصال شعبان برمضان

((عن ام سلمة قالت : ما رأيت النبي ﷺ يصوم شهرين متتابعين ورمضان))
ددی روایت نه ظاهر ده چه دامعلومی چی چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم درمضان نه علاوه دشعبان هم په ټولو ایامو کنی مسلسل روژي ساتلی دی .
اود حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه ((^۱) قال ما صام النبي ﷺ شهرا كاملا قط غير رمضان الخ)) دی سره یو قسم تعارض کېږی .
خو ددی جواب دادی چه د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم عام معمول دشعبان اکثره ایام دروژي ساتلو وو . دی اکثریت لره دکل حکم ورکړو او حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا د ((ما رأيت النبي ﷺ يصوم شهرين متتابعين الا شعبان ورمضان)) روایت کړو . خو نفس الامر کنی په حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه خو دشعبان پوره میاشت مسلسل دروژي ساتلی او نه د رمضان نه علاوه دبلې میاشتي . په دی وجه حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہ ((ما صام النبي ﷺ شهرا كاملا قط غير رمضان الخ)) روایت کړو . په دی باب کنی مخکنی روایت چه کوم د حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا نه مروی دی زمونی د توجیه ناتیږد کوی . ((^۲) قالت ما رأيت النبي ﷺ في شهر أكثر صياما منه في شعبان كان يصوم الا قليلا بل كان يصومه كله)) والله اعلم .
مجاهد رضی اللہ عنہ د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم غیر درمضان کنی د کثرت صوم دپاره دشعبان دختیارولو وجه داده چه دی میاشت کنی د بندگانو عملونه الله ﷻ ته وړاندې کیږی لکه د حضرت اسامه بن زید نه روایت دی چه (حضرت عبدالله ابن عباس قال قلت : یا رسول الله

فأظفر معمدا يكون القضاء عليه وهذه قريب من مذهب الی ای حقیقة وجعلها این رشد فی قواعد واحدا مرتب عفی عنه) -

(سورة محمد ایت غیر ۳۳ پاره ۲۴ مرتب عفی عنه) -

(باب ما جاء فی ایجاب القضاء علیه مرتب عفی عنه) -

(شرح باب از مرتب مرتب عفی عنه) -

(أخرجه البخاری (ج/۲ ، ص/ ۲۶۴) باب ما يذكر من صوم النبي ﷺ و الفطارة (وللفظ له) ومسلم (ج/۱

ص/ ۳۶۵) باب صيام النبي ﷺ فی غیر رمضان الخ ، والنسائي (ج/ ۱ ، ص/ ۳۲۱) صوم النبي ﷺ بأي هوامی لفظه وما صام شهرا متابعا به غیر رمضان منذ قدم المدينة مرتب عفی عنه) -

(سنن نسائي (ج/ ۱ ، ص/ ۳۲۲) صوم النبي ﷺ بأي هوامی مرتب عفی عنه) -

تذکره لم أرك تصوم شهرين من الشهور ماتصوم من شعبان قال ذلك شهر يفعل الناس عنه بسين رحمتي
ورمضان و هو شهر ترفع فيه الاعمال الى رب العالمين فأحب ان ترفع عملي وانا (۱) صائم (۲) والله
اعلم (از مرتب)

باب (۱) ما جاء في كراهية الصوم في النصف

الباقى من شعبان لحال رمضان

((قال رسول الله ﷺ اذا بقى نصف من شعبان فلا تصوموا))

واضح دي وي چه دا كراهيت په هغه صورت كښي دي چه سرې صرف په آخر د مياشت كښي
روژه اونيسي او د مياشتې د اول نه يې روژه نه شروع كړې او صوم قضاء هم نه وي. د اشان
په دي ورځو كښي دده دروژه نيولو عادت هم نه وي په بل صورت كښي به كراهت نه وي.
دا كراهت هم غالبا شفقنا للعباد دي، دي د پاره چه د شعبان د آخرې روژو د وجې نه
درمضان په روژو كښي دڅه قسم د ضعف (۲) خطر نه شي پيدا. والله اعلم، (از مرتب عفى
عنه)

باب ما جاء في ليلة النصف من شعبان

((عن عائشة صديقة ﷺ قالت : فقدت رسول الله ﷺ ليلة فإذا هو بالقيع فقال : أكنت تحافين أن
يحيف الله عليك ورسوله ؟ قلت : يا رسول الله ﷺ : ظننت أنك أتيت بعض نساءك فقال ان الله
تبارك وتعالى يزول ليلة النصف من شعبان الى سماء الدنيا فيغفر لأكثر من عدد شعر غنم (۱) كلب))

ليلة البراءت يا شب براءت

د شب براءت په فضيلت كښي ډير روايتونه راغلي دي. هغې كښي ډير علامه سيوطي رحمه
په (۲) الدر المنثور كښي جمع كړي دي.

(۱) او حضرت عائشه صديقه ﷺ نه رويت دي چه ((ان النبي ﷺ كان يصوم سعيد كله قالت اقلت
يا رسول الله ﷺ أحب اليك ان تصوموا شعبان ؟ قال ان الله يكتب عليه على كل نفس متية تلك السنة فأحب د
ص / ۱۱۷) صوم شعبان وما جاء في صيام النبي ﷺ له وفضل ليلة نصفه مرتب عفى عنه -
(شرح باب از مرتب -)

(۲) او گورني الكوكب الدرې (ج / ۱ ، ص / ۲۵۶) مرتب عفى عنه -

(۳) اي من عدد شعر غنم كلب وبنو كلب قبيلة من قبائل العرب وهي اكثر غنماس من سائر القبائل او گورني
معارف السنن (ج / ۶ ، ص / ۹۸) الكوب الدرې (ج / ۱ ، ص / ۲۵۶، ۲۵۷) مرتب عفى عنه -
(ج / ۶ ، ص / ۲۸۵، ۲۸۶) سورة حم الدخان، تحت تفسير الآية ﴿ انا انزلناه في ليلة مباركة ﴾ الخ، او
علامه سيوطي رحمه الله په دي مقام د پنځلسو نه زيات احاديث مرفوعة او موقوفة ذكر كړي دي. مرتب
عفى عنه -

دا ټول روایتونه نه سندا (۱) ضعیف دی لکه د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها حدیث د باب هم ضعیف دي. رومې خو ځکه چه دي کښې یو راوی (۲) حجاج بن ارطاة دي چه دهغه ضعف مشهور دي. بل ځکه چه دي کښې دوه انقطاع موندلې کیږي. یو خودا چه د حجاج بن ارطاة سماع د (۳) یحیی بن ابی کثر نه (۴) نشته دي. او بیا د یحیی بن ابی کثر سماع هم د عروه نه نشته دي. البته د یحیی بن معین باره کښې دا مشهور دی چه دوی د حضرت عروه نه د یحیی ابن ابی کثر سماع ثابت گرځولي ده. دي صورت کښې دي کښې صرف یو (۵) انقطاع ده، بهر حال دنورو روایتونو په شان دا روایت هم ضعیف دي.

خو د دي روایتونو د ضعف سره په شب برات کښې احتمال د عبادت بدعت نه دي، اول خو ځکه چه د روایتونو تعداد او د دي مجموعه په دي دال ده چه دلیله القدر البراءة فضیلت بی اصله نه دي.

بل دامت تعامل په لیلة البرامت کښې دیدارنی اود عبادت خاص اهتمام کولو پاتې شوي ده اودا خبره خو ځایه تیره شوي ده چه کوم ضعیف روایت هم موید بالتعامل وی هغه مقبول کیږي (۶) دلیله البراءة فضیلت ثابت دي اودا زمونږ د زمانې بعضو (۷) ظاهر پرستو خلکو دا حدیثو صرف اسناد ضعیف ته وکتل او دلیله البرامت فضیلت ئې بي اثر گرځولو کوشش کړي دي خودا صحیح نه دی.

البته په دي شپه کښې د سلو رکعاتونو د مونځ (۸) روایت موضوع دي کما صرح به (۹) ابن الجوزي (۱۰) وغیره. اودامت په دي عمل هم نشته دي. بعضو حضراتو د قران پاک د (۱۱) آیت

(۱) لکه علامه بنوری رحمته الله علیه ((ولم افق علی حدیث مرفوع صحیح فی فضاها)) کذا فی المعارف (ج/ ۶، ص/ ۹۷) مرتب عفی عنه -

(۲) حجاج بن ارطاة، بفتح الهمزة، ابن ثور ابه هبيرة النخعی، ابوارطاة الکوفي القاضي احمد الفقهاء صدوق كثير الخطاء والتدليس من السابعة مات سنة خمس واربعم (برمز) یخ (ای البخاری فی الادب المقرد) (ای مسلم فی صحیحه) (ای صحابه السنن الاربعة فی سننهم) تقریب التهذیب (ج/ ۱، ص/ ۱۵۲) مرتب عفی عنه -

(۳) یحیی بن ابی کثر الطائي مولاهم ابونصر الهمامي لقة ثبت لکنه یدلس ویرسل من الخامسة ماست التین وثلاثین وقيل قبل ذلك (برمز) ع تقریب (ج/ ۲، ص/ ۳۵۶) رقم/ ۱۵۸ مرتب عفی عنه -

(۴) دا تفصیل په خپله امام ترمذی دامام بخاری حوالې سره نقل کړي دي. مرتب عفی عنه -

(۵) دا تفصیل په عمدة القاری (ج/ ۱۱، ص/ ۸۲) باب صوم شعبان نه ماخوډ دی مرتب عفی عنه -

(۶) فقیه عصر حضرت مولانا محمد شفیع صاحب قدس سره په خپله رساله شب براه (ج/ ۱، ص/ ۸) کښې لیکي د صحابه او د تابعینو نه په دي شپه بیداري کول او په اعمالو مسنونو عمل کول په قابل اعتماد روایتونو سره ثابت دی. او گورنی اخر مواهب اللدینه او ابن ماجه مکي په مدخل (ج/ ۱، ص/ ۲۴۸) کښې لیکي چه سلفو صالحینو به د دي شپې تعظیم کولو او دي دپاره به ئې د وړاندې نه تیارې کولو.

(۷) ولعلی رحمته الله علیه حدیث اخر رواه ابن الجوزي ايضا فی الموضوعات فيه من صلی مائة رکعة فی لیلة النصف من شعبان الحدیث. کذا فی العمدة (ج/ ۱۱، ص/ ۹۲) باب صوم شعبان مرتب عفی عنه -

(۸) قال: لا شک انه موضوع حوالا مرتب عفی عنه -

آیت مبارک **إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَّكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ** ﴿۱﴾ **فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ** ﴿۲﴾ فضیلت ثابت کری دی خوشحیح داده چه دا آیت دليلة القدر باره کنبی دی لکه جهس مفسرین هم ددی قائل دی داشان (۱) **إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ** ﴿۱﴾ نه هم ددی تانید کری حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها حدیث دیاب نه په لیلۃ البراءة د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم بقیع ته تلل معلوم شو. چه کوم په شب برات کنبی قبرستان ته تلواصل دی. خو حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په دی مداومت ثابت نه دی. په دی وجه دسنه مستمره درجه ورکول هم صحیح نه دی. البته که کله کله سړی خی نوڅه پرواه (۲) نشته دی. والله اعلم.

باب (۱) ماجاء فی صوم المحرم

((قال رسول الله ﷺ : الفضل الصيام بعد صيام شهر رمضان شهر الله (۳) المحرم)) دا فضیلت دعاشوراء نه علاوه دمحررم نورو ورځو ته هم شامل دی. د ترجمۃ الباب نه هم دا امام ترمذی رحمته الله مقصد دمطلق صوم محرم فضیلت بیانول دی. دا نه چه صوم عاشوراء فضیلت څکه چه ددی فضیلت دپاره مخکینی امام ترمذی یومستقل (۴) باب قائم کری دی.

(۱) وكان بين الشيخ تقي الدين ابن اصلاح والشيخ عن الدين بن عبد السلام في هذه الصلوة مقالات في
الصلاح زعم ان ما اصلا من السنة وابن عبد السلام ينكره حوالا بالا مرتب عفى عنه -
(۲) سورة الدخان آيت غير ۳، ۴، ب/ ۲۵ مرتب عفى عنه -

(۳) علامه الوسی رحمته الله دا انا انزلناه فی لیلۃ المبارکۃ لاندی لیکي چه ((هی لیلۃ القدر علی ما روی عن ابن عباس وقتاده وابن جبر ومجاهد وابن زید والحسن وعليه اکثر المفسرين والظواهر معهم ، وقال عكرمة وهامة هی لیلۃ النصف من شعبان وتسمى لیلۃ الرحمة واللیلۃ المبارکۃ واللیلۃ الصلک ، ولیلۃ البراء ، ووجه تسميتها بالآخرین ان البندار اذا استوفى الخراج من أهله كتب لهم البراءة والصلک كذا ان الله تعالى يكتب لعباده المؤمنين والصلک في هذه الليلة روح المعافى الجزء الخامس والعشرون (ج/ ۱، ص/ ۱۱۱، ۱۱۰) مرتب عفى عنه -
(۴) سورة القدر آيت غير ۱ ب/ ۳۰ مرتب عفى عنه -

(۵) اوگورنی شب براءت (ج/ ۱، ص/ ۸) شب براءت کے مسنون اعمال. مرتب عفى عنه -
(۶) شرح باب از مرتب مرتب عفى عنه -

(۷) الظاهر أنه أريد شهر المحرم نفسه كله او اكثره او الصوم فيه . معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۹۹)
وفي الكواكب (ج/ ۱، ص/ ۲۵۷) هذه الفضيلة شاملة لغير يوم عاشوراء ايضا وهذا إما أن النبي ﷺ قاله قبل ان يقف على فضل حضرت ابوهريره صوم عرفه او يكون الفضيلة فيه جزلة فلانها في فضيلة صوم غير هذا الشهر على صباه مرتب عفى عنه -

(۸) باب ماجاء في الحث على صوم عاشوراء (ج/ ۱، ص/ ۱۲۴) مرتب عفى عنه -

بیا دکنه سوال کړې چې کله صیام محرم ته درمضان نه پس د ټولو میاشتو په روزو باندې فضیلت حاصل دې شو د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دمحرم په خاني په شعبان کښي په کثرت سره د روزو نیولو وړي (۱) معمول وو؟ علامه نووی رحمه الله ددې داجواب (۲) ورکړې دې چې شاید حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته دصیام محرم ددې درجې فضیلت علم بالکل په اخر حیات کښي شوي وو. اودا هم ممکن دی چې په محرم کښي دا عذر لکه د اسفار اود امراضو دزیاتۍ په پناه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په محرم کښي زیاتي نه شوي نیولي. والله اعلم (از مرتب غفی عنه)

باب ماجاء فی صوم يوم الجمعة

((کان رسول الله ﷺ يصوم من غرة كل شهر ثلاثة ايام ولما كان يفطر يوم الجمعة))

د حدیث مبارک په دې مسئله کښي داحافو دلیل دې چې دجمعي د ورځي روزه بلاکراحت نه (۳) جائز ده. اگر چه دې نه مخکښي یاروستو روزه اونه (۴)

(۱) لکه دحضرت عائشه صدیقہ (رضی الله عنها) روایت نه معلومېږي چې ((قالت ما رأيت النبي ﷺ في شهر أكثر صيامه في شعبان كان يصومه [إلا قليلا بل كان يصومه كله])) ترمذی (ج/ ۱، ص/ ۱۲۲) باب ماجاء فی سوال شعبان برمضان. دې سره نزدې نزدې مفهوم والا روایت دحضرت ام سلمه (رضی الله عنها) دې کما مر التفصيل مرتب غفی عنه -

(۲) اوگورنې شرح صحيح مسلم (ج/ ۱، ص/ ۳۶۵) باب صيام النبي ﷺ في غير رمضان (ج/ ۱، ص/ ۳۶۸) باب صوم الحرم مرتب غفی عنه -

(۳) وروی ذلك عن ابن عباس وعمر بن الخطاب وهو قول مالك و ابن حنيفة وعمر بن الحسن و قال مالك أسمع من أهل العلم واللفظ ومن يفتدي به ينهي عن صيام يوم الجمعة، قال وصيام حسن. كذا في العمدة للعيني. (ج/ ۱، ص/ ۱۶۰) باب صوم يوم الجمعة فإذا أصبح صائم يوم الجمعة فعليه أن يفطر مرتب غفی عنه -

(۴) په دې مسئله کښي علامه عینی رحمه الله د فقهاء کرامو پنځه اقواله نقل کړي دي ① یو قول مطلقا دکراحت دې. دا ابراهيم نخعی رحمه الله، حضرت شعبی رحمه الله، امام زهري رحمه الله، او دمعاهدس قول دي او د حضرت علی (رضی الله عنه) نه هم مروی دي. اوداشان ابو عمر د امام احمد رحمه الله او امام اسحاق رحمه الله هم دامسلك نقل کړي دي. خو په المغنی (ج/ ۳، ص/ ۱۶۵) فصل وبكره افراد يوم الجمعة بالصوم دامام احمد مسلك دائرم رحمه الله دروایت مطابق هم هغه نقل کړي دي چې کوم په متن کښي ذکر دي

② بل قول مطلقا د اباحث دی یعنی جواز از بغیر کراحت نه ددې قول تفصیل په یرت شوی حاشیه کښي تیر شوي دي.

③ دریم قول دادې چې دافراد صوم په صورت کښي کراحت نشته دي. ((فان صام يوما قبله او بعده لم يكره)) دا دحضرت ابوهريره (رضی الله عنه)، محمد بن سيرين رحمه الله، طاوس رحمه الله، امام يوسف رحمه الله، او په مالکیه کښي دابن عربی داشان دامام شافعی هم دا مسلك دي. البته امام مزني دامام شافعی یوقول دا امام ابوحنيفه رحمه الله د مسلك مطابق دجواز نقل کړي دي.

۵۶۶ ساتی . دشوافعو او حنابلہ پہ نزد صرف دجبعی پہ ورخ روژہ نیول مکروه دی تر هغی چه دي نه مخکیني یا روستو روژہ اونه ساتی . ددوی دلیل راتلونکی باب (۱) کنبی د حضرت ابوهریره رضی الله عنه ((قال رسول الله ﷺ لا يصوم أحدکم يوم الجمعة إلا أن يصوم قبله أو بعده)) ددی جواب کنبی احناف داوانی چه داحکم د ابتداء اسلام دي ، هغه وخت خطرہ داوه چه دجبعی ورخ چرته دداسی عبادت دپاره مخصوص نه کړي شی . لکه چه یهودو به هفتد کنبی صرف یوم السبت دعبادت دپاره مخصوص کي وه او په باقی ورځو کنبی به ئې چتی کړي وه خو روستو چه کله اسلامی عقائد او احکام مضبوط شی . نو داحکم (۱) ختم شو . او دجبعی په ورخ هم دروژي دساتلو اجازت ورکړي شو . بالکل داسی لکه څنگه چه د یوم السبت دروژي نیولو ته په تاکید منع شوې وه . (کما فی رواية الباب الاتي) (۱) والله اعلم .

باب (۱) ما جاء فی صوم يوم الاثنين والخميس

⑤ څلورم قول دادې چه احادیثو کنبی دیوم صوم کومه نهی راغلي ده دهغی مقصد دادې چه دجبعی په ورخ دي دروژي دپاره خاص نه کړي شی . په دي وجه که ده دجبعی نه مخکیني د خالی نه تر زیارته) یا دجبعی نه پس دخالی نه تر زیارته کومه ورخ هم روژه اونیوله نو ددی ممانعت نه خارج شو . قاضی عیاض فرمائی چه ((وقد يرجح ما قاله فی الحديث الآخر . لا تخصوا يوم الجمعة بصيام من بین ولا لیلۃ بقیام من بین اللیل)) خو علامه عینی رحمته الله ددی حدیث باره کنبی فرمائی چه ((هذا ضعيف جد)) پنجم قول د ابن حزم دي ((أنه يحرم صوم يوم الجمعة إلا لمن صام يوما قبله أو يوما بعده أو افق عاداته بأن كان يصوم يوما ويقطر ما فوافق يوم الجمعة صيامه)) د تفصیل د پاره اوگورنی عمدة القاری (ج/ ۱۱ ، ص/ ۱۰۴) باب صوم يوم الجمعة مرتب عفی عنه -

(۱) باب ما جاء فی کراهية صوم يوم الجمعة وحده .

(۱) لکه د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه په حدیث مبارک کنبی ((قلما كان النبي ﷺ يفطر يوم الجمعة نه معلومې مرتب عفی عنه)) -

(۲) یعنی باب ما جاء فی يوم السبت روایت داسی دي چه (حضرت عبدالله ابن عباس لا تصوموا يوم السبت لا فيما افترض عليكم الا الحاء (یوستکی) عنة او عود شعرة قلیمضه)) دا ممانعت هم دکافرانو سره د مشابهت په وجه نه وو . چه کله احکام داسلام راسخ شو او په عقائدو کنبی کلکوس الی پیدا شونوس دا ممانعت او کراهت باقی پاتي نشو . لکه چه په خپله د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه په یوم السبت کنبی په کثرت سره روژي نیول ثابت دی . لکه په صحیح ابن خزيمة کنبی د حضرت ام سلمه رضی الله عنها نه روایت دي چه ((أن رسول الله ﷺ أكثر ما كان يصوم من الايام يوم السبت يوم الاحد كان يقول انما يوما عيد للمشركين وأنا اريد أن أحالفهم)) (قال المنذرى) رواه ابن خزيمة فی صحیحہ وغیره . الترغیب والترہیب (ج/ ۲ ، ص/ ۱۲۹، ۱۲۸) الترغیب فی صوم الاربعاء والخميس والجمعة والسبت والاحد رقم/ ۱۵۱) بیا د صوم يوم السبت د ممانعت مطلب ا مام ترمذی دایان کړي دي . ومعنی الکراهية فی ان يختص الرجل يوم السبت بصيام لان اليهود يعظمون السبت ددی معنی اعتبار سر د کراهت په ظاهر اوس هم باقی دي . والله اعلم .

(۱) شرح باب از مرتب -

((عن أبي هريرة رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ قال : تعرض الأعمال يوم الاثنين والخميس فأحب أن يعرض عملي و أنا صائم))

د پیر او د زیارت په ورځ خصوصیت سره د روژې نیولو حکمت خو په خپله حدیث مبارک ذکر دی . بیا د پیر د ورځې په خاص طور سره خو ځکه هم اهمیت دې چه پدې ورځ د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ولادت باسعادت هم شوې وو . او په دې ورځ د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم بعثت هم شوې وو . او هم په دې ورځ حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم هجرت هم کړې وو او قباء ته رسیدلی وو ، ددې خصوصیاتو په بناء د پیر په نورو ورځو یو درجه فضیلت حاصل (۱) دې . په خپله د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه چه کله د پیر د ورځې باره کښې تپوس او شونو حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد افرماینلو چه ((فيه ولدت وفيه ^(۲) انزل علي)) .

د اعمالو د رفع سره متعلقه احادیث *

واضح دې وی چه رفع د اعمالو باره کښې مختلف احادیث مروی دی . بعضو کښې مروی دی چه د شپې اعمال د ورځې او د ورځې نه مخکښې او د ورځې اعمال د شپې نه مخکښې د الله ﷻ د بار کښې پیش کیږی . د بعضو نه معلومیږی چه د پیر او د زیارت په ورځ پیش (۳) کیږی (کما فی روایة الباب) د بعضو نه معلومیږی چه د اعمالو پیشی په شعبان کښې (۴) کیږی .

حضرت شاه صاحب رحمته الله علیه فرمائی چه دا ممکن ده چه په په روایتونو کښې دا اختلاف د انواع د اعمالو دا اختلاف په بناء وی یعنی یو قسم اعمال په یو خاص وخت کښې پیش کیږی او بل قسم اعمال په بل وخت کښې پیش کیږی .

او بعضو حضراتو دا فرق کړې دې چه یو وخت اجمالی طور باندې اعمال پیش کیږی او بل وخت تفصیلی طور باندې د روایتونو اختلاف په دې بناء دې .

او بعضو ویلای دی چه بعضو ورځو کښې اعمال خیرې او په بعضو کښې د الله ﷻ په دربار کښې پیش کیږی ، اختلاف د روایتونو په دې (۵) محمول دې ، والله اعلم .
(از مرتب عفی عنه)

باب (۶) ها جاء فی صوم الاربعاء والخميس

(۱) اوگورنی معارف السنن (ج/۶ ، ص/۱۰۴) مرتب عفی عنه -

(۲) صحیح مسلم (ج/۱ ، ص/۳۶۸) بالاستحباب صیام ثلاثة ايام من كل شهر مرتب عفی عنه -

(۳) كما فی روایة موسى الاشعري رضي الله عنه ((يرفع اليه علم الليل قبل عمل النهار وعمل النهار قبل عمل الليل

صحیح مسلم (ج/۱ ، ص/۹۹) كتاب الايمان باب معنى قول الله تعالى و لقد رآه نزلة اخرى الخ ، اوسن ابن

ماجه (ج/۱ ، ص/۱۸) باب فيما انكرت الجهة مرتب عفی عنه -

(۴) كما فی روایة اسامه بن زيد قال قلت يا رسول الله لم ارك تصوم شهرا من الشهور ماتصوم من شعبان ؟ قال ذاك

شهر يفعل الناس عنه بين رجب ورمضان وهو ترفع فيه اعمال الى رب العالمين الخ . سنن نسائی (ج/۱ ، ص/۲۲۲)

(۵) صوم النبي ﷺ بابی وهودمی ؟ مرتب عفی عنه -

(۶) اوگورنی معارف السنن (ج/۶ ، ص/۱۰۵ ، ۱۰۶) مرتب عفی عنه -

(شرح باب از مرتب)

((قال : سألت أبا عبد الله عليه السلام عن صيام الدهر فقال : إن لاهلك عليك حقاً ثم قال : صوم رمضان والذى يليه وكل أربعة وخميس فإذا أنت قد صمت الدهر وافطرت))

دیسر شوی باب دروایت نه دیسر او زیارت د روژو استحاب معلومیدر او حدیث دیاب نه د چهارشنبی روژي هم فضیلت ثابتی^(۱)
دیو خاص روژي مستحب کیدو په باره کښي یو آسانه اصولو خبره داده چه هر هغه ورځ چه په هغې کښي څه حدیث مبارک مروی وی او په هغې کښي تشبیه بالکفار هم نه وی نو هغه^(۲)
(۱) مستحب ده

په حدیث دیاب کښي د والذی یلیه نه مراد اختر نه پس شپږو^(۳) ورځي روژي دی او د صمت الدهر مطلب دادې چه درمضان روژي خود^(۴) من جاء بالحسنة فله عشر امثالها په قاعده سره دلسو میاشتو دروژو برابر دی او داخر نه پس شپږ روژي هم په دې قاعدې سره د دوو میاشتو د روژو برابر دی. دشان کال مکمل کیږی. چه کوم سړی په دې مذکوره عمل باندي مواظبت او کړو نو هغه د شریعت په نظر کښي صائم الدهر^(۵) دی.

واضح دې وی چه په مذکوره حساب سره د صیام الدهر فضیلت د چهارشنبی اود زیارت دروژو نه بغیر حاصلیږی اودې سره ددغه ورځو زیاتیدل او په مجموعه باندي د صیام الدهر حکم لگول شاید په دې اعتبار سره وی چه که دروژو په اداء کولو کښي کمي پاتې وی چه په دې زیاتې سره دهغې تلافی اوشی گنی اصل اعتبار سره د صوم الدهر فضیلت حاصلول په دې دوو روژو موقوف نه دی. لکه د ترمذی شریف په یو بل مرفوع^(۶) روایت کښي ددې زیاتې هیڅ ذکر نشته دې. بلکه د اصل حکم لحاظ شویږی لکه ارشاد دې چه ((من صام رمضان ثم اتبعه بست من شوال فذلك صیام الدهر)) دشان یو روایت دې چه ((من صام من کل شهر ثلاثة ايام فذلك صیام الدهر)) دې روایت کښي هم د اصل ذکر شوي دې چه هره میاشت کښي درې روژي نیول د صوم الدهر مساوی دی. دې اعتبار سره هر درې روژي د میاشتي برابر دی. چه کله یو میاشت هم د درې روژو نه خالی نه وی نو صیام د الدهر فضیلت به حاصل شی. (از مرتب عفی عنه)

(۱) کما فی معارف السنن (ج ۶، ص ۱۰۶) مرتب عفی عنه.

(۲) دهغې قرینه داده چه حدیث دیاب کښي صیام رمضان والذی یلیه او د چهارشنبی اود زیارت ورځ روژي د صیام الدهر گرځولی ده. او ترمذی (ج ۱، ص ۱۲۴) کښي دیاب ما جاء فی صیام ستة ايام من شوال لاندې د حضرت ابویوب رضی الله عنه مرفوع حدیث مبارک مروی دې. چه په هغې کښي ئې صیام رمضان او دشوال شپږ روژي صیام الدهر گرځولی دی. چه دهغې نه معلومیږی چه په حدیث دیاب کښي د والذی یلیه نه هم داخر شپږ ورځي دی. (مرتب عفی عنه).

(۳) سورة انعام ایت نمبر ۱۶۱ پاره نمبر ۸.
(۴) د اتوجیه د حضرت ابوذر رضی الله عنه دروایت نه ماخوذه ده ((قال قال رسول الله ﷺ من صام ثلاثة ايام من الشهر فقد صام الدهر كله ثم قال صدق صدق في كتابه)) من جاء بالحسنة فله عشر امثالها (سنن ترمذی (ج ۱، ص ۱۲۵) باب ما جاء فی صوم ثلاثة من کل شهر مرتب عفی عنه.)
(۵) ترمذی (ج ۱، ص ۱۲۵) باب ما جاء فی صوم ثلاثة من کل شهر مرتب عفی عنه.

(۶) ترمذی (ج ۱، ص ۱۲۵) باب ما جاء فی صوم ثلاثة من کل شهر مرتب عفی عنه.

باب (١) ما جاء في فضل الصوم يوم عرفة

((إني أرى النبي ﷺ قال صيام يوم عرفة إني أحسب على الله أن يكفر السنة التي بعده والسننة التي قبله))
 ((حديث دباب نه دصوم يومه عرفه فضيلت اوددي استحباب معلوميري لكه دا روزه
 وموس من به نرهم مندوب ده البته دحاجيانو په حق كني صوم يوم عرفه مكروه ده. ددي
 وجهه داره چه دروژي په نيولو به ضعيف شي اويه دي مبارك موقع زياته دعاء چه مقصود ده
 هذه مقصود به حاصل نه شي. داشان په نمر پريوتلو سره به مزدلفي ته تلل مشكل شي،
 خداوجه ده چه حضور نبي كريم صلى الله عليه وسلم هم په دي ورځ په عرفات كني افطار
 اوكړولكه په (٢) راتلونكي باب كني د حضرت عبدالله ابن عباس رضه نه روايت دي دچه ((
 ان النبي ﷺ فلم يصمه يعني يوم عرفة ومع ابى بكر رضه فام يصمه ومع عمر رضه فلم يصم ومع
 عثمان رضه فلم (٣) يصمه الخ))

البته چه كوم حاجي د خپل خان باره كني يقين وي چه په روزه نيولو سره په وقوف د عرفات
 اويه دعاگانو وغيره غوښتلو اود غروب شمس نه زر پس مزدلفي ته په روانيد كني خلل نه
 پيدا كيري، ده داپه دپاره د اكرهيت نشته دي بلكه دروژي استحباب په حق كني به (٤) هم
 وي. والله اعلم. (از مرتب عفي عنه)

باب ما جاء في الحث على صوم يوم عاشوراء

(١) عاشوره د عشر نه ماخوځ ده اود فلاء (٢) بالمد په وزن ده اود عاشره په معنى ده. اوددي
 بوصف مذوف دي يعنى الليلة العاشوراء او دي نه مراد دمحررم لسم تاريخ دي.

شرح باب از مرتب مرتب عفي عنه -

باب ماجاء في كراهية صوم عرفة بعرفة مرتب عفي عنه -

لكه په يو ايت كني خو په عرفات كني د عرفه په ورځ د روژي مسانعت مذكور دي حافظ ابن حجر
 نورماني چه :

((روي ابو داود والنسائي وصحيحه ابن حزمه والحاكم من طريق عكرمة أن اباهيريرة رضي الله عنه حدثهم ان رسول الله
 ﷺ لم يمت يوم عرفة بعرفة واخذوا بظاهره بعض السلف فجاء عن يحيى بن سعيد الانصاري قال : يجب فطر يوم
 عرفة المجاج فتح الباري (ج/ ٤ ، ص/ ٢٠٧) مرتب عفي عنه -

(١) كما في معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ١٠٨ . ١٠٩) اويه خيله حضرت ابن عمر رضه حديث دباب
 كني فرمائي چه ((وانا لا اصومه ولا امر به والا فني عنه) دي نه معلوميري چه په خيله د حضرت ابن
 عمر رضه صوم يوم عرفه بعرفه لره ممنوع يا مكروه نه دي گرځولي داشان حافظ فرمائي چه ((عن ابن
 الزبير واسامة بن زيد وعائشة اهم كانوا يصومونه وكان ذلك يعجب الحسن ويحكيه عن عثمان . كذا في
 الفتح (ج/ ٤ ، ص/ ٢٠٧) باب صوم يوم عرفة مرتب عفي عنه -

قال القرطبي عاشوراء معدول عن عشرة للمبالغة والتعظيم وهو في الاصل صفة الليلة العاشرة قيل يوم
 العشرة الذي هو اسم العقد واليوم مضاف اليها فاذا قيل : يوم عاشوراء فكانه قيل يوم الليلة العاشرة الا اهم ما
 علموه عن الصفة غلبت عليه الا اسميه فاستغنوا عن الموصوف فتخذوا الية فصار هذا للفظ علما على اليوم
 العاشر . وهذا مقتضى الاشتقاق والتسمية، وقيل هو اليوم التاسع فعل الازل فاليوم مضاف لليلة الماضية وعلى

(۱) بعضی حضراتو نهم تاریخ لره عاشوره گرځولې ده. د دوی ته د حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت نه غلطې شوې ده چه راتلونکی سره پیوسته باب کښې د حکم بن اعرج نه روایت دي چه ((قال (۲) انتهیت الی ابن عباس رضی الله عنه وهو متستر داء فی زمزم فقلت احبرنی عن یوم عاشوراء ای یوم أصومه؟ فقال: اذ رأیت هلال الحرم فاعدت ثم اصبح من یوم التاسع صائما قال قلت: اهكذا کان یصومه محمد ﷺ؟ قال نعم)) دا حضرات ددې روایت په مطلب نه پوهیږي او حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه ته یې هم دا (۳) منسوب کړی دی چه هغوی نهم د محرم الحرام لره عاشوراء گرځولې ده او دغه ورځې د روزې قائل وو حال دادي چه حقیقت دادي چه حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه مقصد دا وو چه نهم اولسم دواړه تاریخونو کښې دي (۴) روژه او نیولې شی.

بیا ترکومي چه د اهکذا کان یصوم محمد ﷺ تعلق دي او ددې په دي جواب کښې د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه د نعم و نیلو تعلق دي چه دوی ﷺ د اعزم ظاهر کړو چه په راتلونکي وخت کښې به صرف د عاشوراء روژه نه ساتم بلکه دي سره به یوه روژه بله هم یوځانې کوم چه دیهودیانو سره مشابهت ختم شی. ځکه چه یهودو به هم ددې ورځې تعظیم کولو او روژه به یې نیوله. (کما فی روایة ابن عباس رضی الله عنه) (۵)

الثانی وهو مضاف لليلة الایة. وقيل انما سمي یوم التاسع عاشوراء اخذ من اوراد الابل كانوا اذا عوالا بیل ثمانية ايام ثم اوردها فی التاسع قالوا اوردها عشر بکسر العين وكذلك الی الثلاثة کذا فی الفتح الباری (ج/ ۴، ص/ ۲۱۲) باب صام یوم عاشوراء مرتب عفی عنه -

(۱) وحکی القصر (ای العاشوری) معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۱۰۹، ۱۱۰) مرتب عفی عنه -
(۲) کما نقل فی الترمذی باب ما جاء فی عاشوراء ای یوم هو؟ وانظر معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۱۱۰، ۱۱۱) مرتب عفی عنه -

(۳) ترمذی (ج/ ۱، ص/ ۱۲۴) باب ما جاء فی عاشوراء ای یوم هو؟ مرتب عفی عنه -
(۴) معارف السنن (ج/ ۱، ص/ ۱۱۰) مرتب عفی عنه -

(۵) لکه د اصبح من یوم التاسع په جمله کښې کلمه د من ددې خبرې قرینه ده چه کوم دابتداء دپاره راځي گویا چه ونیلې کيږي چه نهم تاریخ د روزې نیول شروع او بیا لسم تاریخ ته هم ساتی. گڼی داسې لکه صحیح مسلم (ج/ ۱، ص/ ۳۵۹) باب صوم عاشوراء کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دی چه چه ((حين صام رسول الله ﷺ یوم عاشوراء و امر بصیام قالوا: یا رسول الله انه یوم یعظمه اليهود حتی توفی رسول الله ﷺ))

ددې روایت نه یوم التاسع دیوم عاشوراء نه کیدو س ه پته لږی. ځکه چه یو طرف ته حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه ((حين صام رسول الله ﷺ یوم عاشوراء)) او بل طرفته په خپله د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد دي چه ((فاذا کان العام المقبل ان شاء الله صمنا یوم التاسع)) په دي تقابل سره واضح شو چه یوم التاسع ته د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په نزد یوم عاشوراء وه.

او د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په دې خپله اراده عمل اونه کي شو خو حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم عزیم کړې وو . په دې وجه د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دا عزیم د عمل په درجه کښې لکه د مسنون دي . مسنون همدا ده چه عاشوراء سره مخکښې یا روستو یو روژه یو ځاني کړه یهودو وغیره سره مشابهت ختم (۱) کړې شو .

بهر حال د اهکذا کان یصوم محمد ﷺ په جواب کښې د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه د نعم ونیلو مطلب دادې چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د عاشوراء دروژې یو ځاني کولو اراده کړې وه دانه چه واقعه ئې روژه یو ځاني (۲) کړې وه .

((ان النبي ﷺ قال : صيام يوم عاشوراء آه إني أحسب على الله أن يكفر السنة التي قبله))

په دې اتفاق دې چه صوم دیوم عاشوراء مستحب ده ، بیا په دې باتدې هم اتفاق دې چه د صیام رمضان د فرضیت نه مخکښې حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم او صحابه گرام ﷺ به د عاشوراء روژه نیوله .

بیا امام ابوحنیفه رحمه الله دا واتی چه دغه وخت دا روژه فرض وه روستو دې فرضیت (۳) منسوخ شو . او صرف استحباب ئې (۴) باقی پاتې شو .

د حضرت ابن عباس په نزد ، والله اعلم مرتب عقی عنه - عند البخاری (ج/ ۱ ، ص/ ۲۲۸) باب صیام یوم عاشوراء مرتب .

(۱) لکه په طحاوی (ج/ ۱ ، ص/ ۲۸۶) باب صوم یوم عاشوراء کښې د حضرت ابن عباس نه روایت دې ((عن النبي ﷺ في صوم يوم عاشوراء صومه قبله يوما او بعده يوما ولا تشبهوا باليهود مرتب عقی عنه)-

(۲) كما في رواية عائشة عند البخاری (ج/ ۱ ، ص/ ۲۶۸) باب صیام یوم عاشوراء مرتب عقی عنه -
(۳) وقال عياض كان بعض السلف يقول كان فرضا وهو باق على فرضية كذا في العمدة (ج/ ۱۱ ، ص/ ۱۱۸)

باب صیام یوم عاشوراء مرتب عقی عنه -

(۴) د امام ابوحنیفه رحمه الله دمسلك تائید ددې اندې روایتونو نه کیږي :

① د حضرت عائشه صدیقہ رضی الله عنها نه مروی دی چه ((قالت كان يوم عاشوراء نصومه قريش في صيام وكان رسول الله ﷺ يصومه في الجاهلية فلما يوم المدينة صامه وامر بصيام فلما فرض رمضان ترك يوم عاشوراء فمن شاء صامه و شاء تركه . صحيح بخاری (ج/ ۱ ، ص/ ۲۶۸) باب صیام یو عاشوراء (واللفظ له) و صحيح مسلم (ج/ ۱ ، ص/ ۳۵۷ ، ۳۵۸) باب صوم یوم عاشوراء .

موطا امام مالك رحمه الله ، (ج/ ۱ ، ص/ ۲۴۰) صیام یوم عاشوراء او په سنن ابی داود (ج/ ۱ ، ص/ ۳۳۱) باب فی یوم عاشوراء " داشانس په سنن ترمذی (ج/ ۱ ، ص/ ۱۲۴) باب ماجاء فی الرخصة فی ترك يوم صوم یوم عاشوراء کښې دی ، ددې روایت الفاظ دی چه ((فلما افترض رمضان كان رمضان هو المریضة))
② د حضرت سلمة بن الاكوع رضی الله عنه نه روایت دې چه ((قال امر النبي ﷺ رجالا من اسلم أن اذن في الناس من كان اكل فليصم فان كان اليوم يوم عاشوراء صحيح بخاری (ج/ ۱ ، ص/ ۲۶۸ ، ۲۶۹) باب صیام یوم عاشوراء .

③ د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه (حضرت عبدالله ابن عباس قال قدم النبي ﷺ المدينة فرأى اليهود تصوم يوم عاشوراء فقال هذا قالوا يوم صالح هذا يوم نجى الله بني إسرائيل من عدوهم فصامه موسى قال فانا احق بالصوم من هؤلاء) صحيح بخاری (ج/ ۱ ، ص/ ۲۶۸) .

دلته یو مشهور سوال پیدا کیږي هغه دا چه دعاشوراء په ورځ د یهودیانو د روژې نیولو وجه داوه چه هغوی په دې ورځ د غرق فرعون یاد جشن کولو^(۱) او هغوی به عام طور سره دخپلو تاریخونو حساب به شمسی میاشتو نقل کوي^(۲)

کولو، په دې وجه د قیاس نه داد معلومیږي چه دوی به د غرق فرعون ورځې جشن هم په شمسی حساب سره یاد ساتلو، بیا ددوی په لسم محرم دروژې نیولو او د جشن کولو څه مطلب دي؟

ددې جواب دادې چه د یهودیانو په نزد اصل کښې شمسی تقویم رائج وو خو چه یهودیانو په عربو کښې ډیرې واچولې نو ددوی دوه فرقې پیدا شوې یو فرقې به هم هغه شان په شمسی تقویم عمل کولو او بلې به د اهل عربو په متابعت کښې قمری تقویم کولو^(۳) دې دویمې فرقې غالباً حساب اولگولو او دانې معلومه کړه چه په کومه ورځ دفرعون دغرقیدو واقعه واقع شوې وه په قمری اعتبار سره کوم تاریخ وو؟ ممکن ده چه ددې حساب نه دې جماعت ته دا معلوم شوی دی چه دا دعاشورې ورځ وه نو ددوی دعاشورې روژه نیول شروع کړل.

ددې خاتې نه یو اهم تاریخی سوال هم حل کیږي چه دا دسیرت په کتابونو کښې ذکر دی چه په کومه ورځ حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم هجرت اوکړو او مدینې منورې ته داخل شو، په دغه ورځ یهودو دعاشورې روژه^(۴) نیولې وه حال دادې چه روایتونه په دې هم

۱) اشکال اود هغې د جواب د تفصیل دپاره اوگورنی فتح الباری، ۲۱۴، ۲۱۵، وعمدة القاری (۱۲۲۱۱)، باب صیام یوم عاشوراء او معارف السنن (۱۱۸۱۲)، مرتب

۲) كما في رواية ابن عباس رضي الله عنهما عن مسلم (ج/ ۱، ص/ ۳۵۹) باب صوم يوم عاشوراء (ان رسول الله ﷺ قدم المدينة فوجد اليهود صيام يوم عاشوراء فقال لهم رسول الله ﷺ ما هذا الذي تصومونه قالوا: هذا يوم عظيم انجى الله فيه موسى وقومه وغرق فرعون وقومه فصام موسى فنحن نصومه الخ مرتب عفی عنه) -

۳) كما في المعارف (ج/ ۶، ص/ ۱۱۵)

۴) حافظ ابن حجر د ابوریحان بیرونی کتاب، کتاب الآثار القديمة، په حوالې سره نقل کوي چه ((وان جهلة اليهود يعتمدون في صيامهم واعيادهم حساب النجوم فالسنة عندهم شمسية لا هية)) فتح الباری (ج/ ۴، ص/ ۲۱۵) باب صیام یوم عاشوراء.

دې عبارت کښې دجهلة الیهود دالفاظو یهودو دیو داسې جماعت هم معلومات کوي چه کوم به په شمسی تقویم عمل نه کولو، همدا به هغه جماعت وی چه کومو قمری تقویم اختیار کړی وو. او د لسم محرم روژه به ئې نیوله. لکه په روایتونو کښې دعاشوراء په ورځ د یهودیانو د روژې نیولو ذکر مصرح دي داسې روایتونه ذکر په مخکښې حاشیه کښې تیر شوی دی. مرتب عفی عنه -

۵) لکه دمسلم په حواله سره دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روایت په مخکښې حاشیه کښې تیر شوې دي. چه دهغې دا الفاظ دی چه ((ان رسول الله ﷺ قدم المدينة فوجد اليهود صيام يوم عاشوراء الخ (ج/ ۱، ص/ ۱۵۹) او دبخاری شریف په روایت کښې دا الفاظ دی چه ((قدمه النبي ﷺ المدينة فرأى اليهود تصوم يوم عاشوراء الخ (ج/ ۱، ص/ ۲۶۸) باب صیام یوم عاشوراء * داشان اوگورنی الکامل لابن الاثير (ج/ ۲،

متفق دی چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم در بیع الاول میاشت کنبی مَدینې منورې ته داخل (۱) شوی وو.

ددې مشکل حل دا معلومېږي چه کومو یهودیانو هم په دغه ورځ روژه نیولې وه نو داغه خلق وو چه هغوی شمسی تقویم نه وو پریښودې. دا خلق دغه ورځ دشمسی تقویم په اعتبار سره دغرق فرعون جشن (۲) کولو. والله سبحانه وتعالى اعلم.

(ص/ ۱۱۵) ثم دخلت السنة الثانية من الهجرة ذكر سريّة عبدالله بن جحس. او هم تاريخ الامم والملوك للطبراني (ج/ ۲، ص/ ۱۲۹) ذكر بقية ما كان في السنة الثانية من سني الهجرة مرتب عفي عنه -
(۱) تاريخ طبري (ج/ ۲، ص/ ۱۱۰) ذكر الوقت الذي عمل فيه التاريخ سيرت ابن هشام (ج/ ۲، ص/ ۱۵) او الروض الانف (ج/ ۲، ص/ ۱۰) مرتب عفي عنه -

(۲) داستاد محترم عمل ربيع الاول دام اقبالهم دتقرير حاصل دادې چه ديهوديانو کومې فرقې چه په شمسی تقویم تي عمل ربيع الاول کنبي د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دمدينې ته دراتلو په وخت کنبي دوی دخپل شمسی تقویم په اعتبار سره عاشوراء روژه نیولې وه اود فرعون دخلاصی یاد منلو.

حافظ ابن حجر هم علی سبيل الامکان قریب قریب داتوجیه ذکر کړې دې. خو دې توجیه ته دوی رجيح ورنکړله. اوونلې ئې دی چه دا حاشو سیاق خو ددې توجیه رد کوی لکه چه هغه لیکي چه :
(و) یحتمل ان يكون أولئك اليهود كانوا يحسبون يوم عاشوراء بحساب السنين الشمسية فصادف يوم عاشوراء بحسبهم اليوم الذي قدم النبي ﷺ المدينة وهذا التأويل مما يرجع به اولوية المسلمين و أحقيتهم بموسى عليه السلام ضلّاهم اليوم المذكور و هداية الله المسلمين ولكن سياق الاحاديث تدفع هذا التأويل فتح الباري (ج/ ۴، ص/ ۲۱۵) باب صيام يوم عاشوراء

علامه عینی هم ددې توجیه ذکر کولو نه پس فرمانی چه ((أن رسول الله ﷺ قدم المدينة فوجد اليهود صيام يوم عاشوراء فقال رسول الله ﷺ ما هذا اليوم الذي تصومونه ؟ (ج/ ۱، ص/ ۳۵۹) دداسې حدیثونو باره کنبي لیکلی دی چه ((المراد أن اول علمه بذلك سؤاله كان بعد ان قدمس المدينة لا أنه قبل ان يقدمها علم ذلك رغبة أن في الكلام حذ فائقو يره قدم النبي ﷺ المدينة فأقام الى يوم عاشوراء فوجد اليهود فيه صيام فتح الباري (ج/ ۴، ص/ ۲۱۵)

یعنی ددې دا حدیثو مطلب دادې چه په کومه ورځ حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم مدينې منورې ته تشریف راوړو نو په هغه ورځ یهودودعاشورې روژه نیولې وه. بلکه مطلب دادې چه په ربيع الاول کنبي مدينې ته دراتلو نه پس چه کله دراتلونکي يوم عاشوراء راغله او یهودو روژه اونیوله نو حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په تپوس کولو باندي علم اوشو چه یهودو ددې ورځې تعظیم کوی گویا د ((قدم المدينة فوجد اليهود صيام يوم عاشوراء)) مطلب دادې چه دا علم حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته دمدينې په راتلو اوشو. او په مخکیني دا علم نه وو.

د علامه عینی رحمه الله او د ملا علی قاری رحمه الله هم دا رائي ده. او کورننی عمدة القاری (ج/ ۱۱، ص/ ۱۲۲) باب صيام يوم عاشوراء. او مرقات المفاتيح (ج/ ۴، ص/ ۳۰۳) باب صيام التطوع الفصل الثالث. بیا حافظ ابن حجر رحمه الله دخپلې توجیه په خپله تأیید کنبي لیکلی دی چه ((ثم وجدت في المعجم الكبير للطبراني مايقيد الاحتمال المذكورة وهو ماخرجه عن خارجة بن زيد بن ثابت عن ابيه قال : ليس يوم

عاشوراء باليوم الذى يقوله الناس انما كان يوم تستر فيه الكعبة وكان يدروا في السنة وكانوا ياتون فلا اليهود يعنى
ليحسب لهم فلما مات اتو زيد بن ثابت فسالوه وسنده حسن قال الشيخنا الخيتمى في زائد المسانيد (اى مجمع
الزوائد ج/ ٣ ، ص/ ١٨٧) باب في صيام عاشوراء . لا ادرى ما معنى هذا . قلت : (اى الحافظ) ظفرت بمعناه
في كتاب الانار القديمة لأبي الريحان البيروني فذكر ما حاصله ان جهلة اليهود يعتمدون في صيامهم و اعيادهم
حساب اليوم النجوم فالسنة عندهم شمسية لا هلالية قلت : (اى يقول الحافظ) فمن ثم احتاجوا الى من يعرف
يعتمدون عليه في ذلكس فتح البارى (ج/ ٤ ، ص/ ٢١٥) بتغير يسر .

د حافظ ابن حجر د توجیه نته په ظاهر د معلومیری س چه یهودو خو عاشورا، لسم دم حرم گنی او هم په دغه دفرعون نه د تجارت س یا د مناوولو، او روژه به ئې نیوله خو چه دوی به په شمسی تقویم عمل کولو اودهلالی تاریخ نه بې خبره وو. په دې و چه دوی په دعاشوراء باره گنې د خپلو عالمانو نه تپوس کولو عاشوراء دوی په کوم شمسی تاریخ راخی. لکه چه دحضرت زید بن ثابت رضی الله عنه د مذکوره روایت نه معلومیری والله اعلم بالصواب.

دحافظ په توجیه باندې دا اشکال پاتې کیږي. چه کله یهودوبه شمسی تقویم باندې عامل وو او روژې او اخترونه به ئې هم دشمسی تاریخونو اعتبار سه کول. نود عاشوراء سلسله کښې به ئې ولې هلاکي تاریخ باندې عمل کوونکی وو؟ داشان په دې توجیه دحضرت زید بن ثابت رضی الله عنه دمدکوره روایت ((لیس یوم عاشوراء بالیوم الذی یقولہ الناس انما کان یوم تسر فی الکعبه وکان یدرون فی السنۃ الخ) مطلب هم نه واضح کیږي او دمجمع الزوائد (ج/ ۳ ، ص/ ۱۸۷ ، ۱۸۸) باب فی صیام عاشوراء) په حاشیه کښې ددې چه کوم مطلب عین د ((أن زید ابن ثابت کان ثابت یدهب الی ان عاشوراء یوم فی السنۃ لا أنه یوم العاشر من الحرم وکان من کان بعینه من طریق الحساب فکان یخبر هم فلما مات کان علم من الکتاب الاول عن ذلک الیوم یسألونه عنه ،، وهی مسأله جدا) بیان کرې شوې دې. چه کوم غالباً په خپله دحافظ ابن حجر رحمته الله بیان دې. خو په دې هم تسلی نه کیږي ، دې نه سوا که یو صریح روایت داسې ملاؤشی چه به هغې کښې د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم مدېنې ته دتشریف راوړلو په ورځ دصوم عاشوراء دنیولو صراحت وی نودحافظ رحمته الله دتوجیه خو به بنیان ختم شی اوداستاد محترم توجیه به په یوه درجه کښې راجح شی. خو دې باره کښې څه صریح روایت ماته نشو ملاؤ. البته په صحیح بخاری کښې دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت راځی چه کوم دنورروایتونو په مقابله کښې نسبة صریح دې. هغه فرمانی چه ((دخل النبی المدينه و اذا ناسا من اليهود يتعظمون عاشوراء ويصومونه الخ (ج/ ۱ ، ص/ ۵۶۲) باب اتیان اليهود من النبی صلی الله علیه وسلم حین قدم المدينه.

۵۶۲) باب اتيان اليهودس النبي ﷺ حين قدم المدينة.
مولانا عبدالقدوس هاشمي هم په خپل کتاب د تقويم تاريخي (قاموس تاريخي) په مقدمه داستان ماه
وسال) کښي په دې جزم کړې دي چه حضور نبي کریم صلی الله عليه وسلم ﷺ مدينې ته دراتلو په
ورځ يهوديانو صوم عاشورا ته ونيول. وه لکه چه هغه ليکي:

روح يهوديانو صوم عاشورا، نيولي وه لکه چه هغه ليکي :
(ترجمه) حضور نبی کریم صلی الله عليه وسلم دمکه مکرمې نه هجرت اوکړه او مدینې منوره کښې
دقبا مقام ته چه په کومه ورځ راوړسیدل دا ورځ دگل وه او اتم ربیع الاول وو او کال رومبي هجري وه .
چه دموجوده گريگورکلیندر په حساب ۲۰ ستمبر کال ۶۲۲ء راځي . چه مطابق دې ديهودو د رومبي
مياشتني دتشرين اول دلسم تاريخ سره کال ۸۸۳ خليفه مقرر شو . په دې ورځ يهودو دصوم کبور تهوار
کولو او روژه تې نيولي وه . او دا ورځ يهوديانو يو عاشورا، گرځولي وه او هر کال به تې د تشرين اول په

باب (۱) ما جاء في صيام العشر

((عن عائشة رضي الله عنها قالت : ما رأيت النبي صلى الله عليه وآله صائما في العشر قط))

دې کښې د عشر نه مراد دى الحجة ده او د دې هم ابتدائي نهه ورځې مراد دي - چه دهغې نه تغليبا په عشر سره تعبير او شو - گڼي د دى الحجة په لسم تاريخ خو روژه (۲) ناجائز ده .
بيا د يوم النحر (لسمه دى الحجة) نه سوا باقى عشره دى الحجة کښې روژې نيسول بالاعتقاد جائز دي بلکه افضل او (۳) مستحب دي .
او پخپله حضور نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه په دې ورځو کښې روژې نيسول (۱) ثابت دي . په دې وجه د حضرت عائشه صديقۀ رضي الله عنها نه روايت د باب کښې تاويل ضرورى دي .

لسم تاريخ صوم کيږي نيولي وه . عاشورا به نې ورته ونيلي . دوى دا د بنى اسرائيلو د فرعون د نجات موندلو تاريخس گرځولو او تهور به نې کولو .

بهر حال داستاد محترم په توجیه سره ډيرې خبرې په خپل خپل محل منطق کيږي يعنى ديهودو يوې فرقې په هلالی اعتبار سره عاشورا کوله . او د مسلمانانو په شان به نې په لسم د محرم روژه نيوله . او بلې فرقې به په شمسی تقويم عمل کولو او د خپل کال په رومي میاشتي تشرین اول په لسم تاريخ په لسم تاريخ به نې عاشورا کوله . د حضور نبی کریم صلی الله عليه وسلم دراتلو په وخت دغې ډلې په خپل حساب سره روژه نيولي وه او عاشورا نې کوله .

خو په دې توجیه دا اشکال باقی پاتې کيږي چه کومه فرقه په شمسی تقويم عمل کولو . هغوی نه به شمسی تقويم یاد وو . او چه کومه په هلالی تقويم عمل کولو هغوی ته به هلالی تاريخ یاد وو . بيا د حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه په روايت کښې فکانوا ياتون فلانا اليهود يعنى ليحسب لهم فلما مات ابو زيد بن ثابت فسالوه خه مطلب دي ؟

فتدبر ، والله اعلم رشيد اشرف عفی عنه .

(۱) شرح باب از مرتب .

(۲) اوگورنی صحيح بخاری (ج / ۱ ، ص / ۲۶۷) باب صوم يوم النحر و صحيح مسلم (ج / ۱ ، ص / ۳۹۰) باب تحريم صومي العيدین مرتب عفی عنه .

(۳) كما في معارف السنن (ج / ۶ ، ص / ۱۱۹) داشان راتلونکی باب (باب ما جاء في العمل في ايام العشر) کښې حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه مرفوع روايت دي چه ((ما من ايام العمل الصالح فیه احب الى الله من هذه الايام العشر الخ)) هم دا روايت د الفاظو په فرق سره په بخاری (ج / ۱ ، ص / ۱۳۲) کتاب العيدین باب فضل العمل في ايام التشریق)) کښې هم مروی دی او ظاهره ده چه صوم هم افضل ترين اعمالو کښې دی ، په دې وجه په دغه ورځو کښې خو به يقيني طور زیات افضل وی بيا د ترمذی دراتلونکی باب په بل روايت کښې چه کوم د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه مرفوع روايت دي د دې خبرې صراحت بیان شوې دي ((ما من ايام احب الله ان يتعد له فيها من عشر ذي الحجة يعدل ، صيام كل يوم منها بصيام سنة الخ))

داشان اگر چه ترمذی غریب گرځولي دي خو ځمونږ د مذکوره روايت نه د دې تائید کيږي مرتب عفی عنه .

اوهغه دا کيدې شی چه د حضرت عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا دنوبت نمبر کښې دا عشره واقع شوي نه وي . او که واقع شوي هم وي خو په دغه ځل به حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په دې عشره کښې روژې نه وي نیولي . پدې وجه حضرت عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا روایت او کړو ((
عن عائشة رضی اللہ عنہا قالت : ما رأيت النبي صلى الله عليه وسلم صائما في العشر قط)) والله اعلم

باب (۲) ما جاء في صيام ستة أيام من شوال

((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صام رمضان ثم أتبعه بست من شوال فذلك صيام (۱) الدهر)) په دې حديث مبارك استدلال كول امام شافعي رحمه الله عليه ، امام احمد رضی اللہ عنہ او داود ظاهري رضی اللہ عنہ فرماني چه داختر شپږ ورځې (۲) مستحب دي .

ددې په عكس امام مالك رحمه الله عليه ددې روژو د كراهت (۳) قائل دي . او امام ابو حنيفه رضی اللہ عنہ ته هم دا قول (۴) منسوب دي . داشان دامام ابويوسف رضی اللہ عنہ ته ددې روژې كراهت منقول دي په دې شرط چه دا روژې پرله پسې اونيولي (۵) شي .

خو علامه قاسم بن قطلوبغا رحمۃ اللہ علیہ په خپله رساله تحرير الاقوال في صوم الست من شوال كښې ثابت كړي ده چه دامام ابو حنيفه رضی اللہ عنہ او دامام ابويوسف رضی اللہ عنہ مسلك هم د امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ او دامام احمد رضی اللہ عنہ مطابق ددې روژې د (۶) استحباب دي .

^(۱) كما في رواية هندية بن خالد عن امرأته عن بعض أزواج النبي صلى الله عليه وسلم قالت كان كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصوم تسع ذي الحجة الخ . سنن ابى داود (ج/ ۱ ، ص/ ۳۳۱) باب في العشر داشان اوگورنى سنن نسائي (ج/ ۱ ، ص/ ۳۲۸) كيف يصوم ثلاثة ايام من كل شه مرتب عفى عنه -
(شرح باب از مرتب مرتب عفى عنه -)

^(۲) د حديث دباب سره متعلقه څه تشريح په باب ما جاء في صوم الخميس والاربعاء لاتدي شوي ده -
^(۳) كما في شرح النووي على صحيح مسلم (ج/ ۱ ، ص/ ۳۶۹) باب استحباب صوم ستة ايام من شوال اتباع
الرمضان والمغني لابن قدامة (ج/ ۳ ، ص/ ۱۷۲ ، ۱۷۳) مسألة ومن صيام شه رمضان واتبعه بست من شوال الخ مرتب عفى عنه -

^(۴) كما في الموطا للإمام مالك (ج/ ۱ ، ص/ ۲۵۶) جامع الصيام قال يحيى سمعت مالكا يقول في صيام ستة ايام بعد الفطر من رمضان أنه لم يرحا من اهل العلم والفقه يصومها ولم يبلغني ذلك عن احد من السلف وان اهل العلم يكرهون ذلك و يخافون بدعته وان يلحقه برمضان ما ليس منه اهل الجهالة والحقاء لو أوافق ذلك رخصة عند اهل العلم وراؤهم يعلمون ذلك مرتب عفى عنه -

^(۵) كما في البحر الرائق (ج/ ۲ ، ص/ ۲۵۸) كتاب الصوم وشرح النووي على صحيح مسلم (ج/ ۱ ، ص/ ۳۶۹) باب استحباب صوم ستة ايام مرتب عفى عنه -
^(۶) كما في البحر الرائق (ج/ ۲ ، ص/ ۲۵۸) كتاب الصوم مرتب عفى عنه -

^(۷) كما في المختار (اى شامى (ج/ ۲ ، ص/ ۱۲۵) مطلب في صوم الست من شوال تحت مطلب في الكلام على التبر لکه دمتاخرينو مسلك هم ددې روژې دجواز داستحباب دي . صاحب دبحر فرماني چه ((
لكن عامة المتأخرين لم يروا به بأسا)) (ج/ ۲ ، ص/ ۲۵۸) كتاب الصوم .

بیاد اختر په شپږو روژو په نفس فضیلت باندې متفق کېدونه پس احنافو کښې اختلاف دې
 چه دا روژې پرله پسې ساتل افضل دی او که جدا جدا؟ نو امام ابو یوسف رحمته الله جدا جدا راجع
 گرځوی. او بعضو احنافو پرله پسې افضل ^(۱) گرځولي دي. والله اعلم. (از مرتب عفا الله
 عنه)

باب (۱) ما جاء فی صوم ثلاثة من کل شهر

((عهد إلى رسول الله ﷺ ثلاثة أن لا أنام إلا على وتر وصوم ثلاثة أيام من كل شهر))

علامه بنوری رحمته الله ددې باب لاندې لیکي چه ((عشرة صور ذکرها الخافظ في الفتح ، وانی کس
 ذهب ^(۲) ذاهب))

حافظ ابن حجر رحمته الله دالس صورتونه دایام ^(۳) بیض دتعیین باره کښې ^(۴) لیکلي دي ، هغه
 لاندې ذکر دي :

① ددې درې وارو روژو دپاره خاص ایام متعین کول مکروه دی اودا قول د امام ماندا
 رحمة الله علیه نه مړی دي

② دایام بیض نه مراد د میاشتې دولسمه ، دیارلسمه او خوارلسمه ده .

او علامه شامی رحمته الله لیکي چه ((قال صاحب الهداية في كتابه التجنيس ان صوم الستة بعد الفطر متبعة
 منهم من كرهه والمختار انه لا بأس به لان من الكراهة انما كانت لانه لا يومن كتاب ١ لتوازل لأي البث
 والواقعات للسحام الشهيد واخط البرهان والذخيرة و في القامة عن الحسن بن زياد ان كان لا يرى بصومها بأسا
 ويقول كفى يوم الفطر مفروضا بينهن وبين رمضان . وفيها ايضا عامة المتأخرين لم يرو به بأسا ودالمختار (ج/ ٢)
 ص/ ١٢٥) مرتب عفی عنه -

(اوگورنی شامی (ج/ ٢ ، ص/ ١٢٥) او معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ١٢١ ، ١٢٢)
 استاد محترم دام اقبالهم دا پرله پسې راجع گرځولي دي . چه دهغې قرینه داده چه امام ترمذی رحمته الله
 په دې باب کښې فرماني چه ((قال ابن المبارك ويروى في بعض الحديث : ويلحق هذا الصيام برمضان واختار
 ابن المبارك أن تكون ستة أيام من أول الشهود وقدروى عن ابن المبارك انه قال ان صام ستة أيام من شوال
 مغفرا فهو جائز ترمذی (ج/ ١ ، ص/ ١٢٤) مرتب عفی عنه -
 (شرح باب از مرتب -

^(۲) کذا في معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ١٢٣ ، ١٢٤) مرتب عفی عنه -

^(۳) علامه ابن الاثير جزري لیکي چه ((الايام البيض من كل شهر ثلاث عشر رابع عشر وخامس عشر
 فسميت بيضا لان لياها بيض الطوع القمر فيها من اولها إلى اخرها ولا بدمن حذف مضاف تقديره ايام الليالي
 البيض جام الاصول (ج/ ٦ ، ص/ ٣٢٦) النوع الثامن في ايام البيض تحت رقم/ ٤٤٧٣ ، دزيات وضاحت
 (لکه هغه فرماني چه)) قال شيخنا عمر ابن اربلان البلقيني في ترمذی ، حاصل الخلاف تعين البيض تسعة
 اقول . حافظ دنهو اقوالوس ذکر کول نه پس فرماني چه ((قلت بقى قول اخر)) بيا مخکښې دوی لسم
 قول هم ذکر کړې دي . اوگورنی فتح الباری (ج/ ٤ ، ص/ ١٩٨) باب صيام البيض ثلث عشرة وربع

عشرة وخمس عشرة مرتب عفی عنه -

- ⑤ دایام بیض نه مراد دمیاشتی دیارلسمه ، خوارلسمه او پنخلسمه ده .
 ⑥ ایام بیض دمیاشتی د شروع دې ورځې دی . (قال الحسن بصری) .
 ⑦ دمیاشتی د ټولو نه اول خالی ، اتوار ، اوپیر او دبلې میاشتی دټولو نه اوله نهې ، چهارشنبه او درزیات ورځې . دآشان په بله میاشت کښې بیا رومبې خالی ، اتوار او پیر وهکذا دا قول دحضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها نه روایت دې .
 ⑧ اول زیارت اوددې نه روستو والا پیر اودې پسې زیارت .
 ⑨ اول پیر اوبیا زیارت پیر .
 ⑩ اول لسم اوشلم تاریخ ، دا دحضرت ابوالدرداء رضی الله عنه نه روایت دې .
 ⑪ اول کل عشره یعنی رومبې یوولسمه ، او یویشتم تاریخ . دا د ابن شعبان مالکی نه روایت دې .
 ⑫ دمیاشتی اخري درې ورځې دا دابرهیم نخعی رضی الله عنه قول دې .
 دټولو صورتونو کښې به دصوم ثلاثه ایام رخصت حاصل شی یعنی داسې سرې دائم الدهر گنلې شی .

بیاد صوم ثلاثه ایانم والا احادیث د اطلاق او دظاهر تقاضانی داده چه ددې فضیلت صرف په دغه مذکوره صورتونو کښې منحصر نه وی بلکه ددوی په هر ممکنه صورت کښې دافضیلت به حاصلیری البته افضل داده چه دا درې روژې ایام (۱) بیض کښې اونیولې شی . چه په صوم ثلاثه ایام والا (۲) روایتونو باندې هم عمل اوشی اودایام بیض دفضیلت سره متعلقه (۳) روایتونو باندې هم .

((عن ابی زر قال : قال رسول الله ﷺ من صام من کل شهر ثلاثة ايام فذلك صيام الدهر فانزل الله تبارک وتعالی تصدیق ذالك في كتابه (من جاء بالحسنة فله عشر امثالها) اليوم بعشر ايام)) .
 کله داسې شوی دی چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم څه دحکم ارشاد کړې وی ددې په تائید کښې الله ﷻ آیت نازل کړې دې . اوکله داسې شوی دی چه حضور نبی کریم صلی

(۱) راجح دادی چه دایام بیض نه مراد دمیاشتی دیارلسمه خوارلسمه پنخلسمه مراد دی . اوداحادیثو نه هم ددې تائید کیږی . شاید هم دغه وجه ده چه د امام بخاری رحمه الله هم باب صیام البيض ثلاث عشرة وخمس عشرة په الفاظو سره باب قائم کیږی . اوگورنی صحیح بخاری (ج / ۱ ، ص / ۲۶۶) دآشان د ابن الاثیر دتحقیق هم ددې مطابق دی کما بینا فیما سبق مرتب عفی عنه) .

(۲) داتسم بعض روایتونه په ترمذی شریف کښې هم دی باب مذکور دی . دنورو روایتونو دپاره اوگورنی سنن نسائی (ج / ۱ ، ص / ۳۲۸ ، ۳۲۷) صوم ثلاثة ايام من الشهر (الترغیب و الترهب (ج / ۲ ، ص / ۱۲۰ تا ۱۲۳) الترغیب فی الثلاثة ايام من کل شهر میما الايام البيض مرتب عفی عنه) -

(۳) لکه دابن الحوتکیه رحمه الله روایت کښې دی چه ((جاء اعرابي الى رسول الله ﷺ معه ارنب قدشواها وخبروه ضعيفا بين يدي النبي ثم قال ابي وجدتها تدمي فقال رسول الله ﷺ لاصحابه لا يضروا وقال للاعرابي كل عشرة ايام صوم ما ذا؟ قال صوم ثلاثة ايام من الشهر . قال ان كنت صائما فعليك بالعرض البيض ثلاثة ايام من الشهر الخ)) .

دزیاتو روایاتو دپاره اوگورنی جامع الاصول (ج / ۶ ، ص / ۳۲۵ تا ۳۲۹) النوع الثامن فی ایام البيض رقم ۴۴۷۳ تا ۴۴۷۷ مرتب عفی عنه) -

الله علیه وسلم د یو سړي مخکښي آیت ونیلي وی او هغه داخیال کړي وی چه دا آیت اویر نازل شو دلته حدیث دیاب کښي هم دواړه احتماله شته دي .
 د (۱) سنن نسائي دروايت نه ددويم احتمال تائيد کيږي فرمائي چه ((عن أبي ذر قال : قال رسول الله ﷺ من صام ثلاثة أيام من الشهر فقد صام الدهر كله ثم قال : صدق الله في كتابه كتابه من جاء بالحسنة فله عشر أمثالها) . (از مرتب عفا الله عنه)

باب (۲) ما جاء في فضل الصوم *

((قال رسول الله ﷺ إن ربكم يقول : كل حسنة بعشر أمثالها إلى سبعمانه ضعف والصوم لي راتب أجرى به)) دا حدیث قدسی دی دلته داسوال پیدا کيږي چه د الصوم لی څه مطلب دي ؟ او د صوم څه خصوصیت دي ؟ ددې نسبت الله ﷻ خپل ځان ته اوکړو اگر چه نور عبادتونه هم د الله ﷻ دپاره دي . داسان داسوال هم پیدا کيږي چه وانا اجزی به ولي او نیلي شو . حال دادي چه دهر قسم عبادت جزء الله ﷻ ورکوي . نو ددې متعدد توجیها ت شوی دی .

① روژه یو داسي عبادت دي چه هغې کښي دریا دخل نشته دي او ددې په مقابلې کښي به نورو عبادتونو ظاهريه کښي د ریا د خطر شته دي . حکماء المازني ونقله عیاض عن ابی عبیده رضی الله عنه په دې وجه په طور د خاص ددې نسبت الله ﷻ خپل ځان ته کړي دي .

② د انا اجزی به مطلب دادي چه ددې د ثواب مقدار او ددې دو چه کیدو وال تضعیفات ماته معلوم دي او نور عبادات داسي دي چه د کومي د جزاء علم د الله ﷻ بعضو بندگانوته هم شته دي گویا د روژې جزاء هم د الله ﷻ سره خاص ده او ددې دمقدار علم هم . حکماء ابن عبید عن ابن عیینة .

③ د الصوم لی مطلب دادي چه ((الصوم أحب العبادات إلى والمقدار عندي)) .

④ الصوم لی کښي نسبت د تعظیم دپاره دي لکه چه ونیلي کيږي چه بیت الله اگر چه ټول کور د الله ﷻ دي .

⑤ د طعام او نورو شهواتو نه استغناء صفات د الله ﷻ دي چه کله بنده روژه اونیسي او د مفطراتو ثلاثه نه بچ شي نو دي صفاتو په وجه د بنده الله ﷻ سره خصوصي قرب حاصلیږي نو دا روژه دده د قرب ذریعه کيږي ځکه چه او فرمائي لي شو چه الصوم لی یعنی الصوم سبب التقرب الی .

⑥ د اکل وشرب نه بې پرواهي د فرشتو د صفاتو نه دي . چه ترکومي د الله ﷻ مقرب مخلوق دی . مو من چه کله روژه اونیسي نو دي د فرشتو سره د مشابهت په بناء د الله ﷻ مقرب کيږي .

⑦ روژه یو داسي عبادت دي چه د الله ﷻ دپاره خاص دي . او دي کښي بنده ته هیڅ خوند نه ملاویږي ، قال الخطابي هكذا نقله عیاض وغيره .

⑧ روژې نه سوا چه خومره عبادتونه دي هغه په د قیامت په ورځ کفارو جوړیږي او ددې په ذریعه به ب د بنده واجب الاداء حق خلاصیږي ، تر دي چه د ټول عبادتونه به ختم شي او روژه به باقی پاتي وي . او دغه وخت به روژه د باقی واجب الاداء حقونو کفارو نه جوړیږي . بلکه

(۱) (ج/ ۱ ، ص/ ۳۲۷) صوم ثلاثة أيام من الشهر مرتب عفا الله عنه -

(۲) شرح باب از مرتب مرتب عفا الله عنه -

الله ﷻ به اصحاب حقوق ته دخپل خان نه حق نه بدله ورکړی . او دې به دروژې په بدله کښې جنت ته داخل کړی . په دې وجه ئې او فرمائیل چه الصوم لی وانا اجزی به .
 ① روژه یو داسې عبادت دې چه دا دیو غیر الله دپاره نه ده شوي اونه کیرې بخلاف الصلوة والصدقة والطواف ونحو ذلك .

② روژه یو داسې پټ عبادت دې چه په دې ځمنا نه سوا دالله نه بل څوک نشی خبریدی . تر دې چه هغه د فربتو نه هم پټ پاتې کیرې او د کرام کاتبین په نیکلو کښې هم نه (۱) راځی .
 بیا د انا اجزی به مطلب داهم کیدې شی چه د روژې جزاء بغیر د فربتو د واسطو نه موټر پخپله ورکوي اودنورو ټولو عباداتو جزاء به دفربتو په (۲) واسطه وي .

((والصوم جنة من النار)) یعنی روژه به دمومن دپاره دال شی اودعذاب دنار نه به دپېچ کیدو ذریعه شی . حضرت شاه صاحب رحمته الله علیه (۳) فرمائی چه ما به داخیال کولو چه روژه به دقیامت په ورځ حقیقه د دال په شکل کښې وي اودصائم دپاره به دپېچ کیدو ذریعه وي . بیا ماته د خپلې رانې په تائید کښې یو روایت هم ملاؤ شو . اودا صحیح ابن حبان کښې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې ، چه هغې کښې داحوال دبرخ بیان کوي ، ارشاد دې چه ((فاذا كان يوما كانت الصلوة عند رأسه والزكوة عن يمينه والصوم شماله وفعل المعروف من قبل رجله فقال له اجلس)) (۴) فیجلس الخ))

(۵) وخوف الصائم أطيب عند الله من ريح المسك)) ددې تشریح د باب ما جاء فی السواك للصائم لاتدې تیره شوېده .

((وإن جهل على أحدكم جاهل وهو صائم فليقل إني صائم)) حافظ زين الدين عراقی فرمائی چه ددې جملې مطلب باره کښې دعلماء کرامو دې اقواله دی .

۱. ذکر شوي ټول توجیهات او دې سره متعلقه مزید تفصیل دپاره اوگورئ فتح الباری (۹۱، ۹۲، ۹۳) باب فضل الصوم .

(۲) دا توجیه حکیم الامت حضرت تهانوی رحمته الله علیه بیان کړې ده . اوگورئ دعوات عبدیت جلد هفتم دریم وعظ الصوم مرتب عفی عنه .-

(۳) كما فی معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۳۰) مرتب عفی عنه .-

(۴) فتح الباری (ج/ ۳ ، ص/ ۱۸۸) کتاب الجائز باب ما جاء فی عذاب القبر ، داشان په صحیح ابن خزیمه کښې دحضرت عثمان بن ابی العاص نه مروی دی . (قال سمعت رسول الله ﷺ يقول الصيام جنة من النار كجنة أحدكم من القتال الخ . الترغيب والترهيب (ج/ ۲ ، ص/ ۸۳) رقم/ ۱۳ ، الترهب فی الصوم من فی الصوم مطلقا وما جاء فی فضله مرتب عفی عنه .-

(۵) ددې لفظ د تفصیل دپاره اوگورئ عمدة القاری (ج/ ۱۰ ، ص/ ۲۵۸) باب فضل الصوم مرتب عفی عنه .-

(۶) اختلف فی كون الخلف أطيب عند الله من ريح المسك مع انه سبحانه س وتعلی مژه عن استطاعته الرائح اذالك من صفات الحيوان ومع أنه يعلم الشيء على ما هو عليه اوجه راجع لتفصيل الوجه فتح الباری (ج/ ۱ ، ص/ ۹۰) باب فضل الصوم مرتب عفی عنه .-

① یو دا چه روژه دار پخپله ژبه اووانی ای صائم (حتی يعلم من یجهل انه معتصم بالصیام عن اللغو والرفث والجهل)

② دویم قول دادې چه دا خبره هغه په خپل زړه کښې اوواتی او هغه دې په دې پوهه کړې چه جهالت جواب په جهالت سره ورکولو باندې زه خپله روژه خرابوم .

③ دریم قول دادې چه په فرض روژه کښې په ژبې سره وتیل پکار دی او په نقلی روژه کښې په زړه کښې .

اود امام شافعی رحمه الله علیه په نزد به حدیث په دواړو معنو محمولیږي یعنی صائم له دې په ژبه وتیل پکار دی او په زړه کښې () هم . والله اعلم . (از مرتب عفا الله عنه)

باب ما جاء فی صوم الدهر

د صوم الدهر دې مفهومه دی .

① دپوره کال روژې ساتل ، چه په هغې کښې ایام منهیه هم داخل وی داپه اتفاق سره ناجائز دی .

② ایام منهیه پریږدی او دکال باقی نورې ټولې ورځې ساتل دادجمه وور په نزد جائز خودی خو خلاص () اولی دی .

③ صوم د داود علیه السلام یعنی یو ورځ روژه ساتل او یو ورځ افطار کول داپه اتفاق سره () افضل او () مستحب دی .

((قال ، لا صام ولا افطر او قال لم یصم ولم () یفطر)) () دداسې سړی عدم افطار ظاهر دی خودې کښې اختلاف دې چه د لا صام څه مطلب دي ؟ نو ددې څو توجیهات شوی دی .

() داتول تفصیل د عمدة القاری (ج / ۱ ، ص / ۲۵۸) باب فضل الصوم . ماخوځدی . من مرتب عفی عنه () قال القاضي عیاض وغیره اذهب جماهر العلماء الی جوازہ الی العلماء جوازہ . (ای صوم الدهر) اذا لم یصم الايام المنهیه عنہا وهی العیدان والتشریق وما مذهب الشافعی أن سرالصیام اذا افطر العیدین والتشریق لا کراهة فیہ بل هر مستحب بشرط ان یلحقه به ضرر ولا یفوت حقاً فان نضرر او فوت حقاً فهو مکروه کذا فی الشرح النووی علی صحیح مسلم (ج / ۱ ، ص / ۳۶۵) باب المنهی عن صوم الدهر لمن ضرر به الخ . وراجعہ لدلائل الشافعیہ .

داسحاق بن راهویه ظاهریه اود یوروايت مطابق دامام احمد په نزد دایام منهیه پریږی دی نو دې بیا هو صوم الدهر مکروه ده . د ابن خزم په نزد خو حرام دی . او گورنی فتح الباری (ج / ۴ ، ص / ۱۹۳) باب حق الاهل فی الصوم .

او مغنی (ج / ۳ ، ص / ۱۶۷) فی بحث صوم الدهر . دامام ابویوسف نه هم ددې کراهت مقول دي بدائع الصنائع (ج / ۲ ، ص / ۷۹) کتاب الصوم فصل واما شرائطها فتوعام مرتب عفی عنه .

() کما فی رواية عبدالله بن عمرو فی الباب الاثنی (باب ما جاء فی سرد الصیام) قال : قال رسول الله ﷺ افضل الصوم اخی دار کان یصوم یوما و یفطر یوما (ج / ۱ ، ص / ۱۲۶) مرتب عفی عنه .

() دا تفصیل د معارف السنن (ج / ۶ ، ص / ۱۳۲) اود هغه شروحود حدیثونه ماخوځ دی چه د کومو حوالې اوس اوس لیکلې شوی دی . دزیات تشریح دپاره او گورنی عم هغه کتابونه چه کوم ذکر شوی دی مرتب عفی عنه .

① یو داچه حدیث په خپل حقیقت محمول دي . یعنی د شریعت د طرفه په صائم الدهر د عدم صیام حکم هله لکې چې کله هغه په ایام منهي عنها کښي هم روزه اونیسی . خو که یو سړي په ایام خسه کښي افطار او کړي نو دده حق کښي به دا کراهت نه وي . ((نقله الترمذی وقال : هكذا روی عن مالك بن النضر وهو قول الشافعي رحمه الله قال احمد واسحاق رحمه الله نحو من هذا)) ددي توجیه حاصل دادې چې نهی دایام خسه منهي عنها د (۱) وجې نه دي .

② دویمه دا توجیه شوې ده چې د لاصام حکم دسړي دپاره دي چې کوم ته په مسلسل روزي نیولو سره د کمزورنې او د ضرر رسیدو ویره وي . یا دده په روزه نیولو سره د چا په حق کښي کمې راځي .

③ دریمه توجیه داده چې دانما روزي ساتلو سره دروزي مقصود چې کوم ریاضت د کسر نفس دي حاصل به نشي . وجه داده چې کله یو کار عادت شي نو دي کښي کلفت او مشقت پاتې (۱) نشي ، والله اعلم .

په صوم وصال او صوم بشپړ کښي فرق * بعضو حضراتو د صوم د هر اوصوم د وصال کښي فرق نه دي کړي . او د صوم وصال مطلب هم هغه پښتې چې کوم د صوم دهر دي یعنی د کال په ټولو ورځو کښي روزي اونیولې شي او د شپې افطار (۱) اوشي .

خو راجح دادې چې ددي دواړو حقیقتونه مختلف دي لکه علامه عینی رحمه الله فرماني چې ((صا حقیقان مختلفان فالصائم صام یومین او اکثر ولم یفطر لیلها فهو مواصل ولیس هذا صوم الدهر ، ومن صام عمره و افطر جمیع لایاله فهو صائم الدهر لیس بمواصل)) (۱)

باب (۱) ما جاء فی (۱) مرد الصوم

(۱) په مسلم شریف کښي د حضرت عبدالله بن عمرو په واقعه کښي د الفاظ مروی دی چې ((لاصام من صام الدهر (ج/ ۱ ، ص/ ۳۶۶) باب النهی عن صوم الدهر مرتب عفی عنه) -

(۲) ددي ته تر اخر باب پوري شرح مرتب تحریر ده مرتب عفی عنه .

(۳) خو علامه بنوری رحمه الله ددي توجیه باره کښي فرماني چې ((وهو غیر صحيح فان الصيام المهيأ خارج حديث الباب وكرهت تحريما بلا خلاف معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۳۴) مرتب عفی عنه) -

(۴) داتول تفصیل د عمدة القاری (ج/ ۱۱ ، ص/ ۹۲) باب حق الاهل فی الصوم نه ماخوځ دي .

داشان اوگورنی شوح نووی علی صحیح مسلم (ج/ ۱ ، ص/ ۳۶۵) باب النهی عن صوم الدهر مرتب عفی عنه .

(۵) لکه فتاوی عالمگیریه کښي دي چې ((وبكره صوم الوصال وهو ان يصوم السنة كلها ولا يفطر في الايام المنهي عنها (ج/ ۱ ، ص/ ۲۰۱) الباب الثالث فيما يكره للصائم ومالا يكره ، داشان اوگورنی بدائع النصائح (ج/ ۲ ، ص/ ۹) كتاب الصوم فصل واما شرائطها فوعان البته په بدائع الصنائع کښي راجح قول قول هم دي چې کوم په متن کښي راځي مذکور دي لکه علامه کاساني فرماني چې ((ليس ابو يوسف رحمه الله ومحمد بن النضر الوصال بصوم يومين لا يفطر بينهما مرتب عفی عنه) -

اعمة القاری (۹۱۱)، باب صوم الدهر

ددی باب نه دامام ترمذی مقصد دسرد صوم (پرله پسی روژې نیول دی) اوپه صوم الدهر کښې عدم تلازم بیانول دی.

((عن أنس بن مالك رضي الله عنه أنه سئل عن صوم النبي قال: كان يصوم من الشهر من الشهر حتى يرى أنه لا يرى يريد أن يفطر ويفطر حتى يرى أنه لا يريد أن يصوم منه شيئا فكنيت لاتشاء أن تراه من الليل مصليا إلا رأيته مصليا ولا نائما إلا رأيته نائما)) مطلب دادې چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم به پرله پسی روژې هم نیولې او ډیر خل به ټي مسلسل افطار هم کولو. دا شان دشیې به حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم مونځ هم کولو او اوده کیدل به هم نودکتونکو دپاره په صیام و افطار اوپه قیام اوپه نیام په هر حال کښې کیدل ممکن وو.

((قال رسول الله ﷺ أفضل الصوم أخي داود، كان يصوم ويفطر يوما ولا يفرا إذا لاقى)) دا آخري جمله د لا يفرا الخ د نفلي روژو دنور و صورتونو په مقابلې کښې دصوم داودی د فضليت دوجې بېنولو دپاره راوړې ده. ځکه چه دصوم نه روژې موافق دضعف احتمال شته دي. اود ضعف دوجې نه په جهاد کښې کمزوری به وی، په دي وجه روژې موافق دسنت کول پکار دی چه دجهاد په شان عظیم عبادت نه محرومی هم رانشی. او یو ورځ پرېږده او بله ورځ روژه اونیسې ده سره به جهاد د نفس هم تحقق شی لکه چه دسیدن حضرت داود عليه السلام سنت وو، والله أعلم. (از مرتب عفان الله عنه)

باب (۳) ما جاء في كراهية الصوم يوم الفطر ويوم النحر

((في رسول الله ﷺ عن صيامين، صيام الاضحى ويوم الفطر)) يوم الفطر کښې دروژې ممانعت ځکه دي چه دمسلمانانو اود رمضان په ختمیدو باندې دافطار (۱) ورځ وه. او عيد الاضحى، دا شان نورو ایامو تشريق کښې د روژو ممانعت ځکه دي چه دا یام دحق تعالی دطرفنه دخپلو مسلمانانو بندگانو د ضیافت (۲) ورځې دي. او روژې نیولو سره ددي ضیافت نه اعراض لازمی کیږي. چه یقینی طور دا ناشکری او محرومی (۳) خبره ده. والله أعلم.

(۱) شرح باب از مرتب:-

(۲) سرد (نه ض) سردا، سراد، ۱، سردا، الصوم پرله پسی روژې نیول مرتب عفی عنه)-

(۳) شرح باب از مرتب مرتب عفی عنه)-

(۴) لکه دي باب کښې دحضرت عبدالرحمان بن عوف روايت شته دي چه ((قال شهدت عمر بن خطاب في يوم بدأ بالصلاة الخطبة ثم قال سمعت رسول الله ﷺ ينهى عن صوم هذين اما يوم الفطر كم من صومكم وعيد المسلمين واما يوم الاضحى فكلوا من لحم سنكم مرتب عفی عنه)-

(۵) لکه د نبیشه هزلی رضي الله عنه نه روايت دي چه ((قال قال رسول الله ﷺ ايام التشريق ايام اكل وشرب)) دا شان دکعب بن مالك دخپل پلار نه نقل کوي چه ((انه حدثه انه رسول الله ﷺ بعثه و اوس بن الحذ ثاب ايام التشريق فنادى انه لا يدخل الجنة الا مومن وأيام منى ايام اكل وشرب، صحيح مسلم (ج/ ۱، ص/ ۳۶۰)

(۶) بیا که یو سړی د يوم الفطر یا دیوم الاضحی د روژې نذر او منی یا په یو متعین ورځ د روژې نذر او منی او دغه ورځ اتفاقیه د عيد الفطر یا د يوم الاضحی شی نو ددي به څه حکم وی؟ دا شان افعالو شرعیه او نهیه راتلو نه پس هم معتبر اومشروع ده که نه؟ ددي دتفصیل دپاره اوگورنی فتح الباری

(از مرتب عفی عنه)

باب ما جاء كراهية صوم (١) أيام التشريق

((قال رسول الله ﷺ (٢) يوم عرفة ويوم النحر وأيام التشريق عيدنا أهل الإسلام وهي أيام أكل وشرب)) د ایام تشریق د روژې باره کښې متعدد (٣) اقوال دی .
 یو دا چه په دې ایام کښې روژې ساتل مطلقاً ممنوع دی . دامام ابوحنیفه رحمته الله علیه دا مسلک دی .
 دامام احمد رحمته الله علیه یو روایت هم ددې مطابق دی . دامام شافعی رحمه الله علیه قول جدید هم دادې اود اکثره شوافعو په نزد فتوی هم په دې قول ده . حسن بصری رحمته الله علیه . عطاء او لیث بن سعد هم دامسلک دي . او دحضرت علی رضی الله عنه او دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه دا منقول دی .

دویم قول دادې چه دې ایام کښې روژې مطلقاً جائز دی . شوافعو کښې ابو اسحاق رحمته الله علیه ددې قائل دي . ابن المنذر دحضرت زبیر العوام رضی الله عنه اود حضرت ابو طلحه رضی الله عنه مسلک هم نقل کړې دي . ((حکاه ابن عبدالبر عن بعض اهل العلم ايضا)) .

دریم قول دادې چه هغه متمتع لره په دې ورځو کښې روژه نیول جائز دی چه کوم ته هدی میسر نه وی . او دایام تشریق نه مخکښې په عشر ذی الحجه کښې دغه درې روژې نه وی نیولې چه کوم دروستو اوو روژو سره لس کیږی ددم تمنع بدل دي . دامام مالک رحمه الله علیه . امام اوزاعی رحمته الله علیه او امام اسحاق رحمته الله علیه هم دامسلک دي . دامام شافعی رحمه الله علیه هم قول قدیم دادې (خو مزنی وائی چه امام شافعی رحمه الله علیه دې قول نه رجوع کړې ده) اود امام احمد رحمته الله علیه هم یو روایت دادې چه دعروه . حضرت ابن عمر رضی الله عنه . او حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها مسلک هم دا دي .

(ج/ ٤ ، ص/ ٢٠٨ ، ٢٠٩) باب صوم الفطر ، وعمدة القاری (ج/ ١١ ، ص/ ١٠٩ ، ١١٠) باب يوم صوم الفطر معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ١٣٩ تا ١٤٨) مرتب عفی عنه -

(١) ويقال لها الايام : العدودات منى وهي الحادى العشر والثاني عشر والثالث عشر من ذى الحجة وصمعت ايام التشريق لا لحوم الاضاحى تشرىق فيها اى تنشر فى الشمس واضافتها الى منى لان شروق الشمس اول يوم منها فصارت هذه الايام تبعاً ليوم النحر وهذا يعضد قول من يقول يوم النحر منها . وقالوا ابوحنيفه رحمته الله علیه التشريق الكبير دبر الصلوة . اختلفوا فى تعيين ايام التشريق . الاصح انها ثلاثة ايام بعد يوم النحر وقال بعضهم بل : ايام النحر وعندنا حنيفة ومالك واحمد لا يدخل فيها اليوم الثالث بعد يوم النحر كذا فى عمدة القارى (ج/ ١١ ، ص/ ١١٣) باب صيام ايام التشريق مرتب عفى عنه -

(٢) قال ابن عبدالبر فى التمهيد لا يوجد ذكر رعدة فى غير هذا الحديث قال العراقى وبه اشكال و هى ايام اكل وشرب ويوم عرفة ليس كذلك قال : ويحاج بوجهين الأول أنه يفضل على ايام التشريق فقط أو عليها مع يوم النحر دون عرفة الثاني اما قاله فى حجة الوداع أو قال بحق الحاج لأن الافضل فى حقه الافطار يوم عرفة يوم عرفة وأما تسمية عيداً فإنه مانع منه ، كذا فى قوت المعدى انظر معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ١٦١) مرتب عفى عنه -

(٣) علامه عینی دې باره کښې نه . اقوال ذکر کړې دي من اراد التفصيل فليراجع العمدة (ج/ ١١ ، ص/ ١١٣) باب صيام ايام التشريق مرتب عفى عنه -

مختصر دا چه دبعضو حضراتو په نزد په دې ورځو کښې روژې مطلقا جائز دی. او د بعضو حضراتو په نزد صرف د دوم تمتع د روژو جواز دې. ددوی په مقابله کښې حضرات احسان په دې ورځو کښې د روژو د مطلق عدم جواز قائل دی.

قائلین د جواز استدلال د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها د عمل نه دې ((عن ^(۱) هشام أخبرني أن كانت عائشة تصوم أيام منى وكان أبوه ^(۲) يصومها)) داشان د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها او د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې ((قال لم يرخص في أيام التشريق أن يصمن إلا لمن لم يجد الهدى)) ^(۳)

دا حنا فو استدلال د ^(۴) احادیثو نفی نه دې چه کوم مطلق او عام دې او چه کوم کښې د تمتع وغیره هیڅ تخصیص نشته دې. اوتر کومې چه د حضرت عائشه رضی الله عنها وغیره د عمل تعلق دې هغه ددې مرفوع، قولی او محرم احادیثو په مقابله کښې حجت نه شی کیدي. بالخصوص چه کله دامجمل او غیر معلوم ^(۵) السبب دی. والله اعلم. ^(۶) (از مرتب عفا الله عنه)

باب ماجاء في كراهية الحجام للصائم

((عن رافع بن خديج عن النبي ﷺ قال : أفطر الحاجم والحجوم)) د روژې په حالت کښې د حجامت ښکر لگولو باره کښې درې مذاهب دی.

^(۱) صحيح بخاری (ج/ ۱، ص/ ۲۶۸) باب صيام أيام التشريق مرتب عفی عنه -

^(۲) ای ابو هشام یعنی عروه، بعضو نسخو کښې د ((كان أبوها يصومها)) الفاظ راغلی دی په دې صورت کښې به مطلب دادې چه د حضرت عائشه رضی الله عنها پلار یعنی ابوبکر صدیق رضی الله عنه هم په دې ورځو کښې روژې نیولې او گورنې (ج/ ۱، ص/ ۲۶۸) داشان بخاری شریف کښې هم په دې مقام د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې چه ((قال الصيام لمن تمتع بالعمرة إلى الحج إلى يوم عرفة فان لم يجد ولم يصم صام أيام منى)) مرتب عفی عنه -

^(۳) بخاری (۳۲۳۱)، دغه شان هم په بخاری کښې په دې مقام کښې د حضرت ابن عمر نه مروی دی ((قال : الصيام لمن تمتع بالعمرة إلى الحج إلى يوم عرفة فان لم يجد هديا ولم يصم صام أيام منى)) مرتب عفی عنه -
^(۴) او گورنې طحاوی (ج/ ۱، ص/ ۳۶۳ تا ۳۶۵) کتاب مناسك الحج، باب التمتع الذي لا يجد هديا ولا يصوم في العشر مرتب عفی عنه -

^(۵) البته د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما او د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها د قول (حضرت عبدالله ابن عباس) مدرك بالقياس كيد و به وجه داقول د مرفوع په درجه کښې دې مرتب عفی عنه -
^(۶) هذا ملخص ما في العمدة للعيني (ج/ ۳، ص/ ۱۱۳) باب صيام أيام التشريق والفتح للحافظ (ج/ ۴، ص/ ۲۱۰، ۲۱۱) والمعنى (ج/ ۳، ص/ ۱۶۴) مسألة قال : وفي أيام التشريق الحج، معارف للنبوري (ج/ ۱، ص/ ۱۵۹، ۱۶۰) مرتب عفی عنه -

دامام اسحاق رضی الله عنه او دامام احمد رضی الله عنه په نزد دامفسد صوم دی. اگر چه په داسې سړی خو قضا واجب ده خو کفار پرې (۱) نشته دي. ددې حضراتو استدلال د حدیث د باب نه دي. امام اوزاعی رضی الله عنه، حضرت حسن بصری رضی الله عنه، حضرت محمد بن سیرین رضی الله عنه او د حضرت مسروق رضی الله عنه په نزد حجامت مفسد صوم نه دي البته (۲) مکروه دي. دامام ابوحنیفه رضی الله عنه، امام مالک رحمه الله علیه (۳) امام شافعی رحمه الله علیه او د جمهورو په نزد په حجامت سره روژه نه ماتېږي او دا عمل مکروه دي (۴). د جمهورو استدلال په راتلونکي باب ماجاء من الرخصة فی ذلک «کنبي د حضرت ابن عباس رضی الله عنه د روایت نه دي. ((قال (۵) احسنهم رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم وهو محرم (۶) صائم)) دشان دباب

(۱) وعن عطاء قال: على من احتجمه وهو صائم في شهر رمضان القضاء ولكفارة وروى عن الجماعة من الصحابة أنهم كانوا يحتجمون ليلاً منهم ابن عمر رضي الله عنه، ابو موسى الاشعري رضي الله عنه وأنس رضي الله عنه معالم السنن للخطابي في ذيل المختصر للمندري رضي الله عنه (ج/ ۳، ص/ ۲۴۲) باب في الصائم يحتجم تحت رقم/ ۲۲۶۶ مرتب عفی عنه (۲) ددې حضراتو مسلك علامه خطابی په دې الفاظو سره نقل کړي دي چه ((كان مسروق والحسن وابن سيرين لا يرون لصائم أن يحتجم وكان الاوزاعي يكره ذلك، حوالا بالا.

دي کښي دامام اوزاعی دمسلك باري کښي د کراهت تصريح ده او دنورو حضراتو باري کښي دا تصريح نشته دي. او د ((لا يرون للصائم أن يحتجم)) الفاظو نه د کراهت ه مفهوم کيدشي. او د عدم جواز د احتجاج هم. علامه خطابی ددې حضراتو مسلك د قائلينو د عدم جواز د احتجاج دمسلك نه لږ جدا ذکر کړي دي. چه کومه قرينه د کراهت ده خو ددوی دمسلك نه زر روستو. ((وكان الاوزاعي يكره ذلك)) وثيل قرينه د عدم کراهت ده.

علامه عيني رضي الله عنه، مسروق رضي الله عنه، او احمد بن سيرين رضي الله عنه لره په قائلينو د عدم جواز کښي شمار کړي دي. العمدة (ج/ ۱۱، ص/ ۲۹) باب الاحتجام والقي للصائم مرتب عفی عنه -

(۳) البته ابن رشد په بداية المجتهد (ج/ ۱، ص/ ۲۱۲) الركن الثاني وهو الامساك «کنبي د امام مالک رحمه الله علیه، امام شافعی رحمه الله علیه او دسفيان ثور رضي الله عنه مسلك دا نقل کړي دي چه حجامت مفطر نه دي البته مکروه دي، ددې په نقل کولو د تبصري دپاره او گوري او جز المسالك (۴۵۱۳) حجامة الصائم.

(۱) او گورني (ج/ ۳، ص/ ۲۴۳) باب الصائم يحتجم. دشان د حضرت سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه، حضرت حسين بن محلی رضي الله عنه، عبدالله بن مسعود رضي الله عنه، عبدالله بن عباس رضي الله عنه عبدالله بن عمر رضي الله عنه، انس بن مالک رضي الله عنه، زيد بن ارقم رضي الله عنه، حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها، او د ام سلمه رضي الله عنها، حضرت ابراهيم نخعی رضي الله عنه، حضرت سفيان ثوري رضي الله عنه، امام ابو يوسف رضي الله عنه او دامام محمد رضي الله عنه دمسلك دي.

عيني (ج/ ۱۱، ص/ ۳۹) باب الحجامة والقي للصائم مرتب عفی عنه -

(۲) دا روایت په صحيح بخاری کښي په دې الفاظو سره روایت دي چه ((إن النبي صلی الله علیه و آله وسلم احتجم)) وهو الصائم «(ج/ ۱، ص/ ۲۶۰) باب الجماعة والقي للصائم مرتب عفی عنه -

(۳) حنبله ددې حدیث مبارک دوه جوابونه ورکوي. ددې سره متعلق تفصيل دپاره او گورني معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۱۷۰، ۱۷۱) باب ما جاء من الرخصة فی ذلک مرتب عفی عنه -

ما جاء في الصائم يذره القيس) لاندی حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ مرفوع روایت دی ہے تیر شوی دی. ((ثلاث لا يفطر الصائم الحجامة والقي (١) والاحتلام))

ترکومی چه د حلیث دباب ((افطر الحاجم والمحجوم)) تعلق دی دجمهورو د طرفته ددی متعدد جوابونه ورکری شوی دی

① (١) یو داچه دی کبھی افطر د کان ان يفطر به معنی دی. اوددی مطلب دادی چه داعمل صائم لره افطار ته نزدی کوی. حاجم لره خکه چه دی وینه راکاری. چه به هاغی د وینی حلق دتلو خطره وی او محجوم لره خکه چه به ده دحجامة دوجی نه یر زیات ضعف راخی

② (٢) ددی دویم جواب امام طحاوی ورکری دی چه دهغی حاصل دادی چه دلته د العاجم والمحجوم کبھی الف لام دعهده دی او ددی مراد مخصوص سری دی چه کومو د حجامة په دوران کبھی غیبت کولو. س ددوی په باره کبھی حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه ((افطر الحاجم والمحجوم)) یعنی دحاجم اودمحجوم ددوارو روزه ماته شوله او دروزه ماتیدو نه مراد دروزی دثواب ضائع کیدل دی. اوددی ضیاع کیدلو سبب او علت حجامة نه وو بلکه غیبت وو، او امام طحاوی رحمته الله دخیل جواب په تائید کبھی یو روایت هم پیش کری دی. ((عن الأشعث الصنعاني قال إنما قال النبي ﷺ افطر الحاجم والمحجوم لأنها كانت يغتابان)) (٣)

③ ددی دریم جواب د(٤) امام شافعی رحمه الله علیه وغیره ورکری دی. هغه داچه دا حدیث مبارک منسوخ دی چه دهغی دلیل حضرت شداد بن اوس یو روایت دی چه کوم پخپله امام شافعی رحمه الله علیه اودا رنگ امام بیهقی په سند صحیح سره ذکر کری دی ((قال كنت مع النبي ﷺ زمن من الفتح فرأى رجلا يحتجم لثمان عشرة خلت من شهر رمضان فقال، وهو أخذ يبدى أفطر الحاجم والمحجوم)) (٥) دی نه معلومیږی چه د حضور نبی کریم صلی

١ (سنن ترمذی (ج/ ١، ص/ ١١٩) مرتب عفی عنه) -

٢ (اوگوزی عمدة القاری (ج/ ١١، ص/ ٣٩) باب الحجامة والقي للصائم معارف السنن (ج/ ٦، ص/ ١٦٤) مرتب عفی عنه) -

٣ (طحاوی (ج/ ١، ص/ ٢٩٥، ٢٩٦) باب الصائم يحتجم مرتب عفی عنه) -

٤ (قال الشيخ البهوي رحمته الله : وي زيد بن ربيعة ضعفه غير واحد وقال البخاري منكر الأحاديث وقال النسائي متروك كما في الفتح ولكن قال : قال ابو مسهر : كان يزيد بن ربيعة فقيها غير متهم مامتكرا عليه أنه أدرك أبا الأشعث ولكن أخشى عليه سوء الحفظ والوهم . قال ابن عدي : أرجو أنه لا بأس به كما في الميزان ان كلا في المعارف (ج/ ٦، ص/ ١٦٥) مرتب عفی عنه) -

٥ (راجع كتاب الصائم (ج/ ٢، ص/ ١٠٨) حجامة الصائم مرتب عفی عنه) -

٦ (الملفظ للشافعي في الأم (ج/ ٢، ص/ ١٠٨))

الله علیه وسلم دارشاد مبارک دده دفتح دمکې په موقع فرمائیلې وو چه بل طرفت حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنہ دا فرمائی چه ((احتجم رسول الله ﷺ وهو محرم صائم)) (۱) او د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دمحرم کیدو په حالت کښې حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنہ حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره صرف دحجة الوداع په موقع باقی پاتې (۲) شوي دي. چه دهغې مطلب دادې چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دحدیث واقعده یعنی احتجم النبي ﷺ وهو محرم صائم. دحدیث دباب نه دوه کاله روستوده په دي وجه نه د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنہ مذکوره حدیث دحضرت رافع رضی الله عنہ دحدیث دباب دپاره (۳) ناسخ دي.

خلورم جواب دا ورکړي شوي دي چه ((افطر الحاجم والغجوم)) په حقیقت کښې مشوره ده چه په حالت دصوم کښې دي حجامت اونه کړي شي. خکه چه دي عمل سره انسان دیر کمزوري کيږي او روژه کښې انشراح نه پاتې کيږي. او دا داسې دي لکه چه دمونځ پاره کښې فرمائیلې دي چه ((قال قال رسول الله ﷺ) (يقطع الصلوة المرأة والحمار والكلب)) ددي توجیه تائید د صحیح بخاری (۴) د یوروایت نه هم معلوميږي. ((سل انس بن مالك رضی الله عنہ اکتسم من الحجامة للصائم ؟ قال لا إلا من أجل (۵) الضعف)) والله سبحانه وتعالى (۶) اعلم.

امام بیهقی دا روایت داسې نقل کړي دي چه ((عن شداد بن اوس قال مروت مع رسول الله ﷺ في ثمان عشرة خلت من شهر رمضان فابصر رجلا يحتجم فقال افطر الحاجم والغجوم سنن دار کبری (ج/ ۴ ، ص/ ۲۶۵) باب الحديث الذي روى في الافطار بالجماعة مرتب عفى عنه -

۱، ترمذی (۱۲۲۱)، باب ما جاء من الرخصة في ذلك،

۲، أوجز المسالك (ج/ ۳ ، ص/ ۴۶) حجامة الصائم مرتب عفى عنه -

۳، خلاصه دا چه د شداد بن اوس رضی الله عنہ مذکوره روایت کښې د ((كنت مع النبي ﷺ زمن الفتح)) الفاظ دال دي په دي باندې چه افطر الحاجم والمججوم جمله حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په کال اتفه هجرتي کښې د فتح مکه په موقع فرمائیلې وه او په ((احتجم رسول الله ﷺ وهو محرم صائم)) سره د حضرت ابن عباس رضی الله عنہ د حجة الوداع کال ۱۰ هجرتي واقعده بیانوي. په دي وجه لا محاله د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دادویم عمل د رومبي عمل دپاره ناسخ شو. مرتب عفى عنه -

۴، صحیح مسلم (ج/ ۱ ، ص/ ۱۹۷) باب ستره المصطفى مرتب عفى عنه -

۵، (۲۲۰۱)، باب الحجامة والقى للصائم،

۶، (اجواب د مذکوره تشریح سره صراحت په یو کتاب کښې هم ملاؤ نشو غالباً داد حضرت شاه صاحب دکلام ماخوذ دی. اوگورنی فتح الملهم (ج/ ۳ ، ص/ ۲۳۹) کتاب الحج باب جواز الحجامة للمحرم او معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۶۶، ۱۶۷) مرتب عفى عنه -

۷، د حجامت للصائم سره متعلق تفصیلی مباحثو دپاره اوگورنی:

① طحاوی (ج/ ۱ ، ص/ ۲۸۵ تا ۲۹۷) باب الصائم يحتجم

② بداية المجتهد (ج/ ۱ ، ص/ ۲۱۲، ۳۱۳) الركن الثاني وهو الا مأك.

③ فتح الملهم (ج/ ۳ ، ص/ ۲۳۷) کتاب الحج باب جواز الحجامة للمحرم

باب (١) ماء جاء في كراهية الوصال في الصيام

((عن انس رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ : لا توافلوا قالوا فأنك تواصل يا رسول الله ﷺ : قال لا))
 ((لست كأحكم))

د (٢) صوم ووصال باره کتبی د فقهاء کرامو اختلاف دي .

① اول دا چه وصال (٣) مکروه دي ، د امام ابوحنيفه رحمه الله ، امام مالک رحمه الله عليه ، حضرت ابوسفیان ثوري رحمه الله ، امام احمد بن حنبل رحمه الله او جمهورو مسلك هم دادي . او د امام شافعی رحمه الله عليه هم يېروايت دادي . حضرت علي بن ابي طالب ، حضرت ابوهريره رضي الله عنه حضرت ابوسعید خدری ، او د حضرت عائشه د صديقه رضي الله عنها هم دا (٤) مسلك دي .

② دويم مسلك دادي چه صوم وصال ممنوع او حرام دي او د امام شافعی رحمه الله عليه اصل مسلك هم دا دي . ((کما نص هو في الام)) او په مالکيو کتبي د ابن عربي او دانشان ظاهريه هم ددي قائل دي .

③ عمدة القاری (ج/ ١١ ، ص/ ٣٧ تا ٤١) باب الحجامة والقی للصائم

④ اوجز المسالك (ج/ ٣ ، ص/ ٢٣٧ تا ٢٤٠) .

⑤ معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ١٦٢ تا ١٧٤) باب ما جاء في كراهية الحجامة للصائم او باب ما جاء من الرخصة في ذلك مرتب عفی عنه -

(١) شرح باب از مرتب مرتب عفی عنه -

(٢) ددي مفهوم د ((باب ما جاء في صوم الدهر)) لاندې تیر شوي دي چه دوهڅ يا زياتي ورځي د اقطاع بغير روژي نيولو ته صوم وصال وائي . ((کما قسره ابن الاثير الجزري وابن قدامة امه الموفق والبدر العيني وغيرهم . کما في معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ١٧٥) .

((واما وصال الصوم الى السحر فجائز للعلامة بلاكراهة الحديث الصحيحين كما سبق اي حديث ابی سعيد انه سمع النبي ﷺ قال : لا تواصلوا فأيكم اراد ان يواصل فليواصل حتى السحر الخ بخاری (ج/ ١ ، ص/ ٢٦٣) باب الوصال کتبي دا روايت احقر ته نشو ملاؤ . البته په سنن ابی داود کتبي هم د روايت راغلي دي . (ج/ ١ ، ص/ ٣٢٢) باب الوصال)) قال ابن التيمية وهو مستحب وهو مذهب احمد واسحاق وابن المنذر وابن خزيمة وجماعة من المالكية کما في الفتح والعمدة ومن الشافعية من قال : ان هذا ليس بوصال ولم يذكره الخيفة لانفيا ولا اثباتا معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ١٧٦) مرتب عفی عنه -

(٣) ثم الكراهة للتنبيه کما هو المتبادر ههنا وهو المصروح في كتبنا وكتب المالكية کذا في معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ١٧٥ ، ١٧٦) مرتب عفی عنه -

(٤) هذا ملخص ماء الفتح للحافظ رحمه الله (ج/ ٤ ، ص/ ١٧٧ و ١٧٨) باب الوصال والعمدة للعيني (ج/ ١١ ، ص/ ٧١ ، ٧٢) باب الوصال ، والمغني لابن قدامة (ج/ ٣ ، ص/ ٧١ ، ٧٢) الثالث في بحث الوصال والمعارف للبيهقي رحمه الله (ج/ ٦ ، ص/ ١٧٥ ، ١٧٦)

ففي النبي ﷺ الأمانة عن الوصال وبين عذره فيه ان ربي يطعمني ويسقيني كذا في معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ١٧٥ ، ١٧٦) بتغير يسر من المرتب -

دریم مسلک دادی چه کوم سرې وصال باندې قدرت لری نود هغه دپاره صوم و صاف جائز دې گنی حرام دې . حضرت اسحاق بن راهویه رحمته الله علیه او مالکیو کښې د ابن وضاح دې قائل دې ، داشان حضرت امام احمد رحمته الله علیه هم ددې قائل دې اودغه نې () مسلک دې .
 ((ان ربي يطعمني ويسقيني)) اکثر و حضراتو ددې حدیث مبارک دامعنی کړې ده چه الله ﷻ حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته قوت عطاء کړې وو او دطعام اودشراب نه نې مستغنی کړې وو ، په دې و چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم لره وصال جائز و وگويي د بطعمنی او یسقینی حقیقی معنی مراد نه ده . بلکه مجازی او ظاهری معنی مراد ده . یعنی دالله ﷻ دطرفه د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته په طور د اعزاز واکرام خوراک او خبناک وړکولي () کیدلو .
 د بطعمنی و یسقینی په شرح کښې حضرت شاه صاحب فرمائی چه ((كيفية مفوضة الى صاحب الشريعة فلا نخوض فيها ()))

() هذا ملخص ما في الفتح للحافظ رحمته الله علیه ج / ۴ ، ص / ۱۷۷ و ۱۷۸) باب الوصال والعمدة للعيني (ج / ۱۱ ، ص / ۷۱ ، ۷۲) باب الوصال ، والمغني لابن قدامة (ج / ۳ ، ص / ۷۱ ، ۷۲) الثالث في بحث الوصال والمعارف للبوري رحمته الله علیه (ج / ۶ ، ص / ۱۷۵ ، ۱۷۶)
 في النبي ﷺ الأمة عن الوصال وبين عذره فيه أن ربي يطعمني ويسقيني كذا في معارف السنن (ج / ۶ ، ص / ۱۷۵ ، ۱۷۶) بتغير يسر من المرتب -
 () وتعقب بأنه لا يكون صيام فضلا عن أن يكون وصالا واجيب بأن المفطر الطعام المعتاد دو ما كان على سبيل خرق العادة لكرامة

علامه ابن قدامة فرمائی چه ((والاول اظهر لوجهين احدهما انه طعم وشرب حقيقة لم يكن مواصلات وقد أقرهم على قولهم إنك تواصل والثاني انه قدرى انه قال : ان أظن يطعمني ربي ويسقيني ، وهذا يقتضي أنه في النهار ولا يجوز الأكل في النهار له ولا لغيره : المغني (ج / ۳ ، ص / ۱۷۱) باب في الوصال .
 خوچه کوم حضراتو د بطعمی و یسقینی حقیقی معنی راجع ګرځولي ده هغوی داوایی چه د رو روزې مفطر ضعام معتاد دې . او طعام غیر معتاد مفطر نه دې اونه د وصال دپاره مغل دی . هغه د ورځې وی او که د شپې . او د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم خود نور عالم سره تعلق کیدل اویه دې عالم کښې اکل وشرب ملاویدلو س ، په دې وجه نه د افطار حکم ته لگیدو لکه که روژه دار په خوب کښې د ښځې سره صحبت او کړی او انزال اوشی نو دې سره روژه نه ماتیري . حال دادې چه په اعتبار دظاهر سره روژه ماتیدل پکار دی بالکل داشان لکه چه کوم ځانې خوراک مفطر وو . هلته حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه خوړلو . او چه کوم ځانې نې خوړلو نو هغه مفطر و نه وو . والله اعلم .
 کما فی امالی حکیم الامت الشیخ التهانوی رحمته الله علیه سنن الترمذی و معارف السنن (ج / ۶ ، ص / ۱۷۶) مرتب عفی عنه -
 () هكذا نقل الشيخ البوري في معارفه (ج / ۶ ، ص / ۱۷۶) مرتب عفی عنه -

((وروی عن عبدالله بن الزبير أنه كان يواصل لايام ولا يفطر))^(۱) او په صحابيياتو کښې د حضرت ابو سعيد خور هم دوصل قائله وه. د اشان په تابعينو کښې عبدالرحمان بن نعيم رضي الله عنه، عامر بن عبدالله بن الزبير رضي الله عنه، ابراهيم بن يزيد تيمي رضي الله عنه او ابو جوزاء رضي الله عنه هم په صوم وصال عمل کولو. د صوم وصال د نهی ثابتيدو سره د دې حضراتو په صوم وصال باندې عمل کول شايد د دې وجه نه وو چه دوی نه نهی په ارشاد محمول کړې ده.

((افاده الشيخ ^(۲) الانور رحمته الله و الله سبحانه وتعالى اعلم)) (از مرتب عفا الله عنه)

باب (۲) ما جاء في الجنب يدركه الفجر وهو يريد الصوم

((أخبرني عائشة رضي الله عنها وام سلمة زوجا النبي صلى الله عليه وسلم أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يدركه الفجر وهو جنب من أهله ثم يغتسل فيصوم)) د حديث د باب د صوم په بناء باندې اتمه اړيکه او جمهور د دې قائل دي چه جنابت دروژې متافې نه دي هغه فرضي وي او که نفلي د طلوع فجر نه روستو غسل کول ضروري دي. او که په تاخير سره بيا تاخير که نسيانا وي او که قصدا او که د خبر په وجه ^(۱) وي. -

^(۱) روى ابن ابى شيبة باسناده صحيح عنه ان كان يواصل خمسة عشر يوما كذا في الفتح للحافظ (ج/ ٤ ، ص/ ١٧٧) باب الوصال.

وروى عن عم ايضا انه كان يواصل الى يومين وثلاثة كما قال الشيخ الانور قال الشيخ البورى ولم اجد عن عم ايضا القاروق صوم الوصال فيما عتدى من كتب الحديث والسرة والتاريخ والله اعلم. معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ١٧٧) مرتب عفى عنه -

^(۲) معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ١٧٧) د اشان د دې حضراتو استدلال د حضرت ابو هريره رضي الله عنه د روايت نه دي. ((قال نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الوصال في الصوم فقال رجل من المسلمين انك تواصل يا رسول الله صلى الله عليه وسلم قال واياكم مثلي ؟ انى آيت يطعمنى ربي ويسقنى فما أبوان ينتهوا عن الوصال واصل هم يوما ثم أواملا فقالوا الوصايا. لکه حافظ په فتح البارى (ج/ ٤ ، ص/ ١٧٧) صحيح بخارى (ج/ ١ ، ص/ ٢٦٣) باب التكيل لمن اكر سياتى في الباب الذى بعده انه عليه السلام واصل بأصحابه بعد النهى فلو كان النهى للتحريم لما أقرهم على فعله نعم انه أراد بالنهى الرحمة لهم والتخفيف عنهم كما صرح به عائشة في حديثها (أى فما هم عن الوصال رحمة لهم عمدة (ج/ ١١ ، ص/ ٧٢) باب الوصال مرتب عفى عنه -

^(۳) شرح باب از مرتب عفى عنه -

^(۴) وبه قال ابن مسعود رضي الله عنه وزيد بن ثابت رضي الله عنه وابو الدرداء رضي الله عنه وابو ذر رضي الله عنه وعبدالله بن عمر رضي الله عنه وعبدالله بن عباس رضي الله عنه وقال ابو عمرو رضي الله عنه وانه الذى جماعة فقهاء الامصار بالعراق والحجاز ائمة الفتوى بالاحصار مالك رضي الله عنه ، وابو حنيفة رضي الله عنه ، والشافعى رضي الله عنه ، والاوزاعى رضي الله عنه ، والثورى رضي الله عنه ، والليث رضي الله عنه واصحابهم واجد رضي الله عنه و اسحاق رضي الله عنه وابو ثور رضي الله عنه وابن عليه رضي الله عنه وابوعبيدة رضي الله عنه و داود رضي الله عنه و ابن جرير الطبرى رضي الله عنه و جماعة من اهل الحديث .

علامه عيني رحمته الله په دې مسئله کښې ټول اووه اقوال نقل کړي دي . يو خوغه دې چه دهغې تفصيل بيان شو د باقى اقوالو تفصيل دادې .

دالله ﷺ ارشاد دې چه (۱) قَالَتْنِ ﴿بَشِّرُوهُنَّ وَاتَّقُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصَّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ﴾ ددې نه ثابتیږي چه جنب که دصبا نه روستو غسل اوکړي نو دده روزه به صحیح وي .
خکه چه دمفطرات ثلاثه دصبا صادق پوري داجازت ورکړي شوې دي . نو چه کوم سړي

(۲) انه لا يصح صوم من أصبح جنباً مطلقاً : وبه قال الفضل بن عباس رضي الله عنه واسامة رضي الله عنه ، زيد رضي الله عنه وابوهريرة رضي الله عنه .

(۳) التفرقة بين أن يؤخر الغسل علماً بجهنمته أم لا فإن علم آخره عمداً لم يصح والاصح روى ذلك عن طاووس رضي الله عنه ، وعروة بن الزبير رضي الله عنه ، وابراهيم رضي الله عنه وقال صاحب الكمال ومثله عن أبي هريرة رضي الله عنه .

(۴) التفرقة بين الفرض والنفل فلا يجزئه في الفرض ويجزئه في النفل روى ذلك عن ابراهيم بن النخعي رضي الله عنه ابضا حكاية صاحب الكمال عن الحسن البصري رضي الله عنه وحكى ابو عمر رضي الله عنه عن الحسن بن حي رضي الله عنه انه كان يستحب لمن أصبح جنباً في رمضان أن يقضيه وكان يقول فيصوم الرجل تطوعاً فإن أصبح جنباً فلا قضاء عليه .

(۵) أن يتم صومه ذلك اليوم ويقضيه روى ذلك عن سالم بن عبدالله رضي الله عنه والحسن البصري رضي الله عنه ابضا وعطاء بن دى رباح رضي الله عنه .

(۶) أنه يستحب القضاء في الفرض دون النفل حكاية في الاسد كار عن الحسن بن صالح بن حي رضي الله عنه .

(۷) أنه لا يبطل صومه الا أن تطلع عليه الشمس قبل أن يغتسل ويصلي فيبطل صومه قال إن حزم بناء على مذهبه أن المعصية عمداً تبطل الصوم كذا في العمدة للعيني (ج/ ۱۱ ، ص/ ۶) باب الصائم يصبح جنباً .
قال الشيخ النووي وصح رجوع جوء أبي هريرة رضي الله عنه عن القول بعد صحة الصوم كما هوس مصرح في رواية مسلم (ج/ ۱ ، ص/ ۳۵۳) باب صحة صوم من طلع عليه الفجر وهو جنب . التي هو اوافق رواية في الباب (أي رواية أبي بكر قال سمعت ابا هريرة رضي الله عنه يقص بقول في قصة من ادركه جنباً فلا يصوم قال : فذكرت ذلك لعبدالرحمان بن الحارث لأبيه فأنكر ذلك فانطلق عبدالرحمان وانطلقنا معه حتى دخلنا على عائشة رضي الله عنها وام سلمة رضي الله عنهما فساأناهما عبدالرحمان عن ذلك قال : فكلتا هما قالتا كان النبي صلى الله عليه وسلم يصبح جنباً من غير حلم ثم يصوم قال فانطلقنا حتى دخلنا على مروان فذكر ذلك له عبدالرحمان فقال مروان وإن عزمنا عليك الا ذهبت الى أبي هريرة رضي الله عنه فرددت عليه ما يقول قال : فجننا ابو هريرة رضي الله عنه و ابو بكر حاضر ذلك كله ، قال فذكر له عبدالرحمان فقال أبي هريرة رضي الله عنه أيها قالتاه لك ؟ قال نعم قال هما اعلم ثم ردا ابو هريرة رضي الله عنه ما كان يقول في ذلك الى الفضل بن عباس فقال ابو هريرة رضي الله عنه سمعت ذلك من الفضل ولم اسمعه من النبي صلى الله عليه وسلم قال فرجع أبي هريرة رضي الله عنه عما كان يقول في ذلك . الحديث قلت العبد المملوك : أقاتلنا في رمضان ؟ قال كذا لك يصبح جنباً من غير حلم ثم يصوم ،

وقد بقي على مقالة أبي هريرة رضي الله عنه تلك بعضو التابعين كما نقله الترمذی في الباب فقال و الاجماع على خلافه كما حزم به النووي رحمته الله (في شرحه لصحيح مسلم (ج/ ۱ ، ص/ ۳۵۴) باب صحة صوم من طلع عليه الفجر (وهو جنب) واما ابن دقيق العيد فيقول له صار ذلك اجماعاً او كالاجماع كذا في معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۷۹) بزيادات من المرتب وان شئت التفصيل فراجع معارف السنن مرتب عفى عنه) -

(سورة بقره آيت خبر ۱۸۷ پاره نمبر (ج/ ۱ ، ص/) مرتب عفى عنه) -

بالکل د شیی په آخری حصه کښې کوروالی او کړی نو ظاهر ده چه هغه به د صیام صادق نه روستو غسل کولې شی معلومه شوه چه جنابت او دروزه کښې هیڅ منافات نشته دي .
 د اشان د حضرت عائشه رضی الله تعالی عنہا نه روایت دي چه ((أن رجلا قال لرسول الله ﷺ وهو واقف على الباب وأنا اسمع يارسول الله ﷺ ! اني أصبح جنباً وأنا أريد الصيام ، فقال رسول الله ﷺ : وأنت أصبحت جنباً وأنا أريد الصيام فأغتسل وأصوم فقال له الرجل يارسول الله ﷺ انك لست متلفظاً غفر الله لك ماتقدم من ذنبك وما تأخر ، فغضب رسول الله ﷺ وقال اني لأرجو أن أكون أحسنكم بالله وأعملكم بما (١) أتقى ، والله أعلم .

باب (٢) ما جاء في اجابة الصائم الدعوة

((ذا دعى أحدكم الى طعام فليجب فان صائماً (٣) فليصل)) يعنى الدعاء حديث په دي دال دي چه روژي دار ته دعوت وركړي شی نو هغه لره دعوت قبول پكار دي ، پيا كه په داعي دده روژه سخته نه وي نو ده لره خپله روژه پورا كول پكار دي گني (٤) افطار كول پكار دي .
 فان الضيافة (٥) عذر))

(١) رواه في موطا واللفظ له (ج/ ، ص/ ٢٢٨ تا ٢٢٩) ما جاء في الصيام الذي يصح جنباً ومسلم في صحيحه (ج/ ١ ، ص/ ٣٥٤) باب صحة صوم من طلع عليه الفجر وهو جنب وابو داود في سننه (ج/ ١ ، ص/ ٣٢٤) ٣٢٥) باب من أصبح جنباً في شهر رمضان

اعلم ان الاحاديث في هذه الباب ففيها اختلاف وتعارض كما يتضح من روايات الصحاح والسنن راع للفصل معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ١٧٩ تا ١٧٠) مرتب عفى عنه -

(٢) شرح باب از مرتب مرتب عفى عنه -

(٣) ابو حنيفة رضي الله عنه و مالك رضي الله عنه والشافعي رضي الله عنه والاكثر من بانه لا يصلي غير الانبياء استقلال ولكن تبعاً بعد احمد جاز في رواية عنه تكره وهي رواية عن مالك ايضا قال عياض ، والذي أميل اليه قول مالك رضي الله عنه وسفيان رضي الله عنه وهو قول الشافعيين من المتكلمين والفقهاء قالوا: يذكر غير الانبياء بالرضاء والغفران والصلاة على غير الانبياء يعنى استقلالاً تكن من الارض من المعروف وانما احدثت في دولة نبي هاشم هذا ملخص ما في الفتح (ج/ ١١ ، ص/ ١٣٦ تا ٣٨٦) والعمدة (ج/ ٤ ، ص/ ٤٤٩) (وقد توسع صاحب الفتح في البحث فليراجع كذا في السنن ج/ ٦ ، ص/ ١٨٣) مرتب عفى عنه -

(٤) لکه چه د سن دارقطني يومرسل روایت په دي دال دي . ((عن ابراهيم بن عبيد قال صنع ابوسعيد الخدري رضي الله عنه طعاماً فدعا النبي ﷺ واصحابه فقال رجل من القوم : اني صائم فقال رسول الله ﷺ صنع لك اخوك وتكلف لك اخوك افطر وصم يوماً مكانه (ج/ ٢ ، ص/ ١٧٧ ، رقم/ ٢٤) تبين انية من الليل وغيره (قبل باب القبلة للصائم)

ددې مرسل روایت سره د متعلق دپاره او گورنی اعلاء السنن (ج/ ١١ ، ص/ ١٤) باب جواز الوليمة الي ايام ان لم يكن فخرنا تفصيل احكام الوليمة واقسامها مرتب عفى عنه -
 (٥) سبق تفصيله في باب افطار الصائم المتطوع مرتب عفى عنه -

دا حکم د نفلی روژې دې د (۱) فرضی نه دې .

بیا په حدیث دباب کښې د فلیصل تفسیر بعضو حضراتو په دعاء سره کړې دې ، کما فی (۲) الباب بلکه چه معجم طبرانی کښې د حضرت عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه په روایت کښې ددې تصریح ده چه یعنی ((وان کان صائمه فلیصل (۳) بالبرکة))

علامه طیبی رحمته الله فرمائی چه (۴) فلیصل نه مراد د صونځ کول دی لکه چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم هم دام سلیم رضی الله عنه په کور کښې داسې کړی (۵) وو . والله اعلم .
(اذا دعی احدکم وهو صائم فلیقل دای صائم))

ددې باب ددواړو حدیثونو حاصل دادې چه نفلی روژه دعوت نه قبول عذر نه دې . البته ددې دعوت دوجې نه روژه ختمول او افطار کول یا دنه کولو حکم به په مقتضی د حال مطابق وی . بیا اگر چه نفلی عبادت کښې اخفاء افضل ده و بیا مدعو لره په کار دی چه هغه داعی نه دخپلې روژې په حواله او وائی . دې دپاره چه دداعی دپاره باعث د تکلیف او خفگان (۶) نه وی ، والله اعلم . (از مرتب عفی عنه)

(۱) کما ینظر من روايته عائشة صديقه رضی الله عنها عند الطبرانی في الاوسط قالت : دخلت على امرأة فأنيتها بطعام فقالت إن صائمة : فقال النبي صلی الله علیه وسلم أم قضاء رمضان ؟ قالت لا : قال : فأطرى : ومن رواية ابن عمر عنده في الكبير قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم : اذ دخل أحدك على أخيه مسلم فاراد يفطر فليفطر الا ان يكون ذلك من رمضان او قضاء رمضان اونذر (قال الميمني) وفيه بقية بن الوليد وهو مدلس مجمع الزوائد (ج/ ۳ ، ص/ ۲۰۱) باب فيمن نزل بقوم فاراد الصوم مرتب عفی عنه -

(۲) سنن ابی داود (ج/ ۱ ، ص/ ۳۳۴) في الصائم يدعى الى الوليمة کښې د اروایت دهشام عن ان سيرين په طريق سره مروی دې هلته هشام هم د فلیفصل تفسیر په دعاء سره کړې دې . لکه امام ابوداود لیکی چه ((قال هشام والصلاة الدعاء مرتب عفی عنه))

(۳) معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۸۱) قال الشيخ البوری ثبت تفسیر ابی هريرة رضی الله عنه في الباب ايضا فليقل ان صائم . بدل فليصل فيظهر ان المراد يعتذر له بصوم ثم ليدع بالخير والبركة ليكون جبرا لقواه من كل جهة المصدر نفسه مرتب عفی عنه -

(۴) مرفقات المفاتيح (ج/ ۴ ، ص/ ۳۰۹) باب بلا ترجمه قبل باب ليلة القدر مرتب عفی عنه -

(۵) لکه چه بخاری کښې د حضرت انس رضی الله عنه نه مروی دی چه ((قال دخل النبي صلی الله علیه وسلم فاتته بتمر وسمن فقال اعيد واسمك فسمقانه وعمرکم في وعائه فاني صائم ثم قام الى ناحية من البيت فصلى غير المكتوبة فدعا لام سليم واهل بيها (ج/ ۱ ، ص/ ۲۶۶) باب من زافو فوما يفطر عندهم .

خو علامه بنوری رحمته الله فرمائی چه ((ومن فسر فليصل ان فليصل ركعتين مستدلا بحديث انس في الصحيحين من قصة ام سليم فبعد وكيف بين الحديثين فرق فانه صلی الله علیه وسلم لم يكنس مدعوا في حديث انس فلا وجه للتأدي ذي لصاحب الطعام ومن قال انه ورد في طرفة فليصل ركعتين فلم أقف عليه ولو ثبت تعين المصدر اليه والله اعلم .

معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۸۲) مرتب عفی عنه -
(كذا في القارى عن بعضهم معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۸۲) مرتب عفی عنه -)

باب (۱) ما جاء في كراهية صوم المرأة الا باذن زوجها

((عن النبي ﷺ قال : لا تصوم المرأة وزوجها شاهد يوما من غير شهر رمضان الا باذنه))
 جمهور رو به نزد دا ممانعت (۱) تحریمی دی . خو که دی سره هم دی روزہ او نیولہ نور روزہ بی
 نی صحیح وی . بیا د بعضو شوافعو به نزد دا کراہت تحریمی نہ دی . مالکیہ کنسی مہلب
 ﷺ هم دا نہی سنن معاشرت سره متلق گر خولی ده او به کراہت تنزیہی نی کریدہ .
 بیا پنخہ د خاوند دا اجازت نہ بغیر روزہ او نیولی شی نو خاوند دا به روزہ ماتولو مجبور وی
 شی اگر چه داسی کول خلاف اولی دی او د دروژی د حرمت (۲) منافی دی .

باب (۲) ما جاء في تأخير قضا رمضان

((عن عائشة رضي الله عنها قالت ما كنت ألقى ما يكون على من رمضان الا في شعبان حتى توفي رسول الله ﷺ)) د داود ظاہری به نزد به قضا دروژی کنسی تعجیل واجب دی تر دی چه داختر
 ددویمی ورخی نہ د قضا دروژو ادا کول ضروری دی خو حدیث دیاب ددوی خلاف جت دی
 . د جمهور رو به نزد به قضا دروژو کنسی تعجیل واجب نہ دی . اگر چه افضل او مستحب دی
 البتہ بل رمضان پوری ددی روزی اداء کول ضروری دی . اوددی نہ زیات تاخیر جائز نہ دی
 . بیا کہ سړی بغیر د خہ عذر نہ قضاء دروژی دبل رمضان نہ هم روستو کری نو د جمهور رو به
 نزد د قضاء سره فدیہ هم واجب ده . خود امام ابوحنیفہ ﷺ ، ابراہیم نخعی ﷺ به نزد
 صرف قضا واجب ده فدیہ نہ ده . اود امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ یو روایت هم (۳) دادی .
 والله (۴) اعلم . (از مرتب)

باب ما جاء في كراهية مخالفة الاستئذان للصائم

(۱) شرح باب از مرتب -

(۲) وسبب التحريم ان للزوج حق الاستمتاع بها كل وقت معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۸۴) مرتب عفی عنه
 (۳) هذا كله ملخص ما افاده النووي رحمه الله ثم الحفاظ ابن حجر في الفتح والدر العيني في العمدة (ج/ ۹ ، ص/ ۴۸۳) كذا في المعارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۸۴) مرتب عفی عنه -
 (۴) شرح باب از مرتب -

(۵) داتول تفصیل دالمغنی لابن قدامة (ج/ ۳ ، ص/ ۱۴۴ ، ۱۴۵) مسألة قا فان لم تمت المفطرة الخ (۱) علامہ نووی رحمہ اللہ شرح مسلم (ج/ ۱ ، ص/ ۳۶۱ ، ۳۶۲) باب جواز تأخير قضاء رمضان الخ او معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۸۴ ، ۱۸۵) نہ خو ماخوذ دی . فراجعہا لمزيد التفصيل مرتب عفی عنه -
 (۶) دراتلونکی سره پیوتہ باب ، باب ما جاء قضاء الحائض الصيام دو الصلوة دي چه هغي کنسي حضرت عائشہ صديقہ رضي الله عنها حديث ((كنا نحيض على عهد رسول الله ﷺ ثم نطهر فيأمرنا بقضاء الصيام ولا يأمرنا بقضاء الصلوة)) مروی دی . مسئلہ مذکورہ فی الحدیث سرہ د متعلقہ بحث درس ترمذی اول جلد ابراب الطهارة باب ما جاء في الحائض انها لا تقضى الصلوة لاندي تیر شوی دی . داسان اوگورنی معارف السنن (ج/ ۱ ، ص/ ۴۴۱ تا ۴۴۴) د المغنی لابن قدامة (ج/ ۱ ، ص/ ۳۰۶ و ۳۰۷) باب الحيض (ج/ ۲ ، ص/ ۱۴۲) مسألة قل و اذا حاض المرأة او نفست الفطرت وفسدت مرتب عفی عنه -

«قلت يا رسول الله ﷺ أخبرني عن الوضوء؟ قال اسبغ الوضوء واخلل بين الاصابع وبالغ في الاستنشاق الا ان تكون صائما» دروژي په حالت کښې نه مبالغه فی الاستنشاق نه ځکه منع اوشوله. دې سره د ابو دماغ يا حلق ته درسيډو ويړه وي. دې نه فقهاء کرامو دا اصول مستطوبی چه که څيز جوف دماغ يا جوف بطن ته اوري نو دا مفسد دصوم دي. دې اصولو سره زمونږ دزمانې دوه مسئلې دي رومي مسئله دد تدخين ده او دويمه مسئله د انجکشن ده.

مسئله ترکومي چه دتدخين يعنی دلوري دماغو ته درسيډلو متعلق دي. ددې په مفسد صوم کيدو کښې هيڅ شبه نشته دي. لکه چيلم اوسگريټ وغيره هم په دې بنا مفسد دي چه ددې په ذريعه لوري جوف بطن ته اودماغو ته () رسي.

په روژه کښې د انجکشن شرعي حکم *

دانجکشن باره کښې دعلما، عصر اختلاف دي خو راجح او مفتي به قول دادې چه دامفسد صوم نه ده. چه دهې وجه مختصر داده چه روژه هله فاسدېږي چه کله يو څيز جوف بطن يا جوف دماغ ته اورسولي شي () ((کما بينا))

اوس بعضې انجکشن داسې وي چه دهغې سره دوائی جوف بطن يا جوف دماغ ته رسي. که نه رسي نو دې سره خو روژه نه ماتيدل خو ظاهر دي او که رسي نو بيا هم هغه مفسد دصوم نه ده. ځکه چه دروژي ماتيدو دپاره ضروري دي چه جوف ته رسيډو والا څيز د مناقزو په ذريعه اورسي اودغير مناقذ اصليه په ذريعه د څه څيز رسيډل مفسد صوم نه دي. ((کما

۱) انظر معارف السنن (ج/ ۶، ص/ ۱۸۹) وفيه ان دخول الدخان الدماغ غير مفسد ولكن ادخله مفسد كما ذكر في اللد المختار وغيره مرتب عفي عنه -

۱) داخبره حضرت مفتي اعظم پاكستان رحمته زياته وضاحت سره داسې ليكلي ده چه :
 «د ډاکترانو تحقيق کولو سره او په تجربه کولو سره داخبره ثابته شوې ده چه د انجکشن په ذريعه دوائی جوف عرق ته رسولي کيږي او د وينې سره په رگونو کښې دده کډون کيږي جوف دماغ يا جوف بطن ته نيغ په نيغه دوائی نه رسي. او فساد صيام دپاره دمفطر جوف دماغ يا جوف بطن ته په ذريعه د منفذ اصلي رسيډل ضروري دي. د اندام په جوف يا په رگونو کښې رسيډل مفسد صوم دي. په دې و چه دانجکشن په ذريعه چه کومه دوائی بدن ته ځي نو دا مفسد نه ده. دفقهاء کرامو دعبارتونو نه په دوه قسمه باندې تقريبا بلکه حقيقتا دي دعوی دتصريح کوي. اول خو دا چه فقهاء دوائی په زخم باندې اچول مطلقا مفسد صوم نه دي گرځولي. بلکه دجانفا يا آمه قيد نې لگولي دي ځکه چه هم ددغه دوه قسمه زخمونو په ذريعه دوا نيغ په نيغه جوف دماغ يا بطن ته رسي گني جوف عرق ته خو دنور قسمه زخمونو په ذريعه هم دوا رسي. دويم دا چه دير فقهي جزئيات دمسلمات دفقهاء نه داسې دي چه هغې کښې دوائی وغيره سره مطلقا جوف بدن ته رسي خو جوف دماغ ته يا جوف بطن کښې دمنفذاصلي په ذريعه نه رسي. په دې و چه دا مفسد صوم نشي گرځولي. لکه دسړي دتسو متيازوپه ځانې کښې دننه يا وغيره څيزونو سره په اتفاق روژه نه ماتيږي دانسه ثلاثه په نزد. کما صرح به شامي حيث قال واقاده انه لو ألقى في قصة الذكر لا يفسد اتفاقا ولا شك في شامي (ج/ ۲، ص/ ۱۰۳) في الخلاصة (ج/ ۱، ص/ ۲۵۳) نقلا عن أبي بكر البليخي رحمته اوگورني الات جديده (ج/ ۱، ص/ ۱۵۲، ۱۵۴) مرتب عفي عنه -

شرح به ملک العلماء الکاسانی فی (۱) بدائع الصنائع)) او ظاهر ده چه انجکشن سره کون دوائی جوتنه رسی هغه دمنافذو اصلیه په ذریعه نه رسی. په دې وجه مفسد صوم نه کون اودا علت عام دې. په دې وجه که انجکشن درېک وی او که دمب د دواړو حکم یو دې بعضې حضرات په دې داشبه کوی چه انجکشن سره په جسم کښې قوت راځی اود د دروژې سره منافقې دې.

دهغې جواب دادې چه مطلق قوت او نشاط د روژې سره منافقې نه دی بلکه هغه قوت مناسې دی چه کوم دمخارق اصلیه په ذریعه بطن یا جوف دماغ ته اورسی. ددې نه سوا په بل صوم سره که قوت پیدا شی یا نشاط راځی یا تنده سره شی نو دا مفسد صوم نه دی. همدا وجه چه په روژه کښې د غسل اجازت شته دې. حال دادې چه غسل سره د مساماتو په ذریعه اوب دننه رسی. داسان دروژې په حالت کښې یوځ مقام ته تل منافقې نه دی. حال دادې چه دې سره هم تنده ماتېږی. نو دا معامله د انجکشن هم ده. البته چه بعضې علماء دهند انجکشن ته مفسد صوم وانی. نو په دې وجه احتیاط په دې کښې دې چه بغیر د ضرورت نه دې انجکشن اونه لگولې شی.

ددې مسئلې دپورا تفصیل دحضرت والد صاحب رحمته الله علیه سره په کتاب (۲) الات جدیده کښې شته دې. والله سبحانه وتعالى.

(۱) (ج/۲، ص/۹۳) فصل اما رکنه فالامساك عن الاكل كل الخ. لکه هغه لیکنی چه ((وما اصل الى الجوف او الى الدماغ من المخارق الاصلية كالأنف والأذن والذنب بان استعظ او احتس او فطر في اذنه فوصل الى الجوف او الدماغ فسد صومه. اما اذا وصل الى الجوف فلا شك فيه لوجود الاكل من حيث الصورة وكذا لا وصل الى الدماغ لانه له منفذ الى الجوف فكا بمنزلة له زاوية من زوايا الجوف الى قوله واما اذا وصل الى الجوف او الى الدماغ من غير المخارق الاصلية بان داوى الجائفة والامة فان دواها بداء یا بس لا یفسد لانه لم یصل الى الجوف ولا الى الدماغ ولم علم انه صل یفسد فی قول ابی حنیفة.

حضرت مفتی رحمته الله علیه علامه کاسانی رحمته الله علیه د مذکوره عبارت نقل کولو نه پس لیکنی چه ((بدائع مذکوره الصدر عبارت نه دوه خبرې ثابتېږی اول داچه د څه څیز دیدن سره په دننه کیدو مفسد صوم نه دی. بلکه ددې دپاره دوه شرطونه دی. اول شرط دادې چه دغه څیز جوف معدای یا جوف دماغ ته اورسی.

دویم دا چه دا رسیدل هم د مخارق اصلیه یعنی منفذ اصل په لاره وی که یو څیز دمخارق اصلیه نه علاوه په بل څه کیمیاوی طریقې سره جوف معدیه یا جوف دماغ ته اورسولې شی نو هغه هم رسیدل دمنفذ اصلی په لار نه دی بلکه د رگونو په لاره کېږی. او دا لاره منفذ اصلی نه دی (په دې وجه مفسد صوم هم نه ده) الات جدیده (ج/۱، ص/۱۵۴) مرتب عفی عنه -

(۲) داکتاب اداره العارف د دارالعلوم کراچی نه شائع شوی دې. چه په هغې مفتی صاحب رحمته الله علیه په ردیه کښې د انجکشن سره متعلق سوال وجواب کړې دې. او ددې دشرعی حیثیت په باره کښې (ج/۱، ص/۱۵۳ تا ۱۵۷) تفصیلی بحث کړې دې. دحضرت مفتی صاحب رحمته الله علیه په دې فتوی باندې دحکیم الامت حسین رحمته الله علیه او دشېخ الادب مولانا اعزاز علی شاه صاحب رحمته الله علیه تصدیقات شوی دی.

باب (۱) حاجاء فیمن نزل بقوم فلا یصوم الا باذنهم

((عن عائشه رضی اللہ عنہا قال : قال رسول الله ﷺ من نزل علی قوم فلا یصوم من تطوعا الا باذنهم))
 دا حدیث مبارک منکر دی کما صرح به الترمذی . کہ دا ثابت شی نو بیا هم دا به حسن
 معاشرت اویہ استحاب حمل کرې شی . ددی وجه داده چه دمیلیمه روژې دکوربه دپاره
 تکلیف ده دی خکه چه ده لره به پیشمنې او دروژې ماتی په طور دخاص اهتمام کوی (۱) وی
 ، والله اعلم (از مرتب عفی عنه)

باب حاجاء فی (۲) الاعتکاف

حضرت مفتی صاحب رحمۃ اللہ علیہ په دې فتوی کښې دانجکشن مفسد صوم نه کیندل دیومثال سره واضح
 کړی دی . لیکلی چه :

دا ظاهره ده چه دانجکشن طریقه نه په عهد رسالت کښې وه او نه د ائمه کرامو متجهدينو په دور کښې
 وه . په دې وجه ددې د تصریح دپاره حکم خو په حدیث کښې نه شی ملاویدی او نه د ائمه دین په کلام
 کښې . البته په فقهی اصولو او قواعدو او نظائر باندې قیاس کولو سره حکم شرعی معلومیدی شی
 نو ددې واضح مثال دادې چه که چالره لرم یا مار اوچیچی نو دا شاهده ده چه زهر په بدن کښې دننه
 داخلیری . د مار زهر خو اکثر په دماغو اثر کوی . او د بعضو خناورو په چیچلو سیره بدن پرسیری . چه
 ددې سره دزهر و دننه تلل یقینی کیږی . خو د دنیا یو فقیه عالم خو دا مفسد صوم نه دی گرځولی .
 دا دانجکشن یو واضح مثال دی . بلکه اوریدلی مو دی چه س دانجکشن ایجاد هم داسې شوې دې چه
 دزهریله خناور دټک تجرې کولو سره . په دې نتیجه اورسیدل چه د دواتی فوری اثر هم داشان بدن
 کښې رسولې کیږی . دمار ، لرم یا بل خناور ټک ورکولو ته په دنیا چاهم مفسد صوم نه دی گرځولی .
 ددې وجې نه داکیدیشی چه کوم دبدائع په حواله سره اوس تیر شو چه دا زهر اگر چه دبدن ټولو حصو
 ته رسی خو دمخارق اصلیه یعنی دمتفد اصلی په لاره نه رسی . په دې وجه مفسد صوم نه دی . والله
 سبحانه وتعالی اعلم . (ج / ، ص / ۱۵۷) مرتب عفی عنه -

(۱) شرح باب از مرتب -

(۲) کما فی معارف السنن (ج / ۶ ، ص / ۱۹۱)

وفی شرح ابی الطیب لایصوم الا باذنهم لئلا یتخرجوا یصوم بسبب تقید الوقت واحسان الطعام للصائم بخلاف
 ماذا کان مفطرا فیاکل معهم کما یاکلون فیندفع عنهم الحرج ولانه من اداب الضف ان یطیع المضيف فاذا خالف
 فقد ترک الادب شرح اربعته (ج / ۲ ، ص / ۱۳۵) مرتب عفی عنه -

(۳) وهو اللغة الاقامة على الشيء ولزومه وحس النفس عليه ومنه قوله تعالى ﴿ اِذْ قَالَ لَٰبِیْهُ وَقَوَّیْمُ مَا هٰذِهِ
 اَلْاَمَانِیْلُ اَلَّتِیْ اَنْتُمْ لَهَا عٰنِکُفُوْنَ ﴾ وقول تعالى ﴿ یَعِکُفُوْنَ عَلٰی اَصْنَامِهِمْ ﴾ وفی الشریعة هو الاقامة فی
 المسجد فیہ مع الصوم والنية تبین الحقائق (ج / ۱ ، ص / ۳۴۷) باب الاعتکاف .

د نفلی اعتکاف دکم نه کم موده دامام اوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ په نزد یو ورځ ده . د امام مالک رحمۃ الله علیه هم
 یو روایت دادې ، دامام ابویوسف رحمۃ اللہ علیہ په نزد د ورځې اکثره حصه اودامام محمد رحمۃ اللہ علیہ اود امام شافعی

رحمة الله عليه په نزد يو ساعت دي . دامام احمد رحمته الله يو روايت همدغه دي عمدة القاري (ج/ ۱۱ ص/ ۱۴۰) كتاب الاعتكاف .

او علامه كاساني ليكي ((واما الاعتكاف التطوع فقد روى الحسن عن أبي حنيفة رحمته الله لا يصح بدو الصوم من مشائخنا من اعتمد على هذه الرواية وأما على ظاهر الرواية فلأن في الاعتكاف عن اصحابنا روايتين في رواية مقدم بيوم في رواية غير مقدار اصلا وهو رواية الاصل بدائع الصنائع (ج/ ۲ ، ص/ ۱۰۹) كتاب الاعتكاف فصل واما شرائط صحته

اوراجح هم داده چه داعتكاف دپاره دوخت هيڅ مقدار نه دي بلكه چه څومره وخت هم په جماعت كښي داعتكاف په نيت ايسار شي نواعتكاف به او شي . البته په رمضان كښي چه كوم اعتكاف مسنون كيږي نو دهغي دپاره لس ورځي مقرر دي . دي نه لږو كښي سنت نه ادا كيږي كما يظهر من التبيين (ج/ ۱ ، ص/ ۴۴۸) باب الاعتكاف وغيره .
اعتكاف په درې قسمه دي :

① اعتكاف صون * دا هغه اعتكاف دي چه كوم صرف په رمضان كښي په آخرى عشره كښي دپوښتمني شپي نه تر آخر د مياشتي دكتو پورې كيږي . حضور نبي كريم صلى الله عليه وسلم به هر كال په دي ورځو كښي اعتكاف كولو . په دي وجه دي ته اعتكاف مسنون وائي . چه داسنت موكد على الفاني دي . يعنى يو كلي يا په يو محله كښي كه يو كس هم دا او كيږي نو دتولو اهل محله دطرف نه به سنت ادا شي . څوكه پورا محله كښي يو كس هم اعتكاف اونكړو نو ټول محلي والا به د اهل ترك سنت گناهگار وي . احكام اعتكاف (ج/ ۱ ، ص/ ۳۰ ، ۳۱) بحواله الشامي .
علامه چلبى ليكي چه :

((قوله لان النبي صلى الله عليه وسلم واظب عليه في العشر الأخير من رمضان اى حتى توفاه الله ثم اعتكف ازواجه بعده . لهذه المواظبة المقرونة بعدم الترك مرة لما اقترنت بعدم الانكار على من لم يفعله من الصحابة كانت دليل السنن ولا كانت تكون دليل الوجوب ، حاشيه چلبى التبيين (ج/ ۱ ، ص/ ۳۵۷) باب الاعتكاف .
واضح دي وي چه د حضور نبي كريم صلى الله عليه وسلم دوه ځل په رمضان كښي معتكف پاتې شي چه د هغي تفصيل به انشاء الله په باب ماجاء فى الاعتكاف اذ خرج منه كښي راشي .
② نفل اعتكاف * دا هغه اعتكاف دي چه هر كله كيدي شي .

③ واجب اعتكاف * دا هغه اعتكاف دي چه په نذر يا منبتي سره واجب شوي وي . اودا دي واضح وي چه زړه كښي دپوښت اداده كولو سره نذر نه كيږي . بلكه دنذر الفاظ په ژبه اداكول ضروري دي او صرف د زړه اراده كافى نه ده . دا شان ژبې سره هم د ارادې اظهار ضرور نه دي . بلكه دا ضروري دي چه داسې يو جمله استعمال كړي چه دهغي مفهوم داوي چه ما په خپل ځان اعتكاف لازم كړو . يا ديو مسنون اعتكاف ماتولو سره ددي قضاء واجب شوي وي .
د اعتكاف مذكوره درې واړه قسمونو دتفصيل دپاره اوگورنى تبیین الحقائق (ج/ ۱ ، ص/ ۴۴۸) باب الاعتكاف او معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۹۱ ، ۱۹۲) لاستاذنا المحترم دام اقباله .

د اعتكاف دپاره ضروري دي چه انسان مسلمان وي او عاقل وي . په دي وجه په كافر اعتكاف نشته دي . اود ليونى اعتكاف صحيح نه دي . البته نابالغه ماشوم چه څنگه مونځ او روژه نيولي شي نو داسې اعتكاف هم كولې شي . ښځه هم په خپل كښي دي د عبات يو مخصوص ځاني مقرر كړي او هغه ځاني كښي دي اعتكاف ته كيښي . البته دي دپاره د خاوند نه اجازت اخيستل ضروري دي

((عن عائشة رضي الله عنها أن النبي ﷺ كان يعتكف العشر الاخر من رمضان حتى قبضه الله))
 ((عن عائشة رضي الله عنها قالت كان رسول الله ﷺ اذا اراد أن يعتكف صلى الفجر ثم دخل في معكفه))
 ددي دويم حديث نه استدلال كوي امام اوزاعي رحمه الله دا فرماني چه داعتكاف ابتداء
 ديويشتم تاريخ د فجر نه كيزي . اودامام زفر رحمه الله قول هم دادي چه او دامام احمد رحمه الله او
 دليث رحمه الله هم يو روايت ددي مطاق دي اويه شوافعو كنيي ابن المنذر رحمه الله هم دا اختيار (۱)
 كړي دي .

خو د انمه ثلاثه او جمهورو مسلك دادي چه داعتكاف ابتداء د يوويشتمې شپې نه كيزي . په
 دي وجه معتكف لره دغروب شمس نه مخكيني په مسجد كنيي داخليدل پكار دي . دامام
 احمد يو روايت (۲) دادي .

دجمهورو استدلال ددي باب د حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها د رومي حديث مبارك نه دي .
 ((عن عائشة رضي الله عنها أن النبي ﷺ كان (۳) يعتكف العشر الاخر من رمضان حتى قبضه الله)) . او
 عشره اخيره هله پوره كيزي چه كله يوويشتمه شپه هم په اعتكاف كنيي داخله كړي شي .
 گني په ديرشمه شپه مياشت بنكاره كيدلو په صورت كنيي به صرف نهه شپې په يوكم
 ديرشمه شپه مياشت بنكاره كيدو په صورت كنيي به صرف اته شپې پاتي شي

تركومي چه حديث دباب ((اذا اراد أن يعتكف صلى الفجر ثم دخل في معكفه)) تعلق دي نو
 ددي توجيه داده چه حضور نبي كريم صلى الله عليه وسلم په مسجد كنيي خوبه د
 يوويشتمې شپې ته مخكيني كيدلو . خودا آرام كولو په ثاني ټوله شپه به نې په مونځ كنيي

داشان دا هم لازم دي چه دادي د حيض او نفاس نه پاكه وي . واجب او مستون اعتكاف دپاره دا هم
 ضروري دي چه انسان په روژه دار وي . البته نفلي اعتكاف دپاره روژه شرط نه ده . اوگورني بدائع
 الصنائع (ج/ ۲ ، ص/ ۱۰۸ ، ۱۰۹) كتاب الاعتكاف فصل واما شرائط صحنه او احكام اعتكاف (ج/ ۱ ،
 ص/ ۳۹) مرتب عفي عنه) -

(۱) ددي مسلك يو بل دليل علامه بن قدامه حنبلي رحمه الله دايان كړي دي چه ((لا ن الله تالي)) من شهد
 منكم الشهر فليصمه)) ولا يلزم الصوم الا من قبل طلوع الفجر لان الصوم شرط في الاعتكاف فلم يجز ابتداءه
 قبل شرطه المعنى (ج/ ۳ ، ص/ ۲۱۱) مسأله ومن نذر أن يعتكف شهر بعينه دخل المسجد قبل غروب الشمس

خودا ظاهره ده چه دا دليل صحيح نه دي . ځكه چه داعتكاف دپاره روژه په خپل محل كنيي شرط ده
 او دروژي محل نهار دي نه دليل . په دې وجه چه ځنگه په راتلو نكو شپو كنيي عدم صوم داعتكاف
 منافي نه دي داسي په شپه كنيي هم نه دي . داشان چه ځنگه د نورو ورځو اعتكاف ددي د لبالو نه
 بغير معتبر نهدي داسي ديويشتم تاريخ اعتكاف هم ددي د شپې نه بغير ندي معتبر كول پكار .
 ددي باب رومي حديث كان يعتكف العشر الاخر باندې عمل هم ديويشتمې شپې داعتكاف نه بغير
 نه شي كيدي . كما سيأتي تفصيله في المتن .

(۲) تردې ټول تفصيل د المعنى لابن قدامه (ج/ ۳ ، ص/ ۲۱۰) اود معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۹۴) نه
 ماخوډ دي مرتب عفي عنه) -

(۳) والعشر بغير الهاء عدد المونث قال الله وليال عشر و اول الليالي العشر ليلة احد وعشرين قاله الموافق في المعنى
 كذا في معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۹۴) مرتب عفي عنه) -

تیروله په (۱) ولاړه په دې وجه معتکف به شي تشریف دیو ویشتم تاریخ دفجر نه پس (۱) کیدلو.

دویمه توجیه شي داده چه حدیث کښي دفجر نه مراد دشمل تاریخ فجر دي او مطلب دادې چه دوی به د معتکف دا نظام په سلسله کښي مسجد ته (۲) تلل
والله سبحانه وتعالى اعلم.

باب ماجاء فی ليلة القدر

((عن عائشة قالت : قال رسول الله ﷺ : يجاوز في العشر الاواخر من رمضان ويقول تحروا ليلة القدر في العشر الاواخر من رمضان)) دليلاً القدر وجه تسميه يا خو داده چه تقدر فيها الارزاق والاجال يا ددي مطلب دادې چه دليلاً ذات قدر (۳) عظيم دي.

واضح دي وي چه شب قدر دامت محمدیه د خصوصياتو نه ده. ابن کثير رحمه الله په خپل (۴) تفسير کښي نقل کړي دي چه حضور نبي کریم صلی الله عليه وسلم د صحابه کرام (۵) مخکښي د بني اسرائيلو د بعضو سړو تذکره او کړه چه هغوی ته اوږد عمر و نه ورکړي شوی وو.

(۱) بالخصوص خکه چه دا طاق شپه وي . مرتب عفی عنه .

(۲) ددي توجیه دپاره اوگورنی معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۹۵ مرتب عفی عنه) .

(۳) دا توجیه هم قرین قیاس ده . خکه چه په روایت کښي دیو ویشتم یا دشلم تاریخ هیڅ تصریح نشته دي . خو په کتابونو کښي او شروح حدیث کښي دا توجیه دخپل ناقص تلاش سره احقر ته ملاؤ نشوه يو خانې کښي هم مرتب عفی عنه .

(۴) حضرت مفتی صاحب رحمه الله سړو د سورة القدر د تفسیر لاندې لیکلي چه : د قدر معنی د شرف او د عزت ده او هم د عظمت . خو زهري رحمه الله وغيره حضراتو دا معنی اخیستی ده چه دي شپي ته دليلاً القدر وئيلو وجه داده چه دکوم سړي ددي شپي عظمت دي او هم شرف ، او ابوبکر وراق رحمه الله فرماني چه دي شپي ته ليلة القدر په دي وجه واني چه دکوم سړي ددي شپي نه مخکښي دخپلي بي عملی دوجي نه دده هیڅ قدر اوقیمت نه وو . په دي شپه کښي د توبې او د استغفار اود عبادت ت په ذریعه دي صاحب قدر و شرف جوړېږي .

دقد دویمه معنی د تقدیر او د حکم ده ، ددي معنی په اعتبار سره د لیلۃ القدر وئيلو وجه داده چه دي شپه کښي ټول مخلوقات چه څه په تقدیر ازلي کښي لیکلي وي ددي چه کومه حصه په دي کال کښي درمضان نه راتلونکي رمضان به پورې راتلونکي ده هغه هغې فریښتي ته حواله کیږي چه کومه دکائناتو د تدبیرونو او تنفیذ د امورو دپاره یامور وي . دي د اناسان د مرگ او دروزی او دبارن وغیره مقدارونه مقرر و فرېښتو ته اولیکلي شی . تر دي چه کوم کس په دي کال کښي به حج نصب گځي ، هغه هم اولیکلي شی . معارف القرآن (ج/ ۸ ، ص/ ۷۹۱) داشان اوگورنی فتح الباری (ج/ ۴ ، ص/ ۲۲۱) باب فضل ليلة القدر او عمدة القاری (ج/ ۱۱ ، ص/ ۱۲۸ و ۱۲۹) مرتب عفی عنه .

(۵) (ج/ ۴ ، ص/ ۲۳۲) لاندې د سورة القدر تفسیر کښي (طبع دار احیاء الکتاب العربیه عیسی البابي الحلبي مرتب عفی عنه) .

اودوی ددی نه فاندنه پورته کړه . اوبښه عبادت نې اوکړو نو په دې صورت کښې قدر نازل شو او زيرې ورکړې شو چه ﴿ ليلة القدر خير من الف شهر ﴾ (۱) .
دليله القدر په تعين کښې سخت اختلاف دې تر دې چه دې کښې پنخوسو ته نزدي اقول شميرلې شوی دې . دې کښې يو قول داهم (۲) دې چه دا په ټول کال کښې اوړی راوړی ، دا

(۱) سورة القدر ايت نمبر ۳ پاره نمبر ۳۰ ، لکه ابن ابی حاتم دمجاهد نه نقل کړی دې چه دا مرسل روايت دې چه حضور نبی کریم صلی الله عليه وسلم د بنی اسرائیلو ديو مجاهد حال ذکر کړو . چه کوم تر زرو میاشتو پورې مسلسل په جهاد کښې مشغول وو . اوکله چه نې هم اسلحه نه وه ا یښی ، مسلمانانو چه دا ودوریدل نو تعجب نې اوکړو . نو په دې سورة القدر نازل شو . چه په هغې کښې ددې امت دپاره صرف د یوې شپې دعبادت ددغه مجاهد دټول عمر عبادت یعنی د زرو میاشتو دعبادت نه بهتر اوگرځولو .

او ابن جریر نه په یو بل روايت کښې د مجاهد سره یو بل واقعه کښې نقل دی چه د بنی اسرائیلو دیوعابد دا حال وو دې به ټوله شپه په عبادت کښې مشغول وو او چه کله به سحر شو نو جهاد ته به اووتلول . اویا په ټوله ورځ په جهاد کښې مشغول وو . ده داشان زر میاشتې په عبادت کښې تیرې کړې ، الله ﷻ سورة قدر نازل کړو . ددې امت فضیلت نې په ټولوثابت کړو ، دې نه هم معلومیږی چه شپ قدر دامت محمدیه ﷺ دخصوصاتو نه ده . (مظهری)

ابن کثیر رحمه الله هم دا قول (چه شب قدر د امت محمدیه ﷺ دخصوصاتو نه دې) امام مالک رحمه الله علیه نقل کړې دې او بعضو ائمه شوافعو دا د جمهورو قول لیکلې دې . خطابې په دې باندې داجماع دعوی کړې ده . خو بعضو محدثینو دې کښې اختلاف پیدا کړې دې . (ماخوذ از ابن کثیر) اوگورنی معارف القارن (ج/ ۸ ، ص/ ۷۹۱) سورة القدر مرتب غنی عنه -

(۲) ① اما رفعت اصلا ورأسا قاله الشيعة وكذا حكى المتولي في التتمة عن الروافض وكذا حكى الفاكهاني في شرح العمدة عن الحنفية علامه يعني فرمائی چه قلت هذا النقل عن الحنفية غير صحيح عمدة القاری (ج/ ۱۱ ، ص/ ۱۳۲) باب التماس ليلة القدر في السبع الاواخر:

② خاصة بسنة واحدة وقعت في زمن رسول الله ﷺ

③ خاصة بهذه الامة ولم تكن في الامم قبلهم

④ ممكنة جميع السنة (سيأتي تفصيله في المثلث)

⑤ ليلة معينة منه (أي من رمضان) مبهمه.

⑥ مختصر بـرمضان ممكنة في جميع لياليه.

⑦ اول من رمضان.

⑧ ليلة النصف من رمضان .

⑨ ليلة النصف من شعبان .

⑩ ليلة سبعة عشر من رمضان.

⑪ مبهمه في العشر الاوسط.

⑫ ليلة ثمانية عشر .

- ١٣) ليلة تسعة عشر .
 ١٤) اول ليلة من العشر الاخير .
 ١٥) ان كان الشهر تاما فهي ليلة العشرين وان كان ناقصا فهي ليلة احدى وعشرين .
 ١٦) ليلة ست وعشرين .
 ١٧) ليلة ثمان وعشرين .
 ١٨) ليلة تسع وعشرين .
 ١٩) ليلة ثلاثين .
 ٢٠) في اوتار العشر الاخير .
 ٢١) مثل القول الذى قبله بزيادة الليلة الاخرة .
 ٢٢) تنتقل في العشر الاخرة .
 ٢٣) هي في العشر الاخير ارجاء ليلة احدى وعشرين .
 ٢٤) هي في العشر الاخير ارجاء ليلة ثلثة وعشرين .
 ٢٥) هي في عشر الاخير ارجاء ليلة سبع وعشرين .
 ٢٦) تنتقل في سبع الاواخر ، حافظ فرماى ((وقد تقدم بيان المراد منه في حديث ابن عمر (اى تحت قول لسبع عشر) هل المراد ليلالى السبع من اخر الشهر او اخر سبعة تعد من الشهر ويخرج من ذلك القول .
 ٢٧) الثانى والثلاثون .
 ٢٨) تنتقل في النصف الاخير .
 ٢٩) انها ليلة ست عشرة او سبعة عشرة .
 ٣٠) ليلة سبع عشرة او تسع عشرة او احد وعشرين .
 ٣١) اول ليلة من رمضان او اخر ليلة .
 ٣٢) اول ليلة اوسابع عشرة او تسع عشرة او احدى وعشرين او اخر ليلة .
 ٣٣) ليلة ليلة ثلاث وعشرين او سبع وعشرين .
 ٣٤) ليلة احدى وعشرين او ثلاث وعشرين او خمس وعشرين .
 ٣٥) مختصرة في السبع الاواخر من رمضان .
 ٣٦) ليلة اثنين وعشرين او ثلاث وعشرين .
 ٣٧) انها في اشفاق العشر الاوسط والعشر الاخير .
 ٣٨) ليلة ثلاثة من العشر الاخير والخامسة منه .
 ٣٩) انها في سبع او ثمان من اول النصف الثانى .
 ٤٠) الصحيح انها لا تعلم .
 ٤١) ليلة ابع وعشرين او سبع وعشرين .

بیادلتهم د جمهورو مسلك د شب قدر عشر اخر یا ددی په طاق شیو کښي وی باندی یو اشکال داپیدا کیږی چه دقران کریم نه دا ثابتیږی چه دلیلة القدر . لیلة نزول القرآن اولیة البدر هم په یو تاریخ باندی شوی وو . خکه چه یو طرف ته ارشاد دی چه (۱) «انما انزلنا علی لیلة القدر» او بل طرفته ارشاد دی چه (۲) «وما انزلنا علی عبدنا یوم الفرقان یوم النقی المجمع» ددی نه معلوم شو چه نزول قران په کومه شپه شوی وو . نوهغه شب قدر هم وو او په همدی تاریخ غزوه بدر هم راپیښ شوی وو . دلته اصحاب سیر دا بیانونی چه غزوه بدر په اولسم درمضان (۳) شوی وه . په دی وجه دا شان صحیح کیدل شی چه شب قدر دی صرف په عشر اخر کښي یا ددی په طاقو شیو کښي وی دائره .

ددی اشکال څه صریح جواب داحقر د نظر نه نه دی تیر شوی البتہ دحضرت شاه صاحب کلام نه ددی جواب (۴) معلومیږی ، هغوی فرمائی چه حقیقت کښي لیلة القدر دوه دی یو هغه چه هغی کښي داجال او ارزاقو کار فرښتو ته سپارلې کیږی . داشپه په پوره کمال کښي دایر وی ، په په دی وجه ددی په رمضان کښي کیدل ضروری نه دی . اگر چه غالب خیال دی باره کښي هم په رمضان کښي دکیدو دی او قران پاک هم پوره په پوره په دی شپه آسمان د دنیا ته نازل شو ، په اتفاق سره دغه وخت داشپه هم په رمضان کښي وه . دویمه شپه دلیلة القدر هغه ده چه کوم د رمضان په عشر اخر کښي دائر وی .

اوس د مذکوره اشکال دا جواب شو چه نزول قران او غزوه البدر په رومبی قسم دلیلة القدر کښي شوی دی . چه کوم په دغه وخت کښي یعنی کال درمضان په اولسم تاریخ شویده . په دی وجه د دواړو روایتونو په مفهوم کښي هیڅ منافات نشته دی . خودلیلة القدر په کیدو باندی دقران پاک او دستت نه هیڅ دلیل نه ملاویږی . اگر چه دبعضو صوفیا ، کرامو دمکاشفاتو نه ددی تائید کیږی لکه دشیخ محی الدین رحمته الله علیه مکاشفه مخکښي ذکرشوه . خو ظاهر ده چه دامکاشفات شرعا حجت نه دی ، په دی وجه صرف د دی په بناء لیلة القدر دوه منل مشکل دی البتہ دتعارض دادلله په موقع باندی عموماً تطبیق دپاره دروایتونو تعدد واقع محمول کیدیشی دشان دلته هم داخبره کیدی شی .

دا ټول بحث هله دی چه داصحاب السیر دا روایت قبول کړی شی چه غزوه بدر په اولسم تاریخ شوی دی گنی دی روایتونو کښي هم دا سهواً مکان (۵) «II چه ارشاد دی چه فیها یفرق کل امر حکیم سورة الدخان ایت نمبر ۴ پاره نمبر ۲۵ مرتب عفی عنه» - شته دی .

(۱) سورة القدر ایت غیر حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم پاره نبر ۳۰ مرتب عفی عنه -
(۲) سورة الانفال ایت غیر ۴۱ پاره غیر ۱۰ ، دی ایت کښي د یوم الفرقان د فیصلې ورځ نه مراد یوم بدر دی او گورنی تفسیر عثمانی مرتب عفی عنه -

(۳) كما فی الکامل لابن الاثیر فی السنة الثانیة کانت وقعة بدر الکبری فی شهر رمضان فی السابع عشر قبل

(۴) حجة الله البالغة (ج/ ۲ ، ص/ ۵۵) امور متعلق بالصوم مرتب عفی عنه -

(۵) لکه چه ددی غزوه سره متعلق نفس اختلاف خود مخکښي نه نشته دی لکه په په بعضو روایتونو کښي دیارلسم تاریخ او په بعضو کښي شپارسم تاریخ او په بعضو کښي اولسم تاریخ او په بعضو کښي نورلسم تاریخ ذکر دی . او گورنی الدالمنثور فی التفسیر بالمأثور (ج/ ۳ ، ص/ ۱۸۸) تحت تفسیر

بیایا که دوماً انزلنا علی عبدنا یوم الفرقان نه خه مخصوص ایت مراد واخستی شی نو دا اشکال نه (۱) پیدا کیږي ، انتهى التقرير .

((روى عن أبي ابن كعب انه كان يحلف انها ليلة سبع وعشرين ويقول أخبرنا رسول الله ﷺ بعلامتها لمعدتنا وحفظنا)) دا علامات هم دي باب کښي د حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه په راتلونکي روايت کښي بيان شوی دی . ((عن زر قال قلت لأبي بن كعب إني علمت أبا المنذر أنها ليلة سبع وعشرين قال بلى أخبرنا رسول الله ﷺ أنها ليلة صبيحتها تطلع الشمس ليس لها شعاء فعددتا و (۲) حفظنا)) والله سبحانه وتعالى (۳) اعلم . (از مرتب).

باب ما جاء وعلى الذين يطيقونه

((عن سلمة بن الأكوع قال : لما نزلت وعلى الذين يطيقونه فدية طعام مسكين كان من (۴) وعلى الذين (۱) يطيقونه فدية طعام (۲) مسكين)) په شروع کښي دا اختیار وړکړي شوې وو چه کوم خلق دروژي په خاني فديه وړکول غواړي نو وړکولي شي .

ایت ((كنتم واعلموا انما غنمتم)) سورة الانفال ، او دالکامل لابن لاثير رحمه الله (ج/ ۲ ، ص/ ۱۱۶) اگر چه خه داسي روايت نظر نه نه دي تير شوې چه دهغي نه پته لگي چه غزوه بدر عشره اخيره د رمضان کښي شوې وو . مرتب عفی عنه -

(۱) لکه چه علامه الوسی رحمه الله فرماني چه ((والمراد بها انزل عليه الصلوة والسلام من الايات والملائكة والنصر الخ . روح المعاني (ج/ ۶ ، ص/ ۵۶) الجزء العاشر سورة الانفال رقم/ ۴۱ ، بلکه حکیم الامت حضرت اشرف علی تهانوی رحمه الله سره خود وما انزلنا مصداق صرف دغه امداد غیبي گرځولي دي . چه کوم په واسطه د فرېستو شوې دي . اوگورنی بیا ن القرآن (ج/ ۴ ، ص/ ۷۸) مرتب عفی عنه -

(۲) دعلامات دلیله القدر د تفصیل دپاره اوگورنی فتح الباری (ج/ ۴ ، ص/ ۲۲۴) باب نحوی ليله القدر الخ . او عمدة القاری (ج/ ۱۱ ، ص/ ۱۳۴) مرتب عفی عنه -

(۳) دلیله القدر سره دمتعلق تفصیلی بحث دپاره اوگورنی :

① عمدة القاری (ج/ ۱۱ ، ص/ ۱۳۸)

② معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۱۹۵ تا ۲۰۲)

③ معارف القرآن (ج/ ۸ ، ص/ ۷۹۰ تا ۷۹۴)

④ فتح الباری (ج/ ۴ ، ص/ ۲۲۰) باب فضل دلیله القدر تا ص/ ۲۳۳ ، باب العمل فی العشر الاواخر .

⑤ تبلیغی نصاب فضائل رمضان دویم فصل دشب قدر بیان کښي مرتب عفی عنه -

(۱) خبر من مخدوف والجمله واقع موقع الخبر واسم كان ضمير الشأن ای كان من اراد منا ان يفطر ويفتدي فعل ذلك ويمكن أن يقال : مخدوف خبر كان ومن اراد اسمها . شرح ابی الطیب ، اوگورنی شرح اربعه ترمذی (ج/ ۲ ، ص/ ۱۴۴) مرتب عفی عنه - اراد منا ان يفطر ويفتدي حتى نزلت الآية التي بعد فسخها ((حضرت سلمه بن الأكوع رحمه الله حدیث دباب نه معلوم کیږي چه د قرآن پاک ایت ﴿ (۱) سورة البقر ایت غیر ۱۸۴ پاره غیر ۲ مرتب عفی عنه -

دې نه پس دا حکم په راتلونکي آيت قمَن ﴿ شَهْرٌ مِنْكُمْ الشَّهْرِ فَلْيَصُمْهُ ﴾ سره منسوخ شو او پس روژه ساتل فرض دی.

خو حضرت شاه صاحب په (۳) عرف الشذی کښې دا خیال ظاهر کړې دې چه د روژه اود فدی په مینځ کښې دا اختیار په اصل کښې د صیام رمضان په سلسله کښې نه وو بلکه شروع کښې دعا شورا، اود ایام بیض روژې هم فرض شوې وی اود (۱) کتب علیکم الصیام والا ایت کښې هم دغه روژې مراد وی او ددې روژو بډاره کښې د وَعَلَى ﴿ الشَّهْرِ ﴾

﴿ يُطِيقُونَهُ الْخ ، وَلَا ایت مبارک نازل شو. اود روژو اود فدی په مینځ کښې اختیار درکړې شوې دې. روستود شهر ﴿ رَمَضَانَ الَّذِي اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ

اَلْهُدَى وَالْفُرْقَانِ ﴾ الخ والا ایت سره دا ټول احکام منسوخ شو. او ددې په ځاني درمضان روژې فرض کړې شوې دی.

حضرت شاه صاحب دپاره په (۵) ابوداود کښې د حضرت معاذ رضی الله عنه حديث نه استدلال کوي چه دهغې الفاظ دادی ((فان رسول الله ﷺ كان يصوم ثلاثة ايام من كل شهر ويصوم عاشوراء فانزل الله كتب عليكم الصيام الخ)) خو حضرت مولانا بنوری رحمه الله ددې په معارف السنن (۱) کښې تردید کړې دې او خودلی نې دې چه په حقیقت کښې د حضرت سلمه بن الأكوع اود حضرت دا حدیثو په مینځ کښې هېڅ فرق نشته دې. ځکه چه د حضرت معاذ رضی الله عنه روایت په تفسیر ابن جریر کښې داسې مروی دی چه ((ان رسول الله ﷺ قدم المدينة فعصم عاشوراء

(۱) دې لفظ کښې څو قراتونه دی ددې تفصیل دپاره اوگورنی روح المعانی (ج/ ۲ ، ص/ ۵۸) چه غیر ۲ مرتب عقی عنه -

(۲) حضرت مفتی صاحب رحمه الله لیکي چه : ددې ایت بې تکلف معنی داده چه کوم خلق د مریض یا دمسافر په شان په روژو نیولو مجبور نه دي بلکه دروژې طاقت خو لري خو د څه وجې نه زړه نې نه غواړي. نو دوی دپاره هم دا جواز شته دې چه د روژې په ځاني دروژې فدی وکړي صدقه اداکړي دې سره نې دومره اوفرمائیل چه ((وان تصوموا خير لكم)) یعنی ستاسو دپاره بهتر داده چه روژه اونیسې دا حکم په شروع کښې د اسلام وو چه کله خلق د روژې عادت کول مقصود وو. دې نه پس چه کوم ایت راتلونکی دی یعنی ((فمن شهد منكم الشهر فليصمه)) دې نه دا حکم دعاصو خلقو په حق کښې منسوخ شو صرف دداسې خلقو په حق کښې اوس هم په اجماع امت سره باقی دې چه ډیر بوداگان وی (جصاص دې (جصاص مهظری)

اوگورنی معارف القرآن (ج/ ۱ ، ص/ ۴۵) سورة البقر ایت غیر ۱۸۴ (مرتب عقی عنه) -

(۳) اوگورنی معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۲۰۶ و ۲۰۷) مرتب عقی عنه -

(۴) سورة البقر ایت نمبر ۱۸۳ پاره نمبر ۲ مرتب عقی عنه

(۵) سنن ابی داود (ج/ ۱ ، ص/ ۷۵) کتاب الصلوة باب کیف الاذان مرتب عقی عنه -

(۶) (ج/ ۶ ، ص/ ۲۰۷ تا ۲۰۹) مرتب عقی عنه -

و ثلاثة ايام من كل شهر ثم ان الله فر شهر رمضان فانزل الله تعالى ذكره ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢٥﴾﴾ حتى يبلغ ﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾ فكان من شاء صام ومن شاء أفطر وأطعم مسكينا ثم الى الله عز وجل أوجب الصيام على الصحيح المقيم وثبت الاطعام على الكسر الذي لا يستطيع الصوم فانزل الله عز وجل فَمَنْ ﴿شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ (١) الى اخر الآية. ددي نه بعينه هم هغه صورت حال مخي نه راخي چه کوم دحضرت سلمه بن الاكوع دروايت حاصل دي.

په هر صورت مذکوره ايت درمضان د روژي باره کښي دي. شروع کښي دا حکم لره عام وو روستو ددي عموم منسوخ شو اوس دا صرف د بودگانو په حق کښي پاتي دي چه کوم د روژو (٢) طاقت نه لري. والله سبحانه وتعالى اعلم.

باب ما جاء فيمن أكل ثم خرج يريد سفرا

((عن محمد بن كعب أنه قال : أتيت أنس بن مالك في رمضان وهو يريد سفرا وقد رحلت راحلته وليس ليا ب السفر فدعا بطعام فأكل فقلت له سنة ؟ فقال سنة ثم ركب)) دحديث نه امام احمد عليه السلام او امام اسحاق عليه السلام استدلال کوي او دا وائي چه په کومه ورځ دي سفر اراده وي په دغه ورځ په کور کښي هم افطار جائز دي.

داخافو او دجمهورو په نزد دا جائز دي چه يو سري دسفر اراده اوکړي اود خروج من البلد نه وړاندې روژه پريږدي. بيا که صباصادق دسفر په اراده کوونکي باندې ده په کور کښي راوخيزي نو په ده روژه نيول واجب دي. اود خروج من البلد نه روستو بغير د عذر نه روژه ساتول دده دپاره جائز نه دي. بلکه اتمام واجب دي البته که خروج من البلد نه سمدستي

(١) معارف السنن (ج/ ٦ ، ص/ ٢٠٨) مرتب عفي عنه -

(٢) ديو جماعت په نزد ايت مذکوره منسوخ نه دي. بلکه محکم دي اودشيخ فاني په حق کښي دا حضرات حرف لا مقدر مني او يطيقونه د لا يطيقونه په معنی گرځوي. لکه څنگه چه د بين الله لکن ان تضلوا (سورة النساء ايت نمبر ١٧٦ پاره نمبر ٦) کښي هم لا مقدر دي يعنی بين الله لکم ان لا تضلوا خو حضرت شاه صاحب عليه السلام فرماني چه دمحققينو دا قول صحيح نه دي چه دلته لا مقدر دي ځکه چه دتقدير لا دپاره چه کوم ضوابط دي نوهغه دي کښي نه موندې کيږي اوگورني معارف السنن

(ج/ ٦ ، ص/ ٢٠٦، ٢٠٥)

واضح دي وي چه دحضرت خفص په قرات کښي دوعلي الذين يطيقونه نه په ځاني د وعلي الذين لا يطيقونه نه مروی دي اوگورني روح المعاني (ج/ ٢ ، ص/ ٥٩) دي صورت کښي به دا ايت محکم اومثلي شي اود منسوخ کولو به بالکل هيڅ ضرورت نه پاتي نشي. چه کوم حضرات وعلي الذين يطيقونه محکم مني دوي کښي بعض دباب افعال همزه دسلب د ماخذ دپاره وائي. او علي الذين يطيقونه نه لره د وعلي الذين يطيقونه په معنی کښي گرځوي. والله اعلم اوگورني روح المعاني مرتب عفي عنه -

روستو روژه شروع کری نو دروژی دنه نیولو ورته اجازت شته دی. اگر چه دی صورت کنی
هم افضل روژه نیول (۱) دی.
دجمهورو دلیل دادی چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دفتح مکه دیاره رمضان
کنی روان شو نو حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم افطار اونکرو بلکه روژه نی او نیول
او حال دادی چه په روستو ایام کنی حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم افطار (۲) اوکرو.
ترکومی چه د حدیث دباب تعلق دی نوهغه دی یاره کنی صریح نه دی چه د حضرت
ﷺ په خپل وطن کنی خوراک کری وو. بلکه کیدیشی چه دا دلاری دیو منزل څه واقع
دی. والله (۱) اعلم (از مرتب عفی عنه)

(۱) لکه چه ددی تفصیل د باب ماجاء فی کراهیه الصوم فی السفر لاتدی تیر شوی دی. مرتب عفی عنه.

(۲) لکه دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دی چه ((ان رسول الله ﷺ خرج عام الفتح فی رمضان له
حتى بلغ الکدید ثم الفطر)) صحیح مسلم (ج/ ۱، ص/ ۳۵۵) باب جواز الصوم والفطر فی شهر رمضان
للمسافر، سنن ترمذی (ج/ ۱۰، ص/ ۱۱۸) باب ما جاء فی کراهیه الصوم فی السفر.

علامه نووی رحمه الله لیکی چه ((وقد غلط العلماء فی فهم هذا الحديث ففهم ان الکدید وکراخ الغیم لیه
من المدينة وان قوله فصام حتى بلغ الکدیدی وکراخ الغیم فی اليوم الذي خرج لیه من المدينة فزعم انه خرج
من المدينة صائما فلما له ان یفطر فی یومه. ومذهب الشافعی والجمهور انه لا یجوز الفطر فی ذلک اليوم وانه
یجوز لمن طلع علیه الفجر فی السفر واستدلال هذا القائل بهذا الحديث من المعجالب الغریبة لان الکدید وکراخ
الغیم علی سبع مراحل او اکثر من المدينة والله اعلم، اوگورنی شرح نووی علی صحیح مسلم (ج/ ۱، ص/ ۳۵۵) مرتب عفی عنه -

(۳) حضرت گنگوهی رحمه الله ددی جواب دا ورکړی دی قرمانی چه :

((والجواب للجمهور ان المراد فی الحديث بقوله: وهو يريد سفرا ليس الأخذ فی السفر ابتداء بل المراد انه كان
مسافرا من قبل وكان قد نزل ههنا وبات ليلة او ليلتين ثم اراد ان یسافر من هذا المول الذي نزل فيه وبذلك
یصح قوله: فقلت له: سنة: ثم ركب. ووجه ذلک ان النبی ﷺ لم یسافر فی رمضان الا فی سفر فتح مکه
وغزوة بدر (خو شیخ احمد علی سهارنبوری رحمه الله) په بخاری شریف کنی دحضرت ابو الدرداء رضی الله عنه
دروایت ((قال خرجنا مع النبی ﷺ فی بعض اسفاره زاد مسلم فی یوم خارجتی یضع الرجل یده علی رأسه من
شدة الحر وما فینا صائم الا ما كان من انبی ﷺ وابن رواحة)) لاتدی په حاشیه کنی د توشیح په
حواله لیکی چه ((قوله فی بعض اسفاره زاد مسلم فی شهر رمضان، وهذه فی غیر سفر الفتح لان عبدالله بن
اوگورنی بخاری (ج/ ۱، ص/ ۲۶۱) باب بلا ترجمه بعد باب اذا صام ایاما من رمضان ثم سافر مرتب))
الافطار فی بدر فی عین الحرب کما نقل و فی السفر الفتح فی اثناء الطريق فكيف یصح الکحم بالسنة لعی ما قال
اراد السفر فاکل قبل ان یأخذ فيه؟ فلیس المراد الا ما ذکرناه ووجه السؤال انهم كانوا یستعدون ان یأكلوا
الکوکب الدودی (ج/ ۱، ص/ ۲۶۶) مرتب عفی عنه -

باب حاجاء فی الاعتکاف اذا خرج منه *

((عن عائشه بن مالک قال : کان النبی ﷺ يعتکف فی العشر الاواخر من رمضان فلم يعتکف عاماً ، فلما کان فی العام المقبل اعتکف عشرين)) د حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ دوه خل به رمضان کنبی اعتکاف پاتی شویدی په یو موقع باندي حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په راتلونکی کال ددی قضا اوکړه چه د هغه ذکر په حدیث دباب کنبی دې داشان یو خل حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په دې بنا اعتکاف پرېښودي وو. چه بعضو ازواجو مظهراتو هم په مسجد نبوی ﷺ کنبی دخپل اعتکاف دپاره خیمې لگولې وې ، حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم چه دوی ته اوکتل نو وې فرماییل چه (۱) البر ترردن ؟ یعنی آیا تاسو نیکی کول غواړی ؟ ددی مطلب دا حقیر په راتی کنبی دادي چه دښخو په مسجد کنبی اعتکاف کول شتر غاښه نه (۲) دی . او حضرت عائشه رضی الله عنها ته چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیه وسلم اجازت (۳) ورکړې وو. ددی وجه غالباً داوه چه ددی حجره مسجد نبوی ﷺ سره بالکل (۴) متصل وه. او ددوی دخپلې حجرې د دروازې نه بهر دخیمې لگولونه دوی ته

(۱) دمسئله الباب دپاره اوگورنی بدای الصنائع (ج/ ۲ ، ص/ ۹۴ ، ۹۵) فصل واما حکم لصاد الصوم . البحر الرائق (ج/ ۲ ، ص/ ۲۸۲) فصل فی العوارض معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۲۱۱) مرتب عفی عنه -
(۲) كما فی رواية البخاری چه د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها روایت دې چه (ج/ ۱ ، ص/ ۲۷۱) باب اعتکاف النساء یو نسخه کنبی د البر ترردن یا البر ترردن الفاظ راغلی دی . دې سره متعلق تفصیل دپاره اوگورنی عمدة القاری (ج/ ۱ ، ص/ ۱۴۷) بخاری شریف کنبی دحضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها په یو روایت کنبی د البر تقولون بهن الفاظ مروی دی (ج/ ۱ ، ص/ ۲۷۲) باب الاخیة فی المسجد مرتب عفی عنه -

(۳) حافظ ددی نورو مطالب هم بیان کړی دی . هغوی لیکي چه ((وکان ﷺ خشی أن یكون الحامل من علی ذالک المباهیات والتنافس الناشی عن الغيرة حرصاً علی القرب منه خاصة فیخرج الاعتکاف عن موضوعه أولاًذن لعائشة وحفصة أولاً ذالک حقیفاً بالسنة الی ما یقضى الیه الامر من تواد بقية النسوة علی ذالک لیطیق المسجد علی المصلین او بالسنة الی ان اجتماع النسوة عنده یصیر کالجالس فی بینه علی ذالک وربما من شغلته عن التخلی لما من قصد من العبادات فیقوت مقصود الاعتکاف فتح الباری (ج/ ۴ ، ص/ ۲۳۹) باب اعتکاف النساء مرتب عفی عنه -

(۴) دبعضو روایتونو نه معلومېږي چه حضرت حفصة رضی الله عنها دحضرت عائشه رضی الله عنها په وساطت سره د حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه اجازت د اعتکاف حاصل کړو. لکه چه دامام اوزاعی رضی الله عنه په روایت کنبی مروی دی چه ((فاستاذنته عائشة فاذن لها حفصة عائشة رضی الله عنها أن تستاذن لها ففعلت فتح الباری (ج/ ۴ ، ص/ ۲۳۸) باب اعتکاف الناس مرتب عفی عنه -
(۵) داشان دحضرت حفصة رضی الله عنها دحجره دحضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها حجرې سره پیوسته وه . دحضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها دحجرې سره متعلق تفصیل دپاره اوگورنی باب مایجوز من المشی والعمل فی صلوۃ التطوع مشرح او حواشی لاتدی تیر شوی دی . مرتب عفی عنه -

مسجد کنبی تلل راتلل نه پریوتل . خو چه کله حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوکده
چه ددی پشان نورو ازواجو مطهراتو هم خیمی (۱) لگولی دی او حال دادی چه ددوی کورو
دمسجد نبوی ﷺ نه په فاصله کنبی دی اودوی به تلل راتلل په مسجد کنبی کوی
حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د اتولی خیمی اوچتی کړی . اود حضرت عائشه
خیمه هم په دې وجه اوچته کړله .

چه دنورو ازواجو مطهراتو نه دناانصافی غلط فهمی اونه شوه . بیا په خپله هم حضور نبی
کریم صلی الله علیه وسلم داعتكاف اراده پریښودله چه د حضرت عائشه رضی الله عنها وغیره زوره
نشی . په دې موقع حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په سوال کنبی ددغه لسو ورځو
قضاء اوکړه چه دهغې ذکر امام ترمذی په دې باب الفاظو فرماتیلې دې چه ((أن النساء
خرج من اعتكاف فاعتكف عشرة من شوال)) په دې وجه د حدیث دباب واقعه او کومه واقعه
چه امام ترمذی رحمه الله نقل کړې ده بیلی بیلی دی . اودوی ی هېڅ تعارض نشته دې په
رومبی واقعه کنبی حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په راتلونکی کال قضاء اوکړه او په
دویمه کنبی هم ددغه کال په شوال کنبی .

په دې مسئله کنبی بیا په خپله دفعهاء کرامو او حنیفه اقوال مختلف دی . چه داعتكاف
مسنون ما تولو سره قضا واجب کیږی او که نه ؟ نو مفتی به قول دادی چه دکومی ورځو
اعتكاف دې ماتکرو صرف هم دهغه ورځې قضا به واجبیږی دیوره عشره نه . اوهم دا امام
مالك رحمه الله مسلك دې اود امام احمد رحمه الله په نزد مسنون یا نقلی اعتكاف ماتولو سره قضا
واجبیږی . البته واجب اعتكاف سره دچا په نزد هم قضا (۲) نشته دې .

((وقال بعضهم ان لم يكن عليه راعتكاف اوشى اوجه على نفسه وكان متطوعا فخرج فليس عليه
شي ان يقضى)) چه داعتكاف نه په نذر کولو سره اعتكاف (۳) واجبیږی . ددې ماخذ
حضرت عمر فاروق رضی الله عنه واقعه ده چه هغوی په جاهلیت کنبی په مسجد حرام کنبی دیر
ورځې اعتكاف نذر منلي وو . حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ددې نذر دیوره کولو
حکم ورکړ . دا واقعه به انشاء الله په کتاب النذور کنبی (۴) راشی .

(۱) كما في رواية عائشة رضي الله عنها عند البخاري (ج/ ۱ ، ص/ ۲۷۲) باب اعتكاف النساء وباب الاخيه في
المسجد مرتب عفى عنه -

(۲) دفساد اعتكاف سره متعلق تفصيل دپاره اوگورنی بدائع الصنائع (ج/ ۲ ، ص/ ۱۱۷) فصل وامام
بيان حكمه اذا فسد ، المغني (ج/ ۳ ، ص/ ۲۰۰) فصل وكل موضع فسد اعتكافه . الدر المختار بمجموع
المختار (ج/ ۲ ، ص/ ۱۴۲) باب الاعتكاف ، هدايه (ج/ ۱ ، ص/ ۲۲۹) باب الاعتكاف معارف السنن
(ج/ ۶ ، ص/ ۲۱۶ ، ۲۱۷) دأشان اوگورنی احكام الاعتكاف الاتسادنا محترم دام اقباله مرتب عفى
عنه -

(۳) كما في ظاهر من عبارة الترمذي المذكورة . دأشان اوگورنی المغني (ج/ ۳ ، ص/ ۲۰۰ تا ۲۰۲) د
معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۲۱۶ ، ۲۱۷) مرتب عفى عنه -

(۴) روایت دأشان دې چه ((عن عمر قال : يا رسول الله ﷺ : اني كنت نذرت ان اعتكف ليلة في المسجد
الحرام في الجاهلية قال : اوف بترك سنن ترمذي (ج/ ۱ ، ص/ ۲۲۱) ابواب النذور والأيمان باب في وقت
النذور مرتب عفى عنه -

يو علم اشكال او دهغي جواب *

دلته احقر ته د ډيري مودې نه دا اشكال وو چه فقهاء كرامو تصريح كړې ده چه نذر د صرف دهغه عبادت مقصود ده صحيح كيږي . چه د كومي د جنس نه خه واجب () موجود وي . او دا اعتكاف د جنس نه هيڅ يو فرد واجب نشته دي . په دې وجه ددې قاعدې په بناء دا اعتكاف نذر نه دي صحيح كيدل پكار .

عام طور سره فقهاء كرام او حنيفه دې اشكال ته هيڅ تعرض نه دي كړې دې البته علامه برجندی رحمته الله عليه ددې جواب دا وركړې دي چه دا اعتكاف مقصود اصلي مونځ د جمع سره دي اود روژه دې دپاره شرط ده . په دې وجه دا اعتكاف نذر په حقيقت كښې د مونځ اود روژې د نذر فرغ ده . او ددې د جنس نه واجبات شته دي . په دې وجه دا اعتكاف نذر صحيح () كيږي ، والله اعلم .

باب المعتكف يخرج لحاجته أم لا ؟

((عن عائشة أنها قالت : كان رسول الله ﷺ إذا اعتكف أدنى إلى رأسه فأرجله وكان لا يدخل البيت

۱ (اوگورثي عنايه علي هامش فتح القدير (ج/ ۲ ، ص/ ۱۰۰) كتاب الصوم فصل في يوجه على نفسه واحاشيه الهدايه للشيخ للكهنوي (ج/ ۱ ، ص/ ۲۲۷) بحواله نهايه مرتب عفي عنه)-

۲ (استاد محترم دام اقبالهم په احكام اعتكاف (ج/ ۱ ، ص/ ۶۸) صحت نذر نه كي وجه كښې د علامه برجندی رحمته الله عليه عبارت داسې نقل كړې دي .

((وقد تقرر أن النذر تقتضي كون المنذر فيه قرينة ونفس اللبث في المسجد قرينة إذ ليس الله تعالى واجب من جلسه كما في الصوم والصلاة ونحوهما . لكن لما كان من الغرض الاصل من الصلوة بالجماعة والصوم شرط كان التزام الجماعة او لصوم وهما من القرب (برجندی شرح الوقايه (ج/ ۱ ، ص/ ۲۲۵))

يعني اگر چه نفس مسجد كښې ايساريدل خه داسې عبادت نه دي چه دي هاي جنس نه خه بل واجب شته دي خوددې مقصد اصلي مونځ د جمع سره دي . او روژه دي لره شرط ده . په دې وجه اعتكاف نذر د مونځ اود روژې لره متضمن دي چه كوم قابل نذر عبادت دي ، په دې وجه دا اعتكاف نذر صحيح كيږي .

دي نه پس استاد محترم ليكي چه : علامه شامي رحمته الله عليه هم په دې مسئله باندي په كتاب الايمان كښې بحث كړې دي اوددې مختلف وجوهات ئې بيان كړي دي . چه په هغي كښې يو دادي چه د ((لبث في المسجد)) نه وقعه اخير فرض ده داشان وقوف عرفه فرض ده خو ددې ټولو وجوهاتو نقل كولو نه پس په اخر كښې ليكي چه :

((ثم قد يقال تحقق الاجماع على لزوم الاعتكاف بالنذر موجب اصدار اشتراط وجود واجب من جنسه شامي (ج/ ۳ ، ص/ ۶۷))

چه دهغي حاصل دادي چه دا اعتكاف نذر د صحت په عامه قاعده كښې خو نه داخليږي خو چه ددې نذر په صحت باندي اجماع منعقد شوي ده . په دې وجه دايه معتبر منلي كيږي ، والله سبحانه وتعالى اعلم مرتب عفي عنه)-

الحاجة الانسان)) عام طور سره د حاجت انسانی تفسیر په اودس ماتی سره (۱) کیږي. خو په
فقهاء احنافو کښې صاحب د مجمع الانهار ددې تفسیر په الطهارة و مقدماتها سره کړې دي.
اودا تفسیر زیات (۲) جامع دې ځکه چې دې کښې استنجاء وضوء او غسل جنابت هم
داخليږي. البته غسل جمعه او په غسل تیرید دې داخل نه دي ځکه چې هغه داسې خاص
ضرورت نه دي (۳).

البته حضرت شیخ عبدالحق محدث دهلوی رحمته الله په اشعة اللمعات (ج ۲، ص ۱۲۰)
کښې د جمعی غسل هم په حاجاتو کښې شمار کړې دي اودې دپاره یې وتل جائز وگرځولې
(۴) دي.

خو د فقهاء په کلام کښې ددې ماخذ ادحقر ته ملاؤ نشو په خپله صاحب اشعة اللمعات هم
دې دپاره څه فقهی دلیل یا د فقهاء څه حواله نه ده ذکر کړې، ټولو فقهاء کرامو صرف غسل
جنابت دپاره خروج ته جائز وئیلې دي اود فقهاء په کلام کښې مفهوم مخالف معتبر وي. په
دې وجه د غسل نور قسمونه به دې کښې داخل نه وي نو معتکف لره د غسل جمعه دپاره
دمسجد نه وتل نه دي (۵) پکار.

(۱) علامه بنوری رحمته الله لیکي چې ((لا يخرج المعتكف من معتكفه الا الحاجة شرعية او طبيعة معارف السنن (ج ۶،
ص ۲۱۷) او د حاجت اصلیه طبیعه تفسیر درمختار په بول او په عائط او په غسل سره کړې دي
واضح دي وی چې غسل احتلام دمسجد نه دوتلو عذر شرعی هله گنلې کیږي به چې کله په مسجد
کښې غسل کول ممکن نه وي اود حاجت شرعیه تفسیر داختر په مونځ دجمعی په ځانې په مونځ او په
اذان وغیره سره شوې دي (ج ۲، ص ۱۴۳، ۱۴۴) باب الاعتکاف، دمعتکف دپاره دخروج من
المسجد دا عذر د تفصیل دپاره او گورنی احکام اعتکاف (ج ۱، ص ۳۵ تا ۴۳) مرتب عفی عنه -
(۲) په خپله صاحب مجمع فرمائی چې ((وهذا التفسير احسن من ان يفسر بالبول والغائط تدبر (ج ۱، ص
۲۵۶) داشان علامه شامی هم دې تفسیر ته ترجیح ورکړې ده شامی (ج ۲، ص ۱۳۲) باب الاعتکاف
(ج ۱، ص ۶۳) مرتب عفی عنه -

(۳) او په الطهارة و مقدماتها کښې د طهارت نه مراد د طهارت واجبه کیدیشی ځکه چې وضوء علی
الوضوء دپاره وتل د چا په نزد هم واجب نه دی. داشان حدیث کښې د وارد لفظ په حاجت باندي که
غور اوشی نو ددې نه مراد حاجت لازمه کیدیشی گڼی حاجات غیر لازمی یې شمیره احکام اعتکاف
(ج ۱، ص ۶۳) مرتب عفی عنه -

(۴) داشان د حضرت مولانا ظفر احمد عثمانی سره په احکام القرآن (ج ۱، ص ۱۹۰) کښې په ولا
تباشروهن واتم عاکفون فی المساجد د الاکلیل (ج ۱، ص ۱۲۰) په حواله سره جواز نقل کړې دي
او په الاکلیل کښې د جواز دپاره په خزانه الروایات او په فتاوی الحجة باندي حواله ورکړې دي.
دې نه سوا د حضرت مخدوم محمد هاشم تهنهوی رحمته الله بیاض نه په حواله د کنز العباد هم جواز نقل
کړې دي (منقول از رساله اعتکاف) مولفه سید محمود حسن صاحب رحمته الله کراچی (ج ۸۰، مسئله ۲۶)

(۵) دا تفصیل د احکام اعتکاف (ج ۱، ص ۶۲) نه ماخوځ دی دی مرتب عفی عنه -
(۶) ددې تائید ددې نه هم کیږي چې حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په تقریبا هر کال په مسجد
کښې اعتکاف کولو (کما بینا فی ماسبق) او په اعتکاف کښې جمعه هم لازمی راځي. خو دا چرته هم

((ثم ۱) اختلف أهل العلم في عبادة المريض وشهود الجمعة والجماعة للمعتكف)) د عبادت مريض دپاره اوجنازي ته د حاضریدو دپاره مقصود او تل بالاتفاق (۲) جائز دی البته د قضاء حاجت دپاره نلو کښې ګډه واپس راتلو کښې که ضمناً د مريض عبادت اوشی نو جائز دی خو په دې ابوداود وغیره کښې د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها د روایت نه معلومیږي چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په داسې صورت کښې په روانه روانه کښې بسمار پرسی کوله او ددې غرض دپاره به نه (۳) اوریدلو لکه ملا علی قاری په (۴) مرقات کښې تصریح کړې ده چه د عبادت د مريض دپاره اودریدل نه دی پکار. دا شرط اگر چه نورو فقها کرامو نه دې ذکر کړې خود موید بالحديث کسودو په سبب د ملا علی قاری رحمته الله علیه قول راجح معلومیږي البته مونږ د جنازي بغیر د اودریدو کیدي نشي. نو دې ته داودریدو اجازت شته دي. خود فارغیدو ته پس به سمدستی وایس (۵) کیږي

نه ده ثابت ده چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دعمل دجمعي دپاره اعتکاف نه بهر تشریف اوري دي په خپله په حدیث کښې خو تر دې حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها دا خودل دي چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خپل سر اقدس حجرې ته رابښکته کړو او زه به دننه ناسته اووم. اومابه گمترولو. خو د غسل دجمعي دپاره دوتلو ذکر چرته هم نشته که حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم کله دي دپاره وتلی وو نو داخراج به ضرور منقول وی والله اعلم.

په اعتکاف کښې د غسل دجمعي سره متعلق تفصیلی بحث دپاره اوگورنی احکام اعتکاف (ج/۱، ص/ ۶۵۶۶) مرتب عفی عنه -

۱) ددې اختلاف په خپله امام ترمذی رحمته الله علیه په متن کښې بیان کړې دي. مرتب عفی عنه -

۲) كما في التبيين ج/ ۱، ص/ ۳۵۱) باب الاعتكاف وغيره. د اشان د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها نه مروی دي چه ((السنة على المعتكف الا يعود مريضاً ولا يشهد جنازة الخ. ابوداود (ج/ ۱، ص/ ۳۳۵) باب المعتكف يعود المريض مرتب عفی عنه -

۳) دا روایت داسې دي چه ((كان النبي ﷺ يمر بالمريض وهو معتكف فيمر كما هو ولا يعرج (اوریدل) يسأل عنه. (ج/ ۱، ص/ ۳۳۵) باب المعتكف يعود المريض مرتب عفی عنه -

۴) (ج/ ۲، ص/ ۳۳۰) الفصل الثامن من باب الاعتكاف مرتب عفی عنه -
۵) د تفصیل دپاره اوگورنی بدائع الصنائع (ج/ ۲، ص/ ۱۱۴) فصل واما ركن الاعتكاف احكام اعتكاف (ج/ ۱، ص/ ۴۲، ۴۳)

د معتكف په جنازه کښې د شرکت باره کښې څه روایت احقر ته نشو ملاؤ البته سنن ابی داود (ج/ ۱، ص/ ۱۲۷) باب في المعتكف يعود المريض ويشهد الجنازة) کښې د حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دي چه ((قال قال رسول الله ﷺ المعتكف يتبع الجنازة يعود المريض. خو دا روایت ضعیف دي. د اشان دا روایت د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها د صحیح روایت معارض دي ((السنة على المعتكف ان لا يعود مريضاً ولا يشهد جنازة)) ابوداود (ج/ ۱، ص/ ۳۳۵) باب المعتكف يعود المريض. چه د جمهورو په نزد مقصود جنازي دپاره د وتلو اجازت شته دي. البته که د قضاء حاجت په ضمن کښې شهود جنازه اوشی نوحیر دي خود اتباع بیا هم اجازت شته دي. او شهود جنازه کښې د اهر ضروری دي چه دلاري هغې خوانه شي

((فرائض بعض أهل العلم من أصحاب النبي ﷺ وغيرهم أن يعود المريض ويشيع الجنازة ونسبها الجمعة إذا اشترط ذلك وهو قول سفيان الثوري وابن المبارك)) مطلب دادې چه دسفيان ثوري د عبدالله بن مبارك رحمه الله په نزد د اعتكاف د نيت په وخت كښې د اشراط او كړو چود په به د عيادت مريض او شهود جنازې دپاره خم نو بيا ددې غرض دپاره وتل به جائز وي . په احنافو كښې په شامي او عالمگيري كښې هم دا ((تصريح ملاويږي . خو صحيح داده چه د اجازت د اعتكاف منذور بيا نفلي دپاره وي . د اعتكاف مسنون دپاره نه دي كه مسنون اعتكاف كښې داسې نيت او شي نو دا به اعتكاف مسنون شي ، په دې وجه قضاء خراب واجب نه وي خود مسنون اعتكاف افضليت به هم حاصل () نه شي .

او د اشان دمونځ د ادا كولو نه بهر ايسار نشي بلكه سمدستي مسجد ته راشي كما بين التفصيل في ماضي مرتب عفي عنه .

() او گورني الدالمختار مع درالمختار (ج / ۲ ، ص / ۱۴۶) باب الاعتكاف الفتاوى العالمگيري (ج / ۱ ، ص / ۲۱۲) الباب السابع في الاعتكاف واما مقداته (اي الاعتكاف) مرتب عفي عنه .

() ددې زيات وضاحت استاد محترم په احكام اعتكاف (ج / ۱ ، ص / ۶۶ ، ۶۷) كښې داسې كړې دي چه

چه نن سبا دا خبره ډيره مشهوره ده چه كه د اعتكاف مسنون دناستي په وخت دا نيت او شي چه زه به د مريض عيادت او شهود جنازه ياد علمي مجلس كښې د شركت دپاره بهر خم نو بيا د اعتكاف په دوران ددې دپاره وتلي شي او د اجازت دي خو ددې مسئلې دوه غلط فهمي عام موندلې كيږي :

رومبي خبره داده چه د مسئله د اعتكاف منذور باريه كښې خو صحيح ده چه د نذر په وخت ددې خيزدلو استثناء معتبر ده خود اعتكاف مسنون باريه كښې د استثناء صحيح نه معلوميږي . تر كومي چه د احقر تلاش وو نو د استثناء جزئيه صرف په فتاوى عالمگيري كښې ملاو شوه . او په يو بل متداول كتاب كښې نشته دي . او د فتاوى عالمگيري عبارت دادې چه ((ولو شرط وقت النذر والالزام يخرج من الى عيادة المريض وصلوة الجنازة وحضور مجلس العلم يجوز له ذلك كذا في التارخاينه ناقلا عن المحقق عالمگيري (ج / ۱ ، ص / ۲۱۲)

دې عبارت كښې د وقت النذر لفظ بنيائي چه مراد اعتكاف منذرو دي . او مخكښې ددو دره مسئلوي بيان ليكي چه :

((هذا كله في الاعتكاف الواجب ، اما في النفل فلا بأس بان يخرج بعذر وغيره . ايضا (ج / ۱ ، ص / ۲۱۳) دې نه بيان شوې دي .

او چه د حضور نبي كريم صلى الله عليه وسلم نه داسې څه استثناء ثابت نه ده ، په دې وجه مسنون اعتكاف علي الوجه المسنون ادا كولو استثناء جائز نه معلوميږي . ظاهره داده چهس كه يو كس به وي . او چه څومره د مسجد نه بهر اوسيږي دومره وخت به اعتكاف به مسنون نه وي بلكه نفلي نيت كړي وي نو د مسنون په ځاني د نفلي نو په وتلو سره به قضاء نه لازميږي البته فرق به دا وي كه

«فقالوا: لا يعتكف الا في المسجد الجامع» داد شوافعو مسلك دي داحنافو په نزد هر مسجد کښي اعتکاف (۱) صحيح دي.

باب ما جاء في قيام شهر رمضان

صلوة التراويح (۱) وركعاتها *

د قيام رمضان نه مراد د (۳) تراويح دي چه سنت موکده (۱) دي . اتمه اربعه او د جمهور په دي اتفاق دي چه تراويح کم نه کم شل رکعتي دي البته دامام مالک نه يو روايت د (۱) شپږو

مسجد ټول معتکفين ددي نيت سره ناست وي نو سنت موکده علي الكفايه به ادانشي . په غور کولو سره احقر ته ددي مسئلي حقيقت دابتنکاره شواو ددي مطابق نې دروالي په متن کښي دا مسئله اولیکله ، دي مسئله کښي نورو عالمانو ته هم رجوع اوشي نو ښه به وي . اوکله يو عالم ته په اعتکاف مسنون کښي د استثناء څه دليل معلوم وي نو احقر ته هم اطلاع اوکړني مرتب غفي عنه .

۱- اذهبت طائفة الى انه لا يصح س الاعتكاف الا في مسجد تقام فيه الجمعة روى ذلك عن علي وابن مسعود رضي الله عنهما وعروة رضي الله عنه والحسن رضي الله عنه والزهري رضي الله عنه وهو قول مالك رضي الله عنه في المدونة قال اما من تلزم الجمعة فلا يعتكف الا في الجامع .

وقالت طائفة : الاعتكاف يصح في كل مسجد روى ذلك عن النخعي و أبي سلمة والشعبي وهو قول أبي حنيفة والثوري والشافعي في الجديد وأحمد وإسحاق وإبي ثور وداود وهو قول مالك في الموطأ وهو قول الجمهور والبخاري أيضا حيث استدل س بعموم الآية في سائر المساجد . وقال صاحب الهداية : الاعتكاف لا يصح الا في مسجد الجماعة وعن أبي حنيفة رضي الله عنه انه لا يصح الا في مسجد يصلي فيها الصلوة الخميس وقال الزهري رضي الله عنه وأحكم وحماد هو مخصوص بالمسجد التي يجمع فيها وفي الذخيرة للمالكية قال مالك : يعتكف في المسجد سوا القيم فيه الجماعة ام لا . وفي المنتقى عن ابو يوسف رضي الله عنه : الاعتكاف الواجب لا يجوز اذاه في غير مسجد الجماعة والنفل يجوز اذاه في غير مسجد الجماعة وفي الهنا بيع لا يجوز الاعتكاف الواجب في مسجد له امام موذن معلوم يصلي فيه خمس صلوات ورواه الحسن عن أبي حنيفة رضي الله عنه .

ثم افضل الاعتكاف ما كان في المسجد الحرام ثم في مسجد النبوي صلى الله عليه وسلم ثم في بيت المقدس ثم في المسجد الجامع ثم في المساجد التي يكثر أهلها ويعظم . كذا في العمدة للعيني (ج/ ۱۱ ، ص/ ۱۴۱ تا ۱۴۲) ابواب الاعتكاف في العشر الاواخر مرتب غفي عنه .

(۱) والتراويح جمع ترويقة وهي الاصل مصدر بمعنى الاستراحة سمعت به الاربع ركعات المخصوصة والنوافل تحت قوله وسنن في رمضان عشرون ركعة مرتب غفي عنه .

(۲) قال الحافظ والمراد من قيام الليل س ما يحصل به مطلق القيام قدمناه في التهجيد سواء وذكر النووي ان المراد بقيام رمضان صلوة التراويح يعني انه يحصل بها المطلوب من القيام لا أن صلوة التراويح فتح الباري (ج/ ۴ ، ص/ ۲۱۷)

(۳) كتاب الصلوة التراويح باب فضل من قام رمضان مرتب غفي عنه .

(۴) اوگورني البحرانق (ج/ ۲ ، ص/ ۶۶) في اخر باب الوتر والنوافل او معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۲۲۱)

دیرشو اویو بل روایت د یوشلو خلویشتو هم مروی دی اودده دریم روایت د جمهورو موافق
 دی بیا په یو خلویشتو رکعتونو والا روایت کښې درې رکعتنه دوترو دی اودوه رکعتنه د
 دی روستو دوترونه په دې وجه روایتونه هم دوه شول یو دشلو رکعتونو او بل دشلو
 دیرشو بیا د شپږو دیرشو اصل هم دادې چه داهل مکه والا معمول دشلو رکعتونو دتروایح
 ووا وددوی به دهرې ترویجې مینځ کښې یو طواف کولو او اهل مدینه داسې ددوی تروایح
 داهل مکه په مقابله کښې دطواف په ځانې ئې څلور رکعتنه شروع کړل نو داسې ددوی
 تراویح داهل مکه په مقابله کښې شپاړس رکعتونو نه (۱) زیات شو ددې نه معلوم شوې
 ددوی په نزد هم دتراویحور رکعتونه شل وو گویا د تراویحو په شلو رکعتونو باندې داند
 اریعه (۲) اجماع ده

بیا په دې دجمهورو اتفاق دې چه دصلوة التراویح په مسجد کښې په جمعه افضل دی کما فی ذلک
 الباری (ج/ ۴، ص/ ۲۱۹) باب فضل من قام رمضان . بیا دې باره کښې داحنافو دمسلك په تفصیل
 بیانولو سره علامه ابن نجیم درې اقوال ذکر کړی دی :

الاول : ما اختار المصنف (صاحب الکفر) انه سنة على الاعيان حتى ان من صلى التراویح مفردا فقد اساء لمرک
 السنة وان صليت في المساجد وانه كان يفنى ظهير الدين المرغينا في الصلوة عليه السلام اياها بالجماعة وبيان الغلو
 في ترکها .

الثاني : ما صحه في الخيط والحانية واختاره في المندبه وهو قول اکثر المشايخ على في المسجد کلهم الجماعة فقد
 اساء وانما وان اقيمت التراویح بالجماعة في المسجد وتختلف عنها افراد الناس وصلى في بيته لم يكن مستبلا لان
 افراد الصحابة يروى عنهم التخلف كابن عمر على مارواة الطحاوی . البحرانق (ج/ ۲، ص/ ۶۸) فراجع
 للتفصيل والمعارف للبنوری (ج/ ۲، ص/ ۶) . (ج/ ۶، ص/ ۲۳۳ الی ۲۳۲) مرتب عفی عنه -

(۱) دماهبود تفصیل دپاره اوگورنی بديا السجته ونهاية المتقصد (ج/ ۱، ص/ ۱۵۲) الباب
 الخامس في قيام رمضان مرتب عفی عنه -

(۲) المعني لابن قدامة (ج/ ۲، ص/ ۱۶۷) فصل والمختار عندنا عبد الله فيها عشرون ركعة
 محدث شهير مولانا حبیب الرحمان اعطی په خپله رساله ركعات تراویح (ج/ ۱، ص/ ۶۱، ۶۰) کښې

متعدد محققینو په دې هم تصریح کړې ده چه په حقیقت په مدینه کښې هم شل رکعتنه منلې کېدل
 ئې ډیر ثوابونه گټل نو دمدینې ولاو خپل کمې داسې پوره کړو چه دهر دود ترویحو په مینځ کښې به
 دوی دڅلورو رکعتونو اضافو کوله نو داسې ددوی رکعتونو نه شپږ دیرشو اوددې تحقیق تصدیق دې
 نه کېږي چه دا زیاتې رکعتونه ځانله ځانله بغیر د جمعي نه کول ثابت دی . دشان داهم ثابت دی چه په
 څه زمانه کښې به داهل مدینه په اهری شپه کښې کول . دې نه معلوم شو چه د امام مالک
 علیه السلام هم دشلو رکعات قائل دي اوددې سره د اضافې هم هغوی هم مني چه کومه اهل مدینه کړې ده
 (۳) د امام مالک رحمه الله علیه یو روایت دی ولسو رکعتو هم نقل دي (مع الوتر) لکه علامه عینی
 علیه السلام لیکي په (۱) وفیل واحدی عشری رکعة وهو اختار مالک لنفسه واختاره ابو یکر العری عمدة القاری (ج/ ۱، ص/ ۱۶۷)
 باب فضل من قام رمضان . او صاحب تحفة الاحوذی هم دې قول ته ترجیح ورکولو
 کوشش کړې دي اوگورنی (ج/ ۲، ص/ ۷۳، ۷۶)

البته علامه ابن تیمیه (۱) اوددوی متعین او خاص طور سره زمونږ د زمانې غیر مقلدین مقلدین (۱) -

خو محدث شهیر مولانا حبیب الرحمان اعظمی رکعات تراویح (ج/۱، ص/۸۴ تا ۸۸) ددې فصل مدلل اومسکت جواب ورکړې دي او ثابت کړي دي چې د امام مالک رحمه الله عليه ددې قول نسبت صحیح نه دي، والله اعلم مرتب غفی عنه -

(۱) احقر ته د تلاش کولو سره چرته هم د انصریح ملاوښوه چې ابن تیمیه صرف داتو رکعتو تراویح قابل دي البته په الفتاوی الکبری (ج/۴، ص/۴۲۷) باب صلوۃ التطوع طبع دارالکتاب الحدیة مصر کښي د اعتبار ملاوښو ((و التراویح ان صلاها کما ذهب الی حنیفة محمدیة و الشافعی محمدیة و احادی عشرین رکعة او کما ذهب مالک محمدیة ست وثلاثین اولات عشره او احادی عشره فقد احسن -

او په فتاوی لابن تیمیه (ج/۱، ص/۱۷۶) مسئله رقم/۱۳۸، فیصلی التراویح بعد المغرب کښي لیکلي دي چې ((قد جاء مصر حاشی السن انه لما صلی هم قام رمضان بعد العشاء وکان النبی ﷺ فیما له اللیل وهو وتره، یصلی باللیل فی رمضان و غیره رمضان احادی عشر رکعة اولات عشره رکعة لکن کان یصلیها طوالا فلما کان ذالک یشق علی الناس قام هم ان یرکع فی زمن غیر من الخطاب عشرین رکعة یوتر بعد صما و یخفف فیها القیام فکان تضعیف معدود صما من طول القیام -

او علامه ابن تیمیه رحمه الله په یو ځاني کښي په خپله قزو کښي لیکي چې ((قد ثبت ان ای من رکع کما یقوم بالناس عشرین رکعة فی قیام رمضان و یوتر بثلاث لم یأی کثیر من العلماء ان ذالک هو السنة لانه القامه بین المهاجرین و الانصار و لم ینکره مکرر و استحب الاخرون تسعة وثلاثون رکعة بنا علی انه عمل اهل المادنه القدم و قال طانقة قد ثبت فی الصحیح عن عائشة صدیقہ رضی الله عنہا ان النبی ﷺ لم یکن یرید فی رمضان ولا غیره علی ثلاثه عشر رکعة، و اضطرت قوم فی هذه الاصل لما طوه من معارضة الحديث الصحیح لما ثبت من سه الخفاء الراشدين و علم المسلمین و الصواب ان ذالک جمیعہ حسن مجمع فتاوی ابن تیمیه (ج/۲۳، ص/۱۱۲، ۱۳۳) نزاع العماء فی مقدار قیام رمضان الطبعة الاولى من مطالع الرياض س -

په یو ځاني کښي په دې مسئله تفصیلی کوی او لیکي چې ((نفس قیام رمضان لم یوقت النبی ﷺ فیہ عدد معین بل کان هو صلی الله علیه وسلم لا یزید فی رمضان ولا غیره علی ثلاث عشره رکعة لکن کان یطیل الركعات، فلما جمعهم عمرو عسی ای ابن کعب کا یصلی هم عشرین رکعة ثم یوتر بثلاث وکان القراءة بقدر ما زاد من الركعات لان ذالک اخف عسی المأمومین من تطویل الركعة الواحد ثم کان طانقة من السلف یقومون بأربعین رکعة و یوترون بثلاث و اخرون قامو بست و ثلاثین و اوترو بثلاث وهذا کله ساع فیکف فی رمضان من هذه الوجوه فقدا حسن -

والافضل یختلف باختلاف احوال المصلین: فان کان فیهم احتمال طول القیام فالقیام بعشر رکعات وثلاث بعدها کما کان النبی ﷺ یصلی نفسه فی رمضان و غیره هو الافضل، وان کانت لا یحتملونه فالقیام بعشرین هو الافضل نوهو الودی یعمل به اکثر المسلمین فانه وسط بین العشرین و بین الاربعین وان قام بأربعین و غیرها جاز ذالک ولا یکره شی من ذالک و قد نص علی ذالک غیر واحد من الائمة کاحدو غیره. مجموعه فتاوی ابن تیمیه (ج/۲، ص/۲۷۲) باب صفة الصلوۃ قیام رمضان وصفته وعدد رکعات -

د علامه ابن تیمیه ددې عبارت نه معلومیږي چې ددوی په نزد تراویح څلویښت یا شپږ دیرش یا شل یا لس او یا خوا ته رکعتو کول کول جائز دي. د اشان دا هم معلومیږي چې دومره خبره د حافظ ابن

په دې سلسله کښې د جمهورامت نه اختلاف کوي او د اتور رکعتو^(۱) قائل دی ددې
حضراتو د طرفه په مسلك د جمهورو باندې قسما قسم اعتراضونه شوي دي.

تيميه په نژدېه مسلم ده چه په شلو رکعتونو تراويحو باندې داکثرو مسلمانانو تعامل دي. بيا تر
کومې چه د مذکوره طريقې دافضل کيدو تعلق دي دافضل کيدو تعلق دي دې باره کښې ددوي مسلك
دادې چه (الافضل يختلف باختلاف المصلين الخ) يعنی که د مصلينو طاقت وي. چه څنگه به حضور نبي
کريم صلى الله عليه وسلم په رمضان او غير رمضان کښې د شپې مونځونه کول داسان به اوږده اوږده
قيام کولې شي. نو بيا خوا افضل دادې چه لس رکعته تراويح او درې رکعته وتر دي او کړي.

واضح دي وي چه د حضور نبي کريم صلى الله عليه وسلم قيام به دومره اوږد وو چه کله به دريمه حصه
د شپې او کله به نيمه شپه تيره شوه. بلکه بعضي وختونو کښې خو به دپشنمې وخت کيدو والا وو.
کما في حديث الباب. داسان دمسند احمد په يو روايت کښې د حضرت ابوذر رضي الله عنه د رمضان په يو
شپه کښې د حضور نبي کريم صلى الله عليه وسلم دمونځ کولو واقعه بيانوي ((ثم قام اي النبي
يصلى وقمت معه حتى جعلت اضراب براسي الخمران من طول صلاته الخ مجمع الزوائد (ج/ ۳، ص/ ۱۷۲)
باب قيام رمضان. او ددې طاقت نه وي نو بيا شل رکعته افضل دي. لکه چه د حافظ ابن تيميه
مذکوره عبارت دي چه ((وان كانوا لا يحتملوا نه فالقيام بعشرين هو الافضل وهو الذي يعمل به اکثر
المسلمين فانه وسط بين العشرين وبين الاربعين)) نه معلومېږي.

محدث شهير مولانا حبيب الرحمن اعظمي رکعات تراويح (ج/ ۱، ص/ ۹۳) کښې ليکي چه:
ظاهر دادې چه نن موافق يا مخالف په چا کښې ددومره اوږد قيام حوصله شته دي. په دې وجه د ابن
تيميه تحقيق کښې هم نن شل رکعته کول افضل دي.
رشيد اشرف عفي عنه).

^(۱) ددوي دمسلك نور دلائلو دپاره اوگورنې تحفه الاحوذی (ج/ ۲، ص/ ۷۲ تا ۷۶) مرتب عفي عنه
^(۲) واضحه دي وي چه دې مسئله کښې ابن همام هم د جمهورامت نه اختلاف کړې دي. او تفرد نبي
راشدین منلی دي لکه چه هغه ليکي چه ((فحصل من هذا كله ان قيام رمضان سنة احدي عشرة بالوتر في
جماعة قلعه رضي الله عنه ثم تركه لعذر افاده انه لولا خشية ذلك لواطت بكم ولا من شك في تحقق الا من ذلك بوفاء
نذب الى ستمهم ولا يستلزم كون ذلك سنة اذ سنة بمواظبتهم بنفسه او الاعتذر. وبتقدير عدم ذلك من العذر
انما استغذنا انه كان يواطت على ماوقع منه وهو ما ذكرنا فتكونس العشرون مستحبات وذلك القدر منها هو
السنة كالارباع بعد العشاء مستحبة وركعة منها هي السنة فتح التقدير (ج/ ۱، ص/ ۳۳۴) فصل في قيام شهر
رمضان.

علامه ظفر احمد عثمانی رحمته الله په اعلاء السنن (ج/ ۷، ص/ ۶۸ تا ۷۲) باب التراويح کښې دصاحب
فتح القدير قول راوړي ودرایه ناقابل اعتبار خلاف رحمته الله دي او دصاحب دفتح القدير ديو خبرې
مدلل جواب ورکړي دي فليراجع مرتب عفي عنه.

دویمې اعتراض دا کیږي چه د حضرت ابوذر رضی الله عنه (۱) حدیث دیاب نه معلومېږي چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم صرف درې ورځې تراویح کړې وې او دې نه د تراویح استجاب خو معلومېږي خو ددې سنت موکده کیدل نه ثابتېږي. نو بیا دې ته سنت موکده ولې ویلي کیږي؟

ددې جواب دا دی چه د تراویح سنت حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د ارشاد نه ثابت دی چه ((ان الله تبارک وتعالی فرض صیام رمضان علیکم و سنت لکم)) (قیامة الخ) د اشان د حضرت ابوذر رضی الله عنه حدیث دیاب نه دا خو معلومېږي چه په جمع تراویح باندې مداومت نه دې شوې خو ددې نه انفرادی طور باندې دعامة ورځو په مقابله کښې په دې ورځو کښې د مونځونو کثرت (۲) کولو چه دهغای نه هم دا ظاهریږي چه دا به مونځ د تراویحو وو چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم به منفرد کولو.

د اشان صحابه کرام رضی الله عنه به چه په (۳) کوم اهتمام او مداومت سره په تراویحو عمل کولو دا هم د تراویحو په سنت موکد دلیل دې ځکه چه په سنت موکد کښې د خلفاء راشدینو سنت هم شامل دی لکه چه د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد دې چه ((وعلیکم بسنتی و سنت)) (الخلفاء راشدین المهدین)

(۱) قال صمنا مع رسول الله ﷺ فلم یصل بنا حتی یقی سع مع الشهر فقام بنا حتی دھبت ثلث اللیل ثم لم یقم بنا فی السادسة وقام بنا فی الخمسة حتی دھبت شطر اللیل فقلنا : یا رسول الله ﷺ ! لو نفلنا بقية لیلتنا هذه ؟ فقال : انه من قال مع الامام حتی ینصرف کتب له قیام لیلة ثم لم یصل بنا حتی یقی ثلاث من الشهر و صلی بنا فی الثلثة ودعا اهله و نساء فقام بنا حتی نخوفنا الفلاح قلت له : وما الفلاح ؟ قال السحور ترمذی (ج/ ۱ ، ص/ ۱۳۰) باب ماجاء فی قیام شهر رمضان مرتب عفی عنه -

(۲) سنن نسائی (ج/ ۱ ، ص/ ۳۰۸) کتاب الصیام ثوبا من قام رمضان وصامه ایمانا و احتسابا

او گورنې ابن ما جه (ج/ ۱ ، ص/ ۹۴) مرتب عفی عنه -

(۳) لیالی رمضان کښې د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په کثرت صلوة باندې دال روایتونه ان شاء الله مخکښې به راشی. مرتب عفی عنه -

(۱) د صحابه کرام رضی الله عنه په دې تعامل باندې دال روایتونه به ان شاء الله د دویم اعتراض په جواب کښې لاندې راشی مرتب عفی عنه -

(۲) سنن ابی داود کښې دې روایت کښې د الفاظ روایت کښې دی چه ((فانه من یعش منکم بعدی فسوی اختلافا کثیرا فعلیکم بسنتی و سنت الخلفاء الراشدين المهتدين تمسکوا بها وعضوا علیها بالنواجذ)) (ج/ ۲ ، ص/ ۶۳۵) کتاب السنة باب فی لزومه السنة

دا یو داود شیخ محی الدین عبدالحمید تصحیح کړې ده دې نسخه کښې ((فعلیکم بسنتی و سنت الخلفاء المهدین الراشدين)) الفاظ دی. (ج/ ۴ ، ص/ ۴۰۱ ، رقم ۴۶۰۷) سنن ترمذی کښې دا روایت داسې مروی دې چه ((فانه من یعش منکم یری اختلافا کثیرا وایاکم ومحدثا الامور فانها ضلالة فمن ادرك ذلك من فعلیه بسنتی و سنت الخلفاء الراشدين المهتدين وعضوا علیها بالنواجذ)) (قال الترمذی) هذا حدیث حسن صحیح (ج/ ۲ ، ص/ ۱۰۸) ابواب العلم باب الاخذ بالسنة واجتناب البدعة دا الفاظ په لړلې فرق سره داروایت

په دې دال دې .
دويم اعتراض دا کيږي چه د حضور نبي کريم صلى الله عليه وسلم نه شل رکعتنه ثابت نه دي
ددې جواب دادې چه په موطا امام مالک کښې د حضرت يزيد بن رومان نه روايت دې چه
فرمانی ((^۱) کان الناس يقومون في زما عمر بن الخطاب في رمضان ثلاث او عشرين ركعة
داشان سنن کبری بیهقی کښې د حضرت سائب بن يزيد نه روايت دې چه فرمانی ((کسانو
(^۲) يقومون على عهد عمر ابن الخطاب رضي الله عنه في شهر رمضان بعشرين ركعة وكانوا يقومون بالسنة
وكانوا يتكثرون على عصبهم في عهد عثمان من شدة القيام)) داسل رکعتنه حضرت عمر فاروق
رضي الله عنه (^۳) مقرر کړل دغه وخت د صحابه کرام رضي الله عنهم ډیر لونی تعداد موجود وو. دوی کښې چا
هم د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه په دې عمل نکیر نه وو کړي بلکه په دې نې عمل کړي وو او
دې نه پس ټول صحابه کرامو رضي الله عنهم او تابعینو په دې عمل کولو. دا ددې دلیل دې چه په شل
رکعتونو د صحابه کرام رضي الله عنهم اجماع منعقد (^۴) شوي وه که صرف یواځی دا دلیل واخلی نو

سنن ابن ماجه (ج ۱، ص ۵) باب اتباع سنة الخلفاء الراشدين المهديين او په سنن دارمی (ج ۱، ص ۴۳)
(باب اتباع السنة رقم ۱۶۱، الحديث ۶۹، کښې هم مروی دې مرتب عفی عنه).

(ج ۱، ص ۹۹) ما جاء في قيام رمضان، كتاب الصلوة في رمضان " په دې روايت دا اعتراض کيږي چه
يزيد بن رومان د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه زمانه نه ده موندلې. په دې وجه ددې اسناد منقطع دی.
ددې جواب دادې چه د امام ابو حنیفه رضي الله عنه په نزد خو مرسل مطلقا مقبول دي. بيا خاص طور سره د
موطا امام مالک يو مرسل بامتنقطع روايت داسې نشته دي چه په نورو طريقو سره سند متصل وی
د حقیقی او مفصل جواب دباره او کورنی رکعات تراویح (ج ۱، ص ۶۳ تا ۶۸) مرتب عفی عنه -
۱. معارف السنن ۲۲۰، ۲۲۱، علامه اعظمی دا روايت په سنن کبری بیهقی (۴۹۲، ۲) په حواله سره نقل

کړی دی اولیکي دی چه هم دا اثر امام بیهقی په بل طریق سره په ۱۱، معرفة السنن... کښې هم نقل کړي
دي او د اهل حديث د دویمې دعوي کښې مونږ خودلی دی چه د دواړو سندونو صحیح دی د اولنی سند
ته امام نووی، امام عراقی، او سیوطی وغیره صحیح و نیلی دی او د دوی سند ته سبکی، او ملا علی
قاری او د اهل حديثو چه په دې اثر باندې کوم اعتراض دي د هغې جواب مونږ هم په دې بحث کښې
ورکړي دی رکعات تراویح (ص ۲۳) مرتب عفی عنه.
(^۵) لکه چه دمذکوره روایتونو دواړو اود عبدالرحمان بن عبد القاری دروایت دمجموعی نه معلومیږي

چه د عبدالرحمان بن عبد القاری روايت په صحیح بخاری کښې داسې مروی دې چه ((قال خرجت مع
عمر بن الخطاب رضي الله عنه ليلة في رمضان الى المسجد فاذا الناس اوزاع متفرقون يصلي الرجل لنفسه ويصلي الرجل
فصلي بصلاته الرهط فقال ابني أرى ش لوجعت هؤلاء على قاري واحد لكان أمثل ثم عزم فجمعهم على أبي بن
كعب ثم خرجت معه ليلة أخرى والناس يصلون بمصلوة فارنهم قال عمر نعم البدعة هذه والتي تتامون الفضل من
التي تقومون يريدوا آخر الليل وكان الناس يقومون اوله (ج ۱، ص ۲۶۹) باب فصل من قام رمضان مرتب
عفی عنه -

(^۶) علامه حبیب الرحمان اعظمی لیکي چه په شلو رکعتونو باندې د عمل کړخولو یعنی اجماع ذکر
حافظ ابن عبد البر مالکی کړي دي (مصابيح سيوطي هداية السائل نواب (صديق حسن خان صاحب

بالکلی (۱) کافی دی. حکم که داخل رکعتہ د حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ ثابت نہ وی نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ نہ زیات دید عاتو د بنمن خوک کیدی شی؟ او که بالفرض دوی نہ خہ غلطی کیدلی نو د حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یہ سنت خان قربانی کیدونکی صحابه کرام رضی اللہ عنہم داخنکه برداشت کولی شی؟ یقینی طور دی حضراتو سره د حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خہ (۲) فعل یا قول موجود وو. اگر چه هغه موتبه ته په صحیح سند سره نه دی رارسیدلی. ددی تائید د حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ د مرفوع روایت نه کیږی چه کوم حافظ ابن حجر رحمہ اللہ په (۳) المطالب العالیہ کښې دمصف ابن ابی شیبہ اودسند عبداللہ بن ابی حمید په حوالې سره نقل کړې دی. ((ان رسول الله ﷺ کان یصلی فی رمضان عشرين رکعة والوتر)) دا حدیث مبارک اگر چه دسند لحاظ سره ضعیف دی خودموید بالاجماع اود تعامل په بناء دی کښې قوتر راځی. په دی اعتراض کیږی چه د (۴)

(ج/، ص/ ۱۳۸) او امام نووی رحمہ اللہ الشافعی لیکلی دی چه ((ثم استقرا الامر علی عشرين فانه المتوارث (یعنی بیا په شلو عمل اوگرځیدو) حکم چه همدا سلف نه تر دخلف پورې برابر راځی. او ابن قدامه حنبلی په معنی کښې لیکلی دی ((هذا کالاجماع)) او ابن حجر مکی شافعی لیکلی دی چه ((ولكن اجعت الصابة علی ان التراويح عشرين رکعة)) اوگورنی رکعات تراویح (ج/، ص/ ۹۲) بلکه ابن تیمیہ رحمہ اللہ خودا هم لیکلی چه ثبت به اکثر المسلمین اوگورنی رکعات تراویح (ج/، ص/ ۹۲) بلکه ابن تیمیہ خودا هم لیکلی چه قد ثبت ان ابی کعب کان یقوم بالناس عشرين رکعة فی قیام رمضان و یوترون بثلاث فرای کثیر من العلماء ان ذلک هو السنة لانه اقامه بین المهاجرین والانصار ولم ینکره منکر)) مجموعه فتاوی ابن تیمیہ (ج/ ۲۳، ص/ ۱۱۲) مرتب عفی عنه -

(۱) د حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد دی چه (حضرت عبداللہ ابن عباس فعلیکم بسنی و سنة خلفاء راشدين)) چه حواله مخکښې تیره شوې ده. د حضرت عمر فاروق قابل دلیل دی داشان دم حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه ((قال قال رسول الله ﷺ اقتدار بالذین من بعدی ابی بکر و عمر)) او حضرت حذیفه نه یو روایت داسې مروی دی چه ((قال کنا جلوساً عند النبی ﷺ فقال انی لادرى ما بقاء فیکم فاقدروا سجال الذین من بعدی و اشار الی ابی بکر و عمر)) سنن ترمذی (ج/ ۲، ص/ ۲۲۹) ابواب المناقب مناقب ابی بکر الصديق باب بالترجمه مرتب عفی عنه -

(۲) لکه چه امام ابی یوسف رحمہ اللہ فرمائی چه ((سالت ابا حنیفه عن التراويح وما فعله عمر رضی اللہ عنہ فقال التراويح سنة مؤكدة ولم يتخرصه عمر من تلقاء نفسه ولم يكن فيه مبتدعا ولم يأمر به الا عن أصل الديه وعهد من رسول الله ﷺ كما في مراقي الفلاح ص/ ۸۱، في صلوة التراويح نقلا عن الاختيار مرتب عفی عنه -

(۳) (ج/ ۱، ص/ ۱۴۶) رقم/ ۵۳۴، باب قیام رمضان مرتب عفی عنه -
(۴) وقال البوصیری مداره علی ابراهيم بن عثمان بن ابی شیبة وهو ضعيف کذا فی تعليق المطالب العالیة (ج/ ۱، ص/ ۱۴۶) د ذکر شوی حدیث سره دمتعلق کلام اوبحث دپاره اوگورنی رکعات تراویح (ج/ ۶، ص/ ۶۲) مرتب عفی عنه -

(۱) صحیح بخاری یو حدیث مبارک ددې معارض دې چه هغې کښې حضرت عائشه صدیقۀ
رضی الله عنہا د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم باره کښې بیان کوی چه ((ماکان یزید فی رمضان
ولا فی غیره علی احد عشرة رکعة)) اوددې نه دا معلومیږی چه حضور نبی کریم صلی الله علیه
وسلم به رمضان کښې هم دوترو نه علاوه داتور کعتونو زیات تراویح نه کول. (۱)

ددې جواب دادې چه دا حدیث مبارک دتراویح باره کښې نه دې بلکه د تهجدو باره کښې دی.
ددې جواب کښې غیر مقلدین دا دعوی کوی چه مونږ د تراویح اومونږ د تهجدو دواړه یو
خیز دي. اوداثابت نه دی چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم به رمضان کښې دواړه
قسمه مونږونه جدا جدا کړی وی.

خو دغیر مقلدینو دا دعوی بالکل غلطه ده. ځکه چه تراویح د حضور نبی کریم صلی الله
علیه وسلم په زمانه کښې هم دا د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په زمانه کښې همیشه به رومي
لوستي شوي (۲) دي او تهجد په آخری شپه کښې (۱) کیدل لکه چه د حضرت ابوذر رضی الله عنه په

(ج/ ۱، ص/ ۲۶۹) باب فضل من قام رمضان مرتب عفی عنه.

(۱) محدث شهیر مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله لیکي چه:

خودا اعتراض سراسر په غفلت او په ذهول ښادی. ځکه چه مخکښې داپه تفصیل سره خودلې شوی
دی چه دموافق اودمخالف دچا په نزد هم دصحیحینو دا حدیث په خپل ظاهر نه دی. په دې ددو، سرو
دعادت بیا نه دي. ځکه چه په خپله حضرت عائشه صدیقۀ رضی الله عنها دلته خودا اوفرمانیل چه په رمضان
کښې او غیر رمضان کښې به ئې د یوولسو نه زیات نه کول. اوپه بله موقع صراحة وائی چه د فجر
درکعتونو نه علاوه به ئې دیارلس رکعتونه کول. خوچا هم دا بیان د رومي بیان مخالف نه دی
گرځولې. او رد کړئې ئې هم نه دي. دحافظ ابن حجر رحمه الله قول مې نقل کړې دي چه ((والصواب ان کل
شی ذکرته من ذالك محمول علی اوقات متعددة و احوال مختلفة فتح الباری (ج/ ۳، ص/ ۱۴) او د باجی
شارح موطا د سیوطی رحمه الله په تنویر الحوالک (ج/ ۱، ص/ ۱۴۲) کښې نقل کړی دی چه د حضرت
عائشه صدیقۀ رضی الله عنها په ماکان یزید کښې د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دائمی نه بلکه د
اکثري عادت بیان دي اودیارلسو والا کښې ددې زیاتې ذکر دي. چه کوم به کله کله وو. فرمائی چه ((
فان الحديث الاول اخبار عن صلاته المعتاد الغالبة والثاني اخبار عن زيادة وقعت في بعض الاوقات)).

نو چه څنگه دا ونیل چه اکثر اوقاتو نه عله کله کله دوی دیارلس رکعتنه کړی دی. د حدیث
صحیحینو نه خلاف دی. داسان دایبانول چه کله دوی شل هم کړی دی د حدیث د صحیحینو خلاف نه
شی کیدې. معلومیږی چه دا اعتراض کونکو ته د تدقیق نظر نه بغیر سرکاری طور باندې د حدیث د
صحیحینو ظاهر لفظ ته کتلی دی. اودا اعتراض په نظر ئې بیا جمهور امت ته کتلی دي اود
اعتراض نهن ځکه خوله ئې په جمهورو امت پرانیستی ده. او اعتراض ئې کړې دي. درکعات تراویح
(ج/ ۱، ص/ ۶۲) مرتب عفی عنه.

(۲) د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې به رومي د شپه کښې د تراویح کیدلو په
خپله په متن مخکښې راځی. اود حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په زمانه کښې تراویح په اول شپه کښې
د کیدلو علم د عبدالرحمان بن عبدالقاری دروایت نه کیږی. چه په هغې کښې تراویح په اول شپه کښې
حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د تراویح جمعه اولیدله چه دهغې امامت ابي بن کعب کولو. او دا جمع په خپله

حدیث دیاب کنبی په درویشتم پنخویشتم او په اوویشتمه شپه کنبی چه کوم د تراویح و جمع زرکردی په دغه درې وارو شپو کنبی او اوله شپه تراویح شوی دی او په اوویشتمه شپه چه کومه واقعه بیان شوې ده چه فقام بناحتی تخوفنا القلاح ، دا په دې وجه چه تراویح په آخری شپه کنبی شوی دی بلکه ددې وجهی نه په دغه ورځ دوی تراویح اوږدې کړې وې داتشان حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د تهجد و کله ئې باقاعده جمع نه وه کړې او د حضرت ابو ذر حدیث کنبی د تراویح دپاره باقاعده (۲) جمع (۳) ثابت ده . په دې وجه تهجد او تراویح یو ګرځول بالکل غلط دی . اود حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها د ارشاد مطلب دادې چه رمضان وی او که غیر رمضان حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم به د تهجد و

عمر مقرر کړې وه نو وې فرمائیل چه ((نعمت البدعة هذه)) او بیا ئې او فرمائیل چه ((والی تاملون عنها المضل من الی تقومون)) راوی فرمائی چه ((یرید اخراللیل وکان الناس یقومون اوله بخاری (ج/ ۱ ، ص/ ۲۶۹) باب من قام رمضان یعنی صلوة تهجد په اخر د شپه کنبی کړې او ددې موخه نه بهتر دی . چه کوم تاسو اوس کوئ . یعنی تراویح . چه دې کنبی اکثر خلق تراویح کوی او تهجد و نه پاتی . په دې وجه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه تهجد و طرفته ددوی رغبت پیدا کولو وو . او افضل نه دې پریخودل پکار . په دې وجه اول وخت کنبی تراویح او اخر وخت کنبی تهجد و باندې فضیلت حاصل شی . ددې واقعه نه دا هم معلومېږي چه تهجد او تراویح دواړه یو څیز نه دی . بلکه دواړه جدا جدا څیزونه دی . کذا فی الرائی النجیح (ج/ ۹ ، ص/ ۱۰) بزیاد من المرتب مرتب عفی عنه -

(۱) قال الشيخ البنوری رحمته الله التراویح کانت فی المسجد وبالجماعة و اول اللیل بخلاف التهجد فکان فی اخر اللیل فی البیت من غیر جماعة (افاده الشیخ الانور رحمته الله) کذا فی معارف السنن (ج/ ۶ ، ص/ ۲۲۲) داتشان اسود رحمته الله فرمائی چه ((فاسألت عائشة رضی الله عنها کیف کان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال کان ینام . اوله یقوم . اخره یصلی ثم یرجع الی فراشه صحیح بخاری (ج/ ۱ ، ص/ ۱۵۴) باب من نام اول اللیل وأحی اخر مرتب عفی عنه -

(۲) او عام طور تهجد کړی دی او کله دوی سره یو دوه کسه په تهجد و کنبی شریک شوی دی . لکه چه بیتون د ابن عباس رضی الله عنه فی بیت خالته میمونه دواقع نه معلومېږي ، او ګورنی موطا امام مالک (ج/ ۱ ، ص/ ۱۰۳ ، ۱۰۴) صلوة النبی صلی الله علیه وسلم فی الوتر . داتشان په مسند احمد کنبی د حضرت ابو ذر رضی الله عنه نه مروی دی چه ((قال : قلت لرسول الله صلی الله علیه وسلم انی ارید ان ابیت معک اللیلة فأصلی بصلاتک قال : لا تستطيع فقام النبی صلی الله علیه وسلم یغتسل فستر بثوب وانا محول عنه فاغتسل ثم فعلت مثل ذالک قام یصلی وقمت معه حتی جعلت اضرب برأسی الجدران من طول صلوتهم اناه یلال للصلوة قال : أفعلت قال نعم : قال إنک یا بلال لتؤذن اذ کان الصبح ساطعات فی السماء رواه احمد وفيه رشد بن سعد بن وفيه کلام کثیر وقدر وثق مجمع الزوائد (ج/ ۳ ، ص/ ۱۷۲) باب قیام رمضان مرتب عفی عنه -

(۳) داتشان د ثعلبه بن ابی مالک القرظی رضی الله عنه نه رویت دې چه ((خرج النبی صلی الله علیه وسلم ذات لیلۃ فی رمضان فرأی ناسا فی ناحية المسجد یصلون فقال : ما یصنع هؤلاء : قال قائل یا رسول الله صلی الله علیه وسلم : هؤلاء ناس لیس معهم القرآن وأبی بن کعب یقرأوم معه یصلون بصلاته قال : قد احسنوا واصابوا ولم یکره ذالک لهم (قال النبی) رواه البیهقی فی المعرفة واستاده وله جیدل وله شاهد دون حسن عنابی دواود من حدیث ابی هريرة الار السنن (ج/ ۱ ، ص/ ۲۰۰ ، ۲۰۱) باب فی جماعة التراویح مرتب عفی عنه -

همشیه اته رکعتیه کول نو ددی نه د تراویح دشلو رکعتونو نفی نه کیبری بلکه حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها دنورو روایتونو نه ددی تأیید کیبری لکه ((کان رسول الله ﷺ یجتهد فی رمضان مالا ^(۱) یجتهدو فی غیره)) که در رمضان او غیر رمضان کنبی بالکل فرق نه وی نو ددی حدیث مبارک به خه ^(۲) مطلب وی ؟

داشان یو بل روایت کنبی حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها فرمائی چه ((کان رسول الله ﷺ اذا دخل العشر الاخری حتی اللیل وأیقظ أهله وجد وشد ^(۳) المنزلة)) د حضرت عائشه رضی الله عنها روایت مطابق رمضان او غیر رمضان په ټولو شهورو کنبی صلوٰۃ اللیل برابر وو. نو په رمضان کنبی شدت اجتهاد او بالخصوص په عشره اخیره کنبی دنه اوده کیدو خه ^(۴) معنی ده؟

^(۱) احقر ته په دې الفاظو سره دا روایت ملاؤ نشو. البته په صحیح مسلم و غیره کنبی دا روایت د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها ته داسې مروی دې چه ((کان رسول الله ﷺ یجتهدون فی العشر الاخری مالا یجتهدون فی غیره (ج/ ۱، ص/ ۳۷۲) باب الاجتهاد فی العشر (الاخر من شهر رمضان) خو ددی روایت نه زمونږ مدعا صحیح طور سره نه شی ثابتیدی. البته دیبھی د یو روایت نه زمونږ استدلال کیدی شی. ((عن عائشة قالت: کان رسول الله ﷺ: اذا دخل شهر رمضان شد مترنم لم یأت فرائضه حتی ینسلخ او کورنی الدالمنثور فی التفسیر الماثور (ج/ ۱، ص/ ۱۸۵) تحت قوله تعالى: ((شهر رمضان الذی انزل فیہ القرآن)) سورة بقره مرتب عفی عنه -

^(۲) لا محالة د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها روایت ((ما کان یزید فی رمضان ولا فی غیره علی احد عشرة رکعة (ج/ ۱، ص/ ۲۶۹) مطلب دا چه په رمضان کنبی او غیر رمضان کنبی د حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم په تهجدو کنبی فرق نه را ټلو. البته دنورو ورځو په مقابلته کنبی په رمضان کنبی چه حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د عبادت زیات اهتمام او کوشش کولو. دهغې صورت دا وو کله به پوره شپه تیره شوه. مرتب عفی عنه -

^(۳) اللفظ لمسلم (ج/ ۱، ص/ ۳۷۲) باب الاجتهاد فی العشر و آخر وانظر البخاری (ج/ ۱، ص/ ۲۷۱) باب العمل فی العشر الا و آخر من رمضان مرتب عفی عنه -

^(۴) او یو روایت کنبی د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها نه مروی دی چه ((لم یقم رسول الله ﷺ لیلة یتمها الی الصباح سنن ابی داود (ج/ ۱، ص/ ۱۹۰) باب صلوٰۃ اللیل)) داشان او کورنی سنن دارمی (ج/ ۱، ص/ ۲۸۵) باب صفة رسول الله ﷺ رقم ۱۶۵/ رقم الحديث (۱۴۸۳) لا محالة د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها داتحدید د صلوٰۃ تهجد باره کنبی دې گنی صلوٰۃ تراویح کنبی

تر صبا پورته موند کول د حضرت ابوذر رضی الله عنه د روایت دباب نه ثابت شوی دی. دې نه پس هم د صلوٰۃ التراویح اود صلوٰۃ اللیل (ای التهجد) فرق معلومیږی. داشان د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها مذکورۍ متن روایت اذا دخل العشر احیی اللیل الخ هم د دواړو مونځونو په تفریق دلالت کوی ځکه چه احياء اللیل به هله وی چه کله پوره شپه بیداری وی او دا و شو گیره به لا محاله د تراویح دپاره وی. ځکه چه د تهجدو دپاره حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها فرمائی چه ((لم یقم رسول الله ﷺ لیلة الی الصباح)) بهر حال تهجد او تراویح کنبی بلا شبه مغايرت ثابت دې. خو ددی مغايرت سره دا ممکن ده چه دوی کنبی یو موند دبل قائم مقام شی. لکه که د تهجدو په وخت کنبی تراویح اوشی نو په دې ضمن کنبی به صلوٰۃ التهجد هم ادا شی. ځکه چه نور نوافل دی چه که د خابیت په وخت کنبی صلوٰۃ کسوف اوشی

ددې جواب کښې بعضې غیر مقلدین دمذکوره روایتونو داتوجیه کوی چه دې نه تطویل قیام مراد دې تطویل رکعت نه .

خو اول دا بعید دی چه ټوله شپه دې حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم اته رکعتہ کړې وی ، بل په موطا امام مالک کښې دحضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا په یو روایت کښې د کثر صلوته الفاظ هم (۱) راغلي دی . چه ددې توجیه تردید کوی ځکه چه داتکثیر په تهجدو کښې خو کیدې نه شی ځکه چه دې باره کښې خو حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا فرمایلی دی چه په رمضان او غیر رمضان کښې به دتهجدو په رکعتونو کښې زیاتې نه کیدو لولا محاله دا تکثیر د تراویح په ذریعه به وو .

یو اعتراض دا هم کیږي چه دحضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ نه څنگه شل رکعتہ تراویح مروی دی داسې ترې (۲) یوولس ، (۳) دیارلس او (۴) یوویش رکعتہ هم ثابت دی .

ددې جواب دادې چه دابتداء واقعه ده چه کله دصحابه کرام رضی اللہ عنہم په مشورې سره په شلو رکعتونو باندې دعمل استقرار او اجماع نه وه شوې چه د هغې دلیل دادې چه د کله نه شل رکعتہ شروع شوی دی دهغې نه پس دټولو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم او تا بعینو تعامل په دې

نو دابه قائم مقام دضحی شی . دا شان که خسوف قمر د تهجد په وخت کښې اوشی نوتهجد به ادا شی . نو ددې په ضمن کښې به صلوۃ اللیل (تهجد) هم اداشی . لکه چه دحضرت ابوذر رضی اللہ عنہ حدیث مبارک دیاب کښې په دویم ځل واقعه کښې حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم پوره شپه دصلوة تراویح امامت کړې وو . اوهم دید په ضمن کښې ئې د تهجدو فضیلت حاصل کړې وو والله اعلم مرتب عفی عنه -

(۱) موطا امام مالک یا بل کتاب دحدث مبارک کښې دې الفاظو سره دا روایت ملاؤ نه شو . البته علامه سیوطی رحمۃ اللہ علیہ او اصبهانی رحمۃ اللہ علیہ په حوالې سره دحضرت عائشه رضی اللہ عنہا یو روایت په دې الفاظو سره نقل کړې دې چه ((قالت کان رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اذا دخل شهر رمضان تغیرلو نه وکثرت صلوته وابتهل بالدعاء وشفق منه)) الدر المنثور (ج / ۱ ، ص / ۱۸۵) تحت قوله تعالى ((شهر رمضان الذي اخرج)) مرتب عفی عنه -

(۲) لکه په موطا امام مالک کښې دی چه ((مالک عن محمد بن يوسف عن السائب بن يزيد)) په طریق سره مروی دی ((انه قال امر عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ ابي كعب رضی اللہ عنہ ، وقيما الدارى ان يقوم وما كنا نتصرف الا في فروع الفجر (ج / ۱ ، ص / ۹۸) باب ماجاء في قيام رمضان)

ددې اثر سره متعلق تفصیلی دپاره اوگورنی ((رکعات تراویح للشيخ الاعظمی)) (ج / ۷ ، ص / ۱۰ -) مرتب عفی عنه -

(۳) قال النيموى رحمۃ اللہ علیہ : و اخرج محمد بن نصر المروزی في قيام الليل من طريق محمد بن اسحاق حدثني محمد بن يوسف عن جده ((السائب بن يزيد قال كنا نصلي في زمن عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ في رمضان ثلاثة عشرة ركعات التعليق الحسن على اثار السنن (ج / ۱ ، ص / ۲۰۳) باب التراویح بثمان ركعات مرتب عفی عنه -

(۴) عبد الرزاق عن داود قيس وغيره عن محمد بن يوسف عن السائب بن يزيد ان عمر جمع الناس في رمضان على ابا ابن كعب على تميم الدارى على احدى وعشرين ركعة يقرؤ بالمئين و ينصرفونه عند فروع الفجر مصنف

عبد الرزاق (ج / ۴ ، ص / ۲۶۰ ، ۲۶۱) باب قيام رمضان مرتب عفی عنه -

جاری دی او اتمه اریعه هم په دې (۱) متفق دی . په دې وجه داستقرار د عمل نه په دې متکسر روایتونو سره استدلال کول د اصول (۲) خلاف دی .
(والله سبحانه وتعالی اعلم اتم واحکم)

((هذا آخر ما أردنا إيراده من شرح الباب الصوم وعليه ينتهي الجزء الثاني من درس الترمذی محسن امالی الشیخ المحدث الفقیه العلامة محمد تقی عثمانی ، متعنا الله بطول بقائه واسیع من نعماته
فالحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سیدنا محمد خاتم النبیین وعلی اله وصحبه أجمعین (سلام)
دائمین بدوام السموات والأرضین ضبطه ربه راجع نصوصه وعلق علیه .

رشید اشرف السیفی

وفقه الله خدعة السنة المطهرة

(۱) تفصیل مخکنی بیان شوې دې . داشان اوگورنی رکعات تراویح (ج/ ۱ ، ص/ ۶) مرتب عفی عنه .
(۲) په دې مسئله کښې د جمهورو امت دمسلك خلاصه ده د تفصیل دپاره اوگورنی لاتدینی لیک کتابونه :

- ① الرائي التبحر في عدد ركعات التراويح (اردو) للشيخ العلامة رشيد احمد گنگوہی رحمۃ اللہ علیہ طبع مجنای (دہلی) داد رساله فتاوی رشیدیہ (ج/ ۱ ، ص/ ۳۰۴ تا ۳۲۳) جزء جوړ شوې دې او شائع شوې دې .
- ② مصابيح التراويح (فارسی) لحجة الاسلام محمد بن قاسم نانوتوی رحمۃ اللہ علیہ طبع دارالعلوم ہند .
- ③ ركعات تراويح (اردو) للمحدث للشهير حبيب الرحمن الاعظمی طبع معارف پريس اعظم گڑھ .
- ④ تحقيق التراويح (اردو) للشيخ المقرئ رعايت الله رحمۃ اللہ علیہ طبع دارالعلوم کراچی نمبر ۱۴ .
- ⑤ تصحيح حديث صلوة التراويح عشرين ركعة والرد لعی الا لبانی فی تضعیفه (عربی) للشيخ اسماعيل نب محمد الانتصاری طبع رشیدیہ ساهيوال پاکستان .
- ⑥ رسالة تراويح (فارسی) دارسالة دمشهور اهل حديث عالم مولانا غلام رسول صاحب رحمۃ اللہ علیہ ددې گوجرانوالہ

تالیف دې چه دې کښې دوی دیو غیر مقلد عالم مفتی محمد حسین بٹالوی رحمۃ اللہ علیہ ددې فتوی علمی او تحقیقی رد کړې دې چه دشلو تراویحو هیڅ ثبوت نشته دې . چه دا رساله مولانا سرفراز خان صاحب رحمۃ اللہ علیہ ترجمه ینابیع سره دگوجرانوالہ نه شائع شوې ده .
⑦ علاء السنن (ج/ ۷ ، ص/ ۵۷ تا ۷۶) باب التراويح کښې هم دتراویحو سره متعلق محققانه بحث شوې دې . رشید اشرف سیفی عفی عنه .